

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ԹԵՍԱԻՐՈՍԻ

ԲԱՐՈՅԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՄԵՌՈՑԵՑ

ԿՈՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԻՍԹՐԱՐԵԱՆ

ՉՄԻԻՈՆԻԱ

ՅՊԱՆԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂՐԱՐՑ ՑԻՑԷՅԱՆ

1877

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏԵՏԵՆՆ ԶՊԱՐԱՆԻ

	Գրքի Ս
Ազահն. Բարգմենեայ Յ. Յ. Յեւեան.....	85
Ագնէս. » Օրերոյ Լիւսի Ս. Պալասանեան.....	1. 25
Ակամայ բժիշկ. » Յ. Յ. Յեւեան.....	70
Աղբառ երիտասարդի մը վէպը. Բրգ. Գ. Մսերեան.....	1. 75
Աղօթագիրք. Հասարակ կազմ.....	1. 25
» Կիտակաշի.....	1. 60
» Բեկեղօծ.....	3. 50
» » և Թաւազապա.....	5.
» Արեւմտազօծեալ և ոսկեզօծեալ շքանկագր.....	8. 75
» Փղակրեայ.....	23.
Ամուրիի մը երգովերը. Բրգ. Մ. Մամուրեան.....	1. 40
Ամօրի. » ».....	3. 50
Այբբենարան, Դիւրուսոյց սճով. Է. տիպ. Յօրինեայ Յ. Յ. Յեւեան.....	25
Այբբենարան—ընթերցարան Գաղղիարէն.....	25
Այտա. Բրգ. Գ. Պ. Շերիանեան.....	50
Անիծեալն, և հօտը. » Մ. Մամուրեան.....	8. 25
Անգղա Գաճիլի. » Յ. Յ. Յեւեան.....	25
Անձնին. » Օր. Մարեամ Յ. Ճերմակեան.....	2.
Անճելօ. » Ա. Բազարեան.....	85
Անուշավան, Պատկերազարդ. Գրեայ Գ. Պատկանեան.....	1. 40
Աշխարհի շրջանն ուժտուն օրուան մէջ. Բրգ. Մ. Մամուրեան.....	2. 75
Արեւելեան Մամուլ, Հանդէս. Խմբագիր Մ. Մամուրեան. Յօրինու. 15.	75
Արեւելեան Մամուլ. 6 տարուան 1871—1876.....	100.
Արիմալի Մարրիգուհին, 2 հօտը. Բրգ. Խ. Ե. Պարսեղեան.....	4.
Արփի Արարատեան, Հանդէս. Երևուստի տարուան շքանկագր.....	4.
» » Աշխատատիրութեամբ Եղբայր Յեւեան.....	4.
Բամուլայի առաքինութիւնը. Բրգ. Պ. Գ. Պալազարեան.....	1. 25
Բօլին. » Գ. Մսերեան.....	1. 75
Գաղտնիք Բարիզի, 8 հօտը. » Մ. Մամուրեան.....	20. 75
Գաղտնիք Բարիզու Վէպին Թարգմարութիւնը. Բրգ. Հ. Յ. Յեւեան.....	1. 60
Գէորդ Առաջինգն. » Փ. Վարդանեան.....	85
Դատասէրք. » Մ. Նուպարեան.....	85
Դարուս մէկ զաւակին խոստովանանքը, 2 հօտը. » Գ. Զիլինկերեան.....	3. 50
Դրախտահայ. Գրեայ Յ. Սըվանեան.....	50
Երեք հրացանակիրք, 3 հօտը. Բրգ. Մ. Մամուրեան.....	7. 75
Եղիշի պատմութիւն Վարդանանց.....	1. 40
Երկասիրութիւնը երկուց ընկերակցաց, Բ. Բ. Պարսեղեանեան և Ն. Բ. Միլլեան.....	1.
Զաւան և Փառնակ Ա. Գրեայ Գ. Պատկանեան.....	1. 50
Ընդհ. պատմութիւն համառօտ. Յօրինեայ Մ. Մամուրեան. Մաս Ա.	1. 20
» » » » » » » » Բ.	2. 50
Ընթերցարան, Պատկերազարդ, Բ. տիպ. Աշխատատիրեայ Յ. Յ. Յեւեան.....	1. 40
Թշուառներ, 10 հօտը. Բրգ. Գ. Զիլինկերեան.....	31.
Ժենըլիէլ, Գ. տիպ. » Յ. Յ. Յեւեան.....	85
Ժօզէֆ Պալամօ, 8 հօտը. » Գ. Եղմանեան.....	18.
Իվանօէ, 3 հօտը. » Մ. Մամուրեան.....	6. 25
Լէօ իմ Ափիօն ծխողի մը սէրը. » Գ. Գ. Յելլերեան.....	1. 40

Արևիկոս Կարս

ԹԵՍԱԻՐՈՍԻ

ԲԱՐՈՅԱԻՕՍՈՒԹԻՒՆ

Հասարակական

ՀԱՄԱՌՕՑԵՑ

ԽՈՐԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԻԹՐԱՐԵԱՆ

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՑ

ՅԻԿՐԱՆ ԹԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԵԵԱՆ

Զմիռնիս

ՏԳՈՎՐԱԻԹԻՒՆ ՏԷՏԵԵԱՆ

1877

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Digitized by Google

6745

10 REN

2.1.1

1.1.1

GRAD
EREN
387
02/20/98

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ

ԹԵՍԱԻՐՈՍ մեծ կոնկի բարոյախօսութիւնը, որ իւր վեր-
մութեամբն եւ կատարելութեամբն յարգի է ամեն ազգաց մէջ.
տարակուսելի է թէ ինչն մեր, եւ մեր դպրոցներուն մէջ
նոյն բնորոնելութիւնը գտած է՞ ցարդ :

Ինչ ինչ կը թուի թէ, ներքի վերութիւնը, եւ թարգման-
չին հայկարանական բարձր ոճը, առիթ տուած են մեր դպրոց-
ներուն եւ երկրորդական կարգի ուսանողաց, որ սոյն ամե-
նապիտանի եւ կարեւոր ուսմանք (որ մարդկութեան երջան-
կութեան տարրն է) ետ մնացած է մեր մտաց ընդունելու-
թեանէն :

Մեր ազգի այս ուսման անհրաժեշտ պէտքն, զիստիպեց
զայն առջի համառօտ, եւ հասկանալի շեղում յերեւան
բերել, ըստ մտաց ԹԵՍԱԻՐՈՍԻ, եւ ըստ սահմանացն Ա-
ՐԻՅՅՈՏԷԼԻ :

Յոյս մեծ ունիմ, թէ զոնէ, այս ազգի եւ ամենապիտա-
նի ԹԵՍՏՈՒՆԸՔ մուտք կը գտնէ մեր ամեն կարգի դպրոց-
ներու եւ ընկերութեանց մէջ, յօգուտ մեր իսկ անձին :

Աւելորդ չեմ համարիր բաղու թէ, չանացած եմ հաճառ-
տութեան հետ, Քի՞ն խմտաները եւս պարզել, այնպէս որ
խելահասները, առանց առաջնորդի աչ կարող են օգուտ քա-
ղել :

Ես պարտք մը կատարեցի, գրելով : Կը խնդրեմ իմ պի-
տեղի ազգայիններէն, որ իրենք աչ իրենց պարտք կատարեն
քննելովսմբ, յօգուտ իրենց եւ ՚ի վրաս Աստուծոյ :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Պատիւ եւ, շահ, մարդու համար, ամենէն ցանկալի եւ պիտանի պէտքն է :

Վասն զի, շահն, զմեզ հաճախեալ եւ սպանով կը պահէ, պատիւն, յարգի եւ մեծարելի կը ներկայացունէ զմեզ մարդկանց եւ Աստուծոյ առջեւը :

Եւ Աստուած այնչափ սիրեց պատուաւոր անբիւժարողիկ, որ մշտնջենաւորութեան մէջ զանոնք իրեն թագաւորութեան բաժանորդ ընելու խառումն ըրաւ :

Պէտքերը, մեզ կ'ուսուցանեն շահը ձեռք բերելու միջոցները :

Արժանապատուութիւնը, մեզ կ'ուսուցանէ, պատիւ ձեռք բերելու միջոցները :

Սոյն միջոցները, հիմնական եւ կարարեալ կերպով առանալու շտեմարանը, դպրոցն ըլլալը սպացուցումն է :

Եւ անոր համար է, որ մեր մատաղ հասակէն սկսեալ երկար ժամանակ այն սրբակայր կը դիմեմք, թէ զատմք եւ թէ մեր այս աշխարհի մէջ ամէն պէտք եղածները ուսանելու, ՚ի հարկին կանոնադրապէս ՚ի գործ դնելու համար :

Սակայն ցար է ինձ յայտնել թէ, մեր շատ մը ուսմանց հետ, ինչո՞ւ փոյթ չեմք տանիր ուսանիչ վերլիշումս ամենապիտանի պէտքերը :

Այո, կ'ուսանիմք ինչ որ սրտաքին է, սակայն ցանց կ'առնեմք ուսանիչը, ինչ որ ներքին է, եւ մեր անձին կը վերաբերի :

Այն սրահի մէջ, կ'ուսանիմք, երկինք եւ նորա աստեղները քննել եւ իմանալ, սակայն չենք ուսանիր մեր անձին սեպհական կիրքերը քննել եւ իմանալ եւ նոցա չարագանցու-

թեան վնասոյն առաջն առնելու դարեհանները ուսանիլը եւ ՚ի գործ դնելը :

Կ'ուսանիլք ամբողջ երկրագունտ իւր ամեն տեսարաններով մեր աչքի ներկայութեան բերել . չգիտեմ թէ, ինչո՞ւ չեմք ուսանիր, մեր փոքր նանապարծորդութեան մէջ տեղի ունեցած խոչն եւ խռովք տեսնելը եւ վերցումելը :

Մեր աչք յերկինս բարձրացուցած, եթերք կը քննեմք, բայց մեր անմի վրայ գտնուած բիծերը չեմք քններ եւ չեմք տեսներ :

Մենք կ'ուսանիլք չափ ՚ի ձեռին երկրագունտ չափել, բայց զանց կ'առնու՛մք մեր, եւ մեր ընկերոջ հետ ունեցած յարաբերութեան սահմանը չափել, ճոցս հետ ունեցած պայմաննիրս գիտնալը, մեր գործողութեան եղանակը կշռել եւ իմանալը :

Մենք կ'ուսանիլք, զԱստուած եւ նորս ստորոգելիները եւ նորս նախախնարեական գործերը ու տնօրէնութիւնները, բայց ինչո՞ւ չեմք ուսանիր անոր մերձենալու միակ միջոցը՝ այն է առաքիմութիւնները, մոլութեանց վնասները, զանո՞ք մերժելու միջոցը եւ եղանակը :

Կ'ուսանիլք անհունութիւնը չափել, չենք ուսանիր մեր կիրքերը չափաւորելը :

Մենք կ'ուսանիլք անհուն հաշիւները ուսանիլ, սակայն մեր կենաց օրերու գործողութեանց, ուղիղ հաշիւները կարգադրելու եղանակը չեմք ուսանիր :

Այս պէտքերն են որք խիստ զգալի է մեր դպրոցաց մէջ հիմնական կերպով ուսուցանել ամեն կարգի աշակերտեալ անձանց, վասն զի երբ մարդ մը ինքզինքը չնանաչեր, անկէ յուսալի չէ, որ ուրիշ բաները կարողանայ ըստ արժանւոյն նանաչելը :

Ըստ մեր դատմանք այս ամեն անհրաժեշտ պէտքերը ուսանելու նպատակով եւ առաջնորդողը, Թեաւարոս մեծ իմաստասէր կոմսի գործը ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ կո-

չուսած զիրքն է որ իւր կատարելութեան մասին շատ շուտաւորեալ ազգաց յարգանքն ստացած է, նորա գործոյն համաբարութիւնը աշխարհիկ լեզու, Ի յոյս անել կու տամ հայազգի դպրոցներուն եւ ամեն ատրիանսի անձանց, վերոյիշեալ պետքերը լեզունելու ըզմիւ, եթէ ոչ չիովիմ, գոնէ ըստ կարելոյն. ապագային թողոյ՛մ նորա կատարելութիւնն :

Սոյն գործը՝ վստահ եմ թէ մեծապէս կը նպաստէ մեզ առաքինութեան շաւղի մէջ մտնելու, միջութեան ճայրերէն խորշելու, կիրքերը չափաւորելու, եւ զմեզ բարի մարդ եւ բարի քաղաքացի ընելու :

Վասն զի յոյժ բնական կերպով խօսած է եւ սքանչելի օրինակներով հաստատած է իւր ամեն առարկաները :

Սա, նախ կը խօսէ հոգւոյն եւ նորա մատուցներուն, եւ նորա ներգործութեանց վրայ. կը խօսէ երեք բարեաց եւ նոցա արժանեաց եւ օգտին վրայ : Կը խօսէ մարդու երջանկութեան եւ անոր միջոցներուն վրայ : Կը խօսէ բարոյական առաքինութեանց եւ նոցա մոլեկան երկու ճայրերու վրայ : Վերջապէս մարդու կատարեալ երջանիկ եւ բարի մարդը ու ընկերական աշխարհին օգտակար ընելու ամեն միջոցներու վրայ սքանչելապէս կը խօսէ :

Ուրեմն մեզ կը մնայ յորդորել, թէ այս է քաղաքական հօրիցօնի վրայ բարի մարդ եւ բարի քաղաքացի ցոյց տալու ներկաչացուցիչը, ասոր միջոցու կրնամք առաքինութեան տանարը մտնել. եւ ըստ այնմ մարդիկ խաղաղ եւ հանգիստ ու բարիապէս վարուիչը, ոչ ոքէ չվնասուիչը, եւ ոչ զոք չվնասուի. հայրնեաց երկրին բարիք ընելը, եւ բարիապէս այս աշխարհես երթալը :

ԻՌՌԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԻԻՔԱՐԵԱՆՆԸ

ԹԵՍԱՇԻՐՈՍԻ

ԲԱՐՈՅԱԽՅՈՍՈՒԹԻՒՆ

Գ Ա Ս Ա

ՄԱՐԿՈՍ ՄԱՐՄԻՆԸ ԵՒ ՆՈՐԱ ՆԵՐԿԱՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԲՆՈՒԹԵԱՆ Տեղիական, երբ իւր արարչական զօրութեամբն ամեն արարածները ստեղծագործեց, անոնց մէջէն, մարդն ամենէն կատարեալ ըրաւ, աճելու և բազմանալու յաջորդական շարունակութիւնը, իւր բացարձակ հրամանաւը հաստատեց :

Մենք կը տեսնեմք որ մարդն, արարչական ներգործիչ հրամանաւն, իւր էութիւնը, գոյութիւնը, և կենդանութիւնը, իւր ծնողներէն և նոցա արիւնէն կ'առնու, հետզհետէ նոյն արիւնէն, իննամսեայ շրջանի մէջ, ձիւղը, մորթը, անթիւ ոսկորները յարկանդի մօր կազմակերպելով մարդ կերպարանեալ յաշխարհ կը ծնի :

Ար տեսնելք յետ այնորիկ, ծնած զաւակն մօր կաթով սնունդ առնելով կ'աճի և կը զօրանայ, և կատարելութեան հասնելով, կը խօսի, կը խորհի, և գործել կ'սկսէ ինչ որ պէտք է իւր սկիստ յից համար :

Բացառութիւնը մէջ չբերելով, մարդուս այս ընթացք կը տնէ ութսունէն մինչև հարիւր տարի :

Յետ այնորիկ հետզհետէ կ'սկսի արիւնը սառիլ և պողիլը , ջիւղերը կը թուլանան , զօրութիւնը կը տկարանայ , և կը դողդոջէ , այլ և այլ ցաւոց ենթակայ կը լինի , և օր մ'ալ կը մեռանի 'ի հող կը թաղուի և 'ի հող կը լուծուի առանց մարդու մը նշան ձգելու :

Սակայն զարմանալի է նորա մեռած ժամանակը , երբ դուն աւոր մօտենաս , կը տեսնես որ , աչք բաց է , բայց շտեններ , ականջ փաստուած չէ , բայց շլտեր , բերան առողջ՝ սակայն չճաշակեր , քիմք անփաստ՝ բայց չճտտներ :

Այսպէս ալ ձեռք , ոտք և մարմնոյ միւս մասունքները բոլորն ալ կան և կը մնան , սակայն չեն գործեր և չեն շարժիր :

Առնոց վրայ երբ հասան խորհրդածութիւն մը ընեմք , վերահասու լինիմք թէ , սոյն մարմնոյ մէջ այլ իմն զօրութիւն կը բնակէր , և այն էր , որ զայս կը վարէր , կը շարժէր և գործել կուտար :

Այն զօրութիւնն է , որ կամ պակտուած , և կամ հեռացած է մարմինէն , անոր համար մարմինն ալ անշարժութեան մասնուած և մահուան ու լուծման գատապարտուած է :

Այս ապացուցական խորհրդածութիւնը , մեզ իմաստասիրել կուտայ թէ , մարդուս մարմնոյ էութիւնը ու գոյութիւնը , որուն նիւթը հողէ , արարչագետի ձեռամբ ճարտարապետեալ մարդ կազմակերպուած է այն , ըմբռնելու , խորհելու , մտածելու , գատելու , իմաստասիրելու , յիշելու , երեակայելու , երգելու կարողութիւնը չունի , ինքն իրմէ , ապա , ուրիշ էութենական զօրութիւն մը կայ մարդու մէջ հաստատուած վերնախնամ տեսչութենէն , այն զօրութիւնն է որ կը ներգործէ , մեր մարմնոյ միջոցաւ :

Սորա յայմնի ապացոյց կը տեսնեմք , մեր մարմնոյ քնացած ժամանակը , երբ ուրիշ մը մեր մարմնոյ քով արթուն կեցած կը դիտէ և կը տեսնէ որ մեր մարմինը այն անզգայ և թմրեալ քնացած վիճակի մէջ , տարօրինակ եղանակաւ մը զարմանալի ներգործութիւնները կ'ընէ և գործողութիւնները կը կատարէ :

Կը տեսնէ որ քնացած անզգայ մարմինը, բան մը կ'զգայ, կը օտի, առանց գիտնալու և զգալու, կը խնդայ առանց ուրիշ մը տեսնելու, և երբեմն կ'ենէ անկողինէն և քալել կ'սկսէ, կը շրջի, կ'երգէ, և այլն գործողութիւնները կը կատարէ :

Իսկ երբ նա այն մեռեալ վիճակէն կ'սթափի, և իրեն ըրածներուն վրայօք բացատրութիւնը կ'ուզուի, նա, իւր գործերէն իսպառ անտեղեակ, կ'սկսի ապշիլ իր վրայ պատմութեան բնութիւնը մասին :

Երբեմն մենք մեզէն կ'զգանք նոյն մարմնոյ մեռեալ վիճակի մէջ, մեր երազելը, երեակայելը, խորհել, դատելը, կ'ուսանիմք, կ'իմաստասիրեմք, ամենէն հեռաւոր տեղը, քիչ միջոցի մէջ կը գնամք և կը հասնիմք, մեր բարեկամները կը տեսնեմք և նոցա հետ կը խօսիմք, մեր թշնամիները տեսնելով, անկէ կը խորշիմք, կը գործեմք և այլն և այլն :

Այս ամեն գործողութիւնները մենք կը կատարեմք, այն ժամանակը, երբ մեր մարմինը իսպառ անզգայ է և մեռելութենէն բնաւ տարբերութիւն չունի :

Միթէ այս գործողութիւնները բաւական չեն հաստատելու թէ մեր մարմնոյ մէջ Աստուած այնպիսի էութիւն մը կամ գոյութիւն մը հաստատած է, որ սքանչելի ներգործութեամբ մը կը շարժէ մեր մարմինը, գործել կու տայ :

Նոյն մարմնոյ զգայարանաց միջոցաւ, ինք՝ հողին կ'ըմբռնէ, կ'երեակայէ. կ'զգայ, կը կամի, կը դատէ, կը խորհի, և ամեն գործողութիւնները կը կատարէ :

Մեր մարմին քնացած ժամանակը հողին, ինք իւր մէջ գործողութիւնները կը կատարէ, մարմնոյ արթնուն ժամանակը, մարմնոյ զգայարանաց միջոցաւ թեամբն կը կատարէ, իւր ամեն գործողութիւնները :

Ի վերջ ամենայնի, մարմինը առանց հողոյ, անշարժ հողի կոյտ մի է, եթէ չես հաւատար գնա՞ գերեզմանոցները և քրքրէ հին մեռեալներու գերեզմանները, և ահա՛ ըսածէօ աւելի ուրիշ բան չես գտներ :

Մարմնոյ վրայ այսչափ խօսիլ բաւան համարելով, գտնաւմք

խօսել հոգւոյն և անոր մասունքներու ու անոր ներդործութեանց վրայ յաջորդ գլխով:

Գ Ա Ս Բ

ՄԱՐԳՈՒՍ ՀՈԳԻՆ ՆԷ ՆՈՐԱ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԱՒ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր հոգին, որ ամենակարողին Ատուծոյ մէկ ներդործական զօրութիւնը և էութիւնն է, մեր մարմնոյն մէջ հաստատուած մեծք ոչ կը տեսնեմք և ոչ նորա ձեւը կարող եմք ըմբռնել, ուստի նորա ներդործութիւններէն կը հետեցունեմք ըստ իմաստասիրաց թէ «Հոգին է մի, և անբաժանելի պարզ էութիւնը կամ գոյութիւնը, երեք եղանակաւ ենթակայացեալ»:

Եւ կամ թէ այսպէս ըսեմք «Հոգին երեք կարողութենէ բաղկացեալ, էութիւնը կամ գոյութիւնը մի է.»

Հոգւոյ երեք կարողութիւնները, զատ զատ անուններ ունին, ինչպէս որ նոցա ներդործութիւններն ալ այլ և այլ են, զորս պիտի յիշեմք ՚ի կարգին, սակայն մի է հոգին:

Հոգւոյն կարողութեանց միոյն՝ Չգայունն կ'ըսեմք. երկրորդին՝ Կամ: երրորդին՝ Միտ կամ Դատուն:

ՄԱՐԿԵԱՆՑ ՀՈԳԻՈՅՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յառաջագոյն ըսինք թէ, մեր մարմինը, արանց հոգւոյ՝ ոչ կ'ըզբայ, ոչ կը դործէ, ոչ կ'ըմբռնէ, ոչ կը կամի, և ի՛նչ կը գտատ:

այլ՝ հոգին է որ սոյն պաշտօնները, մարմնոյն կատարել կու տայ, իւր յատուկ ներգործութեամբն ։

Թեպէս մնաք մեր տեսութենէն համոզուած կը կարծեմք թէ մեր մարմնոյ աչքն է որ կը տեսնէ, այսպէս և ականջ կը լսէ, հոտոտելիք կը հոտոտէ, քիմք կը ճաշակէ, ձեռք կը շօշափէ, մարմինը կ'զգայ, ոտք՝ կը գնայ ։ Ասոր համար կրնամք ըսել թէ սոյն գործողութիւնները մարմնոյն է, զի մարմինը կը կատարէ մեր աչքի ներկայութեան ։

Օտկայն երբ մեր մարմնոյ քնացած և կամ մեռած ժամանակը կը տեսնեմք որ այս գործողութիւնները մեր մարմնոյ միջոցաւ այլ ևս չեն կատարուիր, կ'ստիպուիմք ըսելու թէ այս ներգործութիւնները մեր հոգւոյն է, որ կատարել կու տայ մեր մարմնոյ զգայարանաց միջնորդութեամբն ։

Ըսել է որ, մեր մարմնոյ զգայարանքները, գուրսի առարկաներու և մեր հոգւոյն մասունքներու մէջտեղը, միջնորդական պաշտօն մը կը կատարեն ։

Ինչ որ գուրսի առարկաները կ'ազդեն, և երևան կը բերեն մեր զգայարանացը, այսինքն՝ աչաց, ականջացը, հոտոտելացը, ճաշակելացը, շօշափելացը. մեր զգայարանքներն ալ անմիջապէս զանոնք առնելով կը հաղորդեն մեր հոգւոյ կարողութեանց, որոց հետ սերտ կապով մը կապուած առնչութիւն ունին միմանց հետ ։

Ըսինք թէ, հոգին՝ երեք կարողութիւն ունի, և գուրսի առարկաները ընդունելու մասին, առաջին տեղն ունի զբացօժն. զի ամեն առարկայ, իւր առաջին ներգործութիւնն զգացմանն կ'ազդէ. և զգացումն, իւր բնորոշած առարկաները թէ բարի լինին թէ չար, թէ գեղեցիկ թէ սգեզ, թէ աղէկ լինի և թէ գէշ, թէ արտրոժելի լինի, թէ անախորժ, զանոնք ամենքն ալ անխտիր կերպով կամաց հառաճութեան կը յանձնէ ։

ԿԱՄՔ՝ որ բարւոյն և չարին ընտրութեան մէջ սուր ներգործութիւն մը չունի, (վասն զի կիրքերը նորա վրայ յատուկ ազ-

դեցութիւն կը բանեցունեն), ուստի աւելի հաճոյական բաղձանքներուն հետեւելով, զդպրութիւն իրեն յանձնուած առարկաները փոխանակ իւր հանձարաւոր ընկեր խորհրդեան յանձնելու և անոր հաճութեան կամ տհաճութեան վճիռն առնելու, առանց նորա գիտակցութեան ինքնին կը տնօրինէ և կը գործադրէ, որոց հետեւութիւնը շատ անգամ ֆիասակար կը լինի :

Որպէս զի մեր հոգւոյն գործողութիւնները ուղիղ լինին, պէտք է դուրսի առարկաները մեր զգացմանց միջոցաւ մեր հոգւոյն զգայական մասին հաղորդած ժամանակը, նա ալ կամաց հաւանութեան յանձնելէն զինի, կամքն ևս գատուան խորհրդեան հրաւիրելու պաշտօնը կատարէ :

ԴԱՏՈՒՄՆ, երբ ուղղութեան աթոռ նստած, ամեն բանը պայծառ և պարզ կը տեսնէ, կը խորհէ, կը քննէ, հապա՛ օգտակարին, բարիին, գեղեցկին, և աղէկին, առնելու և կատարելու վճիռ կու տայ, նոցա հակառակ ֆիասակարներէն ալ հրաժարելու հրահանգ կու տայ, միայն՝ բարի լինելն, միւսոյն՝ չար լինելն ապացուցանելով :

Որովհետև, դատուան միայն կրնայ որոշել թէ որոնք են հեղինակի սահմանած օրինաց համաձայն, և որոնք են նորա օրինաց դէմ հակառակողները :

Նա, կ'ընդունէ այն ամեն առարկաները և ՚ի գործ դնել կը հրամայէ, որոնք որ խղճի օրինաց և ուղիղ բանաւորութեան համաձայն են :

Այսպէս ալ կը մերժէ զանոնք, որք հակառակ են խղճի օրինաց, աստուածային կամաց, բանաւոր ուղղութեանց :

Ահա այս է մեր հոգին և նորա կարողութիւնները ու նոցա ներգործութիւնները, որք եթէ համաձայնութեամբ և խորհրդով կատարուին, լաւ են և մեզ համար խիստ բարի և ապահով, իսկ եթէ կամք ինքնին իւր հաճոյից համաձայն գործէ առանց խորհրդին, մանաւանդ երբ մեր կիրքերն ալ խռոված բուռն ներգործութիւնը կը բանեցունեն կամաց վրայ և բռնի գործել կու տան,

այն ժամանակը մարդն որ ամեն կենդանիներէն կատարեալ և երջանիկ ստեղծած էր, կը տեսնես որ ամենէն ապերջանիկ, թշուառ և անկատար ու անկանոն հրէշ խաղալիք մը կը դառնայ կրից, յուզմանց և կամաց աննպատակ հրամանաց մէջ տեղը :

Գ Ա Ս Գ

ՄԵՐ ԿԻՐՔԵՐՐ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր մարմնոյ մէջ, մեր բանական հոգիէն 'ի զատ, Աբարչապեան Աստուած, նաև բնական կիրքերը ևս հաստատած է 'ի մեզ, որոնք որ ոչ սակաւ պիտանութիւն ունին մեր կենաց ապահովութեան համար :

Սակայն նոցա չափազանց կիրառութիւնն ալ դժնդակ փաստերը և չարիքները առաջ կը բերեն, 'ի փաս մեր և ուրիշներու անձին և բարեաց ու կենացը :

Բնական կիրքերը, ինչպէս են՝ սէրը, ատելութիւնը, սրամտութիւնը, և այլն երբ զանոնք բարիապէս և չափաւորապէս 'ի գործ դնեմք, բարի են և օգտակար : Եւ առաքինութեանց դասէն կը համարուին՝ երբ սիրելին սիրես և ատելին ատես :

Միևնոյն կիրքերը մոլի կը համարուին, երբ սիրոյ արժանի առարկան կ'ատես և ատելի առարկան կը սիրես :

Վասն զի այս հակառակ գործողութեան մէջ, գատման ուղղութիւնը կը խանդարուի, ճշմարտութիւնը կը քողարկուի, արդարութիւն՝ ոտնակոխ կը լինի, հետևաբար բարին չարի կը փոխուի, ուստի կիրքերը մոլութեան պաշտօն կը կատարեն այս տեսակ գործողութեանց մէջ :

Ոմանք, այս անկանոնութիւնը տեսնելով, արտունջ ըրին թէ բնութեան ամենատես հեղինակը, ինչ՞ա՞ այս ֆաասարէ կիրքերը հաստատեց մեր մէջ, երբ օգտակարն աւելի ֆաասակարն կը ներգործեն :

Ընտեղի կը համարուի նոցա արտունջը, երբ վերահասու լինին թէ, կիրքերը մեր մէջ մեծամեծ բարիքները և օգտակարութիւնները առաջ բերելու համար սահմանաւած են . այլ խնդիր է որ մարդիկ իրենց անձնիշխան և ազատ կամօք, զայնս՝ 'ի չարն կը գործածեն, հակառակ հեղինակի սահմանին . զի բարկութեան կիրքը մեր արիութիւնը կը քաջաւերէ, և կը զօրացունէ ցանկութիւնը . զմեզ ուրիշներու հետ սերտ մտերմութեամբ կապելով, փոխադարձ բարիքները և օգուտները առաջ կը բերեմք :

Երկիւղն՝ զմեզ զգոյշ և բանին հպտտակելու սահմանին մէջ կը պահէ, և խոհեմութեան կ'առաջնորդէ :

Փառասիրութիւնը՝ իբրև ազդու խթան, զմեզ մեծագործութեան կը հրաւիրէ :

Ցանն՝ զմեզ բարեխառն վիճակի մէջ կը պահէ, և չթողուր որ չափէն աւելի ֆաասուիմք :

Սրտմտութիւնը՝ զմեզ վրէժնեղի կը կացուցանէ, չարերը արգարապէս պատժելու :

Վերջապէս կիրքերը, պէտք են մեզ և յոյժ օգտակար են, եթէ մեր ուղիղ բանաւորութեան իշխանութեան տակը պահելով գործածեմք, իսկ եթէ նոցա ապստամբութեան տեղի տամք, ուղիղ բանին հակառակելով գործին չար կը լինի և աղետալի հեռեանքներ կը բերէ, 'ի ֆաաս մեզ և ընկերական աշխարհին :

Արից տեսակները շատ են, և նոցա կեդրոնատեղին, մեր օրտն է, նոքա մեր հոգւոյ զգայական մասին հետ սերտ կապակցութիւն ունին, և միմանց հետ միշտ յարաբերութեան մէջ են :

Երբ մեր ըմբռնողական կարողութենէն, թէ բարի և թէ չար, ատորժելի կամ անխորժ առարկաները տպաւորութիւն կ'ընեն մեր կրից վրայ, նոքա անփշապէս կը յուզուին, և մեր զգայական բաղձանքները կը շարժեն . որով մարդու սիրտը կիրքերու տեսակէն աւելի փոփոխութեանց ենթակայ կը լինի :

Յիրառ. եթէ իրեն ներկայացուած առարկան սիրելի է, հաճութեամբ կը մտանայ, և կ'ընդունի, կ'ուրախանայ, կը բերկրի, զուարթ և պայծառ դէմք ցոյց կու տայ :

Իսկ եթէ առարկան ասելի է և ահա՞, անկէ զգուելով, կ'սկսի խռովիլ և կծկիլ :

Յիրառը բարկութեան ժամանակ կ'եռայ, և արիւնը դուրս կու տայ. երկիւղի մէջ, արիւնը կը ստոխ, և բոլոր մարմնը կ'սկսի փողալ :

Վիրքերը՝ մեր սրտի և բոլոր մարմնայ վրայ պատկերացունել կու տան, ախորժեի առարկաներուն՝ արտաթիւնը, ցնծութիւնը, զուարթութիւնը, հաճոյք, բերկրանք, ծիծաղը, և այլն :

Իսկ անախորժ առարկաներուն, ահաճութիւնը, զգուանք, խորշումն, սրտի խռովութիւնը, մարմնայ դողումն, ատամանց կրճատելը, երկիւղը, խորշումն, երեսաց այլայլութիւնը, ասղնապ ներքին և արտաքին, խռովեալ շարժումները :

Այս յուզեալ միջոցին, մարդս այլ յայլմէ եղած, այնպէս որ առանց բան մը խօսելու, կը յայտնուի թէ կիրքերու մէջ կը յուզուի :

Երբեմն մարդն իւր հասարակչութիւնը կորսնցունելով, արտաքին ցոյցեր ալ կ'ընէ, ինչպէս, աղաղակ կը բառնայ, ձայն կ'արձակէ, որոտումն և սպառնալիք կ'ընէ, աչքերէն բոց կը ցառաքէ, ուռնգերէն ծուխ կը շնչէ, իր հարուածէ, կը հալածէ, մահ կ'ըսու պառնայ :

Արից այս լճափ մղումն, երբեմն զանդ անանոց կարգին կ'իջեցունէ, եթէ բանականութեան հրաշալի խորհուրդը վրայ չհասնի, (ուրիշ զուրկ են միւս ամեն կենդանիները) :

Արից ներդործութիւնները զմեզ անելի կը ներեն այն ժամանակը, երբ աստուածային սէրը զմեզ առ ինքն կը քաշէ, երկրաւոր սիրոյ քաղձանքը, առ ինքն հագուցանել կը չգնի. մինն քաղցր սիրով, միւսն գգալի ախորժակով. մարդն այս ալեկոծութեան մէջ, իբր հողմակոծեալ կը տարակուսի և չկրնար որոշումն տալ թէ ո՞ր կողմն ընտրէ :

Մարդկանց այս խոսվեալ վիճակը, Աստուծոյ առաքեալն, հասնապազօրեայ մարտ կ'անուանէ :

Պիրքերը չափազանցած ժամանակն, երբեմն այնչափ սաստիկ կը ներգործեն, որ կը տարտկուսիս թէ արդեօք այս, այն եղբայրն է զոր զիտեմ, թէ այս ալ ուրիշ է, զի բոլորովին այլափոխեալ է, թէ 'ի դէմն և թէ 'ի գործս :

Այս վիճակի մէջ զանուեցաւ երբեմն Աղէքսանդր Մակեդոնացին, որուն դէմ իրաւամբ զանգատեցաւ զրկեալն, ըսելով թէ «Յուզեալ Աղէքսանդրի համար առ լուրջ Աղէքսանդրն կը բողոքեմ» առ այս սթափեցաւ Աղէքսանդրն և իրաւունք տուաւ զրկելոյն :

Այս հիւանդութեամբ հիւանդացաւ Մեախայ, Յասոֆի կինը, զոր մերժեց Յասոֆ իւր կնութենէն, կինը այս անպատուութենէն յուզեալ, Յասոֆի գաւակները, որք իրմէ ծնած էին, կ'ուզէր մահացունել :

Այս կինը, երկար ժամանակ կը ծփար սիբոյ և բարկութեան կիրքերու ալէկոծութեանց մէջ, կը սիրէր այն գաւակները, վասն ինք ծնած էր և իւրն էին : Վատէր զանոնք և մեռցունել կ'ուզէր, վասն զի զինք նախատող Յասոֆի գաւակներն էին, թէև իրմէն ծնած էին :

Այս եղանակաւ, սէր և բարկութիւն կը մրցէին միմեանց հետ, և զիրար յաղթանակել կ'ուզէին :

Մէկ կողմէն սիրոյ բոցը, միւս կողմէն բարկութեան բոցը, բոցն զբոց շիջուցանել կ'ուզէր, որպէսց մայր, սոյն բոցերու մէջ կ'այրէր և կը տաշորէր :

Ահա այս վիճակի մէջ նախանձաւորութիւնը սիրոյ հետ կը միանար, իսկ ատելութիւնը՝ բարկութեան հետ. երկիւղը՝ համարձակութեան դէմ կը զինէր, համարձակութիւնը՝ յուսահատութեան դէմ, յուսահատութիւնն ալ երկիւղի դէմ կը զինէր :

Սիրեզ, և թշնամի, ահաբեկ և խրոխտ, աղէգորով և անգորով, վերջապէս բարկութիւնը յաղթեց սիրոյն, մայրն մոռցաւ իւր մայրութիւնը և կենազրաւ ըբաւ Յասոֆի որդիները, զորս ինքն նաձ էր և իւրն էին :

Յաստիկ վրէժը, խոր զառախոյ կեանքով լուծեց, թէ՛ն այս անգահ ներգործութեան վրայ յիմափեցաւ, կիրքերը հանդարտեւ լէն վերջ զղջաց, սակայն ժամե անցած էր, հորուսան անդարմա՛ նելի մաց :

Յիրքերը կը յուզուին, սխալ տեղեկութիւններէ, տգիտութեանէ, առարկայի անճիշտ տպաւորութենէն, ուրիշէ մը մեզ ուզըեալ գրգռիչ խօսքերէն, ուրիշի մը մեր վրայ ըրած ազդեցութենէն : Ահա ասանք են որ իրենց գէշ ազդեցութեամբն, և ներգործուծ թեա՛մբն, անուղղութեան և սխալման մէջ ձգելով, կը յուզեն և կը բորբոքեն, որ յետ այնորիկ անկարելի կը լինի այլ ևս ուղիղ բանին անապր :

Ահա այս եղանակաւ մարդու հոգւոյն և մարմնոյն ստիպողման ստեղծերը բանաստեղծութեան վիճակէն հանելով անասնոց և զաղաչանոց վիճակէն մէջ կը դնեն, ուրիշ առաջ կու գայ անթիւ չարիքները և անմարդկայեւ գործերը ՚ի քիտս և յանպատուութիւն գործողին և ուրիշներուն :

Յրից վրայ այսպիսի խօսելէն վերջ, պէտք է նոցա չափաւորութեան գարմաններուն վրայ խօսիլ : Թակայն գիտնալու է նախ թէ որոնք են կրից գործերը, որք չար կ'անուանուին, և որոնք են առաքինութեանց գործերը, որք բարի կ'անուանուին :

Գ Ա Ս Գ

ՉԱՐ ԳՈՐԾԵՐԸ ԵՒ ԲԱՐԻ ԳՈՐԾԵՐԸ ԵՒ ԳՈՐԾՅՂԱՑ ՎԱՊՆԱՆԸ

Մարդիկներէն գործուած այն գործերը, որք ուրիշներուն, և նոյն իսկ գործողի անձին քիտասակար են, և վրանդ կը բերեն, այն գործերը՝ առհասարակ չար կը համարուին :

Այն գործերը, որք ուրիշներուն և կամ գործողի աչքին յոռի և ազեղ կ'երևին և ահա՛ թիւն կը պատճառեն այլոց, թէ և գործողին հաճոյք մը առնեն, այն գործերը դարձեալ չար կը համարուին :

Այն գործերը, զորս գործողն առանց խորհրդեան, և առանց շրջահայեցութեան կը գործէ միմիայն իւր փառաց և կամ շահոյն համար, որք այլոց ևս ֆնաս կը պատճառեն, այն գործերը ևս չար կը համարուին :

Իսկ այն գործերը, որք թէ գործողին հաճելի է և թէ ուրիշ ամեն տեսողներուն և լսողներուն, և այն գործերը՝ որք թէ գործողին օգտակար են և թէ ուրիշներուն, այն գործերը, որք թէ և քիչ մը ֆնասակար գործողին, բայց հասարակութեան յոյժ օգտակար, այս տեսակ գործերը միշտ բարի են, և առաքինական :

Այն մարդիկ որ չար կը գործեն, նոքա Սատուծոյ և ընկերութեան ուղիղ գառաստանի առաջը՝ ապերջանիկ, գէշ, և պատժապարս կը նկատուին :

Իսկ անոնք որ բարի կը գործեն, Սատուծոյ և մարդիկներէն կը փառաւորուին, հանգիստ և երջանիկ կ'ապրին : Ինչպէս որ Աստուածորդին այս երկու գործոց վերջին նպատակը կը գծէ հետեւեալ եղանակաւը «Որոց բարիս գործեալ իցէ 'ի յարութիւն կենաց, և որոց զչար արարեալ իցէ, 'ի յարութիւն դատաստանաց :»

Կամ թէ այս երկու կարգի մարդկանց, իրենց գործերը թուելով, բարեգործներուն կ'ըսէ «Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ» և չարագործներուն կ'ըսէ «Երթայք յինէն անիծեալք և այլն» :

Այս սկզբամբ, բարեգործներուն վախճանն է՝ երջանկութիւնը, իսկ չարագործներու վախճանն է՝ ապերջանկութիւնը :

Ուրեմն երջանկութիւն փնտուել, գտնել և վայելել պէտք է մարդու համար, թէ և գժուարին :

Դ Ա Ս Ե

Ն Ե Ր Ա Ն Ն Կ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ե Ց Ա Ջ Օ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Մարդիկ երբ խորհելով վերահատու եղան թէ, մարդու համար շարժարուելէն և տանջուելէն տելի, հանգիստ պէտք է, այսպէս ալ արհամարհուելէն աւելի փառաւորուիլը հարկաւոր է, ձեռնարկեցին հանգստութեան և փառաւորութեան միջոցները փնտռելու :

Սակայն մարդու գէմ երեք ճանապարհ բացուեցաւ, և երեքն ևս զմարդիկ իրենց գէմ եղեալ նպատակին հասցունելու երեւոյթն ունէին :

Բայց ստոյգ խօսելով անոնց մէջէն մէկ, միջին ճանապարհ միայն կրնայ զմարդիկն ուղիղ առաջնորդել իրենց նպատակին հասնելու :

Յառաջագոյն ըսինք թէ բարիքն են որք զմարդն երջանիկ կ'ընեն. արդ այժմ երեք բարեաց պատկերները կը ներկայանան մեր աչքին, որք են, արտաքին բարիք այսինքն ճշտութիւն և պարտաւորութիւն, մարմնոյ բարիք, այսինքն՝ ժգոնութիւն և դեղեցիկութիւն. հոգւոյ բարիք, այսինքն՝ Առաքիւնական բարձրը :

Այս երեք տեսակ գործերը մարդկանց միտքը շփոթելով, ոմանք կը կարծէին թէ, երջանկութիւնը մարմնոյ բարեաց մէջն է, ոմանք կը պնդէին թէ արտաքին բարեաց մէջն է, և ողջամիտ ոմանք ընդ որս և բարոյականութեան վարդապետն Արիստոտէլ, ապացուցին թէ ճշմարիտ երջանկութիւնը հոգւոյ բարեաց մէջն է :

Մենք ևս ըստ մտաց Արիստոտէլի ըստ կարի պիտի ցուցնեմք թէ իսկական երջանկութիւնը հոգւոյ առաքիւնութեան պատուէն է :

Երբ մեր ուշադրութիւնը արտաքին բարեաց կողմն կը դարձունեմք, այս, կը տեսնեմք որ արտաքին բարիք, այսինքն՝ ճոխու-

Թիւնը և պատիւ , թէպէտ մարդոյս մարմնոյն փառաց և պահպանութեան օգտակար միջոցներ են . բայց երբուն լինելուն համար , մարդս մշտապէս երջանկութեան մէջ պահելու երաշխաւորութիւնը չտար , և ասոր տուած երջանկութիւնը կեղծ բերկրութիւն մ'է և ոչ իսկական երջանկութիւն :

Եւ ինչպէս կրնամք այն բանին ըսել մերն է , երբ մեր մէջհաստատուած չէ :

Պատիւը՝ չէ թէ պատուոյ արժանի մարդոյն քոմն է , այլ պատուողին քոմն է , այսօր կը պատուէ եւ վաղը չպատուեր , եթէ չուզէ :

Այսպէս ալ հարստութիւնը , հարուստի հետ սերտ կապ մը չունի , անհաստատութեան մէջ հաստատուած է :

Նախնիք ըսած են հարստութեան համար թէ՛ կոյր բողբոջ մը տուրքն է , այսօր կու սայ , վաղը ետ կ'առնու :

Ուրեմն , արտաքին բարիք այսինքն՝ Պարթև և հարգութիւնը երջանկութիւն չեն համարուիր , այլ , միայն զմզ բըջանկութեան առաջնորդելու միջոցներ են , եթէ մենք զանոնք բարիապէս 'ի գործ գնեմք :

Պարծեցիկն ոմանք թէ երջանկութիւնը իշխանութեան մէջն է , սակայն յոյժ սխալեցան նոքա , իշխանները երբ իշխանական գահոյն վրայ բարձրացան , նորա աղէտը քողցրութենէն մեծ տեսան , այն բարձրութեան վրայ փոխանակ երջանիկ լինելու , ապերջանկութեան ծայր հասան :

Ինչ են գովեստներու հռչակը , եթէ ոչ ռամիկներու բերանի ծխային շուշը , որք նախահճու իսածատողութեան հետ զոյգ կ'ընթանան , զի մինն կը գովէ միւսն կը նախատէ անսահման եղանակաւ , և բազում այն է որ առանց բնորոթեան և առանց ճանաչման իրարմէ լսելով և համոզուելով մին գովեստ և միւսն նախախնդր և արհամարհանք կը շռայլեն :

Այսպիսի պարագաներու մէջ այն իշխան և գալաւորը , որ իւր պաշտօնին կանչուած օրը թերեւ ինքզինք կ'ըջանկութեան հասած կարծէր , ահա կը տեսնէ որ իսպառ հեռայամ է նորա նպատակ :

կէն, վասն զի տեսաւ որ ինքը կախուած է յողորմիկ բազմէն և կը տարուբերի զովնտներու և արհամարհանաց, պաշտպանութեան և վասնզներոք, յուսոյ և երկիրի մէջտեղը :

Փորձերը զինք կը համոզեն որ երջանկութենէն աւելի թշուառութիւնն ընտրած է իւր վիճակը :

Կարգ մը մարդիկ այնպէս յուսացին թէ երջանկութիւնը մարմնոյ բարեաց մէջն է . երբ մէկը ժրութիւնը, առողջութիւնը, մարմնոյ հաճոյքն ունենայ, նա երջանիկ կը համարուի :

Սակայն այնպէս չէ, զի ինչպէս որ արտաքին բարեք մարդկանց երեակայութիւնը կը խաբեն, այսպէս և մարմնոյ բարեք, մեր զգայութիւնները կը խաբեն :

Եթէ մենք հեշտութիւնը, երջանկութիւն կ'ազնւոք անուանել, նա, արիշ բան մը չէ, բայց միայն անտեսական պայտայութիւն մ'է, մինչ երջանկութիւնը մշտատես է :

Այսպէս ևս առողջութիւնը, չորս տարեբաց բարեխառն վիճակն է, եթէ անոնցմէ մէկն առտելու կամ նուազի, մեր առողջական վիճակն կը խանգարի, և մեր կարծեցեալ երջանկութիւնը, թշուառութեան, ու քաղցրութեան կը փոխուի :

Մեր կեանք վայրկեաններու յաջորդական հոստած է, որ իւր հետ կը բերէ, մէկին ծնունդը, միւսին մահը : Մարդն ծնած օրը մահուան սկիզբն պիտի համարէ . զի մեր մարմնը, շարժուն հիւանդանոցի մը կը նմանի, որ ամբողջացուցիչ յօգուածներէն աւելի փտեցուցիչ և ապականարար ախտերով լի է :

Եւ մենք, ինչպէս կրնամք երջանկութիւն փնտռել այն բարեքներու մէջ, որք մարդուս սեպհական չեն, զի մին բաղդինն է, կուտայ և կ'առնու, միւսը՝ բնութեանն է, ինքը կուտայ, զէպք և պատահար կ'առնէ և կը խանգարէ :

Չգայական հեշտութիւնները, հասարակ են մարդոց և անասնոց և անոնք որ հեշտութեան առարկաներով զբաղելով իրենք զիրենք երջանիկ կը կարծէին, անոնցմէ շատերը աստիճանաբար խորտակուածները գլորեցան :

Ճանճ մեղրի վրայ կը նստի ուտելու և հեշտանալու համար, սակայն մեղր իւր մածուցիկ զօրութեամբն, թակարգ կը դառնայ ճանճին, և խղճալոյն հեշտութիւնը դառնութեան կը փոխուի:

Ուրեմն ճշարիտ երջանկութիւնը, որ արտաքին բարեաց և սչ մարմնոյ բարեաց մէջ հետազօտելու է, այլ միայն հոգւոյ համեստ բարեաց մէջ որոնելու է, վասն զի հոգւոյ բարիք միայն են մարդոց անրոնարարելի սեպահականութիւնները, որով մարդս ինքն իւր ազատ անձնօշոյտանութեամբն կ'ստանայ, և մէկը չկրնար զայն, նորա ձեռքէն յափշտակել, վասն զի հոգւոյն հետ անբաժանելի կապուած է:

Իմաստասիրին մէկը կ'ըսէ, հոգւոյ բարիք, աշխարհի ամեն բարիքներէն գերազանց է, վասն զի անցաւորի, և մշտնջենաւորի մէջ տեղը, անսահման տարբերութիւն կայ:

Ստոյգ է որ երջանկութիւնը մարդկանց ցանկութեան վերջին լրումն և բովանդակութիւնն է, սակայն զայն գտնելը շատ դժուար է, մանաւանդ գտնելէն վերջ զայն պահպանել ամենադժուարին է:

Երջանկառիթ զործերը գիտնալ և ճանաչելը, կամ մեր մէջ զանոնք ունակացունելը, բաւական չէ զմեզ երջանկացունելու, ալ երբ մենք զանոնք համեստ եղանակաւ մը յարդիւնս կը բերեմք այն ժամանակ երջանիկ կը համարուինք:

Արհեստաւորն քնացած ժամանակ իւր արհեստի ունակութիւն չկորսնցուներ, այսպէս ևս առաքինին՝ քնացած ժամանակը, առաքինութեան ունակութիւնը չկորսնցուներ:

Սակայն երկուքն ալ իրենց ունակութիւններէն բերկրութիւն մը չեն զգար: Պատկերահանը երբ պատկերահանութեան բոլոր օրէնքները մտաց մէջ պատրաստ, և ներկի տեսակները պնակաթի վրայ դասակարգեալ անզործ կը մնան բնաւ բերկրութիւն մը չզգար:

Իսկ երբ, մոռեալ դաստառակի վրայ գործով պատկերը կը կենդանակերպէ, անհամեմատ բերկրութիւն մը կ'զգայ:

Այսպէս ևս առաքինական ունակութիւնը անեցողները այն ժամանակը բերկրութիւնը կ'զղան, երբ առաքինական գործերը իբրև մատուցները երջանկութիւն, 'ի գործ գնելով, այն սքանչելի երջանկութիւնը կը կազմեն:

Արաաքին բարիք և մարմնոյ բարիք , կրնան մեծ գովութեան արժանանալ , սակայն չեն կրնար մեծ պատուոյ հասնիլ , վասն զի պատիւը , միայն բարոյական առաքինութեան սեփհականութիւնն է :

Իսկ գովութիւնը , զոյգ ընդ պատուոյն կրնայ ընծայուիլ առաքինւոյն , սակայն երկուքն 'ի միասին չեն ընծայուիր , արտաքին և մարմնոյ բարիք ունեցողին , և ոչ ալ նոցա գործերուն :

Դ Ա Ս Զ

ՍՏՈՑԻԿԵԱՆՑ ԿԱՐՔԻՔԸ ԵՒ ՆՈՑԱ ՏՐՈՒՄՆ ԵՒ ԿԱՐՔԵՑԵԱԼ

ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ստոյիկեանք բոլորովին շար կը համարէին , արաաքին և մարմնոյ բարիքները մեր երջանկութեան համար :

Սակայն յոյժ սխալեցան , վասն զի մէկը , ուրիշի մը օգնելու համար՝ որ բարոյական առաքինութիւն է և երջանկութեան մասն , անպատճառ արաաքին բարիք պէտք է , ինչպէս որ տկար և անկարողի մը ձեռնառութիւն ընելու համար ալ , մարմնոյ բարիք այսինքն՝ ուր պէտք է :

Երջանիկ լինելու համար , մարմնոյ և արաաքին բարիքները պիտանի են և օգտակար , մինակ թէ իրենք իրենց մէջ բացարձակ երջանկութիւն չեն համարուիր , ապա , երջանիկ լինելոյ կը նպաստեն :

Այո՛ . կրնան վերոյիշեալ բարիքները փասակար լինիլ , երբ առ շարն գործածուին :

Այս բարիքները , զէնք մի են ղինուորի ձեռք , որք կրնան թըշ-

նաժողովի գեմալ դործածել, կրնան իրենց իսկ անձի գեմալ գործածել:

Աւրեմն այն բարեաց, բարի կամ չար լինելն, դործածելու է՝ զանակին մէջն է, և ոչ թէ նիւթոյն, զորո բարի ասեղծած է բարութեան հեղինակն:

Կըսէ Թեաւարու թէ «Ճօխութիւն՝ի ձեռս առաքինոյն է, օգտակար բարիք, իսկ ՚ի ձեռս մոլեկանին՝ է քնասակար»:

Մէկը եթէ հարստութիւն չունենայ, ինչպէս կրնայ առատաձեռնութիւն ընել, եթէ զօրութիւն չունենայ, ինչպէս կրնայ արիւթիւն ՚ի գործ դնել:

Աւրեմն այս բարիք, ոչ թէ ըստ ստոյիկեանց, չունենալն է օգտակար, այլ, ըստ Արիստոտէլի ունենալն է օգտակար:

Մարմինը՝ հոգւոյն գործարանն է, եթէ գործարանը խանգարուած լինի, հոգին չկրնար իւր գործերը կանոնաւոր կերպով առաջ տանել, զի գործողութեան խանգարած ժամանակը, երջանկութիւնն ալ անկատար կը մնայ:

Այն համեստ բարիները, որք մեր առաքինական ունակութենէն կը ծնին, նոքա միայն երջանկութիւն կը համարուին, վասն զի անոնք միայն են մեր ցանկութեան լրումն, և բերկրութեան առարկան, բայց այն բերկրութեանց, որք պատուոյ արժանի են ու չէ թէ նախանձու նշաւակ:

Յիրակուսայի բունաւորը՝ որ խորտիկներով լի սեղաններու գլուխ բազմած, ամեն կերպով յղփացեալ էր, և չափազանց գրգանաց ու մեծաշուք պատիւներու մէջ երջանիկ կը կարծուէր. սակայն ամենէն թշուառն էր նա, երբ անհանգիստ գիշեր և ցորեկ կը խորհէր, այն գիւրախոզելի ասղանիէն կախուած սրոյն վրայ, որ իւր գլխոյն վրայ կախուած անիրաւութեան պատիմները կը յիշեցունէր: Ատանգի երեակայութիւնը, այն ճշմարիտ քաղցրութիւնները կը զառնացունէր, և անուշահամ օշարակները թոյն կը թուէին նմա:

Թէպէտ կարելի էր որ բաղդի հաւատարմութիւնը և մտաց վտարահութիւնը այն երկիւղը հեռացունէին անկէ, սակայն քանի՛ քանի ձախորդութիւններ ևս պիտի վրայ հասնէին, որոցմէ բնաւ կասկած չկար:

Այս տեսակ երջանկութիւն կարծուածները, կրնամք ուրախութիւն անուանել, և ոչ թէ երջանկութիւն, վասն զի ասիկա մեր սրտին կրնայ կայտուածն տալ, բայց չկրնար յարածգեալ յաջողութեամբ մը տալ, որ է երջանկութիւնը:

Մին՝ ներկայ առարկաներով կը շափուի, միւսն՝ մնայուն ու նախկինմբ մը. մին՝ սկզբամբ, միւսն՝ վախճանաւ:

Այն նաւարկութիւնը յաջողակ չէ կարելի վճռել, երբ յաջողակ հողմերով առաջասանները բացած կը գնայ, այլ այն է յաջողակ որ իւր գէժ՝ եղեալ նաւահանգիստն անվտանգ կը հասնի. ինչ աղէտալի է այն նաւաբեկութիւնը, երբ յաջողակ նաւապնացութեան ժամանակը յանկարծակի աղէտալի խորտակումը վրայ կը հասնի:

Վերջին գիծն է որ երկրաչափական ձևերուն անունը կը գնէ. Վերջին օրն է որ կը յայտնէ թէ Արասոս և Արեսոս երջանիկ են թէ թշուառ:

Սուրն իմաստասէրն ըստ Արեսոսին «Այ՛, մնայ վախճանի, զի զգործ վախճանն, և զտիւ՛ երէկոյն առնէ գովելի:»

Երբեմն մարդիկ իրենց բաղձանաց և հաճոյքներու մէկ քանին կատարուած տեսնելով, պահ մը այնպէս կը հաւատան թէ կատարեալ երջանիկ են, սակայն երբ այն ուրախութեան՝ արտմութիւնը կամ ցաւը յաջորդէ, կ'զգան թէ իրենց ունեցածը կատարեալ երջանկութիւն չէ եղեր, զի քանի քանի անձինք որք փառաւոր պալասներու մէջ երջանիկ համարեցին զիրենք, բայց ապերջանկութեան մէջ գտան իրենց հաստատութիւնը:

Մի խաբուիք նոցա երևոյթէն, զի նոքա դեռ շատ կրելիքներ ունին, դէպքերը և պատահարները զանոնք տակաւին շատ մը ձախորդ պարագաներու պիտի մտանն, և նոցա վախճանը սակաւին տեսգուած չէ:

Նախանձը և բռնութիւնը լաւ գիտեն նոցա ձեռքէն յափշտակել այն շլացուցիչ բարիքները, և զայն յետին չբաւորութեան և աղբատութեան հասցունել:

Ննթադրեմք թէ այն բարիքները վայելէ մինչ ցզերեզման, սաօ

կայն զարձեալ (առանց մայրան հոգայ բարեաց) երջանիկ չէ, վասն զի մարմնոյ բարիք կ'եղծուի և կ'ապականուի, արտաքին բարիք հետ չեն երթար հոն, հոգւոյ բարիք պէտք է զինք երջանկացունելու համար:

Այն փարթամ երիտասարդն ինչպէս կրնան դու երջանիկ համարել, քանի որ անթիւ հաճոյքները, կրից բռնութիւնները, ձախորդ պատահարները, թշնամաց յայտնի և զաղտնի որոզայթները մէկ մէկ անպարտելի ոտիներ են իրեն համար և անփորձ մարդ մը ինչպէս պիտի յաղթէ այս մեքենաներուն, և ինքզինք կարողանայ երջանկացունել:

ԴԱՍ Է

ԱՍՏՆՆ ԳՃՈՒԼՐՈՒԹՅԱՆ ՄԷՋ ՄԱՐԳՍ ԻՆՉՈՒՍ ԿՐՆԱՑ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ ԳՏՆԵԼ

Բաղդ, և բնութիւնը մարդկանց մեծամեծ բարիքներ կրնան ստալ, սակայն իրենց տուածներուն մշտատե մաւղյն երաշխաւորութիւնը չեն կրնար ընծայել:

Ասոր համար քիչերը կրնան առաքինութեան ետեէն գնալ, և զայն ձեռք բերել ու վայելել:

Վասն զի, եթէ մեծամեծ առաքինութեանց համար մեծ ճոխութիւն, զօրութիւն և աւագութիւն պէտք է, և այս բարիքներն ալ ժամէ ժամ փոփոխական են և անհաստատ, ինչպէս կարելի է այս անհաստատ բարեաց վրայ երջանկութեան հաստատուն հիմն դնելը:

Եւ ահա քեզ օրինակ Օգոստոս կայսր :

Նա իւր կատարեալ հասակի մէջ ամէն բարիքներով լի էր, իւր մեծ իմաստութեան հետ՝ մեծ առաքինութիւն ալ ունէր, իւր փափկակեաց վայելքներու հետ՝ մեծ չափաւորութիւն ալ ունէր, մեծ գործերու հետ՝ մեծ արիութիւն ևս ունէր : Մեծամեծ գանձերու հետ, մեծ ապահովութիւն ալ ունէր : Բարձր ինքնակալութեան հետ, խաղաղութիւն ևս ունէր :

Նաև ունէր, կնոջ հաւատարմութիւնը, բարեկամաց, բարեկամութիւնը, ժողովրդեան սէրը : Եւ այս ամէնոյ թէ բաղդի պարզեներն էին, այլ իւր առաքինութեան ձիւղքն էին :

Սակայն և այնպէս այս ամէն մեծամեծ բարիքներու մէջ սպրդեցին մուտք գտան անհնարին վշտերը և ցաւերը :

Բայց սակայն, միթէ այս դժուարութեանց պատճառաւ թողմբ որ անհետանայ այն մեծ սկզբունքն, ո՛չ պէտք է որ աշխատիմբ և ամէն դժուարութեանց հետդհեատյալութելով առաջ երթանք, այն որ կարող չէ ստանալ իւր ցանկալին, թող ցանկայ ցտանալ այն, որուն կարող է հասնիլը :

Այն որ կը ցանկայ մեծամեծ առաքինութիւնները ձեռք բերել, և չկրնար հասնիլ, թող փոքր առաքինութիւնները ձեռք բերէ, որոց կարող է հասնիլը :

Եթէ բաղդի բարիք պիտոյքէն քիչ են, թող բաւականացուի բնութեան բարիքներով, եթէ ասոնք ալ իւր ցանկութենէն փոքր են թող վայելէ իւր անկերպարան առաքինութիւնները :

Բարոյական իմաստասիրութիւնը մեզ երկու բան կը սորվեցընէ, մին՝ բարիք ձեռք բերել, միւսն՝ չարեաց համբերել, յաջողութեան ժամանակը, չափաւոր վայելել, ճախորդութեանց մէջ արիաբար տուկալ և տանել :

Իբրև մարգ, այս տանջանաց մէջ թող աղաղակ բառնայ, հագոց հանէ, բայց իբրև առաքինի պէտք է որ միթիթարուի իւր անմեղութեամբն և առաքինութեամբն, կարելի է որ անմեղութեամբն մեռնի իսկ անիրաւութենէն, բայց զխանալու է որ իւր անմեղութիւնը միշտ կենդանի պիտի մնայ այս աշխարհիս վրայ :

Մոլիններուն ևս կը պատահի այս ճանապարհէն անցնելը, սակայն նոքա, առաքինւոյն այս վերջի միտթարութիւնը չեն կրնար ունենալ: Մեծ գիտութիւն է, երբ թշուառը կարողանայ ճանաչել թէ ինքը թշուառ է:

Դ Ա Ս Ը

ԹԷ ԻՆՉ Է ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ամէն ստեղծեալ գոյութիւն, իւր սեփական գործողութիւն ունի և ամէն գործողական կարողութիւն՝ զօրութիւն կ'ըստի, այսինքն գործելու ուժը:

Այս զօրութիւններէն ոմանք ընդարդս են և հարկաւոր, ոմանք կամաւոր են և ստացական:

Ձկայ քար, տունկ կամ ճճի մը, որ իւր բնութեան մէջ գաղտնի զօրութիւն մը չունենայ, որ դարմանալի գործ մը յայտնապէս երևան չբերէ, կամ իւր պահպանութեան և կամ մարդկային ազգին օգտին համար: Ասոր համար ամէն աշխարհ շահու մէջ են:

Անթուր խոտը, նապէլ խոտի թոյնը թափելու զօրութիւն ունի: Ախմահեց բոյսը, առանց մուրճի, քարերը կը ձեղքէ. մաքնիսն, առանց ձեռաց օգնութեան, երկաթը կը գողնայ: Թմրեալ ձուկն առանց չուանի ձկնորսները կը կապէ:

Բնութիւնը, մարդկանց ալ ըստ տնկոց, աճեցողական զօրութիւն տուաւ, ըստ անասնոց, զգալու զօրութիւնը, ըստ հրեշտակաց, իմացական զօրութիւնը, բովանդակ աշխարհի բնական զօրութիւնը, անոր մէջ ամփոփելով:

Անոնցմէ զատ, Հեղինէին, անմահ գեղեցիկութիւն տուաւ, Հե-
րակլէսին, մեծ զօրութիւն :

Ուրիշներուն ալ զարմանալի զօրութիւնները, ինչպէս կը պատ-
ման, Աղէքսանդրէն հոտ կը բուրէր, Տիպերոս գիշեր ժամա-
նակ կը տեսնէր, Պիւրոս, ախտաւորներուն դպչելով զանոնք կը
բժշկէր, Աթենադորաս, իժերու հետ կը խաղար և շէր ֆիասուեր :

Ասոնք, գործողական զօրութիւններ են, որ բնական են, և ոչ
թէ ստացական : Ուստի թող աւելով այս բնականները, ստացական
զօրութիւններն աւնումք, որոնք տիրապէս բարոյական առաքինու-
թիւններ են, զորս մարդն կ'ընծայէ իւր անձին :

Մարդս իւր սեփհական գործոց վսեմ գործադրիչ որակութիւնը,
երկրաւոր վարժութեամբ իրեն վրայ կը տպաւորէ, ուրկէ կը ծնա-
նին այն վսեմ բարոյական առաքինութիւնները,

Այս առաքինութիւնները, առաքինական ունակութիւն, կամ ու-
նակական առաքինութիւն կ'անուանուին, որոնք որ հոգւոյ մեծազին
զարդերն են և բնական ամէն զօրութենէն աւելի պատուական : Աւան
զի բնականները, բնութեան ձիրքերն են, իսկ ասոնք ջանքով և
աշխատութեամբ ձեռք կը բերուին :

Այս ստացական առաքինութեանց ոմանք իմացական և ոմանք,
բարոյական են :

Իմացականն անոնք են, որք մեր հայեցողական կամ գործնա-
կան միտքերը կը պատրաստեն, գիտութիւնները և արհեստները ու-
սանելու :

Բարոյականներն են անոնք, որք զգայական և բնական բաղձանք-
ները, այսինքն կէրտերը և կ'օրերը կը կանոնաւորեն, բարի բար-
քերը ունենալու համար :

Իմացականները կանոններով կ'ստացուին, իսկ բարոյականները,
աւելի գաստիարակութեամբ և սովորութեամբ ձեռք կը բերուին :

Եթէ ունակութեան ենթակային նայիմք, իմացականները բարո-
յականէն աւելի պատուական են, զի միտք բաղձանքէն պա-
տուական է : Իսկ եթէ վախճանին նայինք, իմացականներէն աւելի
պատուականագոյն է բարոյականը, զի բարոյականն, իմացականէն
աւելի պատուականագոյն է :

Իմացականները, զգործն բարի կ'ընեն, իսկ բարոյականը, զգործողն բարի կ'ընէ :

Պատկերահանութեան արհեստն, պատկերն գեղեցիկ կը կերտէ, բայց պատկերահանը բարի չընէր, վասն զի իմացական բարութիւնը արհեստի կանոններով կը չափուի, իսկ բարոյական բարութիւնը գիտաւարութեան համաստութենէն կը չափուի :

Մարդիկներէն մէկը, Յուլիանոսի չափ գիտուն չեղաւ, բայց անկէ ալ աւելի թշուառ մէկը չկայ :

Գիտէր բարաք խօսիլ, սակայն չէր կամեր բարաք գործել. նա, իւր գիտութիւն չար գործելու համար 'ի գործ կը դնէր :

Նորա միտքն, առողջ էր, իսկ կամքը, անառողջ էր :

Պատուն մը շինելը, բոս առարկային, մոլեկանէ, մտտի բարեպաշտութեան ցոյցով տաճար մը կանդնել, ըստ առարկային բարի է, բայց ըստ գիտաւորութեան մոլեկան է :

Ճշմարիտ Աստուծոյ տաճար կանգնելը, պաշտօն մատուցանելու համար՝ յարիշտակեալ գրամով, ըստ առարկային և ըստ գիտաւորութեան բարի է, սակայն ըստ միջոցին չար է :

Միջոցն, այն անծաշէն գործն, շարաշէնի կը փոխէ :

Ուրեմն գործ մը բարոյապէս բարի լինելու համար պէտք է որ ամէն համաստ բարիները ընթացակից լինին այն գործին, եթէ մէկ պարագայ մը պակսի, գործը, մոլեկան կը լինի :

Թէպէտ առաքինութիւնը բարոյական իմաստասիրութեան ենթակայ է, սակայն ամէն առաքինութիւնները նորա գրօշակի տակ չեն : Այն միայն ճշմարիտ առաքինութիւն կը համարուի, որուն կը հակառակի մոլութիւնը և ճշմարիտ մոլութիւնն այն է, որուն հետ տղեղութիւնը լծորդուած է :

Բնաւոր առաքինութիւնները, որք առանց ուսանելու 'ի բնէ պատուաստուած են 'ի մարդն, (և սեփհական զօրութեամբ չեն ստացուիր) կ'որոշուին բարոյական գիտութենէն :

Եւ ինչպէս որ բնական պակասութիւնները մոլեկան չեն համարուիր, այսպէս ալ բնական կատարելութիւնները, առաքինաւան չեն համարուիր :

Մեղուն հանճարաւոր է, միջիւնը նախատես է, արագիլը զթած է, առիւծը մեծասիրտ է, բայց այս ձիրքերէն մէկն էս բարոյական առաքինութիւն չեն համարուիր, վասն զի կամաւոր չեն :

Այսպէս էս ոչ ազատական արհեստներէն 'ի զատ, բարոյական առաքինութեան չեն վերաբերիր նաև մեքենական, իմացական առաքինութիւնները, այսինքն նկարա-նկար, դարբնութիւնը կայլն, որք թէպէտ մարդիկ զանոնք կամաւ կ'ստանան, բայց գործոյն լաւութեան կը նային, չէ թէ անձին բարութեան :

Արհեստաւոր մը արհեստին մէջ սխալելով, իւր բարի վարուց մէջ սխալած չհամարուիր, զի թէպէտ կրնայ յտի արհեստաւոր համարուիլ, սակայն մոլի մարդ չհամարուիր :

Մեքենական արհեստներու գինը, սակաւ կը չափուի, իսկ աշխարհի բովանդակ ասկիները փոքր առաքինութեան մը չափ յարժէք չունին :

Հողագործի ազէտ լինելն արժէ չէ, բայց մոլի լինելն մեծ արժէ է, ամեն մարդ գիտան լինելու պարտաւոր չէ, բայց բարի է առաքինի լինելն ամենուն պարտքն է :

Աստուած իւր թաղաւորութեան ժառանգութիւնը գիտութեանց շխտատացաւ, այլ առաքինութեան խոտաւցաւ :

Չէ թէ զանոնք կը սիրէ որ գիտեն, այլ զանոնք որ կ'տանեն :

Մինչև ցարգ խօսուածներէն կրնաս վերահասու լինիլ ըստ Արիստոտէլի սահմանին թէ «Բարոյական առաքինութիւնը, այն ընտանական ունակութիւնն է, (մեր բազմազան կարողութեան մէջ) որ զմարդն կը պատրաստէ, համաստրէն գործել ըստ խոհեմութեան թելագրութեան :

ԴԱՍ Թ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՅԱՆ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆԸ

Բարոյական առաքինութեան յատկութիւնը, պատուելի լինելն է, ինչպէս որ մտլութեան յատկութիւնն ալ մեղադրելի լինելն է :

Պատին յարգանաց արտաքին մէկնշանն է, զոր մինք մեր ներսէն կ'ընծայեմք գերազանցութիւն ունեցող յարգելի անձանց . սոյնպէս ևս անարգութիւնը արհամարհանաց մէկ նշանն է, որով կ'արհամարհեմք անարգ մարդիկները :

Ուրիշը իւր գերազանցութեամբ յարգանաց արժանի կը համարուի, և մեր յարգանք որ անոնց կու տամք, նոցա արժանաւորութեան վարձն է :

Այն յարգանք զոր մինք տալ կ'ուզեմք արժանաւորին, աներեւոյթ է, վասն զի մեր սրտի մէջն է, ուրեմն արտաքին պատին է որ անոր վկայ կը լինի, զոր հրապարակաւ կը մատուցանեմք յարգելի անձանց :

Յարգելի անձանց գերազանցութիւնը մեր վրայ զարմացումն կը բերէ, զարմանքն ալ ակնածութիւնը, ակնածութիւնն՝ զերկիւղ պատկառանաց, որոնց բովանդակութիւնը, յարգութիւն կ'անուանուի :

Սոյն յարգութենէն կը ծնանին արտաքին նշաններն, գովեստ, խնամարհութիւն, ծափահարութիւն, պսակ, արմաւենի, զօրս իբրև պատիւ կը նուիրեմք արժանաւորներուն :

Սակայն գիտնալու է որ գովութեան և պատուոյ մէջտեղը զանազանութիւն կայ . վասն զի պատին անձին ներքնոյն կը հայի, իսկ գովութիւնը, արտաքին գործերուն :

Պատին բարոյական գերազանցութիւնը կը յարգէ . իսկ գովութիւնը՝ բնական կատարելութիւնները մեծ կը համարէ . այնպէս որ

շատ մը բաներ կրնան գովութիւն ստանալ, բայց չեն կրնար պատուոյ արժանանալ :

Գերազանցութիւնը, պատուելիին քոֆէ է, և ո՛չ թէ պատուոյն. և պատին ալ պատուողին քոֆէ է, և ո՛չ թէ պատուելոյն :

Մոլորատար մարդիկ երբեմն ըստ ըզձի կը շոպլեն այս անունները առանց նոցա արժանաւորութիւնը քննելու :

Մէկը մատամբ ցոյց տուաւ զփիլիսոփան, ըսելով «Սա է գերազանց փիլիսոփայ», ծաղրածու մ'ալ միւս կողմէն ուրիշ մը ցոյց տուաւ ըսելով «Եւ սա է գերազանց խոհակիր» :

Հասերը չէ թէ առաքինութեան մէջ առաջ գնացողները գերազանց կը համարին, ապա օպտամտոյցները և բերկրականները և որ ցաւալին է, յիմարաբար՝ արհամարհն կը պատուեն և պատուելին կ'արհամարհեն :

Բայց ըստ ուղիղ մտաց Արիստոտելի, առաքինութիւնը պատուոյ է արժանի, իսկ մոլութիւնը անարգանաց :

Այս բնական ձիրքերը, ուժը, զեղեցկութիւնը, կրնան գովութիւն ընդունիլ, բայց պատիւ՝ ո՛չ : Եւ այս չէ թէ զեղեցիկ և կամ ուժ ունեցող անձինքն են գովութեան արժանի, այլ բնութիւնը, որ այն գովութեան արժանի ձիրքերը պարտեց իրենց :

Իսկ անոնք որ բնութենէն առած այս ձիրքերը բարիապէս 'ի գործ գնեն, այն ժամանակ ոչ միայն գովութեան, այլ և մեծի պատուոյ արժանի կը լինին :

Վասն զի թէպէտ որակութիւնը բնական է և ընդարոյս, բայց գործածութիւնը կամաւոր է և բարոյական :

Ծառայական արհեստները բնական զօրութենէն աւելի, գովութեան արժանի են, վասն զի իմացական առաքինութեանց փոքր առուակներն են և աշխատութեամբ կ'ստացոյին :

Այս արհեստները պիտանի են, անոր համար յարգելի, իսկ ոչ պատուելի, զի ճշմարիտ առաքինութիւնն է պատուելի, որ վարձկան չէ. և այն գիտութիւնները և արհեստները որք զէպ 'ի բարոյական առաքինութիւնը չեն ընթանար, չեն՝ կրնար իրենց դործողը երջանկութեան հասցունել :

Ինչ պարծանք է մարդուս ամեն արտաքին և եթերական գիտութիւնները գիտնալ և ճանաչելը, և զանձն չճանաչելը:

Ինչ պատիւ է դիտութեամբ լեցուն լինելը, և թափաք մնալ առաքինութենէն. Ինչ է մոլի գիտունը, եթէ ոչ գրաստ գրաբարձը: Հայեցողական գիտութիւնք դովելի են, բայց պատուելի չեն, եթէ բարոյական գիտութիւնները անոնց հետ չլծորդուին:

Բաղձողականն և իմացականը, սերտ զաշնակից են. երբ սիրտը կիրքերով խռոված է, կարելի չէ որ միտքը լուսաորուի. և մնաց լուսաւորութիւնը միայն կրնայ կրից ամպերը հալածել:

Թէպէտ իմացական առաքինութեանց մէջ, արհեստութեան մասին խոհեմութիւնը հայեցողական գիտութիւններէն աւելի ստոր է, ըստ ենթակային, վասն զի իմաստութիւնն հայեցողական ընդհանուր մտացմէջ կը հանդի. իսկ խոհեմութիւնն՝ գործնականներու և մասնաւորներու մէջ. սակայն և այնպէս խոհեմութիւնը աւելի պատուելի է. վասն զի ըստ չափու ուղիղ բանին կամքերը և կիրքերը կանոնաւորելով, իմացականութեանց մէջ. ինքն միայն է բարոյական առաքինութիւնը, և իմացականն ալ բարոյականներու մէջ:

Ուրեմն խոհեմութիւնը գիտութեանց թապաւհին է, նաև գիտութիւն թաղաւորաց, իշխանութեամբ զօրացեալ, ժողովուրդէն ոչ միայն կը պատուի այլ և երկրպագութիւն իսկ կ'ընդունի:

Վասն զի հայեցողական գիտութիւնները անգործ նստած, երկինք զնսած ժամանակ, սա՛ օգտակար օրէնքներով տէրութիւնները կը հաստատէ, և աշխարհին ուղղութիւն կու տայ:

Ասոր համար կը տեսնեմք շատ անգամ որ իմաստունները պատառատուն զգեստներով խոհեմներու գունքը կը մուրան:

Մեծն Փաղերէս՝ անսականի մէջ վսեմամիտ փիլիսոփայ մ'էր, որոյ պատուոյն համար (տարուանս իւրաքանչիւր ատուր մէկ մէկ արձաններ կանգնեցին) սակայն նա՛ այն արձանները փիլիսոփայութեան պատուով չընդունեց, այլ խոհեմութեան պատուով ընդունեց. վասն զի տասն տարի Սթենացուց հասարակապետութիւնը իւր իմաստութեամբն և խոհեմութեամբն կառավարեց, այն կառավարութիւնը՝ որ կործանման մօտ էր երբ իրեն յանձնեցին:

Թէպէտ ամէն գիտութիւնները ազատ են և ազնիւ , և զաղանի կապով կապուած են միմեանց հետ , բայց շղթայի առաջին օղբ բարոյական առաքինութեան ձեռքն է :

Ամէն գործնական գիտութիւնները զմեզ գէպ 'ի' տեսական գիտութիւններ կ'առաջնորդեն , և ամէն բնական և տեսական գիտութիւններ , զմեզ բնականապէս բնութեան արարչին ճանաչման կ'առաջնորդեն , զայն պաշտելու համար : Եւ այս գերապահած բարոյական առաքինութիւնն է , իմացական առաքինութեանց վերջին վախճանը , որոնք այս վախճանէն կ'ընդունին իրենց պատիւը :

Բարեկարգ հասարակապետութիւնները իմաստութեամբ և մեծ խորհրդով սահմանեցին հրատարակեալ զովեստ տալ քաջ առանց , և առաքինեաց և հրապարակներու վրայ քարոզել նոցա արիական գործերը :

Եւ այն պատիւները , առաքինութեան յարգանք և մոլութեան դարձումը էին , այն ձայները , նախանձաւորութիւնը կը զարթուցանէին , և մախանքները կը մեղուներին :

Այս ալ ճշմարիտ է որ առաքինութիւնը , գովութեամբ չանանիր և ոչ ալ պատուով կը փբանայ :

Նա բնաւ բան մը չինդրէր , տակաջն ամէն բանին արժանի է , և ինչո՞ւ պիտի խնդրէ , երբ դատմները կ'արհամարհէ :

Գովութիւնը առաքինութեան ստուերն է , և իրեն հետամուտ եղողներէն ստուերի պէս կը փախչի , և իրմէ երես դարձունողներու ետեւէն կը քայլէ շարունակ զայն բռնելու յուսով :

Բարոյական առաքինութեան յատկութիւնը , չէ թէ գովելն է՝ ապա գովելի լինելն , և չէ թէ պատուելը՝ այլ պատուելի լինելն է :

Արժանաւորութիւնը առաքինոյն է , գործ բաշխելու եղանակ չգիտնալ , կոյր բաղդին է , շատ անգամ արժանաւորն կը թողու անարժանին կու տայ , և արժանաւորէն կ'առնու անարժանին կու տայ :

Պատիւն է արտաքին բարի , և նախանձու նպատակը , պատուելի լինելն է , ներքին բարի , և արտաքոյ նախանձու և այն է առաքինութիւնը , զոր մէկը կարող չէ քեզ տալ և ո՛չ ալ կարող է քեզմէ առնել :

Աթենացիներէն բազմապատիկ արձաններով պատուեալ Փաղերէոսն, երբ լսեց թէ իւր արձանները յերկիր խորտակեցին ապերախս ժողովուրդը, ժպտելով ըսաւ «Այո, կըցան իմ պատկերս կործանել, բայց բնաւ կարող չեն իմ առաքինութիւններս կործանել»:

Բարոյական առաքինութիւնները գովելի և պատուելի լինելէն զկնի ուրիշ երեք ազնիւ յատկութիւններ ևս ունին, որք առաքինական գործերը, դէպքն, զարմն և միջոցն կ'ընեն:

Որոց վրայ պիտի խօսիմք:

Դ Ա Ս Ժ

ԲՆԱԿԱՆ ԿԱՐԱՂԱԹԻԻՆՆԵՐԸ ՅՐԱՑՄԷ ԿԸ ԺՆԱՆԻՆ

ԲԱՐԱՑԱԿԱՆ ՈՒՆԿՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

Ինչպէս որ բնարանական գիտութիւնը մարմինը կ'աւողջացունէ, այսպէս ևս բարոյական գիտութիւնը հոգին կ'աւողջացունէ:

Ասոր համար Պլատոն երբ Սիկիլիա կը մտայր Գիռնէսիոս արքայի անուղիղ վարքն ուղղելու, ըսաւ «Եթեմամ բժշկել զՍիկիլիա, որ ունի զցաւ զլիտոյ»:

Ամեն արհեստաւոր իւր արհեստի ենթակային կը նայի, բարոյական առաքինութիւնը առանց հոգւոյ զննութեան, կարող չէ նորա սեփհական գործողութիւնները ճանաչել:

Հոգւոյ երեք կարողութեանց վրայ արդէն խօսած եմք, թէ մին՝ բոլորովին անբան: միւսն՝ ըստ մասին բանական և ըստ մասին սչ, երրորդ կարողութիւնը բոլորովին բանական:

Տնկական մասն անպիտան կը համարուի բարոյական առաքինու-

Թեան համար, վասն զի թէ բանին չհպատակիր, և թէ ժամանակի մեծ մասը քնոյն կը ծախէ և անզգայ կը գործէ :

Իսկ զգայական և բնական կարողութիւնները, իւրաքանչիւրն երկու կարողութիւններ ունին, մին՝ ըմբռնողական միտան քաղցրալիտ, որովհետեւ ամէն շնչաւոր իւր բարոյն կը բաղձայ, բայց մէկը իւր չըմբռնած բանին չկրնար բաղձալ :

Առ այս՝ բնական կարողութիւնները չորս են, որոնք որ բարոյական ներգործութիւնները առաջ կը բերեն, որոց երկուքն զգայական և մարմնաւոր են, և երկուքն՝ հոգևոր և բանաւոր են :

Ըմբռնողական մարմնաւորը զոր մենք պատկերակերպութիւն կամ երեակայութիւն կ'անուանեմք, հոգևոյն զգայական մասին ստորին կարողութիւնն է, որ հասարակ զգայութեան միջնորդութեամբն, կը հաւաքէ և կը ճանաչէ ախորժելի կամ անախորժ առարկաներու ամեն պատկերները, այն պատկերները զորս աչքէն, ականջէն և արտաքին ամէն զգայարանքներէն անոր կը զրկուին :

Նա ալ վառ և մնայուն պոյներով իրեն վրայ կը նկարագրէ. այն պատիր երևոյթիւնները, զորս տեսած չէ, բայց քնոյ մէջ զանոնք կը տեսնէ :

Բաղցրալիտ մարմնաւոր կամ զբայական քաղցրալիտ, դարձեալ հոգևոյ ստորին մասի կարողութիւնն է, որ ախորժելի առարկաներուն կը ցանկայ, և անախորժներէն կը խորշի, որք դաշնաւոր պատկերակերպութենէ իրեն հասած են :

Ասիկա երկկերպարան հրէշ մ'է, զլիսովին սառն և բոլորովին հուր, ասիկա երկու հակառակ շարժումներէն՝ այսինքն քաղցրալիտն և ցուրտալիտն կը յուզուի :

Բարկութենէն կը յուզուի, որպէս զի դժուարէն փախուստ տայ. ցանկութենէն կը յուզուի, որպէս զի բերկրականին ետեւէն երթայ. Եւ այս շարժումները կիւք կամ իղձք կ'անուանուին :

Ըմբռնողական քաղցրալիտն է միտք, որ վեժմ և հոգևոր կարողութիւնն մի է, որ իրեն մատուցած պատկերակերպութենէն, որք յողզողք են, այն նիւթական պատկերներէն, հոգևոր և անջինջ նոր պատկերները կը կերպարանէ իւր վրայ և զանոնք իւր յիշողութեան մէջ շտեմարանելով, 'ի գործ կը գնէ իւր խօսքերը :

Իսկ Բաղձողական Բնական կամքն է , որ կարողութեանց գշտոյն է : Նա ազատ է ընդունիլ , կամ մերժել այն առարկանները , որք միտքէն իմանալի պատկերներով անոր ներկայացան , և կը հրամայէ իւր արքանեակ սպասաւոր զգայութեանց , որ անոնց հետամուտ լինին , կամ ընդունելու և կամ խորշելու անոնցմէ :

Ասոնցմէ կրնամք վերահասու լինել թէ , պատկերակերպութիւնն նիւթական միտք մ'է , և միտքն ալ տեսակ մը հոգևոր պատկերակերպութիւնն է :

Զգացական բաղձանք , նիւթական կամք մ'է , և կամք հոգևոր բաղձանք մ'է :

Առանց երեակայութեան միտք կոյր կը լինի : Ասան զի բան մը շմեներ մտոց տաճարի մէջ , եթէ նախ զգայարանաց դռներէն ներս շմեմէ բան մը : Յակայն առանց մտոց , երեակայութիւնն յիմար կը լինի , զի աճմարիտն , երեակայականին հետ կը շքոթէ :

Փոխադարձ ձեռնտուութեամբ երեակայութիւնն մտաց կ'առաջնորդէ և միտք երեակայութեան սխալմունքները կ'ուղղէ :

Զգայական և բնական բաղձանքները թէպէտ միմեանց դաշնակից և լծակից են , սակայն մին երկրաւոր , միւսն երկնաւոր , մի՞ն՝ մահացու , միւսն անմահ լինելով , երբեմն կը սիրեն զմիմեանս , և երբեմն կ'ատեն , միշտ կենակից են միմեանց և միշտ 'ի կուռի են և կը ջանան մին զմիւսն յիւրն ձգել , զգալի առարկաները իմանալիներէն աւելի ազդու շարժելուն համար աւելի վերնազոյնն կը խոնարհի , քան թէ ստորինն վեր կելլէ :

Զգայական բաղձանք , եթէ բանին ազդեցութեան չհաղորդուէր , բոլորովին անբան կը լինէր , և անխելք անասուններու պէս երեակայականներէն ինչ որ լրեն մատուցուէր , ստիպեալ զանոնք պիտի ընդունէր :

Ասոր համար ցանկութեան և բարկութեան մղումները , երբ բանէն առաջ կ'անցնին ճշ մոլեկան կը համարուին , և ճշ առաքինական , այլ լոկ բնական և անասնական են :

Ապա զգայական բաղձանք կարողութիւն մ'է , որ ըստ մասանց անբան և հարկակիւր է , և ըստ մասանց ազատ և բանաւոր է ,

կամաց հպատակ է, բայց սարուկ չէ, ասոր համար շատ անգամ կ'ապստամբի կարգէն, և նորա օրէնքները կ'աքհամարհէ, ու անոր իշխանութեան ալ կը յափշտակէ :

Երբեմն կամքն եւ կ'ապստամբի մտքին դէմ երբ պատիր հեշտութիւնները ընդունելու հտանութիւն կու տայ :

Մտաց առարկան, ճշմարիտն է, կամաց առարկան, բարին է . Միտք երբեմն առերևոյթները եւ ճշմարիտ կը համարին . և կամք երբեմն առերևոյթ բարին ճշմարիտ կարծելով, անօր ետեէն կ'երթայ, ինչպէս որ առակաւ կ'ըսուի, Շունը հաց ձգելով ապուերին ետեէն գնայ :

Միտք երբեմն թէև ճշմարիտ բարին կը ճանաչէ ուղիղ ստաջնորդութեամբ, սակայն իւրովի չարին ետեէն կ'երթայ, ըսածնեւրէն կարող եւ վերահաստ լինել թէ ս'ըջափ դժուար է չար չզօրծեցը, երբ այսչափ փոփոխութեան ենթակայ է մարդն բարին և չարն ընտրելու համար :

Դ Ս Ս Ժ Ա

ԲՆԿԱՆ ԿԱՐՂՈՒԹԵԱՆՆԵ ԵՍԻՃԱՆՆԵՐԸ ԵՒ
ԿՆՑԱՐԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Փորձով կը տեսնեմք որ մարդիկներէն ոմանք այնչափ թմրեալ են, որ կը կարծես թէ անհոգի մարմին են . ուննք ալ այնչափ աշխուժ են, որ կը կարծես թէ անմարմին հոգի են . այս պէսպիստութիւնները կարծիք տուաւ շատերուն ըսելու թէ, մարդկանց հոգիները կատարելութեան մասին իրարմէ տարբեր են :

Պշատոնը բնական մտացի էր, Մարգիտէս բնական անփոս էր, եթէ միոյն հոգին միւսոյն փոխանցուէր, կարելի էր որ Պշատոն Մարգիտէս դառնար, և Մարգիտէսն ալ Պշատոն. այսպէս իմաստասիրեցին հէթանոս և քրիստոնէից մի քանի իմաստասէրները, բայց Արիստոտէլ ուսոյց թէ մարդու հոգւոյն կատարելութիւնը, մարմնոյ կատարելութենէն առաջ կու գայ :

Մարմինը հոգւոյն գործարանն է, և հոգւոյ բնական գործողութիւնները այնչափ կանոնաւոր կը լինի, որ չափ որ նորա գործարանը կանոնաւոր է :

Մեր խօսք բնական գործերու վրայ է, և ո՛չ թէ անձնիշխանականաց վրայ :

Պատահած գործողութիւնները մեզ համար յայտնի ապացոյցներ են. զի եթէ մարմինն առողջ է, հոգւոյ գործողութիւնները ևս զօրաւոր կը լինին, եթէ հիւանդ է անզօր կը լինին, եթէ մաղձային է՝ աշխատասէր կը լինի, եթէ մաղասային՝ դանդաղ կը լինի, եթէ աղայ է՝ կարծես թէ բանական հոգի բնակած չէ անոր մէջ և չգործեր :

Ուրեմն մէկը թող չմեղադրէ հողիներու արարիչը, թէ ինչու ամէնք միապէս կատարեալ չստեղծեց : Բնութիւնն է որ կարող չէ մարմինները միապէս կատարեալ ընել :

Ծնողաց հոնգամանաց ածանցումները, լուսաւորներու շարժումները, տեղւոյն տէգդիմութիւնը, անդամոց կազմակերպութիւնը, մարմնոյ խառնուածները փոփոխութեանց կ'ենթարկին :

Եւ այս խառնուածոց փոփոխութիւններն են որք աչք մը ուրիշ աչքէ սրատես կ'ընեն, պատկերակերպութիւն մը միւսէն աւելի զօրաւոր կ'ընեն, բաղձանք մը ուրիշ բաղձանքներէ բուռն կ'ընէ. միտք մը միւսներէն աւելի զօրաւոր և սխափ կ'ընեն, կամք մը միւս կամքերէն աւելի բարի և յօժար կ'ընէ :

Ասոր համար երբ մարմինը կատարելութեան մասին առաջ երթայ, հոգին ալ նոյն աստիճանաւ դէպ 'ի կատարելութիւն կը դիմէ :

Բնութիւնը նախատես տիեզերաց օգտին և սէտքին նայելով կա-

ընդ համարեց մեր ընկերութեան մէջ զանազան արհեստներ մտցրնելու ըստ անձանց յարմարութեան բնական կարողութեանց, անոնք որ անկատար ծնած են, թող կատարելոց ծառայեն : Եւ անոնք որ ազատական արհեստներու ընդունակ չեն, մեքենայական արհեստներու թող ծառայեն :

Ըսուածներէն կրնաս հասկընալ թէ իւրաքանչիւր անձ կարող է բարոյական առաքինութեան կատարելութեան հասնիլ :

Արիստոտէլ հիւշական և գերբնականաց վրայ (իբրև աստուածաբան) չխօսիր :

Սառիկիւնք կ'ըսէին թէ ազատ կամքն է որ ներգործութիւնները մտելեան և կամ առաքինական կ'ընէ :

Իսկ Արիստոտէլ կ'ըսէ ըստ որում մարդն 'ի նիւթէ և 'ի հողւոյ, զզայութենէ ու բանականութենէ բաղկացեալ է՝ ստոյգ է որ բանական մասն ըզձմեամբ կրնայ բարձր նպատակի մը ձգտիլ, սակայն զգայական մասն որ ամենէն աւելի զօրաւոր է, կամաց այս ձգտման զէմ կ'ելլէ զայն արգիլելու :

Ամեն մարդ կրնայ լինել արի, կամ խոհեմ, բայց բնական զօրութեամբ Աքիւլէս լինելը դժուարին է, այսպէս ևս Ողիսևսի խոհեմութիւնը ձեռք բերելը, վասն զի ոմանց վրայ կրկն երկիւղները զօրանալով կ'արգելուն, և ոմանց ալ մտաց ուշը կը պակսի : Ուստի կամք չզօրեր կատարումն տալ այնպիսի ձգտման, անգործ կը մնայ :

Սակայն և այնպէս առաքինութեան ճանապարհի մէջ իւրաքանչիւր ոք պէտք է որ ջանայ, եթէ առաջին յաղթանակն առնելու կը տկարանայ, երկրորդն թող առնէ : Եւ բուն զօրութեամբ չհասած տեղը գոնէ ըզձիւ թող հասնէ :

Երջանիկ կը համարուին անոնք որոց 'ի բնէ բնական կարողութեանց ձիւղբերը հանդիպելով, աւելի յարմարութիւն կ'ունենան բարոյական առաքինութեանց մէջ առաջ երթալու :

Այս ալ ճշմարիտ է որ մշակութիւնն ևս մեծապէս կը նպաստէ մեզ դէպ 'ի այն դիմելու :

Մարդիկներէն և ո՛չ մէկը կարողացաւ Սոկրատէսին պէս բարի լի-

ները, զի նա, բարոյական իմաստութիւնը չէ թէ մինակ գտնուողներու մէջ ուսոյց, այլ և իւր վարքով՝ ամէնուն գործնականի՛ գաս եղաւ, եթէ նորա գրուածները կորուսէին, բառական էր նորա վարք կարդալ։ Սակայն անժ աստեղագէտ մը երբ զայն տեսաւ (և չէր ճանաչեր թէ Սօկրատն է) ըսաւ, սորա գէւքի գծագրութիւնը, բնաւոր կերպարանքը կը յայտնեն թէ ժամանակիս չարագործներու մէջ ամէնէն անձն է այս մարդն։

Սօկրատայ աշակերտները այս խօսքը լսելով ուզեցին արով վրէժ-ինգիւր լինել, վասն զի աստեղագէտի ըսածները իրենց վարդապետի վրայ չկար։

Սօկրատը արգիլեց իւր աշակերտները ըսելով թէ այդ մարդն անիրաւ չխօսեցաւ, ստուգապէս նորա ըսածին պէս էի, սակայն իմաստասիրութեամբ յաղթեցի բնութեան։

ԴԱՍ ԺԲ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱԽԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱԳՐՈՂ ՆԱԿԻՆ ՍԵՐՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Չորս բան կ'ընթացակցին բուսականներուն, այսինքն երկր, տեղ, օդ, և պարտաւ։ չորս բան ևս բարոյական առաքինութեան կ'ընթացակցին այսինքն՝ բնական կարողութիւնը, առաջին ներգործութիւնը, ներգործութիւններէն առաջ եկած անտեսութիւնը, և անտեսութիւնը բնական ներգործութիւնները։

Արդէն բնական կարողութեանց վրայ խօսեցանք. այժմ ևս առաջին ներգործութեանց վրայ խօսիմք, որք առաքինական ունակութեան սերմանքներն են։

Իմաստասիրաց մէջ վէճ՝ եղաւ թէ առաքինութիւնները և մալու-
թիւնները հոգւոյ բնական կարողութիւններէն անընդմիջաբար կը բրդ-
խին . այնպէս որ , կարելի էր զանոնք ընդաբոյս ըսել , և դարով ու
զգովութիւն մարդոյն բնութեան առը և ոչ մարդոյն :

Յերպիւ մը այնպէս է , վասն զի մարդիկ անտանօրէն աւելի կ'ապ-
րին քան թէ մարդկօրէն . և ասոր պատճառն ալ այն է որ մար-
դիկ բանականութենէն աւելի զգայութեամբ կը վարուին , անոր հա-
մար զարմանալի չէ որ բնականապէս մարդն մոլութեան ետէն կը
գնայ , քան թէ առաքինութեան :

Այլ եւրիշ պարագայով մը , որովհետեւ բնական օրէնքները ,
ազրակէ ուղիղ բանին կը համաձայնին , ուստի բանական մարդոյն
վայելուչ է բնականապէս առաքինութեան ետէն դնալ , քան թէ
մոլութեան :

Ըստ առաջնոյն՝ ոմանք այնպիսի բնութեան մը վիճակուած են ,
որ բնաւ չեն յօժարիւր իրենց բարւոյն ետէն երթալ , որքան որ-
չափ թշնամի է կաղամբին , նոքա ևս այնչափ թշնամի են իրենց ա-
ռաքինութեանը :

Ըստ երկրորդին՝ ոմանք այնպիսի քաղցր բնութեան մը վիճա-
կուած են , որ հազար անգամ կը յօժարին մեռնիլ , քան թէ փոքր
անարժան գործ մը գործել :

Ասկէ կը հասկացուի թէ առաքինութեան սերմունքները ոմանք
բնականապէս ունին , ոմանք ալ արտաբուստ յետոյ կ'ստանան . ո-
մանց մէջ այնպիսի բարեկարգ բնական կարողութիւններ կան , որք
առանց ուրիշներէն ռստանելու ինքնին անբունադատ կ'սկսին և առաջ
կը բերեն բարոյական ներգործութիւնները :

Այս ինքնաբերաբար արգտօխքները , երբեմն իմացական ունակու-
թեանց մէջ ևս կը տեսնուին , զի շատերը առանց արհեստի օգ-
նութեան , նոր արհեստներ գտան :

Կարմա՛ որ գիր չէր գիտեր , գիրերը հնարեց , մտաց նոր տան-
ջանքները ստեղծեց . շատերը զայն ռստանելու գժուարութեան հա-
մար լացին , և ուրիշները զայն ուսուցանելու գժուարութեան հա-
մար լացին :

Անաբոսիմանդր արեգակնային ժամայոյցը հնարեց, որուն վրայ արեգակն իսկ զարմաղաւ : Աւան զի տեսաւ որ ինքը այն փոքրագիծ ուռկանին մէջ բռնուած է :

Մոյն արգասաւորութիւնը, բարբերուն վերաբերեալ բաղձողական կարողութիւններուն և զիտութեանց վերաբերեալ իմացական կարողութիւններուն մէջ ևս կը պաղարերէ :

Աւան զի շատերը, իրենց անձին աշակերտելով, արիացան և բարոյական մեծամեծ գործեր առաջ բերին :

Կամիլէ օրիորդն անտառի մէջ անասուններու կաթովը սնունդ առնելով, ինքնիրեն պարկեշտութեան սիրոյ մէջ մարդուելով, այն պարկեշտութիւնը անյաղթելի պահեց Առլսկեանց արքունեաց մէջ, թէպէտ առանց զաւակի, բայց ոչ առանց պարծանաց :

Կիւրոսը գազաններու առաջ ձգեցին որ չթագաւորէ, բայց նա մանուկ հովիւներէն սկսեց իւր վայելուչ թագաւորութիւնը :

Աքիլլէս փափկասուն աղջկանց մէջ պահեցին որ պատերազմատէր չլինի, իսկ նա ծիրանին և մանեակը մերժելով զէնքն ընտրեց իւր բաժինը :

Մարկոս Կատոն մանուկ հասակի մէջ հիւպատոսի մը պէտ կը խօսէր, նա եօթնամեայ հասակի մէջ մանուկ չէր, եօթնասունամեայ հասակի մէջ ծեր չէր :

Բնութիւնը, առարինութիւններ չպարպեեր, ապա փոխանակ առաքինութեանց, կը պարպէ տղայոց անկերպարան ստուերակերպութիւնները՝ որք երբեմն ինքնին կերպարան կ'առնուն :

Այսպիսիներու առաքինութիւնները խառնուածներու մէջ ստուերադրեցան, և յետոյ սեփհական ջանքով կերպարան առին :

Ատոնք ամենքը, բնական կարողութեանց մէջ, բնածին սերմունքներ էին, որք բարոյական ունակութիւնները ծնան :

Իսկ ուրիշ սերմունքներ ևս կան, որք դուրսէն ի ներս կը փոխադրուին, ուրիշներուն նմանելով և կամ անձի բուն հարկագրութեամբ :

Այս առաքինական սերմունքները սերմանելու բուն ժամանակը մանկական հասակն է, զի մանուկն շուտով կը մտենայ նմանողութեան, ասոր համար աւելի ընդունակ է :

Երբ նմանողութեամբ առաքինութեանց պատկերները կը պատուա-
տին մանկանց դաշար հասակի հետ, նոցա մեծացած ժամանակը ազ-
նիւ գործեր առաջ կը բերեն :

Որսորդները կաթնակեր շուներուն կ'ուսուցանեն հաշիւ երկնիկի
մորթին վրայ, որպէս զի երկիւղը 'ի մանկութենէ սկսի փարատել,
և մեծութեան ժամանակ զազաններէն երկիւղ չկրէ :

Աեղծեալ պատերազմի փորձը, ճշմարիտ պատերազմի երկիւղը կը
բառնայ :

Աթենացիները, իրենց զաւակները կը մաքզէին պատերազմի, ե-
րաժշտութեան և գիտութեանց, բայց կ'արգելէին ուրիշներու վա-
րուց բարի օրինակները տեսնելէ . ուստի այն զաւակները քաջա-
մարտիկ, երգեցող և իմաստակ կը լինէին, սակայն վարքերին
այնչպիսի ախտաւոր կը լինէր, որ Ատտիկէ անունն վատանուն հա-
մարուեցաւ բոլոր Յունաստանի մէջ :

Ծնողներէն աւելի քաջ վարժապետ չկայ բարոյական առաքինու-
թեան . Ազասիկոզէս արքայն իւր մանկութեան ժամանակը վարժա-
պետ չուզեց, ըսելով թէ «Անկէ պիտի ուսանիմ, ուրկէ որ ծնայ»
սա իւր ուսանելէն առաջ գիտէր թէ բարի վարուց աւսուանիւ
ծնողներէն աւելի (որոցմէ որ կեանք առած էր) ուրիշ մը չկրնար
իրեն ուսուցանել :

Առաքինութեան պատկերը 'ի խոր կը տպաւորի, երբ հայրական
սէրը ջերմ կնիք է, և որդւոյն հնազանդութիւնը կակուղ մոմ է :

Սակայն հայրական դպրոցի մէջ, բարի օրինակները բարի խրատ-
ներէն աւելի ազդու կ'ուսուցանեն, վասն զի առարկաները ական-
ջէն աւելի աչքին հաւատարիմ են . և գիւրին է բարւոք հրամայել,
քան թէ բարւոք գործել :

Խաչափառն իւր խոտորագնաց որդին յանդիմանելով ըսաւ «Որ-
դեակ, ուղիղ չերթաս» . պատասխանեց որդին թէ «Հայր, կը
գնամ այնպէս, ինչպէս որ քու գնալդ կը տեսնեմ» :

Ծնողները եթէ կ'ուզեն որ առաքինի զաւակներ ծնանին, պէտք
է որ իրենք առաքինի լինին . որովհետև որդին հօրը պատկերն է .
հրէշ կը լինի, եթէ որդին հօր կերպարանաց նմանի և բարքին
չնմանի :

Գէտք է քաղցրութեամբ և սիրով ուսուցանել առաքինութիւնները, եթէ սէրն օգուտ չընէ, գոնէ թող երկխոյզէն բաձազատուի։ Առաքինութեան ճանապարհ՝ ազնուականները փառաց համար կ'երթան, իսկ գեղջուկները երկխոյզի բռնութեամբ։

Նղնիկները շուներէն նեղուելով, մարդկանց գիրկ կը գլխն, սուրցա՛ք որ յառաջագոյն կը փախչէին։

Ախտաւորն կշտամբանքներէն ազատելու համար, գէտք 'ի առաքինութիւն կը գիտէ, ուրկէ կը խորշէր'։

Իմաստուն վարժապետն ազայոց ցնորքները գանով կը բառնայ, այն ցնորքները, որք զանոնք առաքինական գործերէն ետ կը մղէն։

Ձեռահասու եղանք թէ երեք եղանակաւ կրնամք առաքինութեան ճանապարհի մէջ մուտք գտնել, այսինքն Ինչաղ-բոյ, Նմանազանիւսթ և Բանասիւսթբ։

Ահա երեք անձանց յայտնի օրինակը, Հերմակոս՝ Մեարադորոսի բռնութենէն մղուելով առաքինութեան ճանապարհի մէջ մտաւ։ Ինքն Մեարադորոսն Եպիկիւրոսի օրինակին հետեւելով, եղաւ առաքինի։

Իսկ Եպիկիւրոսն առանց ուրիշէ մը ուսանելու ինք իւր անձին 'ի մանկութենէ ուսոյց և գործով առաքինի գտաւ ամեն մարդիկներէն աւելի։

Երրորդն՝ զարմանալի է, երկրորդն՝ զովելի, իսկ առաջինը՝ անգարով։ Լաւ է բռնութեամբ առաքինի լինել, քան թէ շնորհութեամբ մտլի։

ԳՍԱ ՃԳ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԵՐ

Մարդկային գործողութիւնները թէև գիւրանցանելի են, բայց մեր հոգւոյն վրայ համատեսակ ձայուն որակութիւն մը կը տպաւորեն. եթէ ներգործութիւնք իմացական են, ունակութիւն ևս իմացական կը լինի, ինչպէս են գիտութիւնները. իսկ եթէ բարոյական են, ունակութիւնը բարոյական կը լինի. և մարդն կամ գովելի և պատուելի կը լինի, կամ պարստուելի և անարգելի կը լինի:

Ձի բարոյական ունակութիւնը, ուրիշ բան մը չէ, բայց եթէ հոգւոյն վրայ տպաւորեալ որակութիւն մը, որ զմարդն վայելուչ գործելու կը տրամադրէ:

Երբ այս որակութիւնը անկատար տպաւորութիւն մ'ընէ, (թեթեւ ներգործութեան պատճառաւ) տրամադրութիւն կը համարուի, չէ թէ ունակութիւն:

Ամեն առնկէր իրենց փոքր ժամանակին շուտով կը խլուին և չորանան, բայց հետզհետէ աճելով կը հսկայանան և օստեր կ'արձակեն, հետևաբար սաստիկ հողմերէն անգամ անփնաս կը ձնան:

Այսպէս ևս տրամադրութիւնն, ՚ի սկզբան տկար և անհաստատ է այլ հետզհետէ կազդուրուելով սովորութեամբ և ներգործութեամբ, այնչափ զօրաւոր կը լինի, որ արտաքին բռնութիւնները մարմնական տկարութիւնները, և ոչ իսկ մահուն մանգաղը կարող են զայն կտրել, վասն զի ժամանակի երկարութեամբն, ունակութիւնն կը լինի բնութիւն:

Ոչ ոք բնաւորապէս յանկարծակի, մոլի և կամ առաքինի կը լինի մեծ զարմանաց արժանի կը լինի այն ունակացնալ մոլին որ մէկ ներգործութեամբ առաքինի կը դառնայ:

Հրաշաշիք մ'է, թէ մէկ ներգործութիւնը որչափ սաստիկ և մեծ տպարու թիւն կ'ընէ որ այն երկար ժամանակեայ Հազարաւոր ունակութիւնները կը ջնջէ և կը հալածէ, ու ինքը նոցա տեղը կը յաջորդէ :

Պոբղիոս երբ կամեցաւ, մոլի վարք ունեցող Վայիոսն ուղղութեան բերել, զայն Ոլիմպիական Դիոսին քրմապետ ըրաւ, ով լսեց այսպէս օտար տեղ մը որ չար վարքերը բուժէ. դիցազնական պաշտամանց պատիւը սեղանակապտին յանձնել և անոր, փոխանակ պատժոյ, վարձ տալ :

Սակայն այն եղեռնաւոր մտաց մէջ այնպէս ապաւորուեցաւ դիւցազնական պաշտամանց պատիւը և այնպէս արիական եղև նորա առաջնորդութիւնը, որ բնաւ զեղծ գործով չարատարեց զնաւիրական խոյրն :

Քրմապետութենէն առաջ ասկէ մեծ մոլի չկար, քրմապետութիւնը յանձն առնելէն վերջ, ասկէ մեծ առաքինի չկար :

Նախնի սնակութեան ցրուիլը անհնար կը լինի, եթէ նորա հակառակ ներգործութիւնը, սնակութիւնը, և բնութիւնը, առաջ չբերես :

Դ Ա Ս Ժ Դ

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Առաջի գլխոց մէջ բարոյական առաքինութեան գլխաւոր յատկութեանց վրայ խօսեցանք, այսինքն թէ նորա գովելի և պատուելի լինելոյն վրայ : Այժմ պիտի խօսիմք ուրիշ երեք յատկութեանց

վրայ, որք իբրև ունակութիւն անոր կը պատկանին: Որովհետև ամէն ունակութեանց հասարակ են, այսինքն ազատական և մեքենայական արհեստներուն:

Այս յատկութիւններն են, որք զմարդն կը արամագրեն դիւրաւ, բերկրութեամբ և միօրինակ գործելու:

Ամէն առաքինական ունակութիւն 'ի սկզբան գժուարին է, վասն զի առաքինութիւնը վեր ելլել է, իսկ մնլութիւնը վար իջնել է: Եւ զգայութիւնը առաջնոյն դէմ կը գնէ, բայց երկրորդին, ամենկին ոչ:

Ապա ունակութիւնն է, որ գժուարութեանց քիչ քիչ յաղթելով, գժուարին երեցած գործերը դիւրաւ առաջ կը բերէ:

Արհեստներու մէջ ամենէն գժուարինը լարախաղացի արհեստն է, որ օգին մէջ բարակ պարանի վրայ կը ճօճայ, որուն երկու կողմէն զարհուրելի վիհերը և մահն անոր մէջ յայտ յանդիման կը տեսնուի, սակայն նա՛ երկարատե ունակութեամբ այն աստիճան վստահութիւն կ'առնու որ երեւակայութիւնն անգամ չխռովիր. ո՛չ աչք կը մթազնի, և ոչ սիրտ կը արոփէ. երբեմն գլխի վայր կը կախուի. երբեմն ոտից վրայ կը ոստչի, այն չուանի վրայ շարժումներ կ'ընէ նա, որ Եւրիշը տափարակ դաշտի վրայ ընելու վստահութիւնը չունենար: Ամէնք նորա վար իյնալէն և մահանալէն կը վախնան, սակայն ինքը բնաւ չվախնար:

Երկարատե սովորել'ունակութիւնը, բարոյական առաքինութեան այս սահմանին կը հասնի, բնաւ իւր սիրտը չխռովելով թէ այս կամ այն կողման վիհերու մէջ կը կործանի:

Բարոյական առաքինութեան մէջ շատ մը գժուարին բաներ կը տեսնուին, բայց չէ թէ գժուարին են, այլ եթէ այնպէս կը կարծուին թէ գժուարին են:

Սառուերներէն խռոչող ձիերը, երբ անսովոր ճանապարհէն կը գնան, քարի կտորները նոցա աչքին լեռներ, և ծառի կտորները օձ կ'երեւին:

Այո սուտ կարծիքէն, ճշմարիտ զարհուրանք մը առաջ գալով երիվարն կը խռոչի, և հեծեալն դահալէժ կ'ընէ:

Այսպէս ևս շատերը առաքինութեան ձանապարհ մտած ժամանակը, սնտոփ երկիւղներէն պաշարեալ, շնչին բաներէ կը յաղթուն բայց տեղի տալու է, վատասիրաները քաջալիբերու է, որպէս զի վերահասու լինին իրենց խաբանացը, և իրենց երկիւղներու վրայ իրենք սկսին խնդալ :

Եւ անկէ յետոյ չէ թէ մինակ դժուարին ներդործութիւնները կը դիւրացնէ, այլ և անտիրոջները ախորժելի կ'ընէ :

Զգայական բաղձանաց համար, առաջին ներդործութենէն աւելի դառնագոյն չկայ որք արիութեան և բարեխառնութեան անակութիւնները կը ծնանին, բայց այն ունակութենէն ծնած ներդործութիւնները քաղցր են :

Բնական ներդործութիւնները, բնութիւնը այլ և այլ ախորժակներով համեմց, և ախորժական ըրտու, զի հանապազորգել ունակութիւնը, երկրորդ բնութիւն կը դառնայ :

Մոլեկան ունակութիւնը, այն ժամանակ իւր յետին սահմանին կը հասնի, երբ մէկը զչարն ուրախութեամբ կը գործէ . և առաքինական ունակութիւնը, այն ժամանակ կատարելութեան կը հասնի, երբ բարի գործողը կ'զգայ գործոյն բերկրութիւնը :

Եպիկուրոսն աղիքներու փտութեան դառն ցաւերէն մեռած ժամանակը, հարցուցին բարեկամները թէ Ինչպէս ես, պատասխանեց թէ «Այս կենացս յետին ժամը, բարեաւ կ'անցընեմ» յետին շունչի ժամանակ հեծութիւն ցոյց չտալը, հինօրեայ ունակութիւն էր, որ զուարթ կացուցանել կ'ուզէր իւր բարեկամները :

Առաքինական ունակութիւնը միօրինակ ներդործութիւններ առաջ կը բերէ . այնպէս են գործերը ինչպէս որ են սկիզբն՝ ուրկէ որ կը շարժին . եթէ սկիզբն առաքինական ունակութիւն է՝ անկէ առաջ եկած ամեն գործերը առաքինական կը լինին, և միօրինակ կը լինին :

Գործերը իրենց պատճառին կը նմանին, մեկնոյն պատճառի գործերը իրարու կը նմանին :

Այն որ ըստ ունակութեան կը գործէ, միշտ միօրինակ կը գործէ :

Այն որ ըստ գիպուածոյ կը գործէ, եթէ գործն ալ բարի լինի, գարձեալ գիպուած է, զի գիպուածն փոփոխական է և արտաքին :

Այն որ կիբրով կը գործէ, պահ մը 1 վերջ անոր հակառակն կը գործէ :

Այն որ նմանողութեամբ կը գործէ, փօրինակ չգործեր, այն որ ըստ բնութեան կը գործէ՝ միշտ փօրինակ կը գործէ :

Այն որ ըստ ունակութեան կը գործէ, ըստ բնութեան կը գործէ, լասն զի ունակութեան երկար ժամանակեայն՝ բնութեան կը փոխուի :

Անոնք որ ունակութեամբ կը գործեն, թէ մտլութիւն և թէ առաքինութիւն, նոցա գործերը անփոփոխ են, զի ունակութիւնը չփոխուի : Իսկ անոնք որ առանց ունակութեան կը գործեն, նոցա գործերը փոփոխական են, ոչ առաքինական և ոչ մոլեկան կը համարուին, զի ունակութիւն չեն, գէպքին են :

ԴԱՍ ԺԵ

ՎԵՄԱՐԻՐ ԵՒ ԱՆՎԵՄԱՐԻՐ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այն որ կարող չէ իմանալ թէ կամաւորին և անկամաւորին, խառնելոյն, ու մտախոհ և անմտախոհ գործերուն մէջ ինչ խտիր կայ, չգիտէ թէ ինչ է բարոյական ներգործութիւնը :

Այն գործը կամաւոր է և մտաւոր, որ մարդ մը իւր ազատ իշխանութեամբ կը գործէ և իւր գործած իրի պարագաները կը ճանաչէ. անկամաւոր է, որ բռնի կամ անդիտութեամբ կը գործէ. անդիտութեամբ կը լինի, երբ թէպէտ գործ գործողին ձեռքն է,

բայց գործած գործոյն մի քանի պարագաները չցիտեր, ինչպէս որ որսորդը եղջերուն տեսած ժամանակ զարկաւ, բայց յետոյ առձեց, զի այն նուիրեալ էր Արտեմիայ :

Գործ մը կամաւորէ և անկամաւորէ խառնեալ կը լինի, երբ զայն կատարողն չէր կամեր, բայց մեծ չարիքէ մը ազատելու և մեծ բարիք մը ձեռք բերելու համար կը գործէ :

Ինչպէս որ Ազամմենն, ինք մահճուանէ ազատելու համար, իւր դուստրը մահճուան մատնեց :

Ի գործն կամաւոր՝ հաճեալ է մարդն. 'ի բռնականն՝ անհաճ է. յանդիտականն՝ ոչ հաճ է և ոչ ահաճ. 'ի խառնեալն՝ հաճ է և ահաճ :

Կամաւոր գործոց մէջ, բարութիւնը և չարութիւնը, առարկայի վախճանի և միջոցի բարութենէն աւ չարութենէն կը չափուի :

Անդիտական գործոց մէջ, անդիտացեալ պարագայն բնական լուսով, այսինքն՝ Ժոսոյ իզնիւ պէտք է ճանաչել, և անդիտութիւնն չար է :

Բռնատար գործն, եթէ իրմէ չար է, և կամքն ևս անոր համարութիւն կու տայ, այն գործը մոլեկան է. բայց եթէ կամք ամենազօրութեամբ գէմ՝ գայ, այն գործը՝ ոչ թէ մոլեկան չէ, այլ և գովելի և առաքինական կը համարուի :

Ինչպէս որ պատահեցաւ ողջախոհ Ղուկրէտիոյ, որուն վրայ 'ի գործ գրուած շնութիւնը, բռնաւորին համարուեցաւ և ոչ իրեն, վասն զի այն գործը 'ի բռնաւորն կամաւոր էր, իսկ 'ի Ղուկրէտիոս ակամայ :

Խառնեալ գործերու մէջ եթէ երկիւղ կամ ցաւ քաջի տրիտութեան յաղթեն, գործն թէպէտև չար լինի բայց ակտակցութեան արժանի է, զի որչափ որ նուազի կամաւորն, այնչափ կը նուազի գործողի յանցաւոր լինելն :

Եթէ գործն բոլորովին զեղծ լինի, ինչպէս հայրասպանութիւնը, հայրենեաց մատնութիւնը, սարսափն զցաւակցութիւնն կը շիջուցանէ, զի այն որ այսպիսի գործերով կեանք կը գնէ անարժան է կենաց :

Արից գործերը. երբ կիրք բանէն առաջ կ'անցնի՝ գործն ոչ մտ-
լեկան է և ոչ առաքինական, այլ անտարբեր, վասն զի կամաւոր
չէ, այլ բնական է :

Եթէ կամքն առաջ երթայ, կամ կրից ընկերանայ, գործն մտ-
լեկան կամ առաքինական կը լինի, ըստ չարութեան կամ բարու-
թեան առարկային :

Յառաջագոյն ըսինք թէ մարդուս զգայական բաղձանքը մասամբ
մը բանական է, մասամբ մը անբան :

Անբան է ըստ ինքեան, զի ՚ի ներքուստ ազատ չէ, այլ առար-
կայէն որոշելով, անասնոց բաղձանքին պէս է, այնպէս որ ցան-
կութեան կամ վրէժխնդրութեան ախորժելի առարկայ մը երբ իբն
մօտեցընես հարկիւ և բռնի կը գիւժնանոր, ինչպէս որ սողեալ
գրաստ մը իւր ուտելիքին :

Մասամբ մը բանական է, ըստ որում կամք երկար ժամանակի
ուճակութեամբ կամ հրամայական ներգործութեամբ զայն կը մեղ-
մացունէ, և բանականութեան տանձիւ զայն կ'աղղէ :

Ապա կրից առաջին և յանկարծական յարձակմանք, երբ միտք
և կամք անոր ընթացակից չեն, (վասն զի կամաւոր և ազատ չմն,
այլ ըստ անասնոց բնական և հարկաւոր են) ոչ առաքինական են, և
ոչ մոլեկան, այլ անտարբեր :

Այս կարգին կրվերաբերին գինեմոլները և զայրացողները, քա-
նի որ սթափած չեն իրենց մոլութիւններէն ազատ չեն, անոր հա-
մար ոչ մոլեկան են և ոչ առաքինական :

Հատ գործեր կան, որ կատարուելու համար կամաւոր չեն, բայց
պատճառին մէջ կամաւոր են, անոր համար մոլեկան կը համարուին :

Պատճառ մը երկու եղանակաւ կամաւոր կը համարուի, մին մեր-
ձաւոր. երբ մէկը գիտէ որ շուտով կ'արբենայ, և արբեցութիւնը
զինք կը մոլեզնէ, և այնպէս յօժարութեամբ կը զինովայ, այն որ
պատճառն կը կամօ, նաև անկէ բղիւսած գործն կը կամօ :

Ասոր համար Պիտտակոս օրէնսդիրն կրկին առգանք սահմանեց
գինեմոլներուն մէկը գործոյն, միւսը պատճառին համար :

Երկրորդ, երբ մէկը առաքինական ուճակութեամբն կարողացած

չէ կրից լքայ տիրապետել, ուստի ունակութեան գիմակալելով լանկաքծքիկ կը բորբոքի բարկութիւնը և ցանկութիւնը :

Անոնք որ կրից յարձակման տակ կ'իյնան, իրենց ուշը կը կորնցընեն, և յայտնապէս ցոյց կու տան թէ անանոային սովորութիւններով իրենց հոգին խանգարած են :

Աղէքսանդր իւր գիներմոլութեան ժամանակը իւր ամենատիրելի քաղեկամէն էրք փոքր ազգարարութիւն մը ընդունեց, թէ Մի ընդունիւր շողջորթներու այն խօսքերը, որք կ'ըսեն թէ զաւրամազ գայ որքն ես, քեզ համար շատ է որ Փիլիպպոսի հարազատ որդին ես էք թէ, Ազամազդաց, որ անհարազատ պիտի համարուիս հօրմէք, և մայրք: շնացեալ պիտի հրատարակես :

Այս ազգարարութիւնը գրգռեց գիներմոլ Աղէքսանդրն, և քեղարգով պայանեց իւր սիրելի բարեկամը :

Աղէքսանդր քաջ գիտէր որ գիներմոլ զինք գազան կը դարձընէր, ոստմն տէրք էր շինել և առ ինք սուր չպահել: Այն որ աշխարհին կը յաղթէր, իւր կերքերէն կը յաղթուէր :

Արքեպիսկոսներ՝ գործը մեղեկան չընէր, այլ մեր հոգւոյ մէջ պահաւած մեղեկան ունակութիւնները կ'արթնցնէ :

Երբ սթրփեցաւ Աղէքսանդրն, և իւր անձին դատարար և դատախազ դարձած իւր անձին գահիճ լինել կ'ուզէր և արգիլեցին, իւր բարեկամէն թափած արիւնի չափ արդաստը թափեց իւր աչքէն, սակայն ինչ գոլաւ կորուսան մնաց անգարմանելի :

ԴԱՅ ԺԶ

ԱՆՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԻՆՏԻՐ

Առաքինութիւնն բնական չէ, և ոչ ալ բնութեան հակառակ է, առաքինութիւն չպարգևեր բնութիւնը, բայց և չմերժեր ալ զանոնք :

Ըսինք յառաջագոյն թէ՛ ոմանք բնական կարողութեամբ ուրիշներէն աւելի պատրաստական կը ծնանին առաքինութեան համար, այսպէս ալ կարելի է ըսել թէ ոմանց միտքերը անուս են, և բաղձանքները ապստամբ, առաքինական գործոց համար եթէ քաջ մշակութիւնը վրայ չհասնի :

Թէմիտոկղէս առաքինասէր իշխանը, սորվեցոյց իւր որդւոյն, իրեն հնազանդեցունել ամհհի երիվարները, սակայն չյաջողեցաւ, անոր ուսուցանելու որ իւր անձին իշխէր :

Նա, իւր որդին ամեն գիտուններէն աւելի գիտուն ըրաւ, բայց չկարողացաւ զայն առաքինութեամբ մոլիններէն որոշել : Բնութիւնը ամենուն մայր եղաւ, բայց ասոր մօրու եղաւ : Երախտաւորեց անոր, ոչ բարեաց մէջ . թէպէտ զայն պատրաստեց ամեն բարիքներուն ընդունարան լինել, բայց այն բարիքներուն՝ որոնք որ ճշմարիտ բարիք չէին :

Այս պատանին աստակցութեան արժանի էր, բայց ներողութեան արժանի չէր : Որովհետեւ բնութիւնը կարողացաւ նորա բաղձանքները յօժարեցունել, բայց չկրցաւ կամբ բռնադատել . նա ինքզինք կարող էր անխոնջ աշխատութեամբ յամառ բնութեան վրայ բռնանալ :

Պատանին մեղադիր կը լինէր բնութեան, բնութիւն մեղադիր կը լինէր պատանւոյն . մէկին պարտաւորիլը, միւսին պատժապարտիլը :

Առաքինութեան առաջին խաչն կը ծնանի մարէն, որ բանին առաջնորդն է :

Թէպէտ մտայ առարկան առ հասարակ ճշմարիտն է, սակայն անոնց միտէն աւելի ունեցած մասնաւոր միտքերը սեփհական տկարութենէն կամ սուտ երեւակայութենէն նսեմանալով, առ երեւոյթն, իրրե ճշմարիտ կ'ըմբռնեն . և հետեորդ կամքն, իւր փաստկարն իրրե բարի կ'ըմբռնէ :

Երբեմն թէպէտե փառքն բարեկարգ է, բայց կամք յամառելով կըլքերէն յափշտակուած խորհուրդները կը մերժէ :

Քաջէ որ գիտէ, բարի է որ ոչ գիտէ՝ բայց կը ցանկայ գիտնալու . չար է այն որ ոչ գիտէ, և ոչ ալ գիտնալու կամք կ'ունենայ :

Առաքինութիւնը ինքնիրմէն այնքան գեղեցիկ է, որ եթէ տեսնուէր ամենուն սիրտը իրեն պիտի գրաւէր :

Արձաձախ կամք ճանապարհի գծաւորութենէն վախնալով, չհամարձակիր այն գեղեցիկին ետեւէն երթալ, և անոր ուսուցիչ մարէն կը խորշի այն իժ օձու պէտ, որ իւր ականջը կը խցէ, որպէս զի իւր բարի խորհրդատուի փրկուէա թովշութեան ձայն չլսէ :

Իսկ խաբուսիկ հեշտութիւնը, զգալի փափկութեանց ծաղկով զարդարուած ճիւղերու վրայ նստած անգործ կամք կը հրապուրէ . չէ թէ հրամայելով այլ համոզելով կը հնազանդեցունէ, և իւր ետեւէն քաշելով կը տանի :

Յունաստան երգում ըրտա չհաշտուիլ Տրովացուց հետ, քանի որ այն քաղաքին մէջ կը բնակէր յափշտակեալն Հեղինէն, որ իւր փաստկար գեղեցկութեամբն յափշտակած էր զինք յափշտակողները :

Մարդիկ չեն կրնար հաշտուիլ առաքինութեան հետ, եթէ իրենց անձէն չարտաքսեն յափշտակիչ հեշտութիւնը :

Հեշտութիւնը վհուկ Նիրկէին կը նմանի, որ իւր քաղցր օշարակաց մէջ գառաձանութեան թոյն խտնելով քաղցրութեամբ կը խմցունէր, բայց անտեք որ իրրե մարդ կը մանէին այն իջևանի մէջ իրրե անասուն գառը կ'ելլէին :

Բնութեան փաստն հետ երբեմն սննդին վատթարութիւն ևս կը փաբանի :

Քնարերգութեան ուսուցիչ Տիմոթէոս, կրկին վարձ կը պահանջէր իւր այն աշակերտներէն, որք առաջագոյն անգէտ վարժապետաց աշակերտած էին:

Որովհետեւ հեշտ է բնաւ չուսեալն ուսուցանելը, քան թէ ուսեալ յօռութիւնը մոռացունելը:

Երբ սիրտերը վատթար անունդէն և շար սովորութիւններէն խոսպանացեալ են, անոնց անողուտ է խրատը և ամուլ: Ապա պէտք է կրկին աշխատութեամբ չար արմատները խլել, և բարեբեր սերմունքները նորէն սերմանել:

Սովորութիւնը որչափ խորարմատ լինի, այնչափ դժուարին է նորա բժշկութիւնը, զեւածին մոլութիւնները ծնողք շուտով կրնան արմատախիլ ընել, իսկ երբ մեծնայ կ'ապստամբի ծնողաց գէմ. յետ այնորիկ որչափ ձերանայ և տկարանայ մարգն այնչափ ալ այն մոլութիւնները կը զօրանան և առաջ կ'երթան:

Ամենէն չարագոյն ժանտախտ առաքինութեան՝ մոլիներու հետ բնակիլն է:

Հիւանդն առողջէն չբժշկուիր, իսկ առողջն հիւանդէն շուտով կը փոխադրուի:

Մէկ մոլին հազար անձինք արտաւորելու բաւական է:

Սոկրատն մոլիներէն հեռու մնալու համար կ'ուզէր որ նոցա ճակատին մէկ մէկ նշան հաստատէր բնութիւնը:

Բայց բնութիւնը երկու պատճառի համար չըրու, մէկը, որպէս զի մոլիները անընի համարձակութեամբ գործով և խօսքով իրենք զիրենք յայտնելու չյանդգնին:

Երկրորդ՝ առաքինիները իրենց թիւը սակաւ տեսնելով, չյօժարին մոլիներու խումբին խառնուիլ:

Դ Ա Ս Ժ Է

**ՉՈՐՍ ԳԼԻԱԽՐ ԱՌԱՋԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԹԷ ՀՈԳԻՈՅՆ ՈՐ
ԿԱՐՈՂՈՒԹԱՆ ՄԷՋ ԿԸ ԲՆԱԿԻՆ**

Հոգւոյ չորս կարողութիւնները ընդունակ են առաքինութեան .
ցանկալի և ցածախառն զգայական մասի մէջ կը բնակին , ժող և խօսի
բնական մասի մէջ կը բնակին :

Չորս առաքինութիւնները այս չորս կարողութեանց վրայ նստե-
լով զանոնք կը կանոնաւորեն :

Առաքինութիւններէն մէկը այսինքն՝ արիւնջիւնը մեր ցածախառնը
կը կանոնաւորէ , դժուարին իրողութեան մէջ առաջ գնացած ժա-
մանակը նորա սանձը քաշելով :

Երկրորդ առաքինութիւնը այսինքն Բարբառնախառնը մեր ցանկա-
լի կը կանոնաւորէ , երբ բնականութիւնը թոյլ կու տայ բերկ-
րական իրողութեանց մէջ չափէն աւելի առաջ երթալու ցանկակա-
նին :

Երրորդ առաքինութիւնը՝ այսինքն արդարաւիշիւնը մեր խօսի կը
կանոնաւորէ զայն իրաւանց սահմանի մէջ բերելով այլոց օգուտն
ուղղութեամբ պաշտպանելու համար :

Չորրորդ առաքինութիւնը , այսինքն Խնկախառնը մեր ժող կը
լուսաւորէ , մեր գործերու մէջ օրինաց չափ կը սահմանէ , և ա-
մէն առաքինութեանց օրէնք կու տայ :

Բարոյական իմաստասիրութեան ծղննիք չորս են , որոնք որ մարդ-
կային կենաց բովանդակ շրջանը կը վերցունեն և իրենց ներհակ-
ներէն յայտնապէս կը ճանաչուին :

Ոմանք շար կը գործեն , որովհետև բանաւորն չեն ճանաչեր :

Ուրիշները թէպէտ բանաւորն կը ճանաչեն, բայց իրենց կամաւոր չարութեամբն, բանաւորի ետեւէն չեն յօժարիր գնալու. այլք անանք կ'ուզեն նորա ետեւէն գնալ, բայց երկիւղի և ցանկութեան կիրքերը միտք և կամք իրենց պարտականութենէն կը խոտորեցունեն:

Այս գժուարութենէն ազատելու և բարոյապէս բարի գործելու համար, խոհեմութիւնը պէտք է որ միտք լուսաւորէ, արդարութիւնը պէտք է որ կամք կանոնաւորէ. արիւթիւնը պէտք է որ երկիւղի ցրտութիւնը ջեռուցանէ. բարեխառնութիւնը պէտք է որ ցանկութեան բորբոք մեղմացունէ:

Եւ այս չորս առաքինութեանց մէջ առաջին տեղին տնի խոհեմութիւնը. յետոյ՝ արդարութիւնը. երրորդ՝ արիւթիւնը, չորրորդ՝ բարեխառնութիւնը:

Հոգին առանց առաքինութեան, հոգի չունեցող մարմին կը դառնար, կամ աշխարհ մը որ բնակիչ չունի, և կամ երկինք մը որ աստղ չունենայ. կամ թէ լուսեղէն խորան մը որ իւր մէջ երանելիներ չունի:

Մեր զգայական բաղձանքները մասամբ մը բանական են և մասամբ անբանական. անբանական են, վասն զի հասարակ է նաև անասնոց, բանական է: վասն զի մեր ազատ կամաց տակ կրկենայ:

Դ Ա Ս Ժ Ը

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԲԱՅՆՈՒՄՆԵՐԸ

Բնական կարողութեան մէջ առաքինութիւններէն մէկը մեր միտք կ'ուղղէ, բարւոք խորհրդածելու և կշռելու, և այս է խոհեմութիւնը մասնաւոր:

Մէկը մեր կամքերը կ'ուզէ, լաւ քաշխելու և փոխարինելու համար, այս ալ մասնաւոր արդարութիւնն է :

Մեր կիրքերու մէջ չափաւորութեան ախրող մը կայ օր մեր կեանք եղծող առարկաներուն երկիւղը կը չափաւորէ, և այս է մասնաւոր արիւթիւնը :

Առաքինութիւններէն մէկը մեր ցանկութիւնը կը կանոնաւորէ, այն առարկաներու վրայօք, որք մեր կեանք կը պահպանեն, և այս է մասնաւոր բարեբաւանութիւնը :

Արտաքին բարիքներու և չարիքներու մէջ մէկը մեր ախորժակը կը չափաւորէ, միջական և օգտակար բարիքներու վրայօք. այս ալ առատաձեւութիւնն է :

Միւս մը, նոյն ախորժակը կը չափաւորէ մեծամեծ և օգտակար բարեաց վրայօք, և այս մեծագործութիւնն է :

Մէկը մեր ախորժակը կը չափաւորէ միջական և պատուաւոր բարիքներու վրայօք, և այս պարկեշտութիւնն է :

Մէկը մեր նոյն ախորժակը կը չափաւորէ գարձեալ մեծամեծ և պարտաւոր բարիքներու վրայօք, և այն ալ մեծանձնութիւնն է :

Մէկը մեր կիրքերը կը չափաւորէ, արտաքին չարեաց վրայօք, որք մեր բարկութիւնը կը գրգռեն, այն ալ հեղութիւնն է :

Մէկը քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ առաքինութիւններէն մէկը, մեր խօսքերը մօքի հետ կը համաձայնեցընէ, այս ճշմարտախօսութիւնն է :

Մէկը խօսք այլոց հաճոյքներու կը միարանէ, խաղերու մէջ դանուած գործողութեանց մէջ. այս զուարճախօսութիւնն է :

Մէկը իւր խօսք, այլոց գործերօճն և հաճոյքներուն հետ կը համաձայնեցընէ խաղերու մէջ այս ալ հաճոյականութիւնն է :

Ահա ասոնք են ճշմարիտ առաքինութիւնները :

Այս առաքինութիւններէն 'ի զատ մեր կիրքերու մէջ ուրիշ երկու միջական առաքինութիւններ ևս կան, որք խորթ են և ոչ ճշմարիտ, վասն զի ապականեալ արմատէն առաջ կու գան : Բայց որովհետև գեղեցիկ են, անոր համար առանձնաշնորհութեամբ առաքինութեանց շարքի մէջ տեղ կ'ունենան :

Եւ ասոնց մին՝ գարովանաց երկիրն է . որ անարգ գարծերու եւ տեէն կու գայ , և այս է ամօթխածութիւնը :

Միւսն է՝ ցաւը , այլոց բարեաց համար՝ որոց որ արժանի չեն և կ'ստանան . այս ալ սրամտութիւն է :

Այս ասացածներէն վերահասու եղանք թէ՛ խոհեմութիւնը և արդարութիւնը միայն իրրև առաքինութիւն մեր բանին մէջ կը բնակին , իսկ միւս առաքինութիւնները կիրքերու արուարձաններուն կ'իջանեն , այսինքն զգայական բաղձանաց մէջ կը բնակին :

Մէկը թող զքնութիւնը չմոռադրէ . թէ ինչու այսչափ կիրքերը հաստատեց մարդկանց մէջ , որ նորա հոգին իրրև թշնամի կը խռովեն :

Եթէ կիրքերը չլինէին , հոգին այսչափ գեղեցիկ առաքինութիւններէն անմասն կը լինէր :

Զի բարկութիւնը՝ արիւթեան յեսանն է . ցանկութիւնը բարեկամութեան տաճիչ է . երկիրդ՝ խոհեմութեան խորհրդականն է . Փառասիրութիւնը՝ մեծադարձութեան խթանն է . ցաւն՝ բարեխառնութեան օպտցիչն է . ինչպէս որ հոգէն շուշանները կը բուստանին , այսպէս ալ զգայութիւններէն առաքինութիւնները կը ծնանին :

Մարդն՝ ոչ սոսկ մարմին է , և ոչ աննիթական միտք է , այլ՝ ի հոգւոյ և ի մարմնոյ խառնեալ է : Բնութեան արարիչը աշխարհի կասարեւորութեան և նորս զարդերուն վերաբերեալ թերութիւնները չթողուց :

Տեսակ մը ազգ տղեղծեց բոլորովին զգայուն , ինչպէս են անասունները . տեսակ մը ազգ ստեղծեց , բոլորովին հոգի , ինչպէս են հրեշտակները . ասոնց երկուքին մէջ տեղը տրիչ տեսակ մը ևս պէտք էր ստեղծել և ստեղծեց զմարդն՝ ի զգայութեան և ի հոգւոյ բողազրեալ :

Յատաջատես բնութիւնը , թունամոր ճճիներու մէջ թոյնի հետ գեղթափ ևս լծարդեց :

Բանականութիւնը կիրքերէն հեռու չէ , որ կարողութիւնունի զանանք ուղղելու :

Այսպէս ալ երկու ծայր գտնուող մոլորթիւններուն , մտն են աւաքինութիւնները որ զանոնք կը կանանաւորեն :

Դ Ա Ս Ժ Թ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՆՈՅԱՆ ԵՐԿՈՒ
ՄԱԼԵԿԱՆ ԾԱՅՐԵՐԸ

- Մուլթիւնը: Աւաքինութիւնը: Մուլթիւնը:
 - Ուղղութիւն մտաց , զբարւոր խորհրդածութեամբ :
- Անխնայութիւնը: Խոհեմութիւնը: Խորամակնութիւնը:
 - Ուղղութիւն կամաց զբաշխմամբ և փոխարինութեամբ :
- Անխնայութիւն յարասելն: Արդարութիւնը: Անխնայութիւն ինչպէս:
 - Ուղղութիւն կրից զմարմնաւոր շարեօք :
- Վեհերարութիւնը: Արիութիւնը: Յանդիւնութիւնը:
 - Ուղղութիւն կրից զմարմնաւոր բարեօք :
- Թմբութիւնը: Բարեխառնութիւնը: Անխնայութիւնը:
 - Արտաքին բարեաց մէջ միջակային օգտակարներու վրայօք :
- Արհայտութիւնը: Առատաձեռնութիւնը: Երայլութիւնը:
 - Զմեծամեծ օգտակար բարեօք :
- Փոքրութիւնը: Մեծագործութիւնը: Զոքուանց լայնութիւնը:
 - Զփշական սլատուար բարեօք :
- Անհոգութիւնը: Պարկեշտութիւնը: Փայտաշինութիւնը:
 - Զմեծամեծ սլատուար բարեօք :
- Փոքրութիւնը: Մեծանշանութիւնը: Փայտաշին:
 - Զարտաքին շարեօք , որք զրդուն զբարկութիւն :
- Անշարժութիւնը: Հեղութիւնը: Բարեացողութիւնը:
 - Ի կենցաղավարութիւնս , յորժամ զանանկ են զրոտօն :

Արշակունիները : Ճշմարտասիրութիւնը : Ճշմարտութիւնը :
 Չհամոզականօք այլոց յերս , որք ընդ խաղս :
 Գեղջկութիւնը : Ձուարճախօսութիւնը : Խեղճագոյնութիւնը :
 Չհամոզականօք այլոց յերս , որ ոչ ընդ խաղս :
 Մարգարեանութիւնը : Համոզականութիւնը : Հակառակաբանութիւնը :
 Ձերկիւղիւ անպատուութեան անձին :
 Երկնագոյնութիւնը : Ամօթխածութիւնը : Լըքոնութիւնը :
 Ի գծամնութիւն ընդ բարիս այլոց , որում չեն արժանի :
 Նստածութիւնութիւնը : Սրամտութիւնը : Զարեհմանութիւնը :

Առաքինութեան և մոլութեանց այս ճիւղագրութենէն յայտնապէս կրտսնուի թէ առաքինութիւնը ուրիշ բան մը չէ , բայց եթէ մոլութեան ծայրերու միջասահմանն է :

Եւ ասով կ'զգաս թէ որչափ մօտ են մոլութիւնները առաքինութեանց , այսինքն չարը բարիին , սուտը ճշմարիտին :

Առաքինութիւններէն լաւ բան չկայ , մոլութիւններէն աւելի վատթար բան չկայ , սակայն և այնպէս իւրաքանչիւր առաքինութեան երկու ծայրերը մէկ մէկ մոլութիւններ կան , մին , ըստ առաւելութեան , և միւսն ըստ նուազութեան :

Ասով կ'ապացուցուի թէ աշխարհի մոլիներու թիւը , առաքինիներու կրկնապատեալն է , զի առաքինութիւնները ասանելոցս են , իսկ մոլութիւնները քսանուութն :

Սակայն ցաւալին այն է որ առաքինութիւնը մի է , բայց մոլութիւնները անբաւ են : Վասն զի առաքինութեան հասնելու նպատակը մի է , իսկ խոտորմունքները անթիւ են :

Աչք արեգական տակ լուսնին նայելով , մոլորակ մը ուրիշ մոլորակի հետ կը շփոթէ և կը կարծէ թէ , կամ լուսինը խառար է , և կամ արեգակն սևցած է :

Այսպէս և մարդկանց միտք , զանոնք որ առաքինութեան երկու ծայրն են տեսած ժամանակը կը տարակուսի թէ որուն ետեւէն երթայ , կամ որոցմէ խորշի :

Աղէքսանդրի յանդգնութիւնը , բարեբաստիկ լինելոյն համար .

յանգութները զայն արիւթիւն կարծեցին, և փոխանակ ցաւակցելու նախանձեցան :

Ուղիղ բանը երկրաչափական համեմատութեամբ կը չափէ, վստն զի անձին, տեղւոյն, ժամանակին, և պարագաներուն կը նայի : Բզուկին Կահայի կօշիկ չվայելէր : Փոքր արժանաւորութիւն ունեցողին անձ վարձ չտար :

Սրգան ամեն գողութիւնը մի և նոյն դատաստանաւ չդատէր, արին՝ շնչին պատճառի համար իւր արիւնը չթափեր, այլ զայն կը պահէ հայրենեաց ազատութեան համար :

Առատաձեռն ինչ որ կ'առատաձեռնէ ազնուականին, նոյնն չտար գուհիկ գեղջիկանին,

Նուազերգութեան համար լարերու ներգաշնակութիւն պէտք է մէկ լտրի զարտադրութիւնը բաւական է զայն խանդարելու :

ԴԱՍ Ի

ՆՐԿՈՒ ԶԱՅՐԵՐՈՒ ՄԷՋԷՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆԸ ԻՆՉՊԵՆ ԳՏՆԵԼՈՒ Է

Թութիւնը թէպէտ առաքինութիւն չպարգևեր, բայց պայծառ լոյս մը կը պարզէ, կարող լինել զայն ճանաչելու :

Անտառններուն այն ազդեցութիւնը առաւ, որք կարողանան ճանաչել և որոշել առողջարար խոտը վնասակարներէն : մարդկանց մտաց խիղճ առաւ, չարը բարիէն որոշելու համար :

Մոլորութիւն մը կրնայ դատաւոր չունենալ, սակայն կարելի չէ որ դատախազ և պատիժ չունենայ : զի դատախազն մտաց խիղճն է, իսկ պատիժը՝ խղճի խայթն է :

Գիտութեանց մշտնջեն պայծառն մզայ իրիչն է, եթէ կիր-
քերն չնսմանայ :

Կրից ծխամածութիւնն, բանին չափը, և ճշմարիտ դաստաստելը
կ'այլայլէ :

Մեր գաղափարները, թիւր ունակութիւններն ևս կը զնդուին, զի
թիւր ունակութիւնները, սխալ լմբունմամբ, առանց կրից մեր
սիրտերը դէպ ի մտնկան ծայրերը կը մզն :

Թււրափանները բնաւ չին կրնար միջատահմանին վրայ ճատատ-
տութիւն գանձլ: Ռշտ մէկ ծայրն միւս ծայրը կ'արշաւեն, շուայ-
լութիւնէն՝ կծծութեան, յանդգնութիւնէն՝ վեհերտաութեան ծայրե-
րը կ'անցնին :

Ուրեմն առաքիլութեան ճանապարհ ճանաչելու և գտնելու համար
չար սովորութիւնները և կիրքերը, ու թիւր ունակութիւնները ար-
դէն մերժելու է, վասն զի սոքա նն որ ճանաչելու միջոցը խափա-
նելով առաքիլութեանց ստացումն ևս կը խափանեն :

Խոհեմութիւնն ևս մեծապէս կը նպաստէ ուղիղը ճանաչելու, թէ-
պէտ խոհեմութիւնը բնութիւնէն չպարզեալիք, բայց իւր ուսումն
մտաց խղճէն առնելով, մանաւոր փորձերով, և կրկար սովորու-
թեամբ կ'ստացուի իբրև լուսաւորագոյն լոյս մը, և կը նպաստէ
ուղղութիւնը գտնելու :

Բանաւորութեան չափը, խոհեմութեան աստարին մէջ կը պահուի,
կողմնական մոլութիւնները միշտ առաքիլութեան հետ կը մարտն-
չին իրենց սահմանները վրայ: Խոհեմութիւնն, իբրև անսահման
գաւառուր՝ քննելով կը որոշէ նոցա սահմանները :

Դէտաղոսը Յանգթական կղզիէն մամապատ թեկերով խաղաղական
երկիրը թուշած ժամանակը իւր Իկարոս որդւոյն հետ, հետեւեալ
պատուէրը տուաւ իւր որդւոյն «Մի թռչիր այնչափ բարձր, որպէս
զի հրեղէն կամարը քու թերեզ այրելով Քաստիս. և ոչ ալ շատ
ցածէն թռչիր որ ջրոյն գոլորշիները թեկերդ կակղացունեն, այլ
միջին ճանապարհէն գնա, որ անփնաս մնաս :»

Դէտաղոս իբրև փորձառու ծերունի՝ խոհեմ միջին ճանապար-
հաւ երթալով անփնաս աղատեցաւ :

Իսկ համբակ է անզուշ սրգին, անձնասրտատան կտրի իմն՝ վերա-
սլանալով թոթափեցիւր թևերը կրակի մէջ, և ինքն մնաւ ծովու մէջ,
մէկ ծայրէն միւս ծայր գնաց, վասն զի փջին ճանապարհ չկարո-
ղացաւ ընտրել:

Ամեն արհեստ սկիզբը գծուար է, բայց հեռոյնտէ վարժութեամբ
զուարճալի կը լինի, նաւաստան նաւալարութիւնը տաղտկանօք կ'ա-
տանի, վասն զի ալէկոծութիւնները, նաւարկութեան երկիւղները,
փութորիկները, և ովկիանօք տարածութիւնը և անյատակութիւնը,
զինք կը զգտեսցանեն, բայց երկարատէ անակութեամբ այն ամեն
կեցիւղները փարատելով, մրրկածուփ տարերայ վրայ, խաղաղ ան-
ձամբ և անխուով ճեմ առեալ աշխարհ կը շրջի:

Աւարկնութեանց գիտութիւնը պնչափ գծուարին չէ, որչափ որ
է ստարին աղտատկան արհեստներու գիտութիւնները:

Բարոյական աւարկնութեան կանոնները առելի յայտնի են, քան
զկանոնս քերթուածոց բանաստեղծութեան, որ ազատ խօսքը բազ-
մապատիկ շղթաներու հետ կը կապէ:

Եթէ սովորութեամբ կը գիւրանայ այս ամսանուոր հմտութիւ-
նները, որուն սկզբունքները ոչ բանին և ոչ բնութեան մէջ հաստա-
տուած են, ապա նուրբ մտացածին հաճոյքներու մէջ:

Ուրեմն քանի՞ առաւել գիւրահասանելի է գրանուորն ճանաչել
բնութեան լուսով, պղնուական անդեամբ, գովութեան սիրով,
պատճոյ երկիւղիւ, ձայնաւոր պատուէրներով, զրաւոր մատենա-
ներով, հրատարակական օրէնքներով, այլոց օրինակներով և ար-
մենէն զօրաւոր անձի փորձերով:

Դ Ա Ս Ի Ա

ԲԱԳՂԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ՄՈԼԵԿԱՆ ԹԱՐԵՐՈՒՆ ՄԻՄԵԱՆՆ ԷՆՏ

Թէպէտ մոլութեանց երկու ծայրերը ևս ազեղ են, բայց փոյն ազեղութիւնը միտէն նուազ լինելուն համար առաքինութեան մօտ կը համարուի:

Խորամանկութիւնը անխոհեմութենէն աւելի մօտ է խոհեմութեան: Յանգրիւտութիւնը վեհերասութենէն աւելի մօտ է արիւտութեան: շուայլութիւնը պահտութենէն աւելի մօտ է առատամեծութեան:

Այն պատերազմողը որ հրամանի գէժ կը պատերազմի, նա՛ պատերազմելէն փախչող զինուորէն աւելի կը պատժուի:

Սակայն պատերազմէն փախչիլը՝ հրամանի գէժ պատերազմելէն աւելի նախատելի է. մին է ցածութիւնը և միւսն է յանգրիւտութիւնը. յանգրիւտութիւնը ցածութենէն աւելի մօտ է առաքինութեան:

Մանդիտս պատանին, իւր հօրմէն հրատարակուած հրամանին գէժ պատերազմի փողէն առաջ թշտանաց վրայ յարձակեցաւ. և յաղթեց, բայց որովհետև հրատարակեալ հրամանին գէժ էր այն պատերազմի սկսիլն ժամանակէն առաջ, առաջ այս գեղեցիկ յանցանաց համար իւր զլուխը տուարբի տակը գրաւ, սակայն մահտան մէջ յաղթանակեց:

Այն մոլութիւնը որ առաքինութեան նման է, նա՛ քիչ աշխատութեամբ առաքինութեան կը վերածուի:

Առաւելազանցութիւնը շուտ կը յապտի, իսկ թէրին գժուար կը լեցուի:

Հաս ժամանակ մոլութիւնները և առաքինութիւնները առանց կուց հաշտ կը մնան իրարու հետ. սակայն մոլութիւնները իրո՛-

րու հետ հաշտ չեն կրնար մնալ, վասն զի կարիճի պէս զիրար կը սատակեն :

Ընայլութիւնը զազահութիւն կը մեռցունէ, ազահութիւնը զփառասիրութիւնը կը մեռցունէ, փառասիրութիւնը զվեհերոտութիւն կը մեռցունէ. վեհերոտութիւնը զյանդգնութիւն կը մեռցունէ, փոփոխական վերաւարութեամբ զիրար սատակելով 'ի չիք կը գառնան :

Ասոնցմէ 'ի զատ երբ մոլութիւնը իւր վերջին ծայր կը հասնի, իւր վրայ դառնալով, ինքզինք կը մահացունէ, և կամ գէպ 'ի առաքինութիւն կը գառնայ :

Մեծ չարագործը երբ առաքենեաց ծայրագոյն բարւոյն վրայ կը նայի իւր չարիքներու վրայ կը նողկոյ կը զղուի :

Մոլեկան գործը ազեղ է, և ամեն ազեղ ու պղծոնգոյ ծնունդներ իրենց ծնողները կը զարհուրեցրնեն :

Մոլութեան սարսփ և աղաղակութիւն շատ անգամ զմոլին յառաքենութիւնս կը մղեն :

Ասոր հակառակն առաքինութիւնները աստուածապարզ և զուարկներ են, զիրար փաղաղութեան և միաբանութեան մէջ կը պահեն, որովհետև առհասարակ բանին հպատակ են :

Առաքինութիւնը յոյժ պերելի վինելոյն համար, ասեղի չէ, շատ դեղեցիկ վինելոյն համար իրեն անհաճոյ չէ, անոր ճարակ չպակսիք, անոր համար նորա արժան անսահման է, մէկէ մը չվախնար, վասն զի անտոգիւտ է. յոյսէն չփոխչիք, վրասն զի չբեղէ. շտորջանար, վասն զի չար չգործեր, շատապահանջ . վրասն զի միշտ գէպ 'ի երջանկութիւնը կը գիմէ :

Դ Ա Ս Ի Բ

ՋՐԵՆ ՄՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՆՈՍԵՐ ԵՆ ԹԷ ԱԶ

Վերպիւ մը հաւատար են մոլութիւնները միմեանց , վասն զի մէջ
տեղ չունին , աննշմ ալ ծայր են : Գաղութիւնը միեւնոյն է , թէ
ամծ լինի և թէ փոքր , արդարութիւնը կը պահանջէ արիշի մը
տանեցածը շառնուլ , ընդդէմ նորա կամոց . առ այս միեւնոյն բանն
է մէկ դուռնի և հարիւր դուռնի գաղութիւնը , վասն զի անիրաւու-
թիւն է :

Նեւասանցի վրիպակը՝ հեռաորութեան և կամ մերձաորութեան
վրայ հաստատուած չէ , շատ է որ վրիպոցառ նպատակէն : Արդա-
րութիւն մը ուրիշ արդարութեանն աւելի արդար էր ըսել կարե-
լի չէ՝ , վասն զի միջասահման չունի , եթէ արդար չէ տրեմն անի-
րառ է . այսպէս և մէկ մեղութեան փառ մեղութեանն աւելի է ը-
տելը կարելի չէ , վասն զի երկուքն ևս մեղութիւն են : Աստի ա-
մն մոլութիւններ իրենց մէջ հաւատար են :

Կըսէր Յակրատ «Չէ թէ ամառած մոլութիւնները պղտիկցու-
նելով զանոնք փոքր մոլութեանց հաւատարեցունելու է , այլ փոքր
մոլութիւնները մեծցունելով , զանոնք ամծ մոլութեանց հաւատարե-
լու է » : Որպէս զի մարդիկ ուղղութեանն չզարտուղին , անսնելով
թէ ամն փոքր վրիպակներ ամծ յանցանք կը համարուին , անոր
համար ամծ պատժոյ ալ արժանի են :

Վերպիւ մ'ալ ըստ առարկային , ըստ պարագային , ըստ վախճա-
նին այս ինչ մոլութիւնը , այս ինչ մոլութեանն ամծ է , ինչպէս որ
առաքինութիւնները ևս այնպէս կը մտածուին :

Զի պատուաւոր բարիք՝ մարմնական բարիքներն ամծ են , մար-
մնական բարիքներն ալ՝ բազդի բարիքէն ամծ է , անձանձնութիւնը
արիւթեանն ամծ առաքինութիւն է , արիւթիւնն ալ , առատա-
ձեռնութեանն աւելի ամծ է :

Առաջինը՝ պատուաւոր բարեաց, երկրորդը՝ մարմնական բարեաց, երրորդը՝ ճոխութեան կը նայի:

Տեսակատար տարբերութիւնները՝ կը որոշեն գողութիւնը ոչ գողութենէն, զմարգն ոչ մարդէն. իսկ պարագաները՝ գողութիւնը, ուրիշ գողութենէն կը զանազանեն:

Ըստ հանրական սահմանի, այս ինչ մտլութիւնը միւսէն աւելի չէ. բաւ է որ ուղիղ բանին հակառակ է, ուրեմն մտլութիւն է, բայց ծանրացուցիչ պարագաները, մէկը միւսէն մեծ կ'ընեն:

Նաև յիշել արժան է թէ չե թէ մինակ եկամտաւ պարագաներով, այլ և ներքին անմամբ հնար է մուշկան անակութիւն մը պելի մուշկոյն լինիլ:

Մարդկային մարմիններուն վրայ հիւթոց զուգախառնութիւնը, և անզուգախառնութիւնը կրնայ առողջութիւն մը առաւելու կամ նուազել, այս այլայլութիւնը փոքր հիւանդութիւն մը կրնայ մահաւցու ընել:

Այսպէս ալ մեր հողոյն մէջ փոքր առաքինութիւնները կրնան անելով կատարելութեան հասնիլ:

Մտլութիւն մը անելով կրնայ գաղմտութեան փոխուիլ:

Ուրեմն մարդկային գործերը չէ թէ մինակ ըստ առարկային կը տարբերին իրարմէ, այլ և ըստ պարագաներուն ևս կը տարբերին:

Դ Ա Ս Ի Գ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԵՐՈՒ ՊԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ ԶԼՆԻ ԵՆ

Մարմնեղէն գոյութիւն մը չկայ, որուն որ շրկերանան պէս պէս պատահանքները. որոցմէ կ'ընդունին կամ առժը կամ կաս տարելութիւնները:

Մարը բաղադրուած է սնկական հոգիէ և մարմինէ . ծառոյն զինչութիւնը և գոյութիւնն այս է , իսկ կանանչ . և գեղին , մեծ և փոքր , պտղաբեր կամ անպտուղ լինելն , պատահմունքներ են . որք նորա գոյացութեան կ'ընկերանան , և ծառ մը ուրիշ ծառէ կը զանազանեն :

Ըստ այսմ օրինակի , բարոյական գործն՝ իբրև գործ՝ ըստ արամարանից՝ պատահման դասէն կը համարուի , վասն զի կարելի է գործել , կամ ոչ գործել :

Նսեկ կը մատուցի իբրև գոյացութիւնը , երբ պատահմանց նայիմը որք անոր կ'ընկերանան , և ուրիշ գործերէ կը զանազանեն զայն մտլեկան կամ առաքինական ընելով . և ասոնք բարոյական պարագաներ կ'անուանուին :

Այս պարագաները եօթն են , այսինքն ո՛վ , զինչ , ո՛ր , որո՞վ , ինչո՞ւ համար , ի՞նչպէս , երբ , այս պարագաները զգործի կը մեծցունեն և կը փոքրացունեն :

Իսկեմ մարդիկ այս պարագաներով կ'ընպի ինքզոյն իւրը թափանցել և մանրամասնաբար քննելով իսկական Քշմարտութիւնը երևան բերել , և վճիռ տալ թէ մոլեկան է , թէ առաքինական , բարի է թէ չար , պատճոյ արժանի է թէ պատուոյ , և թէ , մեծ պատիժ և կամ պատիւ պէտք է թէ փոքր :

Ընդհանուր կերպով այսչափ խօսելէ վերջ , պէտք է յետայսորիկ զատ զատ խօսիլ իւրաքանչիւր բարոյական առաքինութեան վրայ և անոնց երկու ծայր գտնուող մոլութեանց վրայ հաստատուն փաստերով ապացուցանել և զօրաւոր օրինակներով համոզել . նախ բարոյական առաքինութեան օգտակարութիւնը և նորա վերջի վախճանի երջանկութիւնը , նորա մտլեկան ծայրից ֆասակարութիւնը , անոնցմէ խորշելու եղանակը , առաքինական գործոց ետեւէն երթալու միջոցը ցոյց տալէն զլինի , պիտի համոզենք որ ամեն ոք , որ բանական հոգի , խորհելու կարողութիւն , չարը և բարին իրարմէ որոշելու խորհուրդ ունի , պէտք է որ բարոյական առաքինութեան ետեւէն երթայ որպէս զի ապահով ապրի և երջանիկ լինի , և մո-

Արտթիւններէն իդր սայ, որդիս զի թշուառութիւնէ ազատի, բարի մարդ և բարի բարեպաշտ լինի, մարդկիկներէն պարտաւոր և յԱստուծոյ վարձատրութի երջանիկ վախճանումը:

Գ Ա Ս Ի Դ

ԱՐԻՒԹԻՆՆԵՐ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՐ ԺԱՅՐՆԵՐ

Արիւթիւնը աւարինութիւններէն մէկն է, որ մեր մարտնաս կենսոյն ապականող ցասմական կիրքերը կը բարեկարգէ և կը շափաւորէ:

Սոյն աւարինութեան մէկ ծայրը, վեհերասութիւնն է, և միւս ծայրը յանգստութիւնն է:

Արիւթիւնը իբրև միջատահման այս երկու մոլեկան ծայրերու մէջ տեղ ուղղորդիչ կեցած է:

Արիւթիւնը վեհերասութեան կողմն գնալ չուզեր, վասն զի, նա ամեն բանէ կը վախնայ:

Յանդգնութեան կողմն չտիրեր երթալը վասն զի նա ալ ամեն բանի մէջ վտահ և աներկիւղ կը նետուի:

Արին իբրև ուղղախոհ չվախնար այն պարագաներու մէջ, ուր որ վտահիւ պէտք է:

Չվտահիր այն պարագաներու մէջ, որ որ երկնչիւ պէտք է:

Վեհերան գործոյն ամեն մանրամասն պարագաները նկատողութեան կ'առնու, և փոքր ու զիւրիւն գործերը իրեն մեծ և դժուարին կ'երևին, ուստի չհամարձակիր գործելու:

Յանդուգն որչափ որ մեծ և դժուարին ու իւր ձեռնհասութենէն վեր դատուած գործ լինի, աւանց նոցա պարագաները կ'ընդադատուլա և խորհելու մէջ կը մտնէ և կ'սկսի գործել:

Երկու ծայրերն ալ յուր են, զի մին խորհելով դործը կը մտնուցունէ, միւսն չափազանցութեան դիմելով խորհուրդը կը մտնուցունէ : Իսկ արին, թէ կը խորհի և թէ կը գործէ, կը խորհի այնչափ որչափ որ պէտք է խորհիլ դործը շքեղ վախճանաւ պսակելու համար :

Ար գործէ այն ժամանակը երբ վերահաս չարեաց կասկածները անհետացած կը տեսնէ :

Բնութիւնը ամէն մարդուն միասլէս արի լինելն տուած չէ, վասն զի ամէն մարմնոյ կազմութիւնը միօրինակ չէ :

Անոր համար այս աշխարհիս մէջ մարդկանց համար այլ և այլ տեսական, գործնական, տիրական, ծառայական, խաղաղական, պատերազմական արհեստները տուած է, և պէտք են :

Խառնուածներէն ծնունդ տուած զանազան բնութիւնները, ըստ իւրաքանչիւր յարմարութեան՝ պէտք է որ այս զանազան արհեստները 'ի գործ դնեն :

Տեղը, ժամանակը, կլիման և խառնուածները մարդիկ իրարմէ տարբեր կ'ընէ. ցուրտ մարդիկ բնութեամբ երկչուտ կը լինին, ջերմ մարդիկ՝ բնապէս յանդուգն կը լինին. սակայն այն անձինք որք մաղասայինէ և մաղձայինէ բարեխառն են, նոքա մեծ մասամբ արի կը լինին :

Յանդուգն կը քրտնի, վեհերոսն կը գողայ, իսկ արին իբրև բարեխառն՝ ոչ կը քրտնի և ոչ կը գողայ, այլ քաջութեամբ և մտածութեամբ կը գործէ :

Արին, իւր արտաքին կերպարանաց վրայ ցոյց կու տայ աչքի խոժողութիւնը և քաղցրահայեցութիւնը. նորա գոյն թխազոյն և շաւազոյն է, դէմք՝ զուարթ և սփտուր, հասակ՝ մանկական և ծերամոյն, կուրծքի տախտակ՝ լայն է, մարմինը մկանուտ կը լինի. այսպէս էր նաև Հերակլէսի կազմակերպութիւնը :

Ստոյգ է որ պէս պէս խառնուածներէն առաջ կու գայ մին այսպէս և միւսն այնպէս լինելն :

Սակայն ճարտարութիւնը որ աշխատութիւնը և սովորութիւնը զարմանալի կերպով զմեզ կը փոխեն, ի՞նչ մեր կողմէն ջանքը չիմայտի :

Կակ մեր նախնեաց ժառանգական քաջութիւնները ինչպէս որ նոցա վեհերօտութիւնները մեզ մեծապէս կը նպաստեն :

Լիզուրկոսի շուշը երկու ձագ բերաւ, մին՝ անաստի մէջ գազանաց հետ անանելով գազան եղաւ, միւսն՝ խոհանոցի մէջ անանելով շատակեր և անպիտան եղաւ :

Երբ սրահի մը մէջ աման մը կերակուր և վայրի գազան մը պահուած՝ այս երկուրեակ շուշները հոն թող տուին, այն որ գազանաց հետ սնած էր, նա՛ անմիջապէս գազանի ետեէն վազեց, իսկ միւսն որ խոհանոցի մէջ անած էր, գնաց կերակուր լացեցաւ :

Հայրենիքն ևս զմարդն արի կ'ընէ. Սպարաիոյ արեգգիմուքիւնը, իւր զաւակները առ հաւասար արի կ'ընէր, և որոյ զաւակները այնչափ չարքաշ և արի էին, օր նոցա մարմինը կը ճեղքուէր և չափազանց արիւն կը հոսէր. սակայն նոքա մչ մարմնոյ ցառ կ'իմանային, և ոչ այնչափ վազած արեան փոխարէն զոնէ կաթիլ մը արատաւք կը հոսէին իրենց աչքէն :

Արին, թէև մարմնով և վերքով ուժաթափ լինի, սակայն նորա սիրտը լի է աշխուժութեամբ. և քաջութեամբ երևան կը բերէ զուսակութիւնը :

ԴՍՍ ԻԵ

ԱՐԻՆ ՈՐ ՉԱՐԱԳԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԿԸ ՎԱԽՆԱՅ ԵՒ ՈՐՈՑ ՄԷՋ ԶՎԱԽՆԱՐ

Ամեն վտանգները արիութեան առարկայ չեն. արին կը վախնայ երկնից սաստկութենէն, բայց սրոյ սաստկութենէն չվախնար բնաւ. իրեն վէրքերէն չվախնար, սակայն հասարակաց ժանտախ-

տէն կը վախնայ, ծովու մէջ նաւարեկութեան ժամանակ կը վախնայ. իսկ Նայրոնեաց ազատութեան համար պատերազմի դաշակն վրայ իւր արեան հոսմանէն չվախնար :

Յանգուզն է այն՝ որ մարգուս կարողութենէն աւելի ծանր վտանգներէն չվախնար, ինչպէս որ վեհերոտն ալ կը վախնայ այն վտանգներէն՝ որոց յաղթելու չափ կարողութիւն ունի և ձեռնհաս է :

Արին՝ կ'երկնչի իշխանաց սպառնալիքներէն, բազմութեան ցատումներէն. և պէտք է երկնչիլ, զի իշխանք նախապաշարման շնորհիւ երկրաւոր աստուածներ են և ամեն բանի կարող բռնական փշոջներով :

Բազմութիւնն ալ բազմազլիի վիշապ է, մին ջախջախես՝ միւսն դէմզ կ'ելլէ, երկրորդն ջախջախես՝ ուրիշ երրորդ մը կ'ելլէ. վերջապէս անթիւ են, հետեւաբար անյաղթելի. իրաւացի է այն առած թէ «Եւ ոչ շերակլէս ընդդէմ երկուց» :

Արին իւր զէնք չնչին թշնամոյն ուղղելու ամօթ կը համարի. վասն զի նուաստ թշնամին յաղթելը ամօթ է և նախատինք բան թէ պարծանք :

Արին կը վախնայ բողբի ձախորդ պատահարէն, և իւր գործերու ձախորդ գիպուածներէն :

Իրաւացի նախատինքն աւելի մեծ չարիք չկայ, սակայն երբ նախատուողն արժանի է իրեն եղած նախատանաց, հոն ցաւակցելու բնաւ պատճառ մը չկայ :

Մահը կեանքէն աւելի ուրիշ բան մը կարող չէ առնուլ. աբին՝ զայն յօժարութեամբ կու տայ, երբ իւր ձեռնարկը նպատակին հասնելու գիւրութիւն կայ :

Այն՝ որ իւր ինչք և ստացուածք կու տայ, իւր պատիւն իրեն կը պահէ. այն՝ որ իւր պատիւն կը մերկանայ, իւր ազատութիւնն կը պահէ. այն՝ որ ազատութիւնը կը կորսնցրնէ, իւր կեանք կը պահէ. և այն՝ որ կեանք կու տայ, ամենայն ինչ որ ունի կու տայ, բայց ՚ի իւր առաքինութիւններէն՝ զորս հետը կը ամսնի, և բայց ՚ի իւր բարի համբաւէն՝ որ աշխարհի վրայ անմահ կը թողու :

Դ Ա Ս Ի Չ

ԱՐԻՆ ԻՆՉՈՒ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Արին՝ վտանգները չցրդուեր. բայց երբ արժանաւոր պատճառք ներէն վտանգներուն կը հրահրուի, այն ժամանակն ալ անոնցմէ չփախչիր :

Պատուական է արիականին արիւնը, և կարելի չէ զայն չնչին բանի մը համար թափել, բայց երբ մեծ հարկ մը վրայ կը հասնի, յօժարութեամբ կը թափէ զայն արին :

Շուայլութիւն է ջնջին ստացուածոց, թեթե նախատանայ, անձնական ատելութեան, կամակոր մեծամարտութեան համար, արիին անզին արիւնը թափել ուղուիլն, վասն զի վերոյիշեալները պատճոյ են արժանի քան թէ յաղթանակի :

Անկէ անարդ բան չկայ, երբ մարդ մը իւր արիւնը չնչին պատճառի համար կը թափէ, և անկէ ալ պատուական բան չկայ՝ երբ զայն գեղեցիկ պատճառի համար կը թափէ արին, և գեղեցիկ պատճառն փառքն է. ինչ քողջք է փոքր մահաւամբ յաւիտեական համբարը գնել :

Անկէ աւելի մեծ փոխարինութիւն չլինիր, երբ ժամանակաւոր կեանք մը բաւնալով նորա փոխարէնը մշտապէս անմահութիւն մը կը հաստուցուի :

Յական թօթափելը, կենայ՝ սիրելի լոյսը՝ յաւիտեական պայծառ լուսոյն հետ փոխանակելը. շիրմին վրայ արձանագրելը, աւելի պարծանք է, քան յաղթական կամարներու վրայ :

Համբարը չուսով կը մեռնի, եթէ գովիչներու շունչը, զայն կենաց մէջ չհաստատէ :

Քիչ կը թռչի այն, որ անուանի մատենագիրներու գրիչներու թեր շունի :

Թմբած մարդկանց քանէն՝ սթափելու ամենէն աւելի ջորաւոր միջոցը, նախնի քաջերու ներբողներու նուագներն են :

Զինուորականաց փայն թոյլտուութիւն կը լինէր, իրենց զինուորական կտակը, իրենց վէրքերէն հոսած արիւնով իշենց սուրբրու պատեաններու վրայ գրելլո :

Այս ազնիւ և անմահ կտակը, թողած ժառանգութենէն աւելի մեծագին էր :

Հօր ամենէն մեծ ժառանգութիւնը, իւր քաջութիւնը իւր որդւոյն ձգելն էր :

Որդին՝ հօր քաջութիւնը կ'ստանայ, նորա օրինակներուն հետեւելով, նորա սովորութեան մէջ անակոմալով, և նորա առած գեղեցիկ դաստիարակութեամբն :

Քանի՛ քանի քաջերու և արիներու գործոց ներբողները և արձանագրութիւնները ջուրերու մէջ խղդուեցան, գետիններու տակը թաղուեցան և աշխարհին չյայտնուեցան :

Եւ որ մեծն է, կիրքերը և շահախնդրութիւնները շատ անգամ զայն կտրտակեցին իւր իսկական տիրոջ վրայէն և առին այն անձանց, որք թնաւ մահնակցութիւն չունէին այն շահատակ գործոցն մէջ :

Բայց միթէ արին փոյթ կը համարի իրեն, զի իւր ջանք և ճիգն իւր մեծ և պահծալի յաղթանակն 'ի գլուխ տանին է. և իւր ճշմարիտ համբաւ, իւր խղճի վկայութենէն կ'սպասէ, և ոչ թէ շքովմարտար լեզուներէ :

Նա՛ աւելի կը բաղձայ, որ իւր գործոց արձանագրութիւն անմահ կեանքի մը մէջ տեսնէ, քան թէ վաղանցիկ և փոփոխական մեռելութեայ մարդկանց մէջը, որք ստուերի պէտ կ'անցնին ու կերթան :

Արիին արժանապատուութիւնը, ստուերէն աւելի իրականութիւն կը պահանջէ. և իրեն բոլոր ճիգն է, որ առանց իւր վահանը կորսնցունելու հայրենի ազատութեան յաղթութիւնը 'ի գլուխ տանէ :

Քաջ յաղթական Եպամինոնոսն պատերազմի մէջ խոցուած ժա-

մանակը, ասկալին նետի սլաքը իւր մարմնոց վէրքէն գործ չհանած, հարցոց թէ իւր ասպարը այսինքն վահանը ազատ է, և թշնամին յաղթուեցան. երբ երկու հարցման ևս այո՛ պատասխանն ընկալաւ, ըստ ուրախութեամբ թէ «Ա՛րդ՝ Եպամփնոնան ծնանի, զի այսօրինակ մեռանի», այս խօսքէն վերջ սլաք հանել առաւ և մեռաւ յետ հայրենի ազատութեան :

Հայրենասէրն ասկէ աւելի մծ գործ չէր կրնար գտնել, և իւր այս գործէն աւելի իրեն գովիչ բերան չէր կրնար գտնել, զորս գտաւ :

Արին չգործեր գովութիւն ստանալու համար, այլ կը գործէ բարիք մը առաջ բերելու համար. գովութիւնը՝ առաջ բերած բարեաց հետեանքն է, զոր Բարձրեալը իրաւամբ կ'ընծայէ արիին :

Անարժան է կենաց՝ այն, որ իւր կեանք կենաց տուողին համար չտար :

Կեանք այնչափ անգին է, որ իւր փոխարէնը չունի, բայց միայն զայն նուիրել պէտք է, նորա տուողին :

Որդին իւր ծնողաց շատ պարտքեր ունի, անմնցմէ կեանք առնելուն համար, և ծնողներէն աւելի պարտք ունի իւր հայրենեաց որուն համար որ ծնած է :

Հայրենեաց սէրէն քաղցր սէր չկայ. հայրենեաց մէջ բնակելէն բաղձալի բան չկայ. հայրենեաց համար մեռնելէն աւելի պատուաւոր բան չկայ :

Շատ ապրեցաւ այն՝ որ հայրենեաց համար մեռաւ, և աւելի շատ ապրեցաւ՝ որ հայրենի ազատութենէն վերջն ալ ապրեցաւ :

Քիչ ապրեցաւ, որ հայրենեաց երախտիք մը չըրած մեռաւ :

Հռոմոլոսի նիզակը վարսաւոր ծառ եղաւ, որուն հովանոյն տակ հանգիստ և զով ապրեցան իւր քաղաքացիները :

Քաջերու զէնքի հովանիէն աւելի քաղցր և հաճոյ հովանի չկայ հայրենակցած համար :

Աթենացոց արի զօրապետն, երբ երկշտ սիրտ անաւ իւր զօրաց վրայ, Ի բաց գնացէք, ըսաւ, թող ճակատադիր լինի ինձ ընկեր, և աստուածները թող ինձ մարտակից և պատերազմակից լինին :

Վատ Վասակներէն քանդուած հայոց եկեղեցին, արի Վարդա-
նի և իւր ընկերաց հեղեալ արեամբ վերստին կանգնեցաւ :

Նորա եկեղեցին ազատեցին, եկեղեցին՝ զիրենք անմահացոյց :
Նառակոծութեան մէջ, թէպէտ վտանգն հասարակաց է, բայց
արին՝ անգ ևս այլազոց կը գործէ, նա՝ զինք և իւր ընկերները կը
սրտասպնդէ այն մրրիկներու մէջ նորա սիրտն անվրդով է, և
կը ցառի թէ ինչու հոն ալ իւր քաջութիւնը շաջողիր ՚ի գործ
զնելու :

Սակայն իւր արիութիւնն ալ ցոյց տալէն ետ շմար, զի իւր
մահն աներկիւղ և անխուով կը գրկէ :

Աղէքսանդր զէնք առած ժամանակը կը գողար՝ իսկ զէնք կա-
պելէն վերջ ալ չէր գողար, այլ կ'սկսէր գողացունել :

Պատերազմի նշան փողերը փչած ժամանակ արին՝ կ'ուրախանայ
և կը խոյտայ, վատսիրտն կը սասանի, արինն զէմք զտարթ և
շարժումն ածխած կ'երեխի, իսկ վատասրտին կիսակենդան և հոգե-
սպառ կ'երեխի :

Միևնոյն միջոցը՝ արինն համար հարտանեաց օր է, վատասրտին
յուզարկուորութեան հանգէտի օրն է :

Արին համր է խորհրդածելու մէջ, բայց արագ է գործելու մէջ
որովհետեւ ասպարէզ մտած ժամանակը ամէն երկիւղ ետևէն կը
թաղու :

Եւ կ'ախորժի որ իւր գործերը տեսնողներ և զննողներ ունենայ
չէ թէ իւր առաքինութիւնները գովարանելու, այլ ճշմարտութեան
վկայ լինելու համար :

Երեք հարիւր Սպարապետիք երբ պատրաստուած էին երեսուն բիւր
պարտից հետ պատերազմելու, մինակ այս կը ցաւէին որ անաչառ
տեսնողներ չկար. ասոր համար զոհ եղան ըսելու թէ «Այնչափ
թող կարծուի, որչափ որ պարսիկն վկայէ :»

Արին՝ թէպէտ բորբոքմամբ կը յարձակի թշնամոյն վրայ, բայց
մտքի խաղաղութիւնը չխուովիր, սրտի կրակը թէպէտ կուրծք կը
ջերուցանէ, բայց միտք չծխոտեր. կը յաղթէ իւր կիրքերուն. ա-
նոր համար իւր գործերը լաւ կը կարգադրէ, և ժամանակի դիտո-
ղութիւնը չկորսնցուններ :

Իւր զօրութեամբն թշնամուոյն կը յաղթէ, բայց գթութեամբ ալ իւր անձին կը յաղթէ :

Թշնամին իւր առաջ խոնարհած և պարտութիւնը խոստովանած ժամանակ անոր վրայ այլ ևս չյոխորտար. յաղթութիւնը իրեն վերապահել բաւ համարելով, նորա կեանք կը շնորհէ, վասն զի գիտէ թէ յետայնորիկ ազատեալն, այլ ևս իւր թշնամին չէ, ապա իւր յաղթութեան կոթողն է :

Պարելի է օր : ըիին զէնք խորտակուի, կարելի է նորա սուրը ձեռքէն երթայ, և մարմնոյ զօրութիւնը հետզհետէ կործնցունէ, բայց նորա սիրտը բնաւ չխոնարհիր, և մնացեալներովը դէմ՝ կը դնէ, ինչպէս որ պատահեցաւ Գարեհին, յունաց հետ պատերազմած ժամանակը, զի պարսիկները փախան և յոյները նոցա ետևէն ընկան. երբ պարսիկները իրենց նաւերը մտած կը փախէին, Աթենայի քաջ զօրական Պինէգրին նոցա նաւերէն մէկը աջ ձեռքով բռնեց եւ դարձուց. պարսիկները՝ զօրապետի աջ ձեռք կտրեցին, նա՛ ձախ ձեռքով դարձուց, երբ ձախն ևս կարեցին, առաջներով բռնեց զնաւը և ետ դարձուց :

Ահա այսպէս կը գործէ արին երբ գործել պէտք է :

Արիութեան վրայ այսչափ խօսիլը բաւ համարելով, դառնամք նորա երկու մոլեկան ծայրերու այսինքն՝ Քեհեբոօօթեան և յանդընդհան վրայ խօսիլ, որք արիութեան սահմանը կը կոխտան :

ԴԱՍ Ի Է

ՅԱՆԳԳՆՈՒԹԻՒՆՆԸ ԵՒ ՎԵՆԵՐՈՅՈՒԹԻՒՆՆԸ

Յանդուգն առանց ինքզինք կշռադատելու, ամեն վտանգաւոր գործերու մէջ կը նեւառի :

Երբեմն ըստ դիպուածոյ կը յաջողի շահելու, սակայն մեծաւ մասամբ ալ կը տուժէ :

Խուժանը այս դէպքի յաջողութիւնը արիութեան հետ կը շփոթէ :

Վեհերտան այնչափ կ'զգուշանայ և վախնալով փախստեամբ խոյս կու տայ վտանգներէն, որ իւր բոլոր շահերը կարծուած վտանգներուն զոհ կու տայ. և ինքը կը շահի ոչինչ :

Երկուքի իմաստն ալ թիւր ունակութիւններէն խանդարուած է. մէկն վտանգներէն վախնալով՝ խոյս կու տայ և կը կորսնցընէ, միւսն՝ մեծամեծ և անդիմադրելի վտանգներու մէջ մտնելով կը կորսնցունէ :

Յանդուզն՝ կերպարանաւ ճիշդ արիին կը նմանի, իսկ սրաով անկէ իսպառ տարբեր է :

Արչափ որ արին բանիւ կը վարուի, այնչափ ալ նորա հակառակ յանդուզն անբան կը վարուի :

Վասն զի արին՝ վտանգն իւր բանաւոր զօրութեամբն կը շփէ, իսկ յանդուզն՝ իւր կրից բորբոքմամբ կը շփէ :

Հռոմէական դատարանները յսխորտ զօրականաց աջ բազկի երակը կը կարելին. և կ'ըսէին թէ, յանդուզիւնը բնապէս յառաջ կու գայ թոքին մէջ բորբոքուած արիւնէն : Այս օրէնք մէկ հողմէն չափազանց զինուորին նախատական սպառիժ մ'էր, միւս կողմէն ալ աւուրջական դեղ մը :

Երբ յանդուզն կը յաջողի իւր ձեռնարկութեան մէջը, թէ՛ պէտ մաննէն գովութիւն կ'ընդունի, սակայն իմաստուններէն, փոխանակ գովութեան դարովանք կը ըսէ : Վասն զի յաջողութիւնը դէպրին արդիւնքն է, և ոչ թէ յանդուգի յանդուգութեան :

'Իսրովելի է, վասն զի շատ անգամ յանդուզն գործոյն մնասը հասարակաց կը վերաբերի, ինչպէս որ անպատուութիւնն ալ նոյն ինքն գործողին :

Այս կարգէն կը համարուէր Հռոմայիցի Սկիպիոն հիպատոն, որ խոհեմ խորհրդականներուն չանսալով յանդուգաբար զօրք միեջ դիմանալոց պատերազմին, և շարաշար սլաթեցաւ, 'ի նախա-

ահնա իւր յանգսնութեան, 'ի փասս և յանպատուութիւն ողջոյն
 Լուովայեցոց ։

Յանդուգք՝ արիութեան համեստ վախճանին հասնելու համար
 չեն գործեր . նոքա կը զրգուռին անափառութենէ , ընչաքաղցու-
 թենէ , և շատերն ալ ասելութենէ շարժեալ կը յանդգնին , ու-
 ըրիշները անխորհուրդ կիրքերէ մղուելով կը գործեն ։

Ասոնց գործելու եղանակն , անեղանակ է . մերթ՝ իբրև սրտոտ
 արի մը կը տեսնուին , մերթ՝ վատասիրտ , իբրև կնամարդի . մերթ՝
 ահեղասաստ . մերթ՝ խոնարհեալ . մերթ՝ ահարկու յարձակելու
 համար . մերթ՝ երկչուտ փախուստ տալը մտաբերելով ։

Խորիտ է նա՛ յաղթութեան մէջ . յուսահատ և լքեալ է պար-
 տութեան մէջ ։

Յանդգնութիւնը՝ վտանգաւոր մոլութիւն մ'է , իսկ երկչուաու-
 թիւնը կամ վեհերոտութիւնը ամօթալի մոլութիւն . վասն զի յան-
 դուգն արժանիքէն աւելի կը դիմագրէ , իսկ վեհերոտն կը խնայէ
 ուր որ արժան չէ ինայել ։

Վեհերոտն՝ վտանգներու մէջ պատուաւոր պարազաներուն չնա-
 յիր , միայն այն վտանգէն զինք ազատելու միջոցը կը փնտուէ ։

Պատիւն ուրիշներուն կը թողու , մինակ իւր ապահովութեամբն
 դո՛՛հ կը լինի ։

Սակայն , այն որ կենաց աւանդը չլիմիր ընծայել փառաց , նա
 փեսաներու տոկոսով , իւր զլուխը պիտի հաստցանէ բնութեան ։
 Վասն զի այսօր ատամն , վաղը՝ աչքը , միւս օր՝ ձեռքը , ուրիշ
 օր մը՝ ոտքը , օր մը ևս բոլոր զգայարանները և զգայութիւնը
 կորսնցընելով՝ կեանք կը տուժէ , անարգ և անպատիւ հետք մը
 թող տալով ։ Մէկ պատուաւոր մահէ մը ազատելով՝ շուտ մը ա-
 նարգ մահուն կը մատնուի , և վերջապէս կը կորսնցընէ անարգ
 կերպով այն կեանքը , զոր պահ մը յառաջ պատուաւոր կերպով
 տալն արժան էր ։

Զինուորներէն անոնք են կենաց արժանի , որոնք որ կեանքը
 կ'արհամարհեն ։ Անարժան են կենաց անոնք՝ որք մահուանէն կը
 վախնան ։

Մակեդոնացիները օրէնք ունէին . այն զինուորը որ թշնամիներէն գոնէ մէկը մեռցուցած չէր , նորա մէջք փոխանակ զինուորական կամար կապելու , կախաղանի չուանը կը կապէին :

Միապէս մարդասպան կը համարէին նոքա , այն մարդը , որ ռիսակալութեամբ իւր քաղաքացւոյն մէկին կեանք կը բառնայր , և այն մարդը , որ վեհերոտութեամբ հասարակաց թշնամւոյն կեանք կը շնորհէր :

Յունաց մէջ այն զօրականը , որուն վահանի վրայ նշան չերևնար , և իւր սուրը թշնամւոյն արիւնով շաղախուած չըլլար . նա , անուանարկ կը համարուէր , և բոլորովին վատանուն կը հռչակուէր այն զօրականը՝ որ իւր սուրը և վահանը կը կորսնցընէր :

Սպարդացիները իրենց քաղաքի բանաստեղծը աքսորեցին , անոր համար որ իւր բանաստեղծութեան մէջ գրած էր « Լաւ է կորուսանել զվահան , քան զկեանս » քաջ բանաստեղծութեան համար կեանքն ապրեցոյց , սակայն աքսորանքէն չազատեցաւ :

Բանաստեղծն իւր ըսածը եթէ ինքն 'ի գործ դնէր , յանցաւոր չէր դատուեր , բայց իւր գրուածը շատերուն մեղկութեան պատճառ գործաւ , ուստի յանցանք դատուեցաւ իրեն այն գրուածքը :

Պատերազմի ժամանակ , երբ վտանգը կը մօտենայ , արին արագ կը դիմէ անոր , իսկ վեհերոտն համը կ'ընթանայ , և ասոր պատճառն այն է որ՝ մէկին շարժումն բնական է , միւսինը բռնական , միոյն կամաւոր , միւսինը ակամայ :

Վեհերոտն հրապարակաւ կը գովէ արիները , իւր ընկերները կը սրտապնդէ , որպէս զի ինքը քաջասիրտ երևնայ . այն սիրտ կու տայ ուրիշներուն , զոր ինքը չունի :

Արիատողիտոն վայելուչ հասակ մը ունէր և քաջամարտիկ յաղթող նկատուած էր Աթենացիներէն :

Վասն զի իւր հսկայութեան հետ փայլուն և շատ լաւ զէնքեր կը կրէր և միշտ պատերազմի և յաղթութեան խօսքերը կը խօսէր , բայց երբ պատերազմի հրաւերի փողոյն ձայնը լսեց , զէնքերը վար դրաւ , ու սոքը կապեց և ցուպ մը ձեռքն առած կաղն 'ի կաղն գնաց . Փոկիոն երբ զայն տեսաւ , ծագր ընելով ըսաւ « Բաջն Ա-

քիստողիտոն գնայ 'ի կաղձ, հասկը ցոնել ուզելով թէ ասիկա վաստիքտ մի է քան թէ քաջամարտիկ զօրավար :

Յանդուզն այն ժամանակը կ'սխի կեանքը մեծ համարիլ, երբ նորա կորուստն մօտ կը տեսնէ :

Արովհետեւ այնպէս կը կարձէ թէ իւր կենաց հետ ամեն բարիքներն ալ կ'անհետանան :

Իսկ արին, որովհետեւ իւր սրտի մէջ պահած ունի մեծամեծ և անանցանելի բարիքներ, անոր համար կեանքի կորուստէն չվախնար : Վասն զի իւր վիճակն անմահութիւն է :

Աշխարհի բարեաց կորուսելէն չվախնար, զի անանցանելի բարին իրմէ անբաժանելի է :

Իւր անուն և իւր փառք կորսնցունելէն չվախնար, վասն զի գիտէ թէ իւր անունը յերկինս անջինջ գրուած է, և իւր փառքը յառիտենականութեան մէջ :

Նա գիտէ՝ որ իւր գործերը իւր անունը և փառքը իրրև անմահ կոթողներ պիտի մնան այս աշխարհիս վրայ և ամեն սիրտերու մէջ :

Ահհերոտն յայտնի և գաղտնի, ուղղակի կամ անուղղակի կը ջանայ բաժանորդ լինիլ արեաց գործերուն, ինչպէս որ Հռոմայ կայսերներէն ոմանք իրենք 'ի Հռոմ նստած, զօրքը Ասիոյ մէջ յաղթութիւն կը տանէր. կայսերները Հռոմայ մէջ յաղթական կը հանդիսանային :

ԴԱՍ ԻՇ

ԲԱՐԵԹԱՌՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ԺԱՅՐԵՐԸ

Բարեխառնութիւնը այն առաքիներութիւնն է որ մեր 'արմնական հաճոյից ցանկութիւնը և մեր սաստիկ թմրութիւնը կը չափաչորէ և կը կանոնաորէ :

Բնութիւնը զմարմինը սլահել կ'ուզէ, որպէս զի մարմինը հոգւոյն ծառայէ, մարմինը հաճոյքներու ետեւէն երթալ կ'ուզէ, հոգին ալ զգաստութեան ետեւէն :

Անբարեխառն՝ աւելորդ կերակուրներով զհոգին կը նեղէ, թմրեալն աւելորդ զգուշութեամբ և զգաստութեամբ զմարմինը բաց ի թողի կ'ընէ :

Իսկ բարեխառն հոգւոյ և մարմնոյ մէջ տեղը դանելով, ոչ մարմնոյ կենսական զօրութիւնը կը պակսեցընէ, և ոչ զհոգին բանաւոր գործողութիւններէ կը զրկէ :

Մեծ ուշադրութիւն պէտք է բարեխառնութեան, որպէս զի ոչ ցարու և ոչ գանկալ կողմն երթայ, և ոչ որկորեայ և բոցային կողմն հակի :

Բարեխառնութեան ձեռքն է, արտասուաց և ծաղու, հեծութեան և հրձուանաց, հաճութեան և ցաւոց կշիռը . կրնայ արտամական՝ հաճոյական, և հաճոյականն՝ արտամական ընել, մինչև որ զմտնք համեմատութեան հաւասարեցընէ :

Սակայն շատ դժուարին է մերձակայ առարկային բերկրութիւնը չափաւորել, քան հեռաւոր առարկայի մը ցաւերը, վասն զի բնութիւնը հաճոյքները կը սիրէ, և ցաւերը կ'ատէ : Մանաւանդ որ հեռաւոր առարկայի ցաւերու հետ բնութիւնը 'ի միասին կը պատերազմի, իսկ մերձաւոր առարկայի հաճոյքներու հետ մինակ առաքինութիւնը կը պատերազմի, ուստի մէկ թշնամբ յաղթելը, երկուքէն շատ հեշտ է :

Մարդ մը հեռաւոր առարկան երեակայութեամբ կը վայելէ, իսկ մերձաւորն զգայութեամբ :

Երեակայութիւնը՝ հոգեղէն կարողութիւն մի է, և հանդարտ . զգայութիւնը՝ մարմնեղէն է և սաստիկ . ուստի երեակայութիւնն զգայութենէն քիչ կը շարժի :

Եւ իրաւամբ ըսուած է, «Հեռաւորութիւնը երբեմն մեծամեծ վէրքերը բժշկած է» :

Սեանաղձներու երեակայութիւնը այնչափ զօրաւոր է, որ շատ անգամ իրենք իրենց հետ կը խօսին, և քովի ընկերը թող տալով, հեռու աշխարհ գտնուող անձանց հետ մտօք կը խօսի :

Սոփիայ գայլը իւր ձեռքի որսը կը ձէ, հեռուն տեսած որսի ետէն կ'երթայ, և շատ անգամ ձեռքինը կորսնցըրնելով, միւսն այ ձեռք չկրնար բերիլ, ունայնաձեռն ետ կը դառնայ, որոյ պատճառն այն է որ երևակայութիւնը սուր է, իսկ զգայութիւնը բութ:

Այս ամեն զարտադու թիւնները ուղղութեան բերողը բարեխառնութիւնն է:

Բարեխառն մարդոց բարիք բարեկարգ է, սիրտը՝ զուարթական, երեսը միշտ միօրինակ:

Կը պատմեն Սոկրատի համար թէ իւր հարսանեաց հանդիսի օրը, միենոյն էր նորա դէմքի անփոփոխութիւնը և անայլայլութիւնը. վասն զի ինքն բարեխառն լինելով չէին կրնար նորա վրայ իշխել, ոչ կրից հաճոյքը և ոչ մահուան ցար:

Քաւառաց կլիմաները ևս կ'օգնեն մարդկանց, Գանգէս գետի ակունքներու քով պտուղը ժողովուրդն այնչափ ժուժկալ էր, որ նոցա ունգունք այսինքն՝ քիթը բերանի պաշտօն կը վարէին, վասն զի անոնց կիրակուրը շատ անգամ ծաղիկներու հոտն էր:

Արեւիցեալ գօտից տակ ընակող ժողովուրդը այնչափ շատակեր էր, որ մարդկանց մարմնով զիրար գիշատելով իրենց որովայնները կը խճողէին:

Առաջինները՝ գետնաուիծ էին, քան թէ մարդ, վերջինները մարդէն աւելի կատաղի գայլեր էին:

Բարեխառն գաւառաց մէջ ծնածները ըստ բերման լուսաւորաց խառնուածոյն, բարեխառն մարմին կ'ունենան, և բարեխառն մարմինն ալ բարեխառն հոգի կ'ունենայ:

Բիթագտաս կ'ըսէր, շատ բարկացողները անբարեխառն են. բայց չէ թէ անբարեխառնութիւնը կը ծնանի գրարկութիւնը, այլ թէ մարդն՝ որ ներքին զգայութիւնները չնուաճեց, արտաքին զգայութիւններն ևս ըստ արժանւոյն չկրնար նուաճիլ:

Չար ունակութիւնը այնպիսի հանդերձ մ'է, զոր օվ որ ուզէ կրնայ զգենուլ, բայց երբ որ ուզէ կարգ չէ զգեցեալն զիրաւ զարկանալ:

Միտառաւէն ըսած է, աւելի բարեխառն կը լինին անոնք, որք

ի մանկութենէ սկսեցին այս ունակութիւնը : Մանուկն այն ժամանակ կը լինի բարեխառն , երբ կ'սկսի ամաչել , ամաչելի աւարկաներէն :

Արշալոյսի շառագնութիւնը , մեզ յոյս կու տայ , լիէ այն օրը պարզ կը լինի . թէպէտ ամսօթսածութիւնը ճշմարիտ առաքինութիւն չէ , բայց ուսուցիչ է առաքինութեան :

Քերօֆէ՝ քաջազանց կ'ուսուցանէր չվախնալ առիւծներու յարձակումէն , և երկնչիլ ամօթալի անարգ գործերէն :

Ձանն զի այն որ ամօթ կը կորսնցընէ , յետ այնորիկ այլ ևս պատիւ չունենար :

Դ Ա Ս Ի Յ

ԲԱՐՅԵԱՌՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ

Մարդուս միտք չյագենար , որքան որ զիտութիւն ստանայ . կարծիքն ալ անյագ է , որքան արաաքին բարիք այսինքն՝ գոն և պարի ունենայ , դարձեալ քիչ կը համարի :

Նաև արտաքին զգայութիւններն , անյագ են մարմնական հաճոյքներէն :

Մտաց հաճոյքը չափաւորող՝ խոհեմութիւնն է . կարծեաց հաճոյքը չափաւորող՝ առատածեռնութիւնն է և հանդարտութիւնը . իսկ արաաքին զգայութեանց հաճոյքները չափաւորողը՝ բարեխառնութիւնն է , որու վրայ է մեր խօսքը :

Արտաքին զգայութիւններէն այսինքն՝ աչք , ականջ , հոտոտելիք , բանաւոր գործարանաց մօտ լինելով , ազնուագոյն կը համար-

րուին, որովհետև աչք աստեղարաշխութեան, ականջ երաժշտութեան, հոտոտելիք ընազնութեան, այսինքն բժշկական խոտերու ճանաչման ծառայելով, բարեխառնութեան սակաւ պէտք ունին : Աստի իրեն կը մնայ մինակ ստորին զգայութեանց այսինքն ճաշակելեաց և շօշափելեաց հաճոյքները չափաւորելը :

Յառաջատես բնութեան հեղինակը ամեն կենդանեաց տուաւ առ հասարակ ճաշակելեաց և շօշափելեաց զգայութիւնները, որոց առաջինը՝ կերակրով անհատներու կեանք կը պահէ . երկրորդն՝ անհատն և նորա զաւակներով մարդկութեան տեսակն կը պահէ :

Թմրեալն բողբոջին կը մերժէ հեշտական կեանքը որու կը հետեի մարդկային սեռի կորուստն :

Անբարեխառն՝ այնչափ կը հպի և կը մտտենայ, որ թէ իր ուշը և կենսական զօրութիւնը կը կորսնցընէ, և թէ զլիսովին կը սուշորի և կ'այրի :

Իսկ բարեխառն՝ կ'ընդունի զայն այնչափ, որչափ որ պէտք է իւր սեռի շարունակութիւնը պահելու համար . կը մերժէ զայն այնչափ՝ որչափ որ պէտք է մերժելը, զլիսովին չֆեստուեցու և չայրելու համար :

Նա՛ բանաւորն կ'ընդունի, իսկ երկու անբան ծայրերը կը հերքէ և կը մերժէ :

Այլ պատմուի շէրակլէսի համար թէ իւր մէկ ճամբորդութեան ժամանակը, իրեն դէմը երկճիւղ ճանապարհ մը հանդիպեցաւ . որոյ մինն՝ զառ ՚ի վեր և միւսն՝ զառ ՚ի վայր . այս ճանապարհաց զլուինները մէկ մէկ օրիորդ նստած էին :

Որոց մինն՝ զլիսովին զուարթ և կայտառ էր, միւսն հանդարտ և ծանրաբարոյ :

Աւրախ օրիորդն կը համոզէր զշերակլը, որ իւր ծաղկազարդ ճանապարհէն երթայ, իսկ ծանրաբարոյ օրիորդն կը համոզէր որ իւր դժուարագինաց ճանապարհէն երթայ, և իրեն բարի կը լինի :

Նրկու ճանապարհները, մարդկանց զգայութեանց և բանի հետեւութիւններն են, և օրիորդները հեշտութիւնն և համեստու-

թիւնն են, այն ճանապարհի գլուխը հասնող Էնրակը՝ մարդու սիրտն է, որ սակաւին ունակութիւնը ստացած չէ, ոչ բարեխառնութեան և ոչ անբարեխառնութեան, կը վարանի և կը տարակուսի թէ որ կողմն երթայ, զի մի՛ն իւր գեղըվ, և միւսը յուսով սիրաը կը յափշտակեն ։

Այս պարագայիս մէջ, զգայութիւնը որ ներկայ է, կը յաղթէ քանին՝ որ բացակայ է ։

Սակայն ուրիշ պատանի մը, որ առաքինութեան ճաշակը առած էր, նոյն ճանապարհէն անցած ժամանակը, այն հրաւերներու վերջինը ընդունեց, որ լի էր յուսով ։

Այս պատանին առաքինութենէն ուսաւ հեշտութեան ստասյաւոր ձեռնարկութիւնը լուծել, որով հասաւ իւր բաղձալի և ցանկալի նպատակին և յաղթանակին ։

Սակայն քանի՛ քանի կարճամիտներ և առաքինութեան ունակութիւնը չունեցողներ՝ այս բարիք չճանաչելով՝ անկէ խոյս տուած և հեշտութեան ետեւէն իբրև ծաղկեայ բուրաստանը երթալով՝ նոյն խիստ հեշտութեան ձեռքը խեղդամահ եղած են ։

Վաստահամբաւ կին մը, երբ զՍոկրատ տեսաւ, քսաւ իրեն, «Գու շատ բան գիտես, սակայն ես բեղմէ աւելի գիտեմ. վասն զի դու իմ աշակերտներէս և ոչ մէկը կրնաս համոզել քու ուսմանդ տանելու, մինչ ես քու ամեն աշակերտներդ կրնամ համոզել և իմ ուսմանս հետեցրնել ։» Պատասխանեց Սոկրատ կնոջ թէ՛ «Այդ զարմանք չէ, վասն զի լեռան գլինէն քարը դէպ ՚ի վար սահեցրնել շատ հեշտ է, բայց զայն՝ լեռան ստորոտէն վեր՝ լեռան գլուխը հանել շատ դժուար է ։

Գ Ս Ս Լ

ԲԱՐԵԽԱԹՆ ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Վերին տեսչութիւնը, առարկաներու մէջ երկու ծայրերէն բա-
րեխառնեալ, միջասահման բերկրութիւն մը գրաւ : Օրինակի հա-
մար, ձայներու խառնուածներէն՝ նուազերգութեան բերկրութիւ-
նը չի ծնանի, որ մեր ուշը կը գրաւէ, և զմայլումն կու տայ մեզ :

Գոյներու խառնուածներէն՝ տեսութեան բերկրութիւն մը կը
պատկերանայ, որ թէ հաճոյք մը կը պատճառէ ՚ի մեզ և թէ
զմեզ կը զարմացընէ այն սքանչելարուեստ ձևերու և բաղադրու-
թեան վրայ :

Խոտերու խառնուածներէն անուշահոտութեան բերկրութիւն մը
կ'զգամք, որով կ'զմայլիւք բնութեան սքանչելեաց վրայ :

Այսպէս ուրիշ զգայութեանց բերկրութիւններն առաւել կամ
նուազ եղանակներէն կը ծնանին, որք խստեղի չեն, զի միջական
են :

Այս միջասահման բերկրութիւնները ՚ի գործ գնելու եղանակն,
պարագաներէն կախումն ունի. այսինքն թէ այն գործերը վայե-
լուչ է, կամ որչափ վայելուչ է, և ինչպէս գործել կը վայելէ :

Ահա այս զգալի պարագաներն են՝ որք երկու յոռի ծայրերէն
բաժանուելով գործը բարեխառն կ'ընեն :

Մեր բանաւոր բաղձանքները քիչ են, իսկ արուեստականները
շատ են, իսկ անկարգ բաղձանքները անհամար և անթիւ են :

Մեր ծարաւու բաղձանք շիջուցանելու համար, բնութեան աղ-
բիւրը և զովացուցիչ ջուրը պատրաստեց, և սէտք էր, մեր կե-
նաց ապահովութիւնը զայն կը պահանջէր :

Մեր քաղցը՝ այսինքն անօթութեան բաղձանքը դոհացընելու հա-

մար՝ Նախախնամութիւնը հաց և ինչ որ պէտք էր մեր կենաց անվտանգ և անձուս պահելու համար՝ ստեղծեց:

Բնութեան հեղինակի այս կարգադրութեամբն առաջ ժամանակի պարզամիտները գոհ և խաղաղ կ'ապրէին, իրենք անասկի էին, սակայն դարը սկսեղէն էր, նոքա գորովի էին և անմեղ կ'ապրէին, նոքա ուրիշի մահաամբ չէին ապեր և ոչ ալ կենդանեաց բողբոջներն ՚ի զատ, նոցա միսը կը կեղեքէին. նոքա վարժուած չէին հունձի հետ հնձողն ալ ուտել:

Ստոյգ խօսելով՝ ուղիղ բարեխառնութիւնը սոցա բարեխառնութիւնն է: Պիւթագորոսն ևս այսպէս կ'ուսուցանէր իւր աշակերտացը որ անմեղ ոչխարէն մինակ փափուկ բուրդն առնեն, իրենց ծածկոյթ շինելու համար, և քաղցը կաթն՝ անով կերակրուելու համար, և այսչափով բաւականանալ:

Նաև բարեբեր տունկերէն բարեհամ պտուղները ընդունիլ, որք մեր կենաց օգտակար են: Նաև կը պատուիրէր թէ իրենց որովայնները աւելորդ բաներով չխճողեն, որպէս զի զիրենք Քասող գիշախանձ գայլին չնմանին:

Եյս կարգապահութիւնը վերջին ժամանակներս խանգարեցաւ. որովհետև մարդիկ սկսեցին մեծամեծ և պատուաւոր մարդկանց համար նորանոր արհեստական կերակուրներ և ըմպելիներ հնարել, և բնութեան տուած հրահանգն վեր ՚ի վայր յեղաշրջիլ:

Եւ այնչափ առաջ գնացին այս որկրամեղ ճիւղերու մէջ, որ շնդկաց Պրահմնականները կ'իմաստասիրէին առ ՚ի ուտել: ոչ ուտէին առ ՚ի իմաստասիրել. ասոնց հակառակն ալ Սպարդացիք սաստիկ ժուժկալ էին:

Երբ հարցուեցաւ Սպարդացի մէկի մը թէ գուք ինչո՞ւ գինի չէք խմեր, պատասխանեց, «Որպէս զի ուրիշները զմեզ արբեալ տեսնելով մեր քաջութեան վրայ չար չխորհին, և թէ մի գուցէ մեր արբեալ ժամանակը ուրիշները կարողանան մեր սրտի գաղանեաց բանալին մեզմէ գողանալ»:

Չեթը լրպտերին սնունդ կու տայ, բայց չափազանցն ալ զայն կը շիջուցանէ, կերակուրը մեր միտք կը լուսաւորէ, բայց չափազանցն,

կը խանգարէ : Չափաւոր ընդ զնաւն հանգիստ կը գնացունէ : իսկ չափազանցն՝ կ'ընկղմէ :

Սիդղա բունաւորն Յիպերիս գետի եզերք ժողովրդեան այնչափ խնջոյքներ տուաւ , որ անտառները ամայի գարձան կենդանիներէն զրկուելով , որքան զրանողորմաբար կոտորեց կենդանիները իր հաճոյք և բերհրութիւնը գոհացունելու համար , այնքան ալ իր քաղաքացիները կոտորեց իր անդթութիւնը յագեցունելու համար :

Ներոն կայսր՝ սիրամարգներու լեզուններէն պատրաստուած բնտիր կերակուրներով խնջոյք մը տտաւ Հռոմայեցոյ , սակայն Հռոմայեցի ժողովուրդը այնպիսի քաղցր լեզու մը Ներոնէն չտեսնելով և չվայելելով , իրաւամբ ըսաւ «Ափսոս որ կոչունք տուող Ներոնի լեղուն , այն սիրամարգաց քաղցր լեզուններու մէջ չէր» :

Յաճախ վայելքները , ամենէն բնտիրներն անգամ , զգուշի կը լինին , ինչպէս որ չվայելին ալ գառն . քաղցր , և տղեզն գեղեցիկ կը ցուցունեն :

Գարեհ պատերազմի ժամանակ՝ չափէն աւելի ծարաւած ժամանակը երբ տղմոտ ջուրի մը պատահեցաւ , գլխոյն սաղաւարտը վար առնելով լեցուց և խմեց , և խմելէն վերջ երդամաբ հաստատեց թէ իւր կենաց մէջ այն ջրէն աւելի քաղցր և համեղ ջուր մը իմած չէր :

Այս չափազանց ծայրերը չափաւորելու համար բարեխառնութիւն պէտք է : Բարեխառնութիւնը այնպէս կը պատրաստէ ընթրեաց սեղանը , ուր որ որկորը զնախանձը չծնանի , և այնպէս կը յորինէ հանդերձները , որպէս զի վայելչութիւնը՝ լայնը սճնասիրութեան չիտիւի :

Կերակրոց առաւելութիւնը , գեղջիական ծառայութիւն է , գինեմնութիւնը մարդատեսակ անասնութիւն է :

Որ և է հեշտութիւն , այնչափ ամօթալի չէ , քան զայն , որ սիրտերը պատուաւոր գործերէն խոտորեցունելով , վաւաշոտ ցանկութեան չափազանցութեան մէջ կը գնէ :

Այր չունեցող Գիդէ թագուհին , որ ամեն իմպուհներէն գերազանց հանգիստացաւ , Կաթրեղոնի մէջ , իւր նոր պահալաւութիւնը

Հաստատելով և շքեղացնելով, Օտր աշտարակներով արանչացոյց, բոլոր Ափրկէ զինու զօրութեանը զարհուրեցոյց, բայց Աիրիայէն իրեն հետ բերած սէրէն հարուածուելով ամեն քաջագործութիւններէն ձեռնթափ եղաւ, այսպէս ալ թագաւորութեան խնամքներէն մեկուսացաւ և իւր մեծագործութիւնները անկատար մնացին:

Չափազանց սէրը թագուհւոյն մեծաշէն և հիանալի գործերը հետևեալ չարաշէն ոտանաւորի իմաստին փոխեց:

«Կացին մնացին գործք իւր խափան,
 Նաև ամբովկ ապաժաման,
 Եւ ամբարտակք ամբարձաձիգք,
 Ոչ երկնարերձ վերամբարձան:»

Եւ ատր պէտ քանի քանի զօրավարներ, զօրապետներ, իշխան և թաղաւորներ այսպիսի բարերաստիկ քաջագործութեան և մենագործութեան մէջէն, յօփշտակիչ սէրը քաջած առած և իւր հեշտութեան մէջ որացած է, նոցա մեծաշէն գործերը չարաշէնի փոխած, կամ թերի և անկատար թողած է և որ ամենէն պառն և անանելին է, նոցա պատիւը արատաւորած և բարոյապէս մեղուցած է, աշխարհի առաջը կանոնք խայտառակած և ի մեզ վիրաւորած է: Եւ շատերու կեանք իսկ զսՀ առած է:

Ա՛հ, երանի անոնց որ բարեխառն են, զի բարեխառն ոչ այնքան կը մտանայ այս կրակին որ այրի, և ո՛չ բոլորովին զայն կը մերժէ, որ իւր տեսակը ֆնասէ:

Նա հեշտութիւնը ժողոված ժամանակը համեստութիւնը չհալածեր, հաճոյքները հողւոյն մէջ կը վնասուէ, չէ թէ հոգին հաճոյքներու մէջ:

Ապօրինաւոր առարկաներու մէջ ախտակիրութիւն տրասաւորել չսիրեր և չընդունիր, օրինաւոր առարկաներու մէջ իւր կիրքերը կը չափաւորէ:

Եթէ առարկաները հեռու լինին, զայն ստանալու համար չվրդօվիր. եթէ մօտ են չափէն աւելի սահմանը չանցնիր որ չֆնասուի, և այս շատ ստոյգ է, վասն զի նոյն առարկան հեռու եղած ժամա-

նակը զայն ձեռք բերելու համար չվրդովեցաւ, ինչպէս որ կը ժողովի անբարեխառն ։

Եթէ իւր սիրած առարկան քովէն հեռանայ, ո՛չ կը շփոթի և ո՛չ կը յուսահատի, վասն զի երբ այն առարկան իւր քովն էր, չափէն աւելի չմտեցաւ ։

Բարեխառն կրնայ առանց հաճոյից մնալ, բայց երբէք չկամիր առանց առաքինութեան մնալ, վասն զի նորա առաքինութեան մէջն է իւր փնտած հաճոյքները ։

Այն միտքերը որք դէպ 'ի երկինք նայիլ վարժուած են, նոքա երկրի հետ սերտ կապ ունենալը չեն ախորժիր ։

Ստեղծողը առաքինութեան թշնամին չէ, որ առաքինին իւր համեստ բաղձանքներէն զրկէ, կը պահէ զհամեստն, անոր համար որ ժառանգները թողու իւր տոհմին, և իւր առաքինութեան յաջորդները առաջ բերէ ։

Ասոր համար՝ բերկրական և ազնուական առարկաները այսինքն ամուսնական սէրը սահմանեց համեստ միջոցով մը, որ մէկ սրբազան ջահով մը հազարաւոր խառնակ ջահերը շիջուցանէ ։

Ամուսնական բարեխառն սիրոյ համեստ օրինակն յայտնի անսնուեցաւ Եւազնէ և Վապենիոսի, և Պղատէսսի ու Որեստիդայի երկու զոյգ ըծակիցներու վրայ ։ Ասան զի Վապէնէոսի մեռած ժամանակը՝ կինը զինք ձգեց իւր էրկան խարոյկներու մէջ, այսպէս ևս Արիստիդդայի մեռած ժամանակը էրիկը զինք ձգեց իւր կնոջ խարոյկներու մէջ. մին՝ իւր էրկան բոցերով, միւսն՝ իւր կնոջ բոցերով այրեցան ։

Ամուսնութիւնը ծնաւ զսէրը, սէրը ծնաւ զմիաբանութիւն, ասոնք ամուսնութեան արժէքը լաւ ճանաչեցին. հոգ է որ իրենց միութեան բնակութիւնը մահուան խարոյկներու մէջն եղաւ ։

Սոցա հոգիները միմեանց սրտի մէջն էին, անոր համար, ամենք մէկէն անշնչացան, նոյն սէրը, որ զանմեք առազատին առաջնորդեց, նոյն էր որ զանմեք փայտակոյտի բորբոքեալ հրոյն առաջնորդեց ։

Մահը նոցա կեանք բարձաւ, բայց նոցա աճիւնը և սէրը անբաժանելի մնային 'ի միմեանց ։

Մահը զանոնք միարան գառ , բոցը զանոնք գրկախառնեալ ժողովեց , ամեն դժուարութեանց լուծիչ բոցը անլուծանելի թողոց թէ արգեօք այդ երկու զոյգ լծակիցներու , արանց սէրն առաւել էր թէ կանանց :

Դ Ա Ս Լ Ա

ԹՄՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆԵՐԱՐԵԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Թմրութիւնը և անբարեխառնութիւնը երկու հրէշներ են , որոց հետ միշտ կը պատերազմը բարեխառնութիւնը :

Ասոնց մին՝ խեցզետին է , միւսն՝ Հիգրայ . մէկն՝ այնպէս բորբոքեալ կը վառի , որու բոցը մինչև սառնացեալ լեռներու գլուխը կը բարձրանայ . միւսն՝ այնչափ ցրտասառոյց է , որ ահեղասաստ բոցերու մէջ անգամ չվառի :

Մին՝ այնչափ ծանօթ է՝ աշխարհին որ հազարաւոր անուններ ստացած է , միւսն՝ այնչափ հազուագիւտ է , որ արեւելքէն մինչև արևմուտք փնտուելով չես կրնար նորա իսկական և սեփհական անունը գտնել . անոր համար այլաբանօրէն թմրութիւն և կամ սլաղութիւն ըսուեցաւ :

Մին՝ թերի է , միւսն՝ շատ . մին՝ պակասութիւն է , միւսն՝ անելազանցութիւն :

Թմրեալն մազասով շաղախուած , սառոյց ձիւնէ շինուած արձան մ'է , անբարեխառն՝ բոլորովին արիւնուշտ հրաշեայ է , եթէ սեամազձի խառնուրդ ունի , բոլորովին բոցի և Նսնա լիւան ծխոյն կերպարանաւ կը ներկայանայ :

Քնուծիւնը երկու տեսակ մաքնիս կ'արտադրէ , որոց տեսակները իրարու նման են , բայց յատկութեամբ տարբեր են . մին՝ երկաթի հետ համակրութիւն ունեկալով՝ հեռուէն զայն սիրով քաշելով իրեն կը ձգէ . իսկ միւսն՝ նորա հետ հակակրութիւն ունեկալով , արհամարհանօք զայն յետս կը մղէ և շընդունիր :

Այսպէս են նաև թմրութիւնը և բարեխառնութիւնը . զի մին՝ հաճոյական առարկաներու միշտ իրեն մօտ լինիլն կը բաղձայ . իսկ միւսն՝ զանոնք իսպառ իրմէն հեռացընել կը ձգնի :

Բայց և այնպէս ասոնք երկուքն ևս միևնոյն սեռի վերաբերեալ մարդն են :

Թմրեալն՝ անասուններէն աւելի պակասաւոր կը համարուի , վասն զի թէպէտ զգայուն հոգի ունի , բայց տունկերու պէս անպզայ կը մնայ :

Անբարեխառն ալ ամեն տեսակ անասուններէն աւելի յուլի է , զի թէպէտ բանաւոր հոգի ունի , բայց հոգւոյն պատուական մասն լիողած , մինակ զգայուն մասն ՚ի կիր կ'արկանէ :

Սա հաճոյք կենաց համար չսիրեր , այլ կենաք հաճոյից համար կը սիրէ :

Նա չուզիր մարդկանց հաճոյքներու մէջ մտնելը , որպէս թէ մարդու մը մարմին չունենայ :

Անբարեխառն՝ բերկրական առարկաներու մէջ Փիլըքսէնոսի պէս որկորաժէտ է , որ սնունդէն աւելի համը կը սիրէ :

Իսկ թմրեալն՝ ախորժակ չունեցող հիւանդի կը նմանի , որ թէպէտ առողջութեան կը ցանկայ , բայց առողջութեան օյնիչ մանդարար կերակուրները կ'ուտէ :

Երկուքն ևս բնութեան արարչէն տրտունջ կ'ընեն . մէկը՝ թէ ինչո՞ւ սակաւ հաճոյք տուաւ ոմանց . միւսն՝ թէ ինչո՞ւ չափազանց տուաւ :

Սէրը եթէ նետի մը զօրութեամբ շեշտակի ներգործէ թմրելոյն սրաին , նա բան մը չզգար :

Իսկ անբարեխառն՝ եթէ աշխարհի մէկ ծայրէն միւս ծայրն զայն տեսնէ անմիջապէս կ'զգայ և կը զրդօի : Անբարեխառնի սէրը յու-

նական կրակի կը նմանի, որ ջուրի մէջ աւելի կ'արծարծի և կը տարածի. փշելով սաստիկ կը բորբոքի :

Իսկ Թմրեւոյն սէրը՝ շքմայիկ կրակին կը նմանի, որ դիրեզմաննոցներու մէջ կը գտնուի, լթէպէտ կրակի պէս կ'երևի, բայց չվառիր, որովհետև անմարմին թռուցիկ գոյուշի մ'է այն :

Անբարեխառն՝ սաստիկ կրտիրէ և սաստիկ կ'ատէ : Իսկ Թմրեալն ոչ երախտիք կը ճանաչէ և ոչ վնասոյն դէմ կը խոժոռի, վասն զի երկուքն ևս չգրար :

Լկտի հեշտութիւններէն հրաժարիլը՝ բարեխառն մարդկանց համար, առաքինական գործ կը համարուի :

Իսկ Թմրեալի մը համար առաքինական չէ, վասն զի այն հրաժարումն՝ բնութեան պակասութիւնն է, չէ թէ՛ ընտրութեան գործը :

Այն սաստիկ բորբոքները՝ որք անբարեխառն մարդկանց համար մոլութիւն կը համարուի. նոյնն՝ անասնոց համար մոլութիւն չէ. վասն զի նոքա բանականութիւն չունին, որպէս զի անով ուղղուին :

Իսկ մարդն բանականութիւն ունի, և իւր յոռի ունակութեամբն զայն խանգարած է :

Թմրեալն և անբարեխառն, որքան որ միմեանց հակոսանայ են՝ գարձեալ երբեմն միօրինակ կը գործեն :

Վասն զի երկուք միապէս ուշ չեն դներ, գործելի իրաց պարզաներուն, պատճառներուն, շտիկն, ժամանակին, և այս մէկին ժողովակալութենէն, միւռին անժողովակալութենէն կը ծնանի :

Թմրութիւնը և անբարեխառնութիւնը հաւասարապէս մոլութիւն են. սակայն հեշտ է անբարեխառնը բարեխառնել, բայց գժուարին է Թմրեալն զարթուցանել :

Հեշտ է կենդանին մեռուցանել, բայց գրեթէ անհնար է մեռեալը յարուցանել :

Գ Ս Ս Լ Բ

Յ.Բ.Ս.Ս.Չ.Ե.Բ.Ն.Ո.Բ.Թ.Ի.Խ.Ն.Ը ՆԻ ԻՒՐ ԵՐԿՈՒ ԾԱՅՐԵՐԸ

Մշխարհի ղեկավար կառավարիչն՝ մարդկանց ոչ ամենքը միապէս մեծատուն ըրաւ, և ոչ հաւասարապէս աղքատ :

Եւ այս, անոր համար, որպէս զի մարդիկ իրարու հետ շարունակ յարսերութեան մէջ մնան, և այս որ իշխան կամ թագաւորն ուրիշ իշխանի և թագաւորի, երկրագունտի մէկ մասը՝ միւս մասի հետ աւնչութիւն ունենան :

Մարդկանց կենաց պէտքերուն հոգ տանելու համար, ինչք և ստացուածք պէտք եղան :

Ատացուածք, (որք արտաքին քարիքներ կ'անուանին) այնքան կ'արժեն, որքան որ հասարակաց կարծիքը արժէք կը չափէ անոնց :

Սակայն ասոնք ալ կոյր բաղդին կը վերաբերին, որ առանց ընտրութեան՝ մէկէն կը բառնայ միւսին կու տայ : Եւ բազում այն է որ արժանաւորէն կը հանէ, անարժանին կու տայ :

Հրահալիններու մէջ ամենէն ընտիրն և ազնիւն, զժուարացիւտ ուղին է, անոր համար խիստ թանկագին է :

Ոսկին ամեն ապրանաց գիներուն չափ եղաւ, և չարաչար դործածողի ձեռօք շատ մը չարիքներու պատճառ եղաւ և կը լինի :

Ոսկին սաստիկ կը վշտանայ, երբ շոպլի և ազահի ձեռք կը մասնուի :

Վասն զի շոպլն՝ զայն պէտք չեղած և անարգ ու անպատիւ տեղերը վատնելովնորա արժէքը կը կորսնցունէ, և կ'արհամարհէ զայն, երբ անարժան մարդկանց կը ցրուէ :

Վզահն, այն սաստիկ սիրելով կը թաղէ և կը բանտարկէ այն նիւթը, որուն արժէքը իւր թաղուած տեղը ծածկուած կը մնայ :

Այս երկու արհամարհ ծայրերէն այն պիտանի նիւթն ազատելու համար, համեստ և օգտակար գործածելու միջոց մը պէտք է, և այն է առատաձեռնութիւնը :

Առատաձեռն ո՛չ շուայլի պէս զայն կ'արհամարհէ և կ'անարգէ անարգ տեղերը վատնելով, և ոչ ալ ազահի պէս զայն չարաչար կը բանտարկէ և անուրը կ'անհետադընէ, ապա չսփով կու տայ, ուր որ արժան է և վայելուչ՝ համեստօրեն կը վայելէ ինքը, և վայելել կու տայ այլոց :

Ուրեմն համեստ առատաձեռնութիւնն է մարդկանց ընչից և ստացուածոց առնելոյն և տալոյն մէջ տեղը չափաւորիչ առաքինութիւնը :

Առատաձեռն պէտք է, թէ տայ և թէ առնէ, առած ժաւանակը՝ երբ վախճանին կը նայի, առնելը թող ամօթ չհամարի առատաձեռնութեան. վասն զի կ'առնու որպէս զի կարող լինի առատաձեռնելու :

Ամեն արհեստաւոր իւր արհեստի նիւթն ունի, նորա նիւթն պահասած ժամանակ, արհեստան ալ կը պահասի :

Առատաձեռնութեան նիւթն՝ ոսկին է, եթէ զայն միշտ բաշխես և չընդունիս, շուտով կ'սպառի, հետեւաբար առատաձեռնութեան մեծ գործն ալ խափանուած կը մնայ :

Վասն զի երբ չունիս, ալ ի՞նչ պիտի կարողանաս տալ :

Գետերու աղբիւրը՝ ծոփն է, գետերը շուտով պիտի ցամաքէին եթէ գետերուն միշտ առած ջրոյն փոխարէնը ուրիշ սեղերէ չընդունէր :

Տալն և առնելն է, որ ամեն բան իւր չափաւորութեան մէջ կը պահէ :

Առատաձեռն չպարզեւեր ընդունելու համար, այլ կ'ընդունի պարզելու համար :

Շուայն ոսկին կ'անարգէ, ազահն զայն չափազանց կը յարգէ, իսկ առատաձեռն ո՛չ շատ կ'անարգէ և ոչ չափազանց կը յարգէ. և այս ընթացք խիստ բնական է առատաձեռնին, վասն զի եթէ չափազանց յարգէր զայն, չպիտի կարողանար ուրիշին պարզեւել :

եթէ չափազանց անարգէր, չպիտի կարողանար ունենալ, որպէս զի ուրիշին պարգևէր :

Չանարգեր այն բանը զոր սիրով կ'ընդունի, և շատ չյարգեր այն բանը, զոր սիրով կը պարգևէ :

Շուայլն՝ զոսկին վայրապար կը վատնէ և անիրաւարար կը յափշտակէ . ազահն միշտ զայն կը փնտռէ, և անհրամեշտ պէտքերէն անդամ զայն գողանալով խնամօք կը պահէ :

Առատաձեռն զայն կը պարգևէ և չչափշտակեր, այսպէս ևս չփնտռեր, և ոչ ալ կանոնաւոր եղանակաւ եկածն կը մերժէ, այլ կ'ընդունի զայն պարգևելու համար :

Աննախատեսութիւնն՝ զմարդն շուայլ կ'ընէ . զօշաքաղութիւնը՝ ազահ . իսկ առաքինական համեստութիւնն՝ առատաձեռն :

Ոսկին՝ շուայլի ձեռք նախատելի է, ազահի ձեռք անպէտ է, իսկ առատաձեռնի ձեռք թէ յարգելի է և թէ պիտանի :

Շուայլն՝ զայն չարաչար 'ի գործ կը դնէ, ազահն՝ զայն անգործ կը թողու :

Ի գործ կը դնէ զայն, այնպէս ինչպէս որ արժան է, վայելուչ է և համեստ :

Առատաձեռնի ուփին, հանդարտ վազօզ գետերուն կը նմանի, որ ամեն աղարակները և դաշտերը կ'ոռոզէ և կը զովապընէ և պտղաբերութեամբ կը զարդարէ զանոնք, իսկ շուայլի ոսկին՝ հեղեղներուն կը նմանի, որ մէկէն կը յորդի և ամեն բան իւր հոսանաց վեր 'ի վայր տապալելով կը քանդէ և կը տանի և յանկարծակի կը ցամաքի, որ փոխանակ օգտելու կը Քեասէ :

Իսկ ազահի ոսկին կը նմանի տղմոտ և ճախնային Զուրերուն՝ որք իրենց անչարժութեամբ կը նեխին և տաղալուծիւն կը պատճառեն ուրիշներուն :

Գ Ա Ս Լ Գ

ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱՌԱՏԱԶԵՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԵԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ

Առատաձեռնութիւնը, մեծագործութեան հետ շփոթելու չէ, առատաձեռն՝ սահմանաւոր եղանակաւ մը, իբրև պարզէ՝ դրամը կ'առատաձեռնէ մասնաւորներուն, որոց որ արժան է :

Իսկ մեծագործն արքայական վեհանձնութեամբ մը, յիշատակաց արժանի հրապարակական գործ մը երևան կը բերէ : Առատաձեռն՝ իւր սրտի և ուրիշներու անձանց արժանաւորութեան կը նայի, իսկ մեծագործն, իւր պատուոյն և գործոյն մեծութեան կը նայի :

Առատաձեռն՝ մինչև իսկ գեղջկական տնակներու մէջ կրնայ մուտք գանել, իսկ մեծագործն արքունի շքեղ պալատներու մէջ հազիւ կրնայ զիջանիլ մուտք առնելու :

Ամեն առատաձեռն կարու չէ մեծագործ լինել, բայց ամեն մեծագործ կարող է առատաձեռն լինել :

Արարչապետն Աստուած, երբ երկինք և երկիր բովանդակ տիեզերք սահմանեց և ստեղծեց, մեծագործութեան գործ գործեց : Երբ արարածոց պէտքերը և կերակուրները նախախնամեց ու սպասարարեց, առատաձեռնութեան գործը գործեց :

Գ Ա Ս Լ Գ

ՈՐՆ Է ԱՌԱՏԱԶԵՆՔՆ

Առատաձեռն կիրքերէն ազատ պէտք է լինի, վասն զի կիրքերը շատ անգամ իբրև քող միտքը կը սպառէ, և չթողուր որ առատ-

տաձեռն կարևոր պարագաները տեսնէ, ինչպէս որ պէտք է, թէ աալոյն և թէ առնելոյն մէջ սեղը :

Այսպէս ալ ազատ ճաշու է, յոյսէն և երկիրդէն, վասն զի մին մայր է շոպյութեան և միւսն ազահոթեան :

Շուայլն միշտ կը յուսայ հաւատալ թէ իրեն բան մը չպակսիր, իսկ ազահոթ երկիրդներով կը պաշարուի թէ մի գուցէ ունեցածս ձեռքէս երթայ :

Առատաձեռն իբրև միջասահման՝ ոչ իբրև անփորձ մանուկ՝ կը յուսայ, և ոչ իբրև բազմափորձ ծերունի երկիրդով կը պաշարուի ապա սա ոչ անփորձ և ոչ բազմափորձ, ձեռք կ'առնու բարեխառնութիւնը, և կը չափաւորէ յոյսը և երկիրդը, և այս խառնուածէն կը կազմակերպէ բարեխառնութեան առարկիութիւնը :

Աղէքսանդր իւր պատանեկութեան ժամանակը, երբ իւր տաջին պատերազմին կը պատրաստուէր, իւր հայրենի կալուածները և ժառանգութիւնները իւր զօրքերուն բաշխեց :

Պէրսիկաս իմաստուն զօրապետն ըսաւ իրեն, Ամն ունեցածդ բաժանեցիր, քեզ ինչ պահեցիր : Պատասխանեց Աղէքսանդր թէ «Յոյսը» :

Եթէ Աղէքսանդրէն առելի՝ անմիտ բաղդն չյաջողէր նորա շոպյու անմտութեան, այն յոյսն, որ աղքատացուց զԱղէքսանդրը պատերազմի դնացած ժամանակը, զինքը ծաղ ու ծանակ պիտի ընէր 'ի վերադարձին :

Ազահ հօր որդին՝ առատաձեռն կը լինի, շոպյու հօր որդին՝ ազահ կը լինի, վասն զի մին հօր դձնութեան կեղտ անունը ուրիշ բանով չկրնար վրայէն քերել, բայց միայն առատաձեռնութեան զուարթ պարծանօք :

Միւսն ալ՝ հօր շոպյուութեան տուժի փոխարէն դարձեալ ազահոթութեամբ միայն կրնայ հաւասարեցընել, ամենէն առելի շոպյու այն անձինք կը լինին, (առանց բացառութիւնը մէջ բերելու) որք առանց քրտանդ և աշխատութեան շատ մը դիզուած հարստութիւն կը գտնեն :

Այսպէս և ս՝ առելի ազահ այն անձինք կը լինին, որք չարաչար

աշխատութեամբ և քրտնաջան աշխատանք ձեռք բերած են իրենց հարստութիւնը :

Մին իւր աշխատութիւնը և հարստութիւնը իրարմէ անբաժանելի տեսած՝ սաստիկ կը սիրէ : Միւսն՝ երբ աչքը հարստութեան կը դարձունէ ոչ նորա ինչ լինելն, ուրկէ գալն զիտէ, և ոչ իւր աշխատութիւնը կը տեսնէ այն հարստութեան մէջ, ուստի զայն կ'անդոսնէ :

Զուակ չունեցողն ունեցողէն աւելի առատաձեռն կը լինի, թէպէտ առատաձեռն հայրենեաց հայր է, և իւր քաղաքացիներուն բարիք կ'ընէ, ինչպէս որ որդւոցը, բայց և այնպէս առաքինական իղձը բնական կարգ չբառնար :

Ասոր համար իւր պարագաներէն զրկելը և օտարին պարգևելը՝ անիրաւութիւն է և ոչ թէ առատաձեռնութիւն :

Եւ օտարներուն չտալը, իւր պարագաներուն պարզելը՝ չէ թէ առատաձեռնութեան զործ է, այլ թէ արդարութեան պարսք է :

Երկու Պտղոմէոս թագաւորները, մին Եգիպտացոց և միւսն Աիպրայոց, հոմանուն և միմեանց ազգակից էին, մին կ'ըսէր «Լաւ է ճոխացունել, քան թէ ճոխանալ» միւսն՝ ասոր հակառակն կ'ըսէր «Լաւ է վայելել, քան այլում պարգևել» :

Առայս մին պարգևելով, առատաձեռն Պտղոմէոս անուանեցաւ, միւսն գձձօբէն վարուելով, արծաթի գերի Պտղոմէոս անուանեցաւ :

Առատաձեռն փառաւոր է զահներու վրայ, շքեղ է և վայելուչ զզետաւորուած ժամանակը, նորա գէմը զուարթ է, քաղցրաբոյ է իւր ճոխաձեմ գնացից մէջ :

Նորա զործերը շնորհալի են, ինչպէս որ նորա խօսքերն ալազատ են և համարձակ, նորա առատաձեռնութիւնը աղատ է և կամաւոր :

Ինքը բոլորովին սերտ լինելով՝ իւր սրտի զաղափարները չկըրնար պահել և ծածկել :

Ինչպէս որ փորձաբարը, ոսկոյ յարգ ցոյց կու տայ, այսպէս ևս ոսկէն մարդկանց արժանիք կը յայտնէ :

ԼԵ

ԱՌԱՏԱԶՆԵՐՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ

Առատաձեռնութեան ամեն առարկաները երախտաւորութիւնն է . բայց ամեն երախտաւորութիւն՝ առատաձեռնութեան առարկայ չէ :

Տարակուսեալ մարդու մը՝ փրկութեան խորհուրդ տալը առատաձեռնութիւն չէ , մարդաւիրութիւն է : Ջօրաւոր մարդկանց գործով օգնելը՝ առատաձեռնութիւն չէ , ծառայութիւն մ'է : Նեղելոց քաջակերութիւն տալը՝ առատաձեռնութիւն չէ , դժասիրութիւն է : Հայրենեաց ազատութեան համար արիւն տալը առատաձեռնութիւն չէ՝ արիութիւն է , հայրենի սիրոյն համար :

Ուրեմն առատաձեռնութեան առարկաները՝ ինչք և բաղդի բարիքներն են , որք ոսկիով կը չափուին :

Եւ առատաձեռնութիւնը ասանցմով կրնայ մարդկային ախորժակը բարեկարգել :

Անձամբ փորձ առնող Հռովմայեցի ճարտարախօսն կըսէ «Երբ ժողովուրդ մըրիւծուի ալիքներու պէս կը յուզուի և կը խռովի , հոն ամեն բանէ աւելի առատաձեռնութիւնը կը հրաշագործէ :»

Միոյն մատանի , միւսին ոսկի , զօրաւորաց շղթայ ոսկի որ պարաւանդեալ կը կապէ նոցա մեծ զօրութիւնը և նոցա խռովեալ սիրտերը :

Աշտասպեայ Գարեհի յաջորդն , ոսկի շղթայով խռովեալ ծովու ալիքները կապեց ըստ առասպելաց :

Ար յաջողի առատաձեռն խռովելոց սանձը կապել և չարիքն անհետացըննել . վասն զի իւր առատաձեռնութիւնը չամփոփիր մասնաւորներուն , այլ սփռելով կը տարածի բոլոր իրեն զլմողներուն ,

Ազահն հազարաւոր շղթաներով կը կապէ իւր տունը և զանձա-

տունները, ուր Թրեկն անգամ մուտք չկրնար գտնել. ոչ ինք կը կը վայելէ և ոչ ուրիշներու վայելել կու տայ :

Իսկ առատաձեռն՝ կը պարգևէ մեծամեծ շէնքերուն հասարակաց զբօսավայրին, զուարճալի կալուածներուն, բարեհամ աղբիւրներուն, չքնաղ արձաններուն, զորս թէ ինքը կը վայելէ և թէ հասարակութիւնը. այնպէս որ ժողովուրդի վայելած ուրախութիւնը՝ փռատաձեռն իրեն կը համարի, նոցա ուրախութեամբն, իւր ուրախութիւնը կատարեալ կը համարի :

Աթենացի Աիմն իւր մանկութեան ժամանակը կատարեալ ապուշ մ'էր. բայց երիտասարդութեան ժամանակը փոխուեցաւ և անուանի եղաւ, քաջամարտիկ և քաջ զօրավար, և արիութեան անձ անուն ստայալ :

Նա ժողովուրդին առատաձեռնութիւն մը ընել ուզելով՝ իւր սեփհական կալուած պարտեզներէն մէկի ցանկը քանդեց և զայն հասարակաց համար սքանչելի զբօսավայր մը դարձուց :

Ստոյգ է որ յետայնորիկ Աիմն զօրապետը այն պարտեզէն այլ ևս պտուղ չքաղեց. սակայն հասարակաց հաճւորը իրեն համար ամենէն արգասաւոր պտուղներն էին :

Առատաձեռն՝ ինչպէս լինէր աւելի պարզեղու ժամանակ կ'ուրախանայ :

Այլեքսանդր Սեերոս՝ որպէս զի միշտ կարողանայ առատաձեռնել, ամեն օր հաւասարակշուրութեան ճիշդ հաշիւը կը սլահանջէր իւր փանձապետէն :

Այնպէս որ առատաձեռնածը և ընդունածը, միշտ հաւասարակշիւ պիտի լինէին :

Ազահն սաստիկ կը սլահանջէ իւր պարտապաններէն. ժլատն՝ իւր պարտք վճարել չուզեր :

Իսկ առատաձեռն՝ իւր պարտքերը չվճարելն զգահութիւն կը համարի, իւր առնելեաց սլահանջմանը դալով՝ իւր և առատաձեռնութիւն՝ յանձն կ'առնու ժամանակ մը զիջանել, իւր անխաբութեան մէջ, որպէս թէ կը խաբուի :

Իւր հաշիւն բարեւոք չկարգադրեց այն հալուստի շուայլ որպէն,
 14

որ հօր բոլոր հարստութիւնը շոյալբար վատնեց, և իւր բնուկութիւնն իսկ տուաւ ու ինչը մնաց առանց բնակութեան :

Յուսահատութիւնը գինքը կախաղան հանեց և անտի 'ի դժոխս իջեցույց : Եթէ բարեք քննէր իւր ելք ու մուտք չպիտի հանդիպէր այս նախատելի վախճանին :

Այն առատաձեռները՝ որք իրենց հարստութիւնը անարգ իրերուն կը նուիրեն, 'ոպա միտքը հիւանդանաչ սկսած է, և սոսմտային հիւանդութեան ազոը շատ առատաձեռն իշխաններու փառքերն աղաւաղեց :

Աթենացոց երկեւի բունաւոր Հիսյսիասն, իւրբանջիւր մեռել ներու վրայ մէկ մէկ չափ գարի հարկ դրաւ. մեռելներու վրայ դրած այս հարկը կենդանիները սարսափեցոյց, անոր համար հաշտեցին գինք այն թաղաւորութենէն :

Ամփիթէատրոններով զՀոռմն պտակող Աէսպիանոսը, լուալեաց վրայ դրած գարշելի հարկովը, խոտելի ըրաւ իւր մեծագործութիւնը :

Իւր որդի Տիտոսն յանդիմանեցաւ, և Տիտոսը փնդարշելի տուրքէն մէկ ոսկի մը ներկայայոյց իւր հօր հոտոտելեաց, հայրը պատասխանեց թէ «Ի լուալեաց է այդ, և չէ ինչ ժահահոտ» :

Այսպէս պէտք էր ըսել, վասն զի ինք Աէսպիանոսն սոսկական մարդու մը որդի էր : Բայց նորա որդին Տիտոսի համար ժահահոտ էր այն դրամն, վասն զի Տիտոսն ինքնակալի մը որդի էր :

Աերոյիւշեալներէն յայտնի կը սեսնուի թէ երբեք աղահալելեամբ հիւանդացեալները ևս առատաձեռնութեան ասպարէզը կ'իջնան, սակայն սպահութեան կեղտ քողին տակ կը մեռցունեն իրենց անունը :

ԴԱՍ ԼԶ

ԱՌԱՏԱԶԵՌՆ ԻՆՉ ԲԱՆԻ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Ոսկին, ակունք, և ամեն պարզևուած բաները՝ իրենց արժողութեան չափը պարզևողի դիտաւորութենէ կ'աւնուն :

Ինչպէս որ պարզևը պարզևողի աներևոյթ սրտի յայտնի նշանն է, այսպէս ևս չէ թէ ոսկին է երախտաւորութիւնը որ կը պարզևուի, այլ սիրտն է, որով կը պարզևուի :

Աղնւոյ, սիզոյ, դարնիի, և այլն խոտէ պսակները չնչին բաներ էին զորս կը նուիրէին յաղթական զօրաց և զօրապետայ, բայց և այնպէս պսակուողի կենդանի արեան դինն էին անոնք. թէպէտ նշան փոքր է, բայց պատուոյ յարկը մեծ է :

Երբեմն Սովինացիները Հռոմայեցւոյ աղքատ Փափրիկիտս զօրապեան որսալ ուղելով, անոր մեծամեծ և ճոխ պարզևներ մատուցին :

Հարցուց իրենց թէ այս պարզևները իմ քաղաքացի ամեն Հռոմայեցի զօրաց կու տա՞ք, թէ մինակ ինձ է այս առատաձեռնութիւնը. պատասխանեցին թէ այդ յարգանաց մասնաւոր նշան մ'է զոր Սովինացիք քու անձիդ կ'ընծայեն :

Առ այս պատասխանը, Հռոմայեցի զօրապետն մերժեց այն ընծան. վասն զի նա Սովինացւոց ընծայէն աւելի նոցա սիրտը և դիտաւորութիւնը հասկընալ կ'ուզէր, թէ արդեօք տուածնին պարզև է, թէ որողայթ :

Ար մտածէր զօրապետը եթէ այն ընծայն ամեն զօրաց բաշխուէր առատաձեռնութիւն պիտի համարուէր, իրիւ Հռոմայեցւոց հասարակապետութիւն յարգելու մէկ նշանը, իսկ երբ մինակ իւրեն կը պարզևուէր, այն առատաձեռնութիւն չէր, այլ զօրապետի հա-

տարմութիւնը ծախու առնելու զինն էր : 'Աւտի չղիջաւ իւր Տաւատարմութիւնը գնոյ վաճառել, լաւ ընտրեց աղքատ ապրիլ քան թէ անպատիւ :

Պարզևի ոգին՝ պարզեոցի սիրտն է . սիրտն է՝ որ ոսկին անարդ կ'ընէ և միանգամայն մեծագին , սյառուական կամ նախատելի , առտտաձեռն կամ ժլատ :

Շուայի պարզեատուութեան վախճանը՝ ունայնութիւն է : Ազահի ընդունելութեան վախճանը արծաթասիրութիւնն է : Իսկ առտտաձեռնի ընդունելոյն և առտտաձեռնելոյն վախճանը գործոյն համեստութիւնն է :

'Նոյն ոսկին՝ ելլէ պարզեութի այն անձանց , որոց որ պարտք էր , նոյն պարզել՝ արդարութիւն կը լինի . եթէ բարեբարի պարզեութի կը լինի շնորհակալութիւն . եթէ ողորմելի մէկի մը արուի՝ կը լինի ողորմութիւն . եթէ բարեկամի՝ կը լինի բարեկամութիւն , եթէ իշխանի՝ կը լինի կամակատար ծառայութիւն . եթէ Աստուծոյ նուիրուի՝ կը լինի կրօնասիրութիւն :

Առտտաձեռնութիւնը ամեն առաքինութիւններէն աւելի գովելի է . առտտաձեռն փառքն իրեն թոյն կը համարի և գովեստներէն կը հրաժարի :

Փառքն՝ երբ հայրենասէրն իւր արեամբ կը գնէ , ամենէն թանկագինն է և պատուական : Երբ առտտաձեռն զայն ոսկուով կը գնէ , նոյն փառքն ամեն բանէն աւելի անարդ կը լինի , վասն զի առտտաձեռն՝ ոչ թէ փառաց համար կը պարզէ , այլ թէ համեստ և օգտակար ու բարի վախճանի համար կ'առտտաձեռնէ :

Իրեն փոյթ չէ որ իւր անունը հռչակուի , նա գոհ կը լինի որ իւր առտտաձեռնութիւնը առ բարին գործածուի :

Ապեղէս յետին չքաւորութեան մէջ հիւանդ պառկած ժամանակը , Արքէսիդայոսն փոքրիկ գիրք մը՝ ի ձեռին հիւանդին տնակը մտնելով՝ ըսաւ . «Ապեղէս , յանպատրաստից քեզ այցելութեան կու գամ և այս փոքր գիրքս քեզ կը նուիրեմ ,» և հիւանդի պարանոցին խոնարհած ժառանակը , իւր յարգանաց հետ քսակ մը ոսկի սուլոսկեց հիւանդի բարձին տակը , իւր մեկնելէն վերջ՝ երբ

աղախինն զայն տեսաւ , զարմացաւ : Առ այս զարմացումն ըսաւ Ապեղէս թէ «Մի զարմանար , անտարակոյս հաւատալ որ այդ Արքեսիղայոսի մէկ խողն է , զոր շատերուն համար կատարած է» :

Այսպէս առատաձեռն՝ ոսկին պարգեւած ժամանակը , ձեռքը ծածուկ կը պահէ , և երախտիք ըրած ժամանակը ձխային գովեստներէն խոյս կու տայ :

Այն որ փառաց համար կը պարգեւէ , այն իւր պարգեւները որբիշին չտար , ապա իրեն անձին :

Նա երախտիք կը վաճառէ , գրամն կը կորսնցունէ , և նախափինք կը գնէ :

Դ Ա Ս Լ Է

ԱՌԱՏԱԶՆԵՐՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԸ

Ամեն մարդ կրնայ իւր ունեցած բարիքները , թէ 'ի չարն և թէ 'ի բարին 'ի գործ գնել :

Այն որ զէնք գործածելու եղանակը գիտէ , իւր ձեռք գտնուած զէնքով գինք կը պաշտպանէ և կը պահէ , և թշնամոյն դէմ գործածելով՝ զայն կը խորտակէ :

Իսկ այն որ գործածելու եղանակը չգիտէ , աւելի իւր անձին ֆնաս կը հասցունէ , քան թէ թշնամոյն :

Այն զէնք որ յօգուտ իւր և 'ի ֆնաս թշնամոյն սահմանուած էր , չարաչար գործածութեամբ եղաւ 'ի ֆնաս իւր և յօգուտ թշնամոյն :

Այն նիղակը՝ որ Հերակլէսի ձեռք Տրովպացոց մահարար շանթ մ'էր , նոյնն անփորձ Փիլոկաիտէի ձեռք մահահրաւէր եղաւ , իւր իսկ անձին , վասն զի վրիպելով իւր ուղբին զարկաւ և վերջին շունչը փչեց :

Ոսկին ալ երկաթի պէս պիտանի նիւթ մ'է - այս նիւթը՝ ազա-
հի ձեռք անպիտան է :

Շուայի ձեռք վասնզաւոր է , իսկ առատաձեռնի ձեռք թէ ան-
վասնդ է և թէ պիտանի :

Որովհետեւ նա քաջ գիտէ , անոր գործածելու համետ եղանա-
կը՝ թէ որի՞ տալու է , ո՞րչափ տալու է , ինչո՞ւ տալու է , և ի՞նչ
եղանակաւ տալու է :

Պարզէն համեմատելու է պարզեղի և ընդունողի արժանեաց
հետ :

Վիւնիկեան աղանդէն անուանարկ փիլիսոփայ մը՝ օր մը յան-
դգնարար Անտիկոնոս թագաւորէն վեց հարիւր դահեկան ուզեց ,
պատասխանեց Անտիկոնոսն թէ Վիւնիկեան աղանդաւորի մը համար
ուզածդ շատ է , և չտուա :

Ժամանակէ մը յետոյ կրկին ներկայանալով այս անգամին եր-
կու դահեկան ուզեց , պատասխանեց թագաւորը թէ , այդ ալ յա-
ղաւորի մը կողմէ արուելու սյարգե լինելու համար շատ քիչ է ,
և զանց ըրա :

Առաջնոյն մէջ պարզէն ընդունողի արժանիքէն աւելի էր . երկ-
րորդի մէջ տուողի արժանիքէն նուազ էր :

Ասոր հակառակ ալ օր մը սոսկական զինուոր մը , Աղէքսան-
դրին ներկայանալով , փոքր վարձ մը ուզեց , նա ալ քաղաք մը
պարզեց , երբ ազդարարեցին իրեն թէ սոսկական զինուորի մը
քաղաք մը տալը շատ է , պատասխանեց թէ՛ Աղէքսանդրին հա-
մար ալ փոքր է :

Երկու թագաւորներն ալ , սուտ տրամաբանութեամբ առատա-
ձեռնութիւնը աղաւաղեցին , մին՝ ազահու թեամբ , միւսն՝ շուայլու-
թեամբ :

Անտիկոնոսը Վիւնիկեան աղանդաւորի և թագաւորի մէջ խտրու-
թիւն գրաւ , որ չպարզէ :

Աղէքսանդր՝ զօրքի և թագաւորի մէջտեղը խտրութիւն գրաւ
որպէս զի շատ պարզէ :

Անտիկոնոսը՝ փոխանակ երկու խնդրուածներու միջասահմանը

՝գտնելով առատաձեռնելու, երկու ծայրայեղութիւնը մէջ բերելով, հրաժարեցաւ առատաձեռնութենէն, որ չէր վայելեր թագաւորի մը :

Աղեքսանդրն ալ, փոխանակ թագաւորի և զօրականի միջասահմանը գտնելով առատաձեռնելու, բանաւորութեան սահմանն անցնելով շուայութեամբ, արդարութեան սահմանը կոխտեսց, վասն զի արդարութիւնը չէր ներհր որ շատերու արեամբն գնուած քաղաք մը պարզ և լինէր մէկ սոսկական զինուորի :

Ինչպէս որ օրէն է մոլիներուն և վատանուններուն չառատաձեռնելը, այսպէս ալ օրէն է, անոնցմէ պարզ և չընդունելը :

Առատաձեռն՝ մոլիներէն պարզ և չընդունի, որպէս զի կեղտ անուն չձգէ իւր գանձի մէջ. այսպէս ալ մոլիներուն չպարզներ, որպէս զի կեղտ անուն չձգէ իւր պարզներու մէջ :

Ոսկին, ՚ի ձեռն բարեաց, առաքինութիւնը կ'աւելցնէ, ՚ի ձեռս չարեաց մոլութիւնը կ'աւելցնէ, անոր համար առատաձեռն ալ երբ չարերու կը պարզէ բարիքները կը նուազեցնէ : Այսու ամենայնիւ ըսել չեմ ուզեր թէ թշուառութեան մէջ գտնուող մոլիներուն օգնելու չէ. իբրև մարդասիրական յթութիւն և բնական պարզ ողորմելու է, վասն զի թէև գէշ բայց մեր տեսակէն է :

Արիստոտէլ վատանուն մարդու մը փոքր նուէր մը տուած ժամանակը աշակերտները հարցուցին թէ Այդ մոլիին ինչո՞ւ պարզ և տուիր. պատասխանեց փիլիսոփան թէ՛՝ Ես բարիի մը չերախտաւորեցի, այլ մարդու մը երախտաւորեցի :

Նաև մեծամեծ հարստութիւն ունեցողներուն առատաձեռնելու չէ, վասն զի առատաձեռնութիւնը սահմանուած է օգնելու այն անձանց՝ որք պէտք ունին և անով առաքինութիւն մը առաջ կը բերեն :

Անկարօտին օգնելը կարօտելոց զրկողութիւն է, և առատաձեռնութեան առաքինութեան ջնջումն կը նշանակէ :

Առատաձեռնութիւն չէր այն իմաստասիրի ըրածը՝ որ երբ իմաստասիրութեան սկսեց, իւր բոլոր գանձերը ծով նետեց. այս անձը, իւր իմաստասիրութիւնը յիմարութենէն սկսեց :

Աորա յիմարութիւնը Գոնրքստէն արեւի եղաւ, վասն զի Գոնրքստէն կ'ուզէր ստիճով ծոօք իրեն հնազանդեցընել, և ծառայեցընել իսկ այս կ'ուզէր ստիճով ծոփը հարստացընել որ արդէն իրէն աւելի հարուստ էր :

Սա իմաստասէր անուանելէն աւելի առաքինատեաց անուանելի է, անոր համար որ իւր սակին փոխանակ պռաքիններու մէջ արդիւնաւորելու, ծովու ձկանց մէջ զայն խղզել տուաւ :

Բանաստեղծները՝ գովութեամբ կ'ապրին, այն որ գովութեամբ կ'ապրի, օրով կը սնանի, սոքա մեռելներուն կեանք կու տան, բայց իրենք սովէն կը մեռնին, եթէ առատաձեռներու սակին չանձրէ նոցա վրայ :

Առատաձեռն եթէ ունի՝ շուտ մը կը շնորհէ, եթէ չունի դարձեալ շուտով կը հրաժարի, և այս երկուքն ևս երախտիք են, վասն զի տալով, յոյսը շխարբեր, չտալով ալ յուսացողը չտանջեր :

Ազգային քով որովհետեւ առատաձեռնութիւնը բռնական է, ուստի այնչափ կ'աշխատեցընէ պարզեառուն, որ պրեթէ այն պարզը իւր աշխատութեան գին կամ վարձ կը լինի : Որ շուտով տայ, կրկին կու տայ : Ատտամահ կրկին մահ է : Շուտով շնորհուած պարզը մը, ընդունողին կրկին երախտիք է :

Տիպերոսը երկուքի մէջն ալ Տիպերոս էր, դատապարտած ժամանակը, գահիճներուն պատուէր կու տար որ կտտամահ ընեն :

Պարզեւելու խոստման մէջն ալ խիստ դանդաղ էր :

Շատերը տարակուսութեան մէջ կը մնային թէ ինչպէ՞ս կրնան յաջողիլ սակին ձեռք բերելու, ուրիշները մեծ հոգ կը տանէին զայն ապահով պահելու, ոմանք մեծապէս կը տրտմին զայն կորսնցուցած ժամանակը : Իսկ առատաձեռնի սիրտը և միտքը՝ բնաւ չվարանիր վերոյիշեալ պատճառներէն :

Վասն զի ունեցածը կը պարզէ, և պարզելու համար ալ կ'ստանայ, և պարզեածը՝ տոկոսով տուած և անկորուստ կը համարի :

Դեպանները երբ Կիրոսին հարցուցին թէ քու գաւձդ ո՞ր կը պահես, նա իւր ստպեանները ցոյց տալով ըսաւ . Ասոնք են իմ գանձապահներս : Հասկըցընել ուզեց թէ որչափ որ պարզեած է այնչափ պատրաստ և ապահով ունեցած կը համարի :

Արեւոտուէլ կ'ըսէ, ուրիշ առաքինութիւն մը այնչափ հաճելի է զովեւէի չէ ժողովրդեան աչքին որչափ որ առատաձեռնութիւնը և մարդիկներէն և ոչ մէկը այնչափ յարգի և գովելի ու շքեղ շերեիը հասարակութեան, ինչպէս որ կ'երեւի առատաձեռն. վասն զի նա երախտեաց կենդանի աղբիւր մ'է, անոր բարեբարութեանց երախտպարտ է ժողովուրդը. բարեբարեալ ժողովուրդէն (երկրաւոր այսպէս) երկրպագութիւն կ'ընդունին. նա աղբատաց շտեմարանն է, մեծատանց ինամակալուն, առաքինիներու վարձահատոյց, և հայր է հայրենեաց :

Ծերերը անոր նայելով կը զարմանան, տղայք անկէ կ'ուսանին, չափահասները անոր օրինակէն ուսանելով, անոր կը նմանին :

Շուայնները և ագահները անկէ օրինակ առնելով կ'ուղղուին և կը չափաւորուին :

Իսկ ուղղութեան շեղուներն ալ ամօքնապարտ կը մնան :

Առատաձեռն նախանձուրդներէն, չարանիւթներէն, և թշնամիներէն զերծ է :

Երբ նա, միտակ կը պարզեւէ և բան մը շտտանար, ո՞վ կը նախանձի անոր :

Երբ նա զամենք կը սիրէ, ո՞վ է որ զնա կ'ատէ :

Երբ նա հայրենեաց օգտին, հասարակաց բարոյն, և իւր իսկ անձին թշնամի չէ, ո՞վ է որ անոր թշնամի կը լինի :

Այս բարեմասնութեանց համար՝ նորա մեռած ժամանակը հասարակութիւնը կը տիրի և կու լայ, ամեն գէմք սուղ կ'զգենու, ժողովուրդը կու լայ, արհեստաւորը կու լայ, որք և անտէրունջ մնացողները կու լան :

Գառն կը համարին նորա մահուան մանդաղը, որ շտտերուն կենդանութիւն տուողի կեանք հնձեց, և անարդար կը դասեն զմեռութիւնը, որ այնպիսի երկնաւոր ոգիի մը հողեղէն մտղմնիդ տուա :

ԴԱՍ ԼԸ

ՕԲԱՅԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շուայլութիւնը և ազահութիւնը երկու թշնամիներ են առանձնառութեան, և առաւել ևս թշնամի են միմեանց. մին՝ սաստիկ էր սիրէ, անոր համար կը պահէ. միւսն՝ սաստիկ կ'ատէ, անոր համար կը վառնէ :

Հեշտութեան համար եղած առաւելագոյնց ծախքը՝ շուայլութիւն չէ, հեշտութիւն է :

Այն որ փառասիրութեան համար կը վառնէ, շուայլ չէ, փառամոլ է :

Այն որ գանձ կը պահէ առուտուրի համար՝ ազահ չէ, վաճառական է :

Այն որ խաղերու համար կը պահէ, ազահ չէ, խաղամոլ է :

Այն միայն է շուայլ, որ մինակ պարգևելու ըրձիւ կը պարգևի : Ինչպէս որ ազահն ալ լոկ պահելու փափաքով կը պահէ : Երկուքն ևս ուղիղ սահմանէն դուրս են :

Մոլութիւններն ալ իրենց զովարաններն ունին. շուայլութիւնը երբեմն առատաձեռնութեան գոյն կ'առնու, և ազահութիւնն ալ խնայողութեան պատկերը կ'զգենու :

Երիտասարդները՝ շուայլութիւնը կը գովեն, իսկ ծերերը՝ ազահութիւնը . (բացառութեան օրէնք յարգելով) շուայլութիւնը երիտարգաց մոլութիւնն է, ազահութիւնը ծերոց :

Շուայլն իւր գանձը վառնելէն զկնի, կ'սկսի ուրիշներունն ալ յափշտակել, որպէս զի շուայլ :

Ազահն՝ որպէս զի ուրիշները իւր գանձը չվայելեն, և ինքն ալ չվայելեր այն մն ջնառուծներու պէս, սրբ Արիմասպեայ լեռներու

ոսկւոյ հանքերը կը պահպանէին . չէ թէ իրենք ոսկւոյ պէտք ունէին , այլ թէ ուրիշները այն ոսկիները չվայելէին , անոր համար կը պահպանէին :

Շուայն ըստ ինքեան մոլի չէ , այլ ըստ պատահման մոլի կը լինի , զի առատաձեռնութեան սահմանէն դուրս ոսկի ցանելն ամեն մոլութեանց սերմն ցանել է :

Իսկ ազահն ըստ ինքեան ամեն մոլութեանց ենթակայ է , թէև երբեմն ըստ պատահման առաքինի կ'երևի . զի շատ ծախս չընելու համար կերակուրներգւ մէջ զգուշաւոր կը մնայ :

Ձկորսնցընելու համար խաղամոլութենէն հեռի կը մնայ . հարուստ չերենալու համար փառամոլութենէն կը փախչի . տուժ կրելէ վախնալուն համար յանցանք չգործեր :

Սակայն միմիայն ազահութեան մոլութիւնը բաւական է վերոյիշեալները ամենքն ալ ջնջել :

Շուայն կը սխալի վստահութեամբ , ազահն կը սխալի երկիւզով :

Երկուքն ևս անպիտան են , զի մին՝ իւր կեանքէն առաջ իւր զանձը կ'սպառէ , թշուառ վիճակի մէջ մնալով :

Միւսն՝ թշուառութեան մէջ կեանք կը կորսնցընէ , զանձն անձնապա պահելով :

Մին կը մեռնի աղքատ , միւսն՝ կ'ապրի աղքատօրէն , որպէս զի ճոխ մեռնի :

Մին՝ ժառանգ կը ձգէ բարեկամները , բայց ոչ զանձերը և զրրամները :

Միւսն՝ ժառանգ կը ձգէ զրամը և զանձը , բայց բարեկամ չձգեր :

Իսկ առատաձեռն՝ թէ դրամ կը ձգէ և թէ բարեկամ :

ԼԹ

ՄԵԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ԾԵՅՐԵՐԸ

Մեծագործութիւնը մեր հոգւոյ այն առաքինութիւնն է՝ որ մեծամեծ ծախուց միջակէտին կը գիտէ, զայն համեստ պատճառի բարի վախճանի մը հասցընելու համար :

Մեծագործութեան տեսակէտն է գործոյն մեծութիւնը, գործողի մեծութիւնը և վախճանի մեծութիւնը. թէ ո՞վ է գործողը, ի՞նչ կը գործէ, և ի՞նչ վախճանի համար կը գործէ :

Գործոյն մեծութիւնը՝ իւր քանակէն, գործողի մեծութիւն՝ իւր առաքինի գիրքէն, վախճանի մեծութիւնը՝ հասարակաց շահէն կը չափուի :

Եւ այս երեք չափը մէկ անուան տակ վայելչութիւն կը համարուի :

Առ այս՝ Արիստոտէլ խորհրդով ըսաւ, Մեծագործութիւն և մեծավայելչութիւն : Գործոյն նյութական մեծութեան նայելով, մեծագործութիւն ըսաւ. իսկ նորա վախճանին, գործողի անձին և վայելչութեան քանակին նայելով՝ մեծավայելչութիւն ըսաւ :

Ինչպէս որ փոքր փիղը մեծ գառէն մեծ է, այնպէս ալ մեծագործութիւնը առատաձեռնութենէն մեծ է :

Քաջն Մարտիմոս իր ունեցած մէկ փոքրիկ կալուածն ծախելով նոյն գրամն Աննիպալին տուաւ, իւր մարդիկը բռնտէն ազատեց և ինքը մնաց աշխատ :

Զօրապետն իր աղքատութիւնը հասարակագետութեան համար փոքր անօթ համարեց, քան թէ իւր զօրաց գերութիւնը :

Այն որ այս աշխարհիս մէջ ամեն ունեցածն կը պարգևէ, բոլոր աշխարհ կը պարգևէ :

Հոռովական ժողովուրդն, Փոքր Ասիոյ թագաւորութիւնն առնելով Արտաղոս թագաւորին պարզեց ժողովուրդն, թալաւորութիւնը ժառանգելէն աւելի թագաւորին պարզեւելն պատիւ համարեց Հոռովական վեհափառութեան :

Գործին և ըղձին նայելով Մաքսիմոս շատ պարզեց, վասն զի ինչ որ ունէր առաւ :

Իսկ Հոռովական ժողովուրդն քիչ առաւ, վասն զի ունեցածին մէկ մասը առաւ :

Իսկ ուղղութեան գծի մէջ, Մաքսիմոսի ըրածը առատաձեռնութիւն էր, և ոչ թէ մեծագործութիւն, այսպէս ալ հռոմայեցւոց ըրածը, մեծագործութիւն էր և ոչ առատաձեռնութիւն :

Որովհետև մեծագործութիւնը, կարողութեան և ըղձի հետ չլափուիք, ապա արդեանց և գործոյն մեծութեան հետ կը չափուի :

Դ Ա Ս Ի

ՊՐՈՒՆԷ ԵՆ ՄԵԾԱԳՈՐԾ ՄԱՐԺԱՆԻ

Ինչպէս որ գործը այսպէս ալ գործողը մեծ լինելու է, որպէս զի վայելուչ լինի գործոյն և գործողի համեմատութիւնը :

Ոչխարէն առիւծ ծնելը այլանդակ է, անարգ մարդու մը մեծ գործ գործելը զարձեալ նոյնն է :

Այն որ չկրնար մեծ գործին վրայ մեծ անուն գրել՝ արժանի չէ մեծագործ համարուելու, վասն զի անունն է որ զգործ կը մեծցընէ, և ոչ թէ գործը զանուն կը մեծցընէ, արհեստաւոր և սոսկական մարդկանց մեծագործութիւնը նախատանուց է արժանի և ոչ յարգանայ :

Վասն զի մեծագործութիւնը հզօր և ինքնակալ կայսերաց և անպարտելի զօրապետաց է վերապահելի :

Ժողովրդական կարգէն , թէ և հարուստ ու մեծատուն անձինք լինին , և այնպէս չվայելէր նոցա մեծագործութիւնը , նոցա արժանիքը՝ առատաձեռնութեան մէջ կրնայ օրինաւոր փայլիլ , որուն վախճանը յաճախ պատահած է , որ մեծագործութենէն աւելի գերազանց հանգիստացած է :

Վասն զի առատաձեռնութեամբ՝ հոգին և անունը ՚ի միասին կը փառաւորի , իսկ մեծագործութեամբ մինակ անունը կը փառաւորի : Առասպելեալ գորտը որ ուռելով եզան հաւասարիլ կ'ուզէր , իւր բաղձացած սահմանին չհասած պայթեցաւ :

Մեծահարուստ Բակարակ և Ասվրա ճարտարապետները իրենց ծախսով յանձն առին հայակապ թատրոն մը շինել , իբրև մեծագործ , մինակ թէ թոյլտութիւն լինի իրենց , որ իրենց անունները այն մեծ շէնքին ճակատը գրեն . սակայն թոյլտուութիւն չըրին , անոր համար՝ որպէս զի ուսմիկ մարդկանց օսելով գործոյն մեծութիւնը չխանգարուի :

Հռովբէ գերի աղջիկը իւր զեղեցկութեամբն շատ թագաւորներ և իշխաններ յաղթեց , և այն ամօթալի գանձով մեծ ամբարտակ մը կանգնեցոյց իբրև մեծագործութիւն :

Սակայն այն գործը անդոննելի եղաւ քան թէ գոյլելի , վասն զի այն գործով աւելի բացայայտ ցոյց տուաւ աշխարհին և երկնից , իւր և իւր մեղսակցաց նախատելի ամօթը , քան թէ մեծագործութիւնը :

Համեստութիւնը նախանձեցաւ այս յրբեհի՜ յաղթանակին վրայ , վասն զի հրատարակուած խայտառակութիւնը հրապարակաւ զարդեղաւ , այն ամբարտակն Եղիպտոսի միւս ամբարտակներու զարմանագործութիւնը ջնջեց :

Եւ աշխարհ թող չզարմանայ թէ Կղէոպայ թագաւորի ամբարտակի շինութեան այնչափ հաղտր գերիները կ'աշխատէին , ինչպէս չկրցան մէկ գերի աղջկան մը ամբարտակին հասցընել :

Այս թագաւորի ամբարտակին տակը հաւաքուած էին աշխատե-

լու անթիւ գերիները, սակայն գերի աղջկան ամբարտակի տակն ալ հաւաքուած էին շատ մը թաղաւորաց և իշխանաց գանձերը :

Այս գործը սկսուեցաւ մեծագործութեան գիտաւորութեամբ, բայց պսակուեցաւ նախատական ամօթալի վախճանաւ մը :

Արդ՝ անոնք որ մեծ հարստութիւն ունին և վիճակնին փոքր է, լաւ է որ իրենց հարստութիւնը առատաձեռնութեան բաշխեն, քան թէ մեծագործութեան մէջ կորսնցընեն :

Վասն զի կարելի է անոնց, սլարգեատուի մը արգիւնքը վայելել, բայց անկարելի է մեծագործութեան անունը ժառանգել :

Մեծագործութիւնը անոր համար մեծամեծայ, իշխանաց և ինքնակալաց է, որ նոցա եկամուտները միշտ անպակաս կու գայ, քանի որ ժողովուրդ կայ և կը մնայ :

Նաև քանի որ իշխան և թագաւոր, ժողովրդիան ամեն գործոց գեղակալան է, անոր պէտք է ընծայուիլ մեծագործութիւնը, որպէս զի համապատասխանէ ժողովրդեան անոր տուած մեծ տիտղոսին :

Իշխանը միշտ իբրև մեծագործ կարող չէ գործել, ինչպէս որ իբրև իշխան ալ միշտ չկրնար գործել :

Իշխանն իւր ժողովրդիան լուսատու արեգակ մ'է, և արեդակն ալ իշխան է ամեն լուսաւորաց : Արևու էական յատկութիւնն է ճառագայթել, իշխանի էական յատկութիւնն օգնել, եթէ արևը լոյս չտայ՝ արև չհամարուիր, եթէ իշխանը չօգնէ՝ իշխան չէ. եթէ արեգակն օր մը անլոյս անցընէ՝ այն օրը տիւ չհամարուիր, այլ մթին գիշեր, եթէ իշխանը առանց օգնելու օրը երեկոյ ընէ, այն օրը իրեն համար կորսուած կը համարուի, վասն զի անօր մէջ չկրցաւ իբրև իշխան գործել :

Իշխանը, եթէ ըստ մասնեսոյ երախտօք հասարակաց ոմանց օգնէ՝ առատաձեռն կը համարուի, իսկ եթէ հրապարակին վրայ մեծ դործ մը գործէ, հանրութեան օգտին և զուարճութեան համար, այն ժամանակը առատաձեռնութենէն մեծագործութեան բարձր ասպարէզին մէջ կը մտնէ :

ԴԱՍ ԽԱ.

ՄԵԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ԿԱՐԵՐԻՆԵՐ

Ամեն մեծամեծ ծախսերը կարող չեն մեծագործութիւն ծնանիլ. քիչերն են որ նորա վայելչութեան համեմատ գործելով՝ այն փառաւոր յաղթանակը կ'առնուն :

Տեսակ մը թռչուններ կան, որք զիփիւռի շնչմանէն կը յղանան, բայց նոցա հակիթները հողմով կը լեցուին :

Կան նաև մեծամեծ փռքերով ուռեցեալ կարգ մը մարդիկներ, որք փառամոլութեամբ բազմաձայն վաճառողութիւններ կ'ընեն, բայց խոհականութենէ և վայելչութենէ զուրկ լինելով՝ գործ չարագործ կը դատուին քան թէ մեծագործ :

Կարելի էր մեծագործութիւն համարել Եփեսոսի մէջ Արտեմայ մհնանը՝ (որ Ասիոյ հարիւր թագաւորներէն շինուեցաւ հարիւր սիններու վրայ,) եթէ կրակի կայծ մը անոր յիշատակը չը ջնջէր :

Մեծագործութիւն էր Բարեւոնի պարիսպը, որուն բարձրութիւնը՝ թռչնոց թռչելու սահմանը եղաւ, և լայնութեան ասպարէզին վրայ կառքերը կ'արշաւէին. այս մեծագործութիւնը չէ թէ հարիւր թաղաւորներէ, այլ միայն Շամիրամ թագուհիէն ծնաւ, և այն քիչ ժամանակի մէջ, յայտնելով թէ մեծագործութիւնը չէ թէ ժամանակի երկարութենէն այլ սրտի մեծութենէն կը ծնանի, և այնչափ թագաւորներու սիրտը, մէկ կնօջ մը մեծագործութեան մէջ ամփոփուեցաւ :

Եզրկատոսի բուրգերն, բուրգէն աւելի պատուական քարերէ շինուած լիւններ էին, այն նպատակաւ, որ իրենց թագաւորաց մարմինը հոն թաղէին, սակայն իրենք իրենց թագաւորներէն առաջ իրենց գանձերը և հարստութիւնները հոն թաղեցին :

Այ՞ն, մեծագործը պէտք է որ լինի մեծ, մեծածախս, զարմա-
նալի և հասարակաց աչքին յարգի, բայց և այնպէս անկատար
կը համարուին, եթէ օգտակար և մշանջենաւոր չլինին :

Օգտակար, որպէս զի այնչափ ոսկին վայրապար ամուլ քարե-
րու վրայ չցանուի . մշտնջենաւոր, որպէս զի ժամանակէ մը վերջ
մեծ գործն իւր գործողի հետ չմեռնի :

Մեծ քանակութիւն չունեցող աղամանդը, լժէ և անգին լինի,
շարժուն լինելուն համար՝ մեծագործութիւն չհամարուիր, զի շար-
ժուն գանձը կրնայ գողցուիլ կամ կորսուիլ, այսպէս ալ անօգուտ
է, վասն զի արկղի մէջ պահուած է, և ճշմարիտ արժէք մը
չունի, զի իւր գինը ամբոխի կարծիքէն կախումն ունի :

Կարողութի մարդարիան՝ Կարողութի քով անգին էր, բայց երբ
գերմանացի սայլավարին ձեռքն անցաւ այն՝ իւր արժէք կորսնցուց .
վասն զի զայն մինակ մէկ սափոր գինույ վաճառեց . և կարելի է
որ սայլավարը ամեն ակնավաճառներէն աւելի ճիշտ գինը գտաւ,
վասն զի ինքը քարէն աւելի գինիի պէտք ունէր :

Ինչպէս որ Եզովրոսի ազաղաղը աղբիւսի մէջ աղամանք գտած
ժամանակն ըսաւ . Երանի լժէ զարիի մը հատ գտնէի, քան լժէ
այս քարը :

Այն անձը որ իւր գանձը կը վասնէ այն գործին, որ այնչափ
արժէք չունի, նա նախատինք կը դնէ իւր գանձին :

Իսկական մեծագործութիւն կը համարուէր Աղոդիայ կայսեր ՚ի
Հոռոմ բերած ջուրի ճանապարհը և Սուէշի կիրճի բացումն, որք
թէ գործը և լժէ գործողները մեծ են, և լժէ մեծամեծ և օգտա-
կար բարեբներ կը բերեն և միշտ մեայուն են :

Ա՛րսէ Արիստոտէլ լժէ ճշմարիտ մեծագործութիւն կը համա-
րուի կենդանւոյն Աստուծոյ տաճար կանգնելը, ուր սքանչելիք կը
փայլին և գործը հրաւիրակ կը լինի հասարակաց աստուածպաշ-
տութեան, և աստուածպաշտութիւնը հրաւիրակ կը լինի մահկա-
նացուներին իօուակից լինիլ ընդ անմահ բնութեան :

Հռոմայեցիք տաճարն և՛ սկսէին պատերազմական շահատակու-
թիւնը, և պատերազմի աւարներու կապուտ կողոպուտ տաճարին կը

բերէին . տաճարէն կ'առնէին մեծամեծ խորհուրդները և բարի վախճանի շնորհակալութիւնները տաճարին կը դարձրէին :

Ուրեմն մեծագործութեան գերակատար առարկան է , ճշմարտին Աստուծոյ տաճար կանգնելը , զի մեծ է գեղը և արուեստի ընդունարանը , վախճան բարի՝ գործ հասարակած երախտաւորութեան արժանի է :

Դ Ա Ս Խ Բ

ԻՆՉՈՒ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ԳՈՐԾԷ ՄԵԾԱԳՈՐԾՆ

Մեծագործութիւնը երկու տեսակ է , այսինքն Նի-Բադէս և Կի-Սիւնադէս :

Նիւթապէս անոնք են որ աչքով կը տեսնուին , ինչպէս տաճար , թատրոն , բուրգեր , արձաններ , սքանչելի շէնքեր , յաղթական կամարներ , մեծամեծ շիրիմներ և այլն :

Իսկ տեսականն՝ գործողի դիտաւորութեան մէջ թաղուն պահուած է , որ կրնայ կեանք տալ առաքինի և կամ մոլի գործերու :

Արագ մը մարդիկ երբ մեծագործներու գործերը կը տեսնեն , անոնց նմանելու համար՝ մեծագործութիւն մը առջ կը բերեն , չկշռելով իրենց անյարմարութիւնը . սոքա մեծագործներ չեն , այլ մեծագործութեան ընդօրինակող կապիկներ են :

Փառամոլները՝ չէ թէ մեծագործութիւն կ'ընեն , անոր համար իրենց անունները կը դրոշմեն այն մեծ գործերուն վրայ , այլ թէ իրենց անունները մեծագործութեան վրայ դրոշմելու համար մեծագործութիւն կ'ընեն :

Նյայտիսներու վախճանը չէ թէ գործ մեծցունելն է , այլ իրենց անձը մեծցրնել :

Ինչպէս որ նկարիչները ամեն շնչին նկարներու վրայ իրենց անունները կ'ստորագրեն, այսպէս ալ փառամոլները, ամեն շնչին գործերու վրայ, (այսինքն գերեզմանի, կամուրջի, սեղանի) կը գրուան իրենց անունները: Իման այն բառիլին որ ամեն որմնու հետ կուռելով նոցա երեսը կը ծածկէ:

Մեծագործն չգիջանիր պատիւ մուրալու, իրեն համար գործոյն վայելչութիւնը շատ է:

Ղուկուղոս՝ մեծագործութեան մեծ պարգևներով Սպարդացուց գեսպանները մեծարեց, որոնք զարմացած սկսեցին իրենց երկրի սեփհական եղած համառօտ ոճով շնորհակալ լինել:

Ի փոխարէն պատասխանեց Ղուկուղոսն թէ, Մանաուորապէս 'ի շնորհս ձեր ըրի, իսկ ընդհանուր կերպով 'ի շնորհս Ղուկուղոսին ըրի:

Ղուկուղոսը հռոմէական մեծագործութեան վայելուչ ոճով պատասխանեց. քանզի եթէ այն մեծագործութեամբ ուզէր օտարները Հռոմէան հասարակապետութեան երախտապարտ կացուցանել, իւր ըրածը կը լինէր քաղաքական խոհեմութիւն. եթէ իւր սէրը յայտներ, կը լինէր բարեկամութիւն. եթէ միայն իւր ճոխութիւնը ցոյց տալու մտք ընծայէր՝ կը լինէր ունայնութիւն:

Մեծագործի գիտաւորութիւնն այն էր որ գործը իւր անձին արժանաւոր լինէր, թէև գործոյն նիւթական վախճանը հիւրասիրութիւն լինէր, բայց նորա տեսական վախճանը համեստութիւնն էր:

Եւկը կարող է հիւրասիրութիւն ընել առանց մեծագործութեան և մեծագործութիւն ընել առանց հիւրասիրութեան:

Մեծագործն իւր ըրած գործերու վրայ ո՛չ կը պարծի և ոչ ալ կը հպարտանայ, վասն զի պատուոյ համար չգործեր, այլ համեստութեան համար կը գործէ:

Նորա սիրտը միշտ իւր գործէն մեծ է, հետամուտ չլինիր որ ժողովուրդն իւր գործերը գովէ, գոհ կը լինի որ ինքը կը ճանչէ իւր գործոյն յարգը:

Զբաղձար իւր անունը գրուցել այն գործերու վրայ, վասն զի կը խորհի թէ գործը փոքր է, իւր անունը հոն արձանագրելը իրեն պատիւ չբերեր, և գործը իւր անուան արժանի չէ:

Իսկ եթէ գործը մեծագործ է, կը մտածէ փոխանակ իմ անունը իւր տեսողները փնտռելու, գործ տեսողները թող հետամուտ լինին իմ անունս փնտռելու:

Իւր ժամանակի թաղաւորաց Քջ մեծն Սողոմոն, մեծին Առտուծոյ մեծագործ տաճարը կանգնեց, և իւր անունը նորա վրայ գրեցաւ:

Բայց չէ թէ իւր անունը պայծառացրնելու համար քրաւ, այլ թէ իւր իմաստուն անուամբն, գործը աւելի պանծալի ցուցանելու համար:

Իմաստուն թաղաւորի անունը, գործը կը վեհանայրէր, և այն քրանչելի գործը թաղաւորի անունը կը փառաւորէր:

Գ Ա Ս Ի Գ.

Մեծագործն Ինչպէս Կը Գործէ

Մեծագործն գործոյն ամեն պարագաները ուշադրութեան առած պատշաճ և վայելուչ եղանակաւ մը կը գործէ, վախճանին պատշաճութեան, անձին զօրութեան, գործոյն յարմարութեան, հասարակաց օգտակարութեան, ուշադրութիւն ընելով:

Չափազանցն գործոյն պատշաճ վայելչութեան չնայի՞ր, այլ գործոյն մեծութեան կը նայի:

Փոքր և վայելչուն ալ գործոյն վայելչութեան չնայի՞ր, ծախուց նուազութեան կը նայի:

Մեծագործն իւր ըղձալի գործն չպիտի կարողանայ ՚ի գլուխ հանել, եթէ նախ չմտածէ և նորա ամեն պարագաները նկատողութեան չառնու:

Եւ այս մտածմունքն է որ գործը վախճանին, և վախճանը գործոյն կը համակերպէ :

Ազգքանդոր անուն մէկի մը մեծագործութիւնը ծաղրելի եղաւ, զի իւր ցլազլուխ երիվարի մեռած ժամանակը, նորա անուանը քաղաք մը նուիրեց, և այն քաղաքի մէջ նոյն կենդանւոյն արքայավայել դամբարան մը շինեց, և կենդանւոյն անունը գրոշմել տուաւ այն կենդանւոյն պատկեր շինուած արձանին վրայ, հաւատալով թէ իւր թագաւոր հօր հոգին այն երիվարին փոխուած է :

Այս գործը մեծագործութիւն չէ, այլ յիմար հոգեփոխութեան յայտարարութիւնն էր :

Ապերախա որդին կենդանւոյն պատուով իւր հայրն անպատուեց, զի այնչափ պատիւ ըրած չէր հօրը որչափ որ ըրաւ իւր անբան և անասուն երիվարին :

Հոս ամեն մարդիկ տարակուսութեան մէջ ծնացին, ստոյգն զիտնալու համար թէ երիվարն էր անփոտ, թէ զայն աշտանակող հեծեալն :

Ասոր անմտութեան դասէն էր Աթենացի Կիմոնը, որ Ողիմպիական խաղերու մէջ յաղթանակ առնող երկու ջորիներուն, իւր շիրմին մօտ մէկ մէկ շիրմներ կանգնեցոյց, որուն համար հասարակութիւնը վերջէն իրաւամբ ըսաւ «Այս տեղը թաղուած են, երեք անբան, այսինքն երկու ջորի և իրենց Գերը» :

Անարժան է, անասունները մարդկանց և մարդիկ Աստուծոյ հետ համապատուելը, ինչպէս որ ըրաւ երբեմն Հռոմի մարգահամ ծերակոյտն. զի Տիպերոսի յաղթութեան ժամանակը փոխանակ յաղթական կամարներ շինելու մեծակառոյց տաճար մը շինելով՝ Տիպերիտին նուիրեց և կ'ուզէր որ այն տաճարի մէջ Տիպերոսի անունը երկրպագութիւն ընդունի իբրև շանտուած :

Այս գործը այնչափ նախատելի էր, որ Տիպերոսը իր անզուսպ փառամոլութեամբ հանդերձ չմընկնեցաւ զայն ընդունելու, և քաղաքափան ակնածութեամբ մը ըսաւ «Չեր սրտն դուրս ուրիշ տաճար չեմ ընդունիր իմ անուան նուիրել: Եւ ձեր յիշատակն. Կ'զատ ուրիշ պատկեր չեմ ճանաչեր» :

Խորհրդով մերժեց Տիպերիոսը այս գործը, վասն զի այն ծերակոյտն և ժողովուրդը, որք իրեն աստուածական պատիւ կու տային ժամանակէ մը վերջ սկսեցին զինք նախատել և հալածել ըսելով. «Տիպերոսն՝ ՚ի Տիպերիս» :

Միևնոյն մեծագործութիւնը ամեն տեղ միևնոյն նշանակութիւնը չունի. զի մեծագործն ժողովրդեան հաճոյքին պէտքերու է :

Եղիպտոսի համար բուրգերը հաճոյական էին, Յունաստանի համար իմաստասիրաց համալսարանը, Սպարդապոց համար զէնքերով զարդարուած հաստասութիւնները, Արեւելին համար ջրմուղները և թատրոնները. վասն զի Արեւոտայիք փափկակեաց էին, Յոյք՝ գիտուն :

Երբ Հռոմայ ժողովուրդը սովէն կը ջարգուէր, այն նեղ ժամանակի մէջ Օգոստոսի տուած խրախճանական մեծագործութիւնը անզուժ զեղծագործութեան պատկերն զգեցաւ. ՚ի նախապէս իմաստուն ինքնակալին :

Մեծագործն գործոյն վախճանին նայելու է, որ իւր ետէէն ապաշաւ չբերէ :

Արրիանոս կայսրն Աեսոնիոս աղայ մը իրեն որդեգիր ըրած ժամանակը մեծամեծ հանդէսներ կատարեց և չափազանց գանձեր վատնեց, հանդէսներէն անմիջապէս ետք որդեգիրը մեռաւ, և կայսրն սկսաւ լալ ու ըսել «Վայ ինձ, որքան սակի կորսնցուցի ՚ի զուր, և շահեցայ ոչինչ» :

Կայսրը որդեգրի կորուստէն աւելի մեծ ցաւ իմացաւ գանձի կորստեան համար :

Վասն զի կարելի էր ուրիշ շատ մը որդեգիրներ առնել, սակայն անկարելի էր այնքան յուսկէտա վատնեալ գրաձեռքը կրկին ձեռք բերել :

Մեծագործը կըռելու է, որ մի գուցէ փառասիրութեամբ սպառած գանձը, վերջէն ձեռնարկէ անիրաւութեամբ հաւարելու :

Այնպէս սկսելու է, որ ոչ գործը թերի մնայ, որով գործողը նշուակ լինի, և ոչ գործը աւարտելէն վերջ զըշարադրութեամբ սկսի հաւարել նոյն տեղէն, ուրկէ որ աբժան չէ առնել :

Արիտաստէլ կ'ըսէ, մեծագործութեան վախճանը պէտք է լինի

համեստ . բայց Եգիպտոսի Թագաւոր Աղովպէն , իւր դասեր համեստութիւնն առնէն շարտաքսելէն առաջ , չկարողացաւ իւր մեծագործութիւնը 'ի գլուխ հանել :

Սոյն այս Թագաւորը Եգիպտոսի բուրքերէն միոյն շինութեան ձեռնարկեց իբր մեծագործութիւն , և այնչափ հիանալի և սքանչելի եղաւ , որ նորա բարձրութիւնը միտքերէն անհասանելի մնաց :

Բայց մեծագործի գանձը սպառելով՝ չկրցաւ զործն 'ի գլուխ հանել :

Եւ գործը Թերակատար չթողելու համար՝ իւր աղջկան պատիւը վաճառի հանելով՝ գործը կատարելագործեց :

Արորդութիւն չչափելով մեծագործութեան ձեռնարկող յիմարն մեծագործէ մը աւելի համեստութեան դէմ վարուող ուժրագործ մը հանդիսացաւ :

Մեծագործն ինքն կ'ոկսի և ինքն կ'աւարտէ իւր գործը . այն որ ինքը կ'սկսի և ծախոց անբաւականութեանն համար թերի կը թողու , նա նախատանաց է արժանի , վասն զի կ'ըսէ հասարակութիւնը «Այս այս սկսաւ շինել , և ոչ կարաց աւարտ բերել» : Եւ ուրիշը որ իւր նախորդէն մնացած մեծագործութիւնը կը կատարելագործէ , մեծ տաղանդութիւն կ'զգայ :

Վասն զի չկրնար ախորժանօք նայիլ ուրիշի մտաց ծնունդի վրայ և իւր գանձը վասնել ուրիշի խորհուրդները կատարելու :

Եւ այնպիսին կը նմանի այն հաւուն , որ թուխս կը նստի այն ձագոց վրայ , որոնք որ իւրը չեն :

Գեղեցիկ մեծագործ համարեցաւ Պոոս Իմփրիոսն , որ թէ խաղերը և թէ շինուածները իբրև մեծագործ կը ներկայացընէր . և իւր գործոց վրայ զարմացող Յունաց ըսաւ «Միևնոյն բանն է , քաջ պատերազմ՝ կարգել զթշնամին ահարեկ ընելու համար , և գեղեցիկ սեղան պատրաստել քաղաքացւոց սէրը անոր ձգելու համար» :

Ուրեմն մեծագործը պէտք է որ նկատողութեան առնու տեղը , ժամանակը , տեղւոյն ժողովրդեան հաճոյքը , իւր կարողութիւնը , իւր անուան մեծութիւնը , գործոյն մեծութիւնը , նորա օգտակարութիւնը և հոմնսա վախճանը :

Այս մասնական դիտողութենէն կը բազկանայ այն ընդհանուր մեծ խորհուրդն որ կը ծնանի զվայելուչ մեծագործութիւնն :

Դ Ա Ս Ի Դ

ՉԱՓԱՂԱՆՑ ՎԱՅԵԼՉՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՓՈՔՐ ՎԱՅԵԼՉՈՒԹԻՒՆԸ

Չափազանց վայելչութիւնը և փոքր վայելչութիւնը, որք մեծագործութեան երկու ծայրերն են, զվեծագործութիւնն կը խանգարեն . մին՝ աշխատութեան ծախսոց խնայելով, միւսն՝ անպէտ և անօգուտ գործերը մեծագործութեան վրայ յաւելցընելով :

Ասոնց երկուքն ևս հաւեմատութեան և վայելչութեան սահմանէն դուրս կ'եննէն, որով մեծագործութեան վրայ քող կը ձգեն : Վայելչութեան մէջ չափազանցն թէպէտ կամաւ կը գործէ, բայց անմտարար կը գործէ :

Փոքրավայելուչն խառն կը գործէ, այսինքն կամաւ և ակամայ : Մէկ կողմէն փառասիրութիւնը զինք յառաջ կը մղէ, միւս կողմէն ազահուծութիւնը յետս կը կասեցընէ :

Մին՝ սաստիկ շուտափութութեամբ գործը կը խանգարէ, միւսն հաւր գանդաղանօք կը ֆիասէ :

Մին՝ ընձառիւծու կը նմանի, որ եթէ իւր որսը շուտով ձեռք չձգէ, ձեռնթափ կը լինի և այլ ևս այն որսի ետեւէն չերթար :

Միւսն կը նմանի այն լեռան, որ ծնած ժամանակը մեծ գողդիւններով և շտապիւններով ամենքը զարհուրեցոյց, բայց չնչին մուկ մը հազիւ ծնաւ :

Չափազանցներու գործոց մէջ արիական սրտի մեծ արարքները

կը տեսնուին, բայց միշտ անմտութեան հանդամանքները կը նշմարուին անոնց վրայ :

Փոքրավայելուչի գործոց մէջ այն, մեծադործութեան ճիգերը կը տեսնուին, բայց դձուութեան բծաւոր արատն ալ անոր երեսէն պակաս չէ :

Ներոնի չափազանց վայելչութիւնն անխորհուրդ էր, որ Հռոմ քաղաքն այրեց, անոր համար, որպէս զի զայն իւր անունով (Ներոնեայ) շքեղ և փառաւոր շինէ :

Անողորմ եղաւ անոր յիմարութիւնը, զի երբ հասարակութիւնը զառն տրտմութեան մէջ աղողորմ կը տառապէր՝ ինքն Ներոն խնկալով Հռոմրոսի զգեստն հագած ջութակ 'ի ձեռին Հռոմայ հրկիզեալ աւերակաց մէջ Յրովացուց հրկիզութեան ողբը կ'երգէր :

Բայց Հռոմը չհանդուրժելով վրէժխնդիր եղաւ. վասն զի երգի փոխտէն լաց տուաւ անոր վարձը :

Նաև ծաղու արժանի էր Աաղիկողեայ փոքր վայելչութիւնը, որ մէկ յաղթութեան աւետիսը լսած ժամանակը, ամբարտաւանած գրեց Հռոմայ ծերակուտին թէ «Պատրաստեցէք մեծամեծ յաղթանակ փոքր ծախսով». այս համառօտ խօսքի մէջ դեր 'ի վերոյ մեծադործութիւն մը և նուստ կծծիւթիւն մը կը տեսնուի, որ խառնածին հրէշի մը սահմանէն անդին չին անցնիր :

Վերը դրուածներէն բոցայայտ կը տեսնուի թէ մեծադործութիւնը՝ հազուագիւտ է աշխարհիս մէջ. վասն զի անոնք որ իբրև մեծադործ պարծիլ կ'ուզէին, անոնց շատերը, թերութիւններ ունեցան և եօթն հրաշալիքները իսկ չկրցան թերութենէն ազատ մնալ :

Մեծ էր Արտեմիայ տաճարը, սակայն մեծադործ չհամարուեցաւ. վասն զի այն մեծ շէնքը բանաստեղծեալ շաստուծոյ մը նուիրելը, յաչս իմաստնոց սղայամտութիւն պատուեցաւ. և այն անհատը որ փոքր լուցկիով մը զայն ջնջեց՝ իմաստուն համարեցաւ. քան զայն եօթն մեծադործ թագաւորները, որք ունայնութեան վրայ այն մեծ շէնք կանգնեցէն և անթիւ գաւձեր 'ի կորուստ մասննդիս :

Եւ եթէ մեծագործութիւն ալ համարուէր որի տալու էր այն մեծ անունը, անոր, որ հիմն ձգեց և շլատարեց թէ անոր որ կատարեց, և հիմն ինք շնչեց :

Երկուքն ալ թերի են, մէկն՝ չսկսելով, միւսն՝ չլատարելով :

Այս դործը սէծ էր, ըստ նիւթին և ըստ արհեստին և ըստ բարձրութեան . բայց վախճանը հասարակաց բարին չէր . ուստի շափազանց վայելչութիւն համարուեցաւ :

Այսպէս ևս Եղիպտական-բրդունքը, անպիտան վախճանի համար այնքան թագաւորները աղքատութեան մատնեցին :

Ուրեմն շատ զգուշութեամբ և հեռատեսութեամբ ամեն պարտագաները ՚ի նկատի առնելով սկսելու է մեծագործութեան, որպէս զի այս երկու շափազանց ծայրերէն զերծ մնայ և մեծագործութիւնը իր սահմանի մէջ պահուի :

ԽԵ

ՄԵԾԱՆՃՆՈՒԹԻՒՒՆՆԸ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ԹԱՅՐԵՐԸ

Մեծանճնութիւնն այնչափ վսեմ է և նորա յատկութիւնները շնչեցիկ, որ շատերը զայն՝ արիութեան, այլք՝ մեծագործութեան, սմանք՝ արդարութեան, ուրիշները իմաստութեան հետ շփոթեցին :

Եւ իրաւացի էր . վստան զի արիի պէս ծանր դժուարութեանց դէմ կը առկայ, մեծագործի պէս մեծամեծ և սքանչելի կը գործէ . արդարութեան պէս՝ ուղղութենէն չշեղլի, իմաստութեան պէս՝ իրրեւ անսխալ հրամանատար կ'իշխէ ամեն դիպուածներուն :

Բայց որպէս զի մեծանճնութիւնը, իւր իսկական պատկերաւ մեզ ներկայանայ . Արիստոտէլ՝ առաքինութիւնները իրենց առարկա-

ներէն զատելով կ'ըսէ. «Մեծանձնութիւնն է հոգւոյն այն առաքինութիւնը՝ որ մեծամեծ պատիւներու մը ջտեղը հաստատուած է համեստ վախճանի մը համար :

Մեծանձնութիւնը զրուշանալու է իւր երկու վտանգաւոր ծայրերէն, այսինքն փոքրութիւնն է և փայտմէն :

Փոքրագուծութիւնը՝ թէ և մեծամեծ առաքինութիւններ ունենայ, բայց և այնպէս կարելի չէ որ մեծ պատուոյ արժանանայ :

Փքացեալն՝ թէպէտ և մեծամեծ առաքինութիւններ չունենայ, բայց և այնպէս մեծ պատուոյ կը ցանկայ :

Մեծանձն՝ երբ այս երկու ծայրերէն ազատ մնայ, իւր իսկական պատկերաւ հրապարակ կու գայ :

Եւս է մեծանձն, որ մեծամեծ առաքինութիւնները իւր անձին վրայ ցոյց տալով՝ մեծամեծ պատիւներու արժանի կը լինի :

ԴԱՍ ԽԶ

ՌՎ Է ՄԵԾԱՆԶՆ

Մեծանձնութիւնը ոչ տիրապէս արիւթիւն է, ոչ մեծագործութիւն, ոչ արդարութիւն և ոչ իմաստութիւն, բայց և այնպէս մեծանձն մարդը՝ կը լինի արի, արդար, մեծադործ և իմաստուն :

Վասն զի կրից և կամաց ու մտայ բարեկարգող ամեն առաքինութիւնները իւր վրայ կեդրոնացուցած է :

Մեծանձնի սիրտը՝ համեստութեան սեղան է, նորա ախորժակը ամեն ցած և ստորին զեղծ ախորժակներէն տարբեր է և անոնցմէ ազատ :

Նորա խօսքերն, բանաւորութեան չափով կ'արտասանուին :

Անոր խոհեմութիւնը, ճշմարտութեան քաջ և երկբայութեան մանդաղ է : Նորա վեմ միտք, առաքինութեան սանդուղ և օգտակար գործնական գիտութեանց դպրոց մ'է :

Նա ընդու առ ճառերէն աւելի մտօք լռիկ աւելի կ'իմաստասիրէ : Նորա մէկ ակնարկը ընդարձակ ճառերէն աւելի աղղու կը ներգործէ :

Վերջապէս մեծանշու թիւնը բոլոր առաքինութեանց ամփոփումն է . նորա վրայ կեդրոնացեալ այս ամեն առաքինական յատկութիւնները, վեմ, բարձր, և վեհ բարեմասնութիւնները հասարակաց յօժարութիւն և կամք դրաւեցին, առ 'ի սալ մեծանշին մեծանշութեան 'ի փոխարէն մեծ պատիւ և յարգանք : Եւ նորա մեծամեծ և օգտակար բարերարութեանց երախտապարտ ճանաչել իրենք զիրենք : Եւ այն վեմ հանձարաւորն, իրենց վրայ տէր և իշխան կարգել, իրենց ընթացից կանոնաւոր ուղղութիւն մը տալու համար :

Հողոյ առաքինութեամբ զարդարեալ մեծանշն ներքին կատարելութեան հետ, անձի մեծութիւնը ևս կ'ունենայ, ըստ ներհուն ճարտարապետի բնութեան վայելչակերպ կազմակերպութեան :

Նա մեծամարմին, մեծազլուխ, մեծակն, ծանրաքայլ, բարձրաձայն է, և գոյնը անփոփոխ է :

Մեծանշն իւր վեհ շարժմունքներով, անծանօթ բազմութեան մեջէն շուտով կը ճանաչուի զինք զիտողներէն, ինչպէս որ թուցեալ մեղուներու թագաւորը իւր գնդի մեջէն իւր մեծութեամբն և վեհանշնութեամբն կը ճանաչուի :

Մեծանշն առաքինեաց մեջէն շուտով կը ճանաչուի, ժամն զի տեսողը կրնայ գուշակել թէ այս մեծ տաճարի մեջ անշուշտ վերին մեծ զօրութիւն մը կայ սլահուած :

Հոմերոս կ'ըսէ մեծանշնի համար թէ, անոր երեսին շառաւիղները ուրիշներու վրայ կը փայլէ, ինչպէս սիրտը այնպէս ալ մարմինը մեծ և վայելուչ կը լինի և բարեձև :

Արիստոտէլ կ'ըսէ Փոքրոզին կը լինի փոքրադէմ, մանրակնեայ, նուաղաձայն, կարճահասակ, և տեսողը շուտով կրնայ վերահաս :

սու լինիլ թէ այն փոքր տաղաւարի մէջ մեծ հոգի մը կարելի չէ որ բնակի :

Փոքրոցի Լիկատիոս Կարնթացին թէ պէտ մեծ զօրութիւն ունէր , բայց սիրտը տկար էր :

Դ. Ա. Ս Ի Է

ՄԵԹԱՆՁՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ

Առաքինութիւնն է համեստութիւն , առաքինութեան էական յատկութիւնն է պատուաւոր լինելն :

Ուրեմն պէտք է որ մենք մեծանձն առաքինոցն նոյն պատիւն տամք զի անկէ մեծ բան մը չունիմք :

Մենք գերազգոյն արարչապետին պատիւ կու տամք . և որովհետեւ առաքինութիւնները զմարդն աստուածանման կ'ընեն , ուստի նոյն պատիւն նաև առաքինեաց կու տամք :

Պատուաւոր բարիք , մարմնաւոր և օգտակար բարիքներէն աւելի պուտելութիւն մը ունի , ուստի զայն իբրև ամենէն աւելի թանկագին՝ Աստուծոյ կը նուիրեմք , հետեաբար առաքինիներու կու գումք :

Ուրեմն անոնք որ առաքինութեան ճանապարհէն շանցան , կարելի չէ որ կարողանան սպասուող տաճարին մէջ մտնել . վասն զի պատիւր մինակ առաքինիներուն կը տրուի , և ոչ ուրիշի :

Մողոսացոց Այդոնէս թագաւորը իւր չքնաղ աղջիկը և իւր թագաւորութեան յաջորդութիւնը կ'ուզէր տալ այն կտրիճ անձին որ կարող լինէր երեք գլուխ ունեցող Կերբեր շունը սպաննել , որ ըստ առասպելաց նստած էր գժոխոց գրան վրայ , և ներս մտնող

ներուն կը թողարէր, և դարս ելնունները կ'արգիլէր կը խածա-
տէր, թող չէր տար :

Թագաւորութեան յաջորդութիւնը և չքնաղ աղջիկը մեծ բախտ
էր : Բայց Աբրեբր շան սպանումն ալ մեծ վտանգ էր և դժուարու-
թիւն :

Թագաւորութիւնը և չքնաղ աղջիկը, այն մեծ պատիւն է, զորս
անոնք միայն կրնան առնուլ որք երեք գլխեայ գազանը, այսինքն
բաղմագլխեայ մոլութիւնները կը յաղթահարեն և յաղթական
փառօք առաքինութեանց տաճարը կը մտնեն. իրենց ձեռքով կ'ըս-
տանան առաքինական պատկները :

Այն որ իւր նախնիքներու առաքինութեամբն պատուել կ'ուզէ,
կը նմանի այն անձանց որք օտար փոխատուներու փոխը կը պահան-
ջեն, և իրենց մոլութեամբն, իրենց առաքինի նախնեաց անունը
կ'արատաւորեն :

Այն մարդն որ ինք արժանաւորութիւն չունի և ուրիշներուն ար-
ժանաւորութեամբ իշխանութեան հասնելով պատիւ կը պահանջէ՝
կը նմանի այն գրաստին, որ երբ Խսիդեայ պատկերը իւր վրայ բար-
ձած կը տանէին և մոլեռանդ ժողովուրդն այն պատկերին երկրպա-
ղութիւն ըրած ժամանակը խզձալի գրաստ կը կարծէր թէ իրեն
կը մատուցանէին այն երկրպաղութիւնը և ոչ թէ իւր վրայ բազ-
մած պատկերին :

Մարդկային առաքինութեանց մէջ ամենէն աւելի մեծաբոյն,
գերազոյն, պանծաբոյն և դիւցազնազոյնը, մեծանձն է. անոր հա-
մար մարդիկներուն ընծայուած պատիւներէն գերազոյնն ալ անոր
կը նուիրուի :

Սխալ ըսաւ Սենեկան թէ՝ Մեծանձն փոքր պատուով կը բա-
ւականանայ :

Մոլութիւն կը համարուի, երբ մէկը իւր արժանաւորութիւնը առա-
քինութեան հետ կը չափէ :

Ներակիլէսի մահէնին մէջ ճանձերը մատք չէին կրնար առնել,
այսպէս ալ մեծանձին սրտի մէջ չնշին պատուոյ հետամտութիւն
տեղի չուննար :

Աբիւժները ծաղիկներով պսակուած թասերական խաղերու մէջ տարած ժամանակը, երբ կենդանին նոյն պսակի ստուերը կը տեսնէր՝ բարկութեամբն զայն կը պատառէր, զի իրեն սրտի մեծութեան տնայրժան կը համարէր :

Իսկ անգէն և անգօր դառները, երբ նոյն պսակները և ուրիշ ծաղիկեայ զարդերը իրենց վրայ կը տեսնէին, ուրախութեամբ և խայտալով կը դիմէին դէպ 'ի զոհարանը :

Միեւնոյն պսակը զոր առիւծը կը մերժէր ոչխարը սիրով կ'ընդունէր, վասն զի ոչխարին համար շատ էր, բայց առիւծին համար քիչ :

Այսպէս են մեծանան և փոքրոցին, փոքրոցին փոքր փաղաք շանքներէն կը խայտայ, և մեծ ուրախութիւն կ'զգայ, իսկ մեծանան զայն կարհամարհէ և կը մերժէ և չզիջանիր զայն ընդունելու :

Մեծանանութեան ճշմարիտ առարկան պատին է, որովհետև առաքինութեան ճշմարիտ վարձը այն է :

Մեծանանին մեծ իշխանութիւն պէտք է, որպէս զի կարողանայ գործել :

Եյն որ բազդին կ'իշխէ կարող է բազդի բարիքն առ բարին 'ի գործ դնել, այն որ իւր անձին կը հրամայէ կրնայ նաև ուրիշներուն հրամայել :

Առանց իշխանութեան շատ անգամ անգործ կը մնայ մեծ խոհեմութիւնը :

Առանց հարստութեան անգործ կը մնայ մեծագործութիւնը, վասն զի այն մեծ սիրտը որ կրնար մեծ գործ առաջ բերել, հարստութիւն չունենալով չկարողացաւ առնել այն գործը որ իւր սրտի մէջ կերպաւորուած էր :

Մեծանանին աչքին ամենէն աւելի մեծ բանը առաքինութիւնն է, որովհետև առաքինութիւնը աշխարհի ինչերէն և բարիքներէն նախապատիւ է, վասն զի առաքինութիւնը մնայուն է և անմահ, իսկ միւսները անդաւոր են և մեր կենաց հետ կը վերջանան :

Մեծանան գիտէ թէ արտաքին պատին, օտարի կարծեաց արաքին նշանն է, գիտէ թէ բազդի բարիքները բազդի անիւէն աւելի շուտով կը հոլովուին և հաստատուն չեն. նաև գիտէ որ իշխանա-

կան գահերու գագաթը որչափ որ բարձր է : այնչափ ալ նորա կործանումն խոր է :

Նա զիսէ թէ մարմնոյ բարիքները մարմինէն աւելի առաւելութիւն ունէ՞ն չունին : մարմնի ուրիշ բան չէ , եթէ ոչ մարդու հոգւոյն ծածկոյթը , և եթէ զայն պատուով չծածկես և չդարմանես , ինքն յինքինէ կը փտի :

Ասոր համար մեծանշան թէև արժանաւոր այս բարեաց , սակայն կ'արհամարհէ զանոնք , վասն զի զիսէ որ անոնք թէպէտ վարձք են , բայց իւր արժանաւորութեան համեմատ վարձ չեն :

Իրաւունք կը համարի զանոնք ունենալ , զի արժանի է անոնց և կը մերժէ զայն , զի իրեն արժանիքէն փոքր է :

Չունենալը անվայել կը համարի , բայց ունենալն ալ մեծ բան մը չհամարիր :

Առաքելութիւնը մինակ իրեն վայելչական վարձ կը համարի , վասն զի անկէ աւելի մեծ արժանիք ունեցող բան մը չկայ իրեն համար :

Դ Ա Ս Խ Ը

Մեծանշան և փոքր

Մեծանշան իբրև փառամոլ , չբաղձար մեծ պատուոյ և ոչ ալ իբրև փոքրոգի զայն կը մերժէ : Փառամոլ չէ , անոր համար վայելուչէն աւելի պատուոյ չփափագիր , և փոքրոգի չէ , վասն զի թէ մեծ սիրտ ունի , և թէ իւր վայելուչ պատիւն անսխալ կը ճանաչէ :

Ասոր համար մինակ պտուղա՞հ համեստութեամբն է , որ երբեմն

կընդունի զպատիւը և երբեմն կը մերժէ, առանց ուրիշներու յորս դարի :

Համեստն՝ միայն համեստ լինելու համար է որ կը սիրուի, և հասարակութիւնը անոր օգտակարութիւնը բերկրանք և փառաւորութիւնը տեսնելով և վայելելով զայն կը սիրէ : Համեստութիւն սիրելը անձը սիրել է :

Մեծանշան չէ թէ անոր համար կը փափաքի մեծ պատուոյ, որս պէս զի ուրիշներէն պատուուի, ապա՛ իւր առաքինութիւնն այնպէս կը պահանջէ, և եթէ չփափաքէր դարձելի կը համարուէր :

Պատիւ ձեռք բերելու համար ուրիշներու հետ չկուուի, պատիւ ունեցող մարդկանց վրայէն, նոցա պատիւն մերկացնել չուզիր, ինքը նոցա պատուով պատուելու համար, և իւր բուն ըզձի սահմանին հասնելու չափ ալ չփափաքիր :

Մեծութիւն մերժած ժամանակը, չէ թէ փոքրողիի պէս առ երկիւզի կը մերժէ, այլ թէ վայելչութիւնը մերժել կը պահանջէ, անոր համար կը մերժէ :

Եւ մեծութիւն ընդունած ժամանակ՝ փրայելոյն պէս ետեւէն շլշլնոր զմտնոք փնտուելու, ապա՛ անոնք հետամուտ կը լինին զայն փնտուելու, դանելու և գտնելէն վերջ զինք փնտուելներէն պատիւ ստանալէն աւելի զանոնք պատուելու կը յօժարի ազնուական վեհ սիրով. ըստ կեղծեաց՝ դատաւորաց նեղութիւնը երբ քաջին Աքիլլէսի վահանը արժանաւոր և վեհանշան Այասն զլանալով անարժան և նենգամիտ Ռիսեսսին տալ հրամայեցին, անզոյ վահան որ դատաւորներէն աւելի զղաց իւր անպատուութիւնը. Ռիսեսսի ձեռքէն սահելով՝ ծոփն ինկաւ, և բաղմածուփ ալետոց հետ մրցելով գնաց իւր արժանաւոր տէրը՝ այսինքն Այասը դտաւ :

Մինչ անարժանը՝ զվահանն կը փնտուէր, վահան ինքն՝ անարժանէն հեռանալով՝ իրեն արժանաւոր տէրը փնտուելու ետեւէն զնաց մինչեւ դտաւ. բայց ախաւս որ մեռած դտաւ :

Գ Ա Ս Խ Թ

Մ Ե Թ Ա Ն Ձ Ն Ի Ն Ձ Օ Ր Ի Ն Ա Կ Ա Լ Ի Կ Ը Գ Ո Ր Թ Է

Բարոյական առաքինութեանց մէջ ամենէն մեծն է մեծանձն , բայց զինք շճանաչողներուն խիստ ասեղի է . անոր համար որ բարձր լեռան գլուխ նուաճ կը դիտէ և ստորին կողմը տեսած մարդիկը իր բն զմրջիւն կը տեսնէ , նշանակութիւն չտար առանձնաւոր մարդկանց , թէ և հարուստ , մեծատուն , ազնուական և հզօր լինին :

Իւր անձը աստիճանաւ այնչափ վեր կը դասէ մարդիկներէն առաքինական գործոց մասին , որչափ որ իւր գանուած տեղը այն դիրք , տարբերութիւն կը դնէ իրեն և ստորին կողմն գտնուող մարդկանց մէջ տեղը :

Նա ինքն իւր մէջ զբաղած է , խիստ գոհ է իւր գերազանց վիճակէն , բնաւ փոյթ չէ իրեն իմանալ թէ ուրիշները ինչ կ'ընեն և ոչ ալ կը փափաքի որ ուրիշները իմանան թէ ինքը ինչ կը գործէ , շատ է իրեն որ ինքը գիտէ թէ ինչ կը գործէ :

Նորա աչքին մեծամեծ առաքինութիւններէն աւելի սւրիշ որ և իցէ իր մը մեծ չհամարուիր , և այն առաքինութիւնները իւր անձին վրայ անսխալ կը ճանաչէ , ասոր համար չզարմանար իւր առաքինութեանց վրայ . որոց որ այլք ապշութեամբ կը զարմանան :

Նա՛ ոչ ոք չգովեր և ոչ կը պարտաւէ . վասն զի եթէ պարտաւէ՝ օտարաց գործերուն զննիչ պիտի համարուի , եթէ գովէ՝ զանոնք բան մը համարած կը լինի , մարդահաճութեան չզիջանիդ , աւելի կ'ընտրէ ճշմարտութեամբ յանդիմանել , քան թէ ստուրթեամբ հաճոյանալ :

Իրեն փոյթ չէ որ ինքը մարդիկներէն գովութիւն ընդունի , և կամ պարտաւ , վասն զի նշանակութիւն չտար այն գովեստներուն ,

որոց տէրերը ինք կ'արհամարհէ . և անոնք որ չեն կրնար զինք պատուել, փթէ կրնան զայն արհամարհել: Արհամարհոտ լինելն՝ մեծանձին յատուկ է:

Ասոր համար անուղիղ դատողները փոքրոգիին՝ պարկեշտ և մեծանձին՝ գոռոզ անուն կու տան . և թէև փոքրոգին աւելի կը սիրեն բայց մեծանձէն ալ կ'ակնածին:

Եթիւք վերը թէ մեծանձն՝ անձնիւր անհասնեբը առանձին առանձին կ'արհամարհէ, բայց բազմութիւնը չարհամարհեր, խորհելով թէ իւրաքանչիւր անհատի առաքինութիւնները իրեն ունեցած առաքինութիւններէն փոքր լինելով, այո՛, արհամարհելի է, բայց նոցա հաւաքական առաքինութիւնները իրենին հաւասար և թերեւ աւելի և գերազանց պտեւելով թէ կ'երկնչի և թէ կը պատկառի անոնցմէ:

Անձրեանբու կաթիլները առանձին առանձին նշանակութիւն չունին, բայց անոնց միահաղոյն հաւաքական հոսումն, հեղեղները կը կազմէ, պատերը և շինութիւնները կը տապալէ, լեռները կը քանդէ, քաղաքները կ'ողողէ, և ամեն բան իւր հոսանքին կը զոհէ:

Ասոր համար ըսաւ եօթն իմաստասէրներէն մէկը թէ «Զգոյշ լեր ՚ի բաղմաց»:

Փոքրոգին մասնաւորները ևս մեծ կը համարի, իսկ փրացեալն, մասնաւորները և բազմութիւնն ՚ի միասին առհասարակ կ'արհամարհէ:

Սակայն մեծանձն՝ մասնաւորները կ'արհամարհէ, վասն զի իր ունեցած առաքինութիւնը չունին . և բազմութիւնը կը յարգէ, վասն զի իրեն հաւասար և իրմէն աւելի առաքինութիւն ունին:

Մեծանձն՝ զժողովուրդը կը սիրէ, անոր ատենակալները և կանոնադրեանքը կը պատուէ իրենց օրինաւորութեանց համար:

Ժողովրդեան ուժով զօրացեալ իշխանները, և իմաստութեամբ պերճացեալ դատաւորները առաւելապէս կը յարգէ և կը պատուէ:

Մեծանձն՝ եթէ գտնէ իրեն պէս մեծանձն, իրեն զուգահաւասար անձինք, շատ կը սիրէ, զի ինչպէս որ նմանութիւնը կը ծնա-

նի զւէրը : այսպէս ալ զուգահաւասարութիւնն կը ծնանի փոխան-
ձաւորութիւնը . սոյն նախանձաւորութիւնը երբեմն Քեաներու հետ
լծորդուած նախանձ կը բերէ , և նախանձն ալ մահու շափ առե-
լութիւն :

Միհրդատի իւր շքեղ առատաձեռնութեամբ , մեծագործութեամբ
և մեծանձնութեամբ արեւելեան ազգաց մէջ մեծ հանդիսացաւ ,
այսպէս ալ Միհրդատին հաւասար նոյն ձիւքերով պերճացեալ էր
Նաթան . այս երկու համազօր և համաձիր իշխանները Ասիոյ փրկա-
բարներն էին , և ամենուն սիրելի և պատուելի :

Բայց Նաթան խորհեցաւ թէ՛ « Բանի որ ինծի համահաւասար
մէկը կայ , իմ պատիւս փոքր կը համարուի , » և խժգժաբար ուզեց
որ իւր նմանն բաւեայ աշխարհէս , որպէս զի ինքը միայն մնայ :

Տեսէք թէ նախանձը մեծանձնութեան վեհ բարձրութենէն եր-
բեմն նուաստ փոքրկութեան վերջի աստիճանին կ'իջեցունէ զմարդն :

Միհրդատը երբ Նաթանայ շար խորհուրդն իմացաւ , իւր թրշ-
նամին գոհացրնելու համար ինքնակամ յօժարութեամբ յանձն ա-
ռաւ իւր պլուխը տալ :

Միհրդատի այս մեծանձնութիւնը մարդկային ամեն մեծանձնու-
թենէն զեր 'ի վերոյ դատուեցաւ :

Այնպէս որ նոյն իսկ Նաթանը ապշեցաւ և զարմացաւ , այնչափ
որ Նաթան Միհրդատի ոտքին խոնարհելով՝ միշտ նորա հլու ձեռ-
լու խոստումն արաւ :

Փքացեալն՝ ոխերիմ լճնամի է մեծանձին , սուս մեծանձն լի-
նելիւ հօժար՝ աքաղաղ իւր պատկեր 'ի հայելուջ տեսած ժամա-
նակը բարկանալով՝ սկսու թևով կտուցով կուռիլ իւր թարմա-
տար կեղծ պատկերի հետ :

Եւ որովհետև փքութիւնը մեծանձնութեան սուտ պատկերն է ,
մեծանձն կը խորշի անկէ , և միշտ զայն կը հալածէ :

Կատող ճշմարիտ մեծանձն էր . վասն զի իւր հայրենեաց մէջ
նորա առաքինութիւններէն և մեծ սրտէն , ոչ մեծ առաքինութիւն
կար և ոչ մեծ սիրտ :

Ինքնակալութեան արժանի Կատողն՝ գէմ կեցաւ Կեսարոսի ինքս

նակալութեան հասնելուն : բայց չէ թէ ինքն Աստուծոյ ինքնակալ լինելու նպատակաւ , այլ թէ անոր համար որ Աստուծոյ անարժան էր ինքնակալութեան . և կ'ուզէր Աստուծոյ որ հայրենաց բաղդը անարժան փքայեալ ինքնակալի մը ձեռք չմատնուի :

Աստուծոյ հասարակաց ազատութիւնը վտանգի հասած ժամանակը բոլոր ուժով զայն պաշտպանեց , բայց ազատութիւնը ինքն իւր ձեռքով ընտրեց իւր գերութիւնը և ազատասէրն Աստուծոյ գերութեան չհասած ազատ մեռաւ , և ազատութեան գերութիւնը չտեսաւ :

Մեծանձի առաջի պայմանն է ազատ լինել . կարելի է որ բոց և սուր իրարու հետ ըծորդուին , բայց անկարելի է մեծանձութիւնը և ծառայութիւնը իրարու հետ առնչութիւն ունենան :

Այն որ ծառայական կապերով կը կապուի , նա մեծանձն չէ :

Այն որ ուրիշներուն հրամանի ներքե է , նա մեծ պատուոյ արժանի չէ , մեծանձն ըստ որում ազատ կամ իշխան է , և կամարժանի է իշխան լինելու :

Բնութիւնը զմարդն ազատ ըրաւ , բաղդի բերումն զայն ծառայ ըրաւ , իսկ բռնութիւն զայն գերի ըրաւ , բայց մեծանձն , իւր բանաւոր ազատութիւնն չկորսնցուց , որովհետեւ բռնութեամբ բան մը չգործեց , և ոչ ալ բաղդէն կը յաղթուի :

Ինչ է ազատութիւնը , բայց եթէ մէկը կարող լինի իւր կամաց ազատութեամբն գործել :

Եւ ով կրնայ իւր կամաց ազատութեամբ գործել , եթէ ոչ այն որ իւր կամքը ուղիղ բանի հետ կը միացնուի :

Որ և է օրէնքներ կարող չեն մեծանձնի ազատութիւնը բաճնալ . վասն զի այն օրէնքները ուղիղ բանին վրայ հիմնուած են . և մեծանձն ալ ուղիղ բանի կամեցածը կը սիրէ :

Նա օրինաց բունազատութեամբ չգործեր , ապա իւր կամաց ուղիղ կը գործէ և իւր կամքը իրեն մէջ թէ օրէնք է և թէ օրէնդիւր , այսպէս է նաև քաղաքային և մարդկային օրինաց մասին եթէ օրէնքն արդար է և ըստ արժանւոյն ուղիղ բանին համաձայն . մեծանձնի կամք չբռնադատուի , վասն զի արդէն ուղիղ բանի կամեցածն է մեծանձնի սիրածը :

Իսկ եթէ օրէնքն անիրաւ է, և անարժան առաքինութեանց համար, առաքինիներէն և ոչ մէկը կ'ընդունի զայն, մանաւանդ մեծանձն որ ամենէն առաքինացոյնն է, իսպառ կը մերժէ զայն :

Եւ եթէ դէմն ելլէ մեծանձին արքոր, սպառնալիք, բանտարկութիւն, համոզում, մահաբեր տանջանք և մահ իսկ չեն կրնար նորա կամք յեղաշրջել անարդար բան գործել տալու :

Կարելի է և շատ իսկ կը պատահի որ բազմ և մեծամեծ և բարերար մեծանձինք բոնայաղթ թշնամիներու ձեռք կը ձգէ, ինչպէս որ ձգեց Հռեգուդոս մեծ յաղթական Վաղերիանոս ինքնակալն :

Սակայն մեծանձն այս թշուառութեան մէջն անգամ բաղդին կը յաղթանակէ և բարձր կ'երևի :

Վասն զի նորա յաղթուած շղթայակապ մարմնոյ մէջ նորա մեծ սիրտը անյաղթելի և ազատ կը մնայ :

Իփլիոսի ձեռք մասնուող Պէրսէոսն իւր մեծութիւնը կորսնցուց երբ տղայի պէս իւր յաղթողին ոտքն ինկած, ծունկը կրկնեց համբուրելով և լալով իբրև ողորմութիւն խնդրեց իւր կեանքը :

Առ որ պատասխանեց յաղթողն թէ Կ'ամաչեմ՝ որ քեզ պէս շնչին մտրու մը յաղթած եմ :

Պէրսէոսի սիրտը փոքրողի եղաւ յաղթուած ժամանակը, անոր համար խիստ արժանի էր այն շղթային որ գործիք եղաւ փոքրողւոյն նուաստ մահուան :

Մեծանձն չուզեր հրամայել, անոր համար ալ չսիրեր ծառայել :

Սենեկան կ'ըսէ «Մեծ իշխանութիւնը մեծ ծառայութիւն է, սաղտկալի է խուժանին հրամայել ինչպէս որ սաղտկալի է նաև անոնց ծառայել » :

Բժշկութիւնը երբ ընդհանուր սկզբունքներուն կը նայի՝ իմաստութիւն է, իսկ երբ մասնաւոր գործողութեանց կը մտնէ արհեստի կը փոխուի :

Այնպէս ալ երբ քաղաքակաւնութիւնը հանրական ծառայութեանց մէջ կեցած է, զիտութեանց թաղուհին է, իսկ երբ քաղաքական կատալարութեան մասնաւոր գործերու կը բաժնուի բազմազարդ ծառայութիւն մը կը դառնայ :

Վասն զի մեծամեծ բեռները բառնալու դժուարութեանց հետ , հասարակաց մեծամեծ տրտռնջները ևս կը լսէ :

Ինքն անհանգիստ կը լինի , որպէս զի հասարակութիւնն հանգիստ մնայ , ականջը կը ձանձրանայ անախորժ և զզուելի խօսքերը լսելէ , աչք չուզեր տեսնել այն խաժամուժը որ ոչ խօսիլ գիտէ , և ոչ լռել , ոչ համոզել գիտէ և ոչ համոզուիլ , ոչ պարտք կը ճանաչէ և ոչ ուղիղ իրաւունք , այս խառնաշփոթ վիճակի մէջ երբեմն կեղծ չտեսնող կը ձեւանայ , մերթ երկիւղներով սաստելու կը ճգնի , երբեմն թշնամին յաղթելու համար իւր կամաց հակառակ բռնութիւն կը ձեռնարկէ , երբեմն իրենները զսպելու համար շարագործները կը պատժապարտէ , երբ գլխութիւնը խառութենէն աւելի մեասակար կը տեսնէ , կ'ստիպուի իւր իսկ սիրելիներու արիւնը թափել , այս տաժանելի վարուողութիւնը երբեմն այնպէս կը ներգոծէ իշխանաց և ինքնակալաց , որք կ'ստիպուին անիծանել այն օրը , յորում իրենք այն իշխանական պաշտօնն ստանձնեցին :

Մինչ զայն 'ի ձեռս բերելու համար հաղարարութիւններ 'ի գործ դրած էին և սրտի յօժարութեամբ իբրև փառք ընդունած էին :

Այս ամենը լաւ կը ճանաչէ մեծանձն , ուստի չուզեր հրամայել , և ոչ ալ հրամայուիլ և հնազանդիլ :

Միայն կը հրամայէ իւր անձին , որ սիրով կը հնազանդի , և կը հնազանդի անոր , որ գիտէ արժանապէս հրամայել , ինքը իւր մէջ կը հրամայէ և կը հրամայուի առանց բռնապատութեան , զի իւր կամաւն է թէ հրամայելը և թէ հրամայուիլը , որոց երկուքի մէջն ալ ինքն ազատ է :

Մեծանձին ամենէն երեւելի բաղձանքը՝ ազատութիւնն է :

Նա ճոխութիւն չսիրեր , և ոչ ալ անթիւ կալուածները բան մը կը հաճարի . ընդարձակ դաշտերը ; նորա աչքին նշանակութիւն չունին :

Գեղեցկաշէն պալատները , փառաւոր դահերը , գեղեցիկ նկարները և քանդակները բնաւ նորա աչքի առաջ նշանակութիւն չունին , վասն զի գիտէ թէ անոնք բաղլի բարիքներ են և հասաւտուն չեն :

Առ առաւելն մինչև 'ի դերեզման կ'երթան . նա դիտէ որ սոցա կորուստը մեծ ցաւ կը բերէ , ասոր համար նշանակութիւն չտար :

Մեծանձն կրնայ այս ամեն բարիքները բանաւոր ճանապարհաւ մը ստանալ , իրրև պիտանի միջոց մը իւր առաքինութեան :

Ջանոնք կ'ստանայ բայց անոնցմէ չստացուիր , վասն զի ուրիշներուն կարևոր դատուածը , իրեն համար անկարևոր է և աւելորդ :

Իսյ բարեաց կորուստը որ ուրիշներուն մեծ հոգ է , մեծախնային բնաւ հոգ չէ :

Մեծանձն իւր մարմնոյն չծառայեր , չդիտէ որ նա հողւոյն ծառան է :

Այլոց բով , պարզեատուութեան և կոչունքներու մէջ պերճ : իսկ ինքն իւր քովը միջակ է , և ոչ պճնասէր : Խոշորասէր է , քան թէ փափկասէր . անտեսութեամբ կը վարուի իւր մարմնոյ հետ . նորա պէտքերը չլտրեր որ շտկարանայ . պէտքէն աւելի չմտաած կարարի որ չլրբանայ :

Իւր կեանքին չծառայեր , դիտնալով թէ՛ ինրը ծնած է չէ թէ կեանք մշտնջենաւոր պահելու համար , այլ թէ զայն պատուաւոր վախճանի մը հասցընելու համար :

Նա կենաց երկարութեան չնայիր , այլ նորա մեծութեան կը նայի :

Նա առաքինութեամբ լի իրրև անկարօտ ոչ կը զիջանի իւր կեանքը դնել և ոչ կը խոնարհի զայն վաճառել :

Մեծանձն համբաւոյ չծառայեր , վասն զի օտարի կարծեաց չը հետեւիր , մի միայն ստուգութեան ճշմարտութիւն մը անհամար կարծիքներէն նախապատիւ է իրեն համար :

Մեծանձն իւր առաքինական գործոց փորձովը ուղիղ վերահասութիւն ունի ճշմարտութեան , անոր համար իւր սեփհական դիտութիւնը ուրիշ մարդկանց ամեն կողծիքներէն վեր կը դասէ :

Մեծանձն զո՛ր սահմանեց միտ չգնելով պարաւաւորներուն . ստով ինչ թէ՛ մեծանձն մինակ կը նայի որ բարի գործէ , փոյթ ինչ թէ՛ այլք բարի չխօսին իրեն :

Մեծանձն՝ այլք իւր գատատախին արժանի չդատելու հաւար ,

զանոնք չդատեր և այլոց չծառայելու համար նոցա դատաստանէն երկիւղ չունի . անոնց բրած դատաստանի վրայ ծաղր կ'ընէ , վասն զի անոնց ուղիղ կարծեցեալ դատաստանները մեծանձանց ուղղութեան բոլր մտած , իրենց ֆնասակար կողմն ցոյց տուած և մերժուած են իբրև սխալ և անպէտ :

Մեծանձին առջնորդը ուղիղ բանաւորութիւնն է , անոր համար կրից չծառայեր . յաջողութեան մէջ պարկեշտ է , ձախորդութեան մէջ արի է , անտարբերութեան մէջ միօրինակ և աներկիւղ է , զի բանն անոր մէջ զօրաւոր է . հիթէ մէկը պատուհասէ՝ առանց ցասման կը պատուհասէ , զի բանին որոշմամբն է :

Ինչպէս որ երկինք երբեմն պարզ է , և կը փայլատակէ , այսպէս ալ մեծանձն սուր կը շողացընէ , բայց իւր սիրտը խաղաղութեան մէջ է :

Նա՛ այն բաղդին չծառայեր , որ չգիտեր թէ , նա զինք որ կողմն պիտի ձգէ , զիսնալով թէ բաղդը ոչ կրնայ իրեն առաքինութիւն տալ և ոչ կրնայ բառնալ . և նորա առուտուրը միայն արտաքին բարեաց սահմանի մէջն է :

Ուստի միշտ միօրինակ է ինքն բաղդի թէ տարգյն և թէ առնելոյն մէջ , և ընաւ չայլայլիր , յաջողութեան մէջ՝ չվստահիր . ձախորդութեան մէջ չխուովիր :

Մեծանձն գեւ վտանգ չտեսած՝ ինքզինք կը պատրաստէ զիմակալելու :

Սոկրատայ դաստիօսութեան ժամանակը իւր Սոփրոնիսկոս որդւոյն մահուան լուրը հաղորդեցին իրեն . նա փոխանակ զոյն փոխելու , սիրտը խռովելու , խօսքերը այլայլելու , ամենայն հանդարտութեամբ և անխռով սկսեալ դասն շարունակեց և աւարտեց , և ապա ըսաւ «Օն , երթիցուք տալ զպատիւ յուղարկաւորութեան Սոփրոնիսկոսի» աստ կը յաղթանակէ այն առածը թէ՛ «Իմաստունն է միայն ազատ , և ուրիշ ամենքը ծառայ են :

Մեծանձին և միանգամայն իմաստնոյն այս մեծ առաքինական սկզբունքները՝ ի դործ դրած ժամանակը գոհհիլ մարդիկ զանոնք մոլութիւն կը համարին , զի Սոկրատայ տոկուն վեհարտութիւնը ուսմաց աչքին անպթութիւն համարուեցաւ :

Եւ այս է Սոկրատայ և ռամկաց մէջ տեղը եղած տարբերութիւնը, որ Սոփրիխիսկոսն ծնած ժամանակը Սոկրատ գիտէր որ իւր որդին որևէ օր մը պիտի մեռնէր . ուստի իւր որդւոյն մահը նորա ծնած օրը հոգաց :

Իսկ ռամիկն Սոփրոնիսկոսի մեռնելէն վերջն զգաց անոր մահը և այն օրը սկսաւ նորա մահուան վրայ մտածել, մինչ Սոկրատն ծնած օրը մտածած էր այս անդիմադրելի հրածեշտը :

Փոքրոգին ամեն մարդկանց կը հաւտայ և անոնց ետեէն կ'երթայ, Փքացեալն ոչ ոքի չհաւտար և մարդու ետեէն չերթար, թէև իսպառ անիրաւութեան մէջ գտնուի . իսկ մեծանձն՝ ըստ որում բռնի կը գործէ, հաստատուն կը մնայ իւր գործերու մէջ, այնչափ մինչև որ իւր խորհուրդէն աւելի զօրաւոր խորհուրդ մը իւր սրտի մէջ տեղի ունենայ և իւր խորհրդեանը յաղթէ :

Մեծանձն ինչպէս որ ուրիշներէն աւելի իմաստուն է, այսպէս ալ չախորժիր այլոց խօսքերը իրեն խօսքերէն վերադաս համարել :

Եւ եթէ սխալ ալ գործէ մէկը չհամարձակիր անոր ազդարանել, ինչպէս որ հանդիպեցաւ Օդոստոս կայտեր :

Օդոստոս կայտն շնացեալները պատժելու օրէնք մը հրատարակեց, և իւր դուստրը այս յանցանքի մէջ գտնուելով անխտիր կերպով օրէնք 'ի գործ գրաւ . իւր դուստրն աքսորելով բոլոր աշխարհին յայտնեց իւր տանը պակասութիւնը, մինչ կարելի էր իւր մէկ անկիւնը պատսպարելով ծածկել զայն, վասն զի յանցանքը հրապարակ ելած չէր :

Յանցաւորն իւր հօրմէն աքսորուելով ամօթն ալ իւր երեսէն աքսորեց . այն յանցանք որ զաղտագողի կը գործէր առ երկիւղի սկսեց յայտնի և հրապարակաւ գործել :

Օժառուկ շնացեալն հրապարակական պողոտիկ դարձաւ :

Եթէ Ռգոստոսն առաջէն զգար որ առանց ինքզինք յայտնի խայտառակելու չպիտի կարողանար իւր յանցաւոր դուստրն պատուհասել, խոհեմութիւն պիտի համարէր զայն իւր տան մէկ անկիւնը ծածկել քան թէ աշխարհի յայտնել :

Երբ զգաց իւր անպատուութիւնը՝ սաստիկ բարկացաւ, աւելի իւր սխալման վրայ, քան թէ յանցաւորի յանցանացը :

Եւ յուսահատութեամբ աղաղակեց, հիմա կը ճանաչեմ թէ իմ բարի խորհրդականներս Ազրիպպասն և Մեկենասը կորսնցընելով շատ մեծ կորուստ եմ ունեցեր :

Մեծանձն այլոց երախտիք կ'ընէ, բայց անոնցմէ երախտաւորուիլը չսիրեր. անոր համար որ երախտիքը, շատ անգամ երախտապարտին ազատութիւնը կը կապեն, և եթէ երախտիք ընդունի ալ կը ցանկայ որ շուտով մը տոկոսով վճարէ, որպէս զի իւր երախտապարտութեան կապէն արձակուի, և իւր երախտաւորութեան կապովը կապէ այն անձը, ուրկէ քիչ մ'առաջ կտպուած էր ինք :

Մեծանձն իւր արժանաւոր ընկերը կը փնտռէ որ մրցի հետը :

Փիլիպպոս իւր Ազէքսանդր որդւոյն հարցոց թէ Ոլիմպիական հանգիսի խաղերու մէջ արշաւահանդիսին պիտի ընթանամ. պատասխանեց Ազէքսանդր թէ, Այո՛, պիտի ընթանամ, եթէ ինձ ընկերակից թագաւորներ գտնեմ. որ կարողանան ինձ ընթացակից լինիլ :

Մեծանձն ամեն մարդուն շղիմակալեր, եթէ դիմակալէ ամենայն սրտէ կը դիմակալէ. իւր հանդստութիւնը չկորսնցընէր, և ոչ ալ թշնամւոյն հանգստութիւն կու տայ : Մեծանձն կամ իշխան է, կամ իշխանաց վրայ ահրնկէց :

Նա զժողովուրդ կը սիրէ և իւր մեծամեծ աւագքինութիւնները զինք ժողովրդին հաճելի կը ներկայացընեն :

Նա՛ ժողովրդական կառավարութեանց մէջ խորհրդարանական պատգամատու է, նա՛ հայրենեաց զարդ և զօրաց զինարան է, օտարներուն այնչափ անսցիւտ է, որ անկէ մեծ բան մը չեն կրնար ցոյց տալ :

Հատերը ծովային դժուար ճամբորդութիւնք յանձն կ'առնուին ՚ի Եորնթոս գնալ, որպէս զի Տիմոլէան մեծանձն տեսնէ ին, որ ծերացած և աչքի տեսութիւն խանգարուած, իւր տան մէջ կը նստէր իբրև իւր քաջութեան մնացորդ յիշատակ :

Շատ անգամ զայն իրենց թևերուն վրայ բարձած թատրոն կը տանէին, և անկէ խորհուրդ կը հարցընէին :

Այս անձը իւր խորհրդատուութեան մէջ յայտնի ցոյց կու տար թէ իւր կոյր երկու աչքերը՝ քաղաքական և պատերազմական իրողութիւնները իւր քաղաքացոյց բոլոր առողջ և սրտոս աչքերէն աւելի հզօրեղապէս կը տեսնէր :

Դ Ա Ս Ծ

ՓՈՔՐՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՓՔԱՅՈՒՄՆ

Իշխանութեան և հրապարակական պատուոյ տենջը երկու հա-
կառակ ներդործութիւններ կ'ընեն մարդկանց վրայ :

Ոմանք թիթեռան պէս այնչափ կը մտտեանն կրակին, որ թևեր-
նին կ'այրեն և իրենք կը վնասուին, ասոնք են հպարտները և փքա-
ցեալները, ոմանք ալ իբրև զշղի՛ այսինքն կ'են զայնչափ
կը վախնան լուսոյ փայլատակմանէն, որք խաւարչոյն ստուերնե-
րու մէջ պահուած կը մնան, և ասոնք են փոքրողիները :

Փքացեալն թէպէտ չունի մեծամեծ առաքինութիւններ, բայց
իւր անձը մեծ պատուոյ արժանի կը համարի, փոքրոպին թէև ունե-
նայ մեծ առաքինութիւն, բայց իւր անձը մեծ պատուոյ ընդունակ
չհամարիր :

Փքացելոյն սէրը առաքինութենէն թափուր է, մինակ սնտիար-
ուութեան հողմերով կը սնանի :

Փոքրողին առաքինութեամբ լեցուած սիրտ մը ունի, բայց չարտա-
բնդիւր զայն հասարակաց զէպքերու մէջ պայծառ կերպով երևան
բերել. եթէ հարցուի թէ ինչպէս առաքինութեամբ լի է այն սիրտը

որ այն առաքինութիւնները 'ի գործ դնելու չափ քաջութիւն չունի : Եւ կամ թէ ինչպէս թափուր է միւս առաքինութիւններէն , որուն սիրտը փսքրողոյն սրտէն շատ մեծ է . կը պատասխանեմ թէ « Փոքրոգութեան մոլութիւնը , բարոյականէն աւելի բնական պակասութիւններէն կը ծնանի , որովհետեւ նորա խառնուածքը մեծանձին խառնուածքէն տարբեր է , անոր համար որքան մեծանձնի սիրտը ջերմ է , այնքան ալ փոքրողոյնը ցուրտ է :

Եւ որովհետեւ հոգին կատարելութեան մասին մարմնոյ ետեւէն կ'երթայ , այդ բանաւոր ցրտութիւնը անոր շատ մը գժուարութիւնները ցոյց կու տայ նորա վեհ իշխանութեան մէջ , անոր համար կը հրաժարի մեծամեծ պատիւներէն և փոքրով միայն կը բաւականանայ :

Փքացեալն ալ անոր հակառակն՝ թէպէտ իւր անձին վրայ շատ առաքինութիւն չունի , և ոչ ալ մտաց մէջ շատ իմաստ , բայց որովհետեւ որտի մէջ մեծանձնէն աւելի շատ մը ջերմութիւն ունի անոր համար խրոխտ վստահութեամբ վեհ իշխանութեան և մեծ պատուոյ հետամուտ կը լինի , որուն որ ընդունակ չէ , ինչպէս որ մեծանձն ընդունակ է :

Փոքրոգին կենաց վտանգէ չվախնար , բայց մարմնոյ պատուոյն վտանգէն սաստիկ կը վախնայ :

Կեննք տալու համար ամեն քաջգորականները իրենք զիրենք պատրաստ ցոյց կու տան , իսկ հասարակութեան կառավարութիւնը ստանձնելէ մինչև անգամ զգոնամիտներն և քաջաբերտները հրաժարելով խոյս կու տան այն մեծամեծ փառքերէն և պատիւներէն :

Լաւ կ'ընտրեն առանձին երկասիրութեամբ կեննք վարել , քան թէ քաղաքական իրողութեանց մէջ հրապարակային ղեկն ձեռք առնուլ . ըստ իմաստնոյն թէ « Սիրեաց լինել անծանօթ » :

Փքացեալն ասոր հակառակ ամեն ջանք 'ի գործ կը դնէ , ոտն փառաց և պատուոյն հասնելու հանձարը չունենալով՝ չկրնար առաջիկայ կործանման վտանգները երևակայել :

Փքացեալն ըստ երևութին նման է մեծանձին , իսկ ըստ էութեան , աննման է . փոքրոգութիւնն ևս ըստ էութեան նմանագոյն է , իսկ ըստ երևոյթին աննմանագոյն է :

Փքացելոյն համարձակութիւնը, իւր արժանաւորութենէն աւելի է. փոքրագոյն արժանաւորութիւնն ալ իւր համարձակութենէն աւելի է :

Ինչպէս որ շուայն առատաձեռնի կապիկն է, և յանդուզն ալ արիին կապիկն է, այսպէս ևս փքացեալն մեծանձին կապիկն է, զի սնափառութեամբ մեծանձն երեւիլ կ'ուզէ, անոր համար մեծ պատուոյ արժանի կը համարի զինքը :

Փքացեալն՝ իւր նպատակին հասնելու համար կը բարկանայ, կ'սպառնայ, փոքրոգին իւր նպատակին հասնելու համար, կ'աղաչէ և կը խոնարհի :

Նա՛ փոքր ֆիասոյն համար մեծ վրէժինդրութեան կը պատրաստուի. սա ինքը իւր մէջ կ'այրի և կը տոչոտի, կը ասառապի առանց ուրիշի բան մը յայտնելու :

Փքացեալն այլոց մեծ գործերը կ'արհամարհէ. փոքրոգին՝ այլոց փոքր գործերը կը գովաբանէ և մեծ կը համարի :

Նա կ'ուզէ մեծանձնէն աւելի մեծ գործ գործել. սա՛ մեծանձնի գործոյն հասնելու և հաւասարելու չվստահիր :

Ինչ բանէ որ խորշիլ պէտք է՝ փքացեալն անոր կը ձեռնարկէ, ինչ բանի որ ձեռնարկել պէտք է՝ փոքրոգին կը խորշի անկէ :

Փոքրոգին լաւ է քան զփքացեալն, զի կարելի է որ փոքրոգին, մեծանձն լինի, իսկ փքացեալն՝ չէ կարելի, վասն զի փքացելոյն էութիւնը կը պակասի, իսկ փոքրագոյն միայն սրտի ջերմութիւնը կը պակասի :

Վարելի է ըսել՝ փոքրոգին է առաքինի ոմն երկչոտ, փքացեալն է մոլի ոմն խրոխա :

Վարելի է փոքրագոյն սրտի ցրտութիւնը հայրենեաց սիրով ջեռուցանել, և կամ բուռն կիրքէն զայն առաջ մղել, այսպէս ալ բարեկամաց յորդորներէն զայն սթափեցնել, նաև կարելի է զայն շարժել իւր սիրելեաց աղաչանքներէն կամ բռնազրօսիչ հարկերէն և զինք քաջալերող իմաստուն խորհրդականներէն, ասոնցմէ շարժեալ կրնայ հասու լինիլ իւր մէջ թազուն պահուած զօրութեան, և յետ այնորիկ կ'սկսի ամեն զժուարութիւնները իւր

աչքին դիւրին երևնալ, որով աստիճանաբար մեծանձնութեան բարձրութեան կը հասնի :

Իսկ փքացեալն՝ առանց առաքինութեան հանճարոյ կը բարձրանայ այն մեծ պատիւներուն, ուր ուրքի հաստատութեան տեղ չգըտնելով՝ այնպէս կը զահափիժի որ հասարակութիւնն ալ իւր հետ կը կործանէ :

Դ Ա Ս Ծ Ա

ՊԱՐԿԵՑՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս որ մեծամեծ ծախուց չափաւորութիւնը, մեծագործութիւն կը համարուի, և միջակային ծախուց չափաւորութիւնն առատաձեռնութիւն կը համարուի, այսպէս ալ մեծամեծ պատիւներու չափաւորութիւնն մեծանձնութիւն է, միջակային պատիւներու չափաւորութիւնն ալ պարկեշտութիւն է :

Այն որ միջակ՝ առաքինութիւն մը ունի, իւր անձը միջին պատուոյ արժանի կը համարի, նա պարկեշտ է :

Այն որ փոքր առաքինութիւն ունի, և իւր անձը կ'ուզէ միջին պատուոյ արժանի դատել, նա փառամոլ է :

Եւ այն որ միջակային առաքինութիւն ունի և իւր անձը միջին պատուոյ անգամ արժանի չդատեր, նա անհոգ է :

Պարկեշտութիւնը մեծանձնութեան փոքր տեսակն է. փառամոլութիւնն ալ փքացման փոքր տեսակն է, ինչպէս որ անհոգութիւնն ևս փոքրոգութեան փոքր տեսակն է :

Ամեն մեծանձն կրնայ պարկեշտ լինիլ, սակայն ամեն պարկեշտն չկրնար մեծանձն լինիլ :

Այն որ առաւելին ձեռնհաս է, նուազին ալ ձեռնհաս է, բայց այն որ նուազին ձեռնհաս է, չկրնար հետեիլ թէ առաւելին ալ ձեռնհաս է :

Ուրեմն այն մեծանձն մարդիկ որք մեծ պատուոյ արժանաւորութենէն կը զիջանին միջակային իշխանութիւն մը վարելու հայրենեաց սիրոյն համար, նոքա մեծանձն լինելէ հրաժարած պարկեշտութեան սահմանի մէջ մտած կը համարուին :

Սակայն այն կարգի մարդիկ, որոնք որ մեծամեծ պատուոյ արժանաւոր էին, և իրենց արժանաւորութիւն չճանաչելով, միջակային պատուով գոհ կը լինին՝ նոքա ոչ մեծանձն և ոչ պարկեշտ են, այլ փոքրոզի, թէև ուսմաց գիտութիւնը, զանոնք պարկեշտ կը համարի :

Հատ մոլութիւններ կան այսպէս, որոյ ներքին կողմն տղեղ են բայց արտաքին կողմն գեղեցիկ, այս պատուակը հասարակաց դատաստանը կը սխալեցընէ, զի ինչպէս որ տեսնէ ուսմին՝ այնպէս կը դատէ :

Անոնք որ կարող չեն հասանել մեծ պատուոյ թող ջանան հասանել միջակային պատուոյ. անոնք որ կարող չեն հասանել ՚ի պատիւ ինքնակալութեան, թող ջանան հասանել միջին պատուոյ խորհրդականութեան :

Անոնք որ մեծ կը գործեն՝ մեծ պատուոյ կը հասնին, անոնք որ միջին՝ միջին պատուոյ կը հասնին. այն որ կարող չեղաւ լինիլ մեծանձն՝ թող յանձն առնու լինիլ պարկեշտ, և արժանաւոր միջակային պատուոյ :

Պարկեշտն իւր սահմանի մէջ վայելուչ կերպով կը ձնայ, և իւր թեքը իւր սահմանէն աւելի չտարածեր և ոչ ալ չափէն աւելի զայն կը կծկէ, դոհ կը լինի միջակային պատուով. և ոչ թէ փոքրոզոյն պէս կործանմանէն վախալով այլ համեստ վայելչական ընելու համար. պատիւն իւր արժանաւորութեան կը համեմատէ, և արժանաւորութիւնն ալ առաքինութեան :

Դու՝ պարկեշտին արքունի խոյր և իշխանութեան գաւազան ներկայացուր, նա համարձակ կ'ըսէ, Այդ իմն չէ, վասն զի իմ կա-

բողոթեանս ջափէն աւելի է, և ընտրեցէք ինձմէ աւելի արժանաւորն :

Իւր անձի կարողութեան ճանաչմամբ առաջ եկած այս հրածեղաբեր իբրև դիւցազնական առաքինութիւն կը գովաբանուի :

Ինչ օգուտ է մեծ փառքէն շլանալ, կարողութեան սահմանէն գուրս շարձք գործի ձեռնարկել, և վերջէն ամօթապարտ յանգունդս գլորիլ :

Շատերը միջակային իշխանութեան մէջ, կարող և ձեռնհաս են, բայց երբ մեծ իշխանութեան կը ձգտին բաղձանօք մեծամեծ պատուոյ հասնելու համար, իրենց անձեռնհասութեամբ առաջիններն ալ կը կորսնցընեն :

Աթէնքի մէջ Աթենասի արձանի գլուխը կայծակէն խորտակուած ժամանակ՝ նորա նորոգումն երկու անուանի քանդակագործներու այսինքն Փէդիոյ և Ադիմեուիոյ յանձնուեցաւ :

Այս երկու վարպետները մէկ մէկ գլուխ շինեցին և հրապարակ հանեցին . Փիդիայի շինած գլուխը անհեղեթ խորատուրդ կունտի մը կը նմանէր, տակ և անզարդ, իսկ միւսը՝ շքեղ, զարդարուն և վայելուչ էր, որ ամեն տեսնողներու ուշք իրեն կը գրաւէր :

Եւ սկսան գովասանք տալ վայելչին, և այսպէս զտանն և առնոր շինողն, սակայն նա ծանրութեամբ մը ըսաւ «Մի գատե՞ք ոչ մին և ոչ զմիւսն, մինչև որ իրենց տեղը գրուին» . երբ վայելուչ ձեռով շինուած արձանի գլուխը իւր տեղը դրին, վարէն զայն տեսնողները անկերպարան և աձև գունտ մը կը կարծէին որ բնաւ գլխու նմանութիւն չունէր :

Երբ զայն վար առին և միւս անկերպարան գլուխը հանեցին արձանի գլուխը՝ այնպէս կատարեալ համամատութեամբ մը յարմարեցաւ արձանին, որ ամենք զարմացան նորա բարեձև վայելչութեան վրայ . այն ժողովուրդը՝ որ քիչ մը առաջ, նոյն գլուխը առ ոչինչ կը համարէր և շինողը իբրև անհմուտ կը նախատէր, գետնի վրայ անոր աձևութիւնները տեսնելով՝ նոյն ժողովուրդը, երբ զայն գլուխը բարձր արձանին վրայ բարեձև տեսաւ, իւր դատաստանք փոխեց և իւր արհամարհածը սկսաւ գողաբանել :

Իսկ ուղիղ տեսութիւնն երկու դուրսն ալ միասին վայելուչ կը դատէ, վասն զի մին՝ իւր վայելչութիւնը խոնարհէն ցոյց տուաւ, միւսն՝ իւր բարեձև վայելչութիւնը բարձրէն ցոյց տուաւ :

Այսպէս ևս այն անձինք որք իրենց մեծանձնութիւնը բարձրէն ցոյց տալու չափ կարողութիւն չունին, թող Զման գոնէ անկէ խոնարհ պարկեշտութեան մէջ ցոյց տալ իրենց վայելչութիւնը :

Գ Ա Ս Ծ Բ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնէական խոնարհութիւն է, աւետարանական առաքինութիւնը որ սերտ կապ ունի բարոյական մեծանձնութեան և պարկեշտութեան հետ :

Մեծանձն և պարկեշտն իրենց առաքինութեանց հետ պէտք է որ համեստ խոնարհութիւն մը ևս ունենան, թէև մեծանձնի արժանաւորութիւնը չնեղեր իրեն որ խոնարհի, բայց պարկեշտն շուտով կը մօտենայ, վասն զի պարկեշտն մեծ պատիւէն կը փախչի :

Խոնարհութիւնը արտաքին իմաստասիրաց գաստատանի առաջը պարկեշտութեան առաքինութենէն աւելի, անհոգութեան մոլութիւն գատուած է :

Վասն զի նոքա կ'ըսէին, խոնարհն արժանաւորութիւն տնի, բայց պատիւ պահանջելու փոյթ չունի, ինչպէս որ փոյթ չունին փոքրոզին և անհոգն :

Սակայն մեծ տարբերութիւն կայ խոնարհի և փոքրոզոյն մէջ տեղը :

Փոքրոզին պատիւէն կը հրաժարի, վասն զի իւր առաքինութիւն-

ները չճանաչեր, իսկ խոնարհն իւր առաքինութիւնները կը ճանաչէ, բայց և այնպէս պատիւէն կը հրաժարի. և իւր անձի վրայ խիստ լաւ տեղեկութիւն ունի, գիտէ թէ որոնք են իրենը և անոնք՝ որոնք չեն:

Խոնարհն՝ տեսակի մը վերաբերեալ խլուրդներուն չճանաչի, որք աչք չունենալով իրենց անձը չեն ճանաչեր:

Նա կը նմանի այն երկնային թռչնոց՝ որոնք Արգոսի պէտ իրենց փետուրներու սակ ծածկուած հարիւրաւոր աչք ունին, որոց եթէ յիսունը գոց լինի, յիսունը բաց կը մնայ, որոցմով իրենց վրայ գարձած, իրենք զիրենք կը քննեն և կը զննեն:

Ուրեմն խոնարհն՝ թէ իւր կատարելութիւնները կը ճանաչէ և թէ իւր թերութիւնները:

Նա գիտէ թէ իւր վրայ գտնուած ամեն կատարելութիւնները աբարչապետին շնորհքն է, անոր համար չպարծիր, նա կը ճանաչէ թէ ինքն է պատճառ իւր վրայ գտնուած ամեն անկատարութեանց, անոր համար կ'ամաչէ և կը խոնարհի:

Գիտէ թէ առաքինութեանց ուսուցիչն՝ Աստուծոյ որդին է, և նոյն իսկ աստուածորդին խոնարհութեան այս օրէնք կը պահէր, վասն զի իւր աստուածային անձին վրայ բովանդակեալ մարդկայնոֆէ, կը խոնարհէր հօր Աստուծոյ, ինչպէս որ առանց մարդկայնոյն իւր անձը հօր անձին հառասար ցոյց կու տար:

Խոնարհն իւր գործնական գասը ՅԻՍՈՒՍԷՆ առաւ այն ժամանակ՝ երբ տէրը ծառային, վարդապետը աշակերտին ոտքին խոնարհեցաւ:

Կը հաւատայ և գիտէ թէ ինք որչափ որ խոնարհի, այնչափ նորա բարձրանալոյն ուժը և զօրութիւնը կը շատնայ:

Ուրեմն աւետարանական խոնարհութիւնը բարոյական մեծանձնութիւնէն աւելի գերազանցութիւն մը ունի:

Վասն զի բարոյական մեծանձնութիւնը զմեծանձն մարդիկներէն գերադաս կը դատէ, իսկ աւետարանական խոնարհութիւնն զմարդն բարոյական մեծանձէն գերազանցելով՝ Յիսուսին կը նմանեցընէ:

Մեծանձն փոքր պատիւ կ'արհամարհէ, մեծ պատիւ ստանալու

ետեւէն կ'երթայ . բայց խոնարհն ամեն երկրաւոր պատիւները կ'արհամարհէ և երկնայինն ստանալու կը ցանկայ . այս է մեծանձնեայ խոնարհութիւնը :

Խոնարհն՝ եթէ ստիպուի մեծութեան պաշտօնը ստանձնել , որուն որ արժանի էր , բայց առ խոնարհութեան խոյս կու տայ , զան շքով և արիաքար կը կատարէ , թէպէտե այս միջոցին անգամ իւր անձը մեծ չհամարիր , բայց կը կամի որ իւր դիրք մեծ երևի :

Եւ ամեն մեծերէն աւելի նախանձախնդիր է իւր արժանաւոր պատիւն ստանալու :

Եթէ Արիստոտէլ հասած լինէր քրիստոնէական խոնարհութեան պիտի ստիպուէր ըսել թէ «Թէպէտ բարոյական մեծանձնութիւնը ամեն առաքինութիւններէն վեր է , բայց աւետարանական խոնարհութիւնը բարոյական մեծանձնութենէն գերազատ է :»

ԴՍԱ ԾԳ

ՀԵՋՈՒԹԻՒՆՆԸ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿՈՒ ԺԱՅՐԵՐԸ

Երբ անիրաւ զնաս մը հասնի մեզ , մենք այն անիրաւութենէն զրգոտեալ կը բարկանամք , և վրէժխնդրութեան կը պատրաստուիմք , բայց հեղութիւնը վրայ հասնելով , մեր բարկութիւնը կը մեղմացընէ , և վրէժխնդրութիւնը կը թուլացընէ , մինչև որ վերահաս լինի այն ամեն պարագաներուն , որք մեր բարկութեան և վրէժխնդրութեան տեղի տուած են :

Հեզ չէ այն որ իբրև քարէ արձան անիրաւութիւնը չգգար , և չզարանար . և ոչ այն անձինք հեզ կը համարուին , որք վայրենի դազանի պէս , անիրաւութիւնը զգացած ժամանակ՝ չափէն աւելի կը բարկանան :

Այս երկուքն ալ մոլեկան ծայրեր են, մին՝ բարկութիւն, միւսն անզգայութիւն, մին՝ դէպ 'ի նուազն կը տանէ, միւսն դէպ 'ի առաւելն :

Մին՝ ջուր է, միւսն կրակ :

Ուրեմն այս երկու չափազանցութեանց մէջ տեղը հեղութիւն մը պէտք է, որ ոչ ջուրի մէջն ընկղմի և ոչ կրակէն այրի, այլ ուղղութեան օրէնքներով վարուելով անփաս մնայ :

Հեզն կ'զգայ անիրաւութիւնը որչափ որ արժան է, կը զայրանայ և վրէժխնդիր կը լինի այնչափ, որչափ որ կը վայելէ :

Գ Ա Ս Ծ Գ

ԲԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Բարկութիւնը երկու տեսակ է, մին բարոյական, միւսն ֆիզիքական՝ այսինքն բնական :

Բարոյական բարկութիւն է, այն մոլութիւնը որ ցասման և ըզը ձի վրայ ներգործելով վրէժխնդրութեան կը շարժի այն անձանց դէմ, որոնցմէ անիրաւութիւն կը ծնանի :

Ցասուժն բնական կիրք է, և բարկութիւնն անոր մոլեկան ուժակութիւնն է, ցասուժն շատ անգամ ոչ միայն կիրք, այլ և նոյն իսկ զայրացումն ալ կ'անուանի, և ինչպէս որ ամեն մարդ բնապէս գինք և իւրքն կը սիրէ, նոյնպէս ևս այն՝ որ կը փասէ մեր մարմնոյն, ինչպէս հարուած և խոցուած, և այն որ կը փասէ մեր համբաւոյն՝ ինչպէս անէծք և արհամարհանք և այն ամենքը որք կը փասեն մեր ընչից, ինչպէս գողութիւն և յափշտակութիւն, և անոնք որ խոչընդոտ են մեր հաճոյական կամաց, ինչպէս ծառաւ մարգու աղբիւ :

խցելը որ չիմէ և այլն հանդականները, զորս երևակայութիւնը իբրև անիրաւ առաջ կը բերէ, ասանք են որ մեր ցասումն կարթնացնեն վրէժխնդիր լինելու համար :

Իսկ ֆիզիքականը այսինքն բնական ցասումն է այնպիսի բոց մը երևակայեալ առարկայէն առաջեկած՝ որ յանկարծակի սրտի բոլորտիքը կը վառի և արիւնն կ'ետացընէ զգալի ցնցումով մը սիրտը ֆասակարի դէմ՝ կը յարույանէ և արտաքին կարողութիւնները վրէժխնդրութիւն կը շարժէ :

Այս բնական գործը ամեն կատարեալ կենդանեաց քոֆէ ալ կայ, որք երբ իրենց ֆիսար կ'զգան, բոցով վառած, աչք կրակ կը կարի, մազերը կը ցցուին, խօսքերը ընդվզած, իւր բնական զէնքերով կը պատրաստուի ֆասակարին վրայ յարձակելու :

Այս բնական յարձակմանց մէջ մարդս անատուններէն տարբեր չէ, վասն զի այն բոցը որ զայրացեալ անասնոց սիրտը կը վառէ, նոյն բոցը միւնոյն եղանակաւ զայրացեալ մարդկանց սիրտն ալ կը բորբոքէ :

Այս սաստիկ բարկութիւնը երկաթի շանթի բորբոքումն կ'անուանի վասն զի նա դիմամարտութեամբ ջերմութիւնն ՚ի մի ժողովելով իւր բոլորտիք գանուածները կը ցրտացընէ, ասոր համար ցասուցեալին վրայ տեսակ տեսակ մրցումներ, հակառակ շարժումներ կը տեսնուին, մէկ կողմէն վառիլ միւս կողմէն սառիլ :

Նորա սիրտը ներքին բոցերէն կը վառի, և մերթի պաղելէն մասդէրը կը զիզանան և կը ցցուին, նորա գէմք մերթ կը շառագնի, մերթ կը գալկանայ, կատաղութենէն աչքերը փայլասակելով հօր և ջուր կը հոսին, սաստիկ ցաւերէն կ'արտասուի, նորա ռնգունք այսինքն ինչի՞ք ծուխ կ'արձակեն, շրթունքները կը դողան և կը դողգողեն, նորա կտրծք բոցերով կը վառի, խօսքերը կը կապկպուին, իւր անձին վրայ ցտաղին ուրախութիւն մը և ուրախացին ցաւ մը կ'զգայ, քինու ֆաստոֆէ՛ յուսոյ վրէժխնդրութեան հետ կը մրցի, և կը մտքսուի :

Այս վիճակը մեզ կը ներկայացընեն այնպիսի մարդ մը, որ ամեն զազաններէ խաւնուրդ ճիւղաղ մ'է. վասն զի ցուլի պէս կը

բառաչէ, առիւծի պէս կը մննչէ, վիշապի պէս կը շչէ, շան պէս կը խաժանէ, արջի պէս ճիրտն կ'արձակէ, սաքը գետին կը զարսնէ և երկնից դէմ սպառնալիք կ'որոտայ. իւր թշնամին չգտնելէն առաջ ինքզինք կը խոշտանգէ և կը կոշկոճէ :

Այս պրծողութենէն կրնաս հետեցընել թէ՛ որչափ սգեղացած է նորա հոգին, որ իւր մարմինը այսչափ շարաշար կ'այլանդակէ :

Ասոր համար Պղատոն՝ բարկացող մարդուն խրատ կու տայ, որ հայելիի մէջ նայի իւր դէմք տեսնէ իւր վիճակը հասկընալու և անկէ օթափելու համար :

Առասպելապատումները կ'ըսեն թէ՛ «Աթենաս աղբիւրի գլուխ նստած հովուական սրինգ հնչած ժամանակ՝ ջուրի մէջ նայելով իւր ծնօտներու ուռիլը և իւր դէմքի այլայլիլը տեսնելով ինքն իրմէ զարհուրած սրինքը ձեռքէն վար դրաւ :

Այսպէս ևս բարկացողն իւր պատկերին նայելով իւր ցատու մեղերէն զգուշով կը սարսափի, ինքնիրմէն դժգոհելով կ'սկսի հանդարտիլ :

Բարկութեան բոցը աւելի շուտով կը բռնկի ջերմադոյն խառնուած ունեցողներու վրայ. վասն զի շատ է կայծ մը կրակ քթանը վառելու համար, և քիչ է հրդեհ մը երկայնաբարի համար :

Նաև ուրիշ հայեցուածով մը հոն աւելի կը ներգործէ ուր որ ցորութիւնը քիչ է վասն զի ուժը պակասած տեղը, յօժարութիւնը կը սաստկանայ :

Անկատար և անզօր կենդանիները՝ ինչպէս են իժը, կարիճը, պիժակը, և այլն, միւս կատարելութիւն ունեցող կենդանիներէն աւելի պատրաստական են թունաւոր զէնք կրելու 'ի վրէժխնդրութիւն :

Այսպէս ևս բարկութիւնը աւելի հզօր կ'ազդէ ակարծներու վրայ : Բարկութիւնը ծերերուն աշխոյժ կ'ազդէ, կանանց առնայց կորով. ճանճն անգամ իւր մաղձն ունի :

Ահա այս է բարկութիւնը, որու վրայ այսչափ խօսեցանք, և փոքր մոլեկան կը համարուի, անոր համար որ թէպէտ շուտ կը բորբոքի և սաստիկ կը զայրանայ, բայց շուտով ալ կը զիջանի :

Իմաստասէրները ըսած են այս բարկութեան համար «Սաղ ան-

մտութիւն, հարեանցեալ սրամտութիւն, հոգւոյ արբեցութիւն, առօրեայ բռնութիւն, ասոր համար կարճատեւ է :

Իսկ ցասման միւս աստիճանը, որ աւելի մօլեկան, զազանական է անգթական է : Արիստոտել զայն «Յասուսն դժուարին և սեւամաղձային» կ'անուանէ : Որովհետեւ առաջինը արեան մէջ հաստատուած լինելով, շուտով կը բորբոքի և կ'եռայ և շուտով կը շիջանի, իսկ երկրորդն, որ ցրտագին և մածուցիկ հիւթ մ'է և սեւամաղձներու մէջ կը բնակի, շատ դժուարաւ կը լուծուի, որչափ որ անյայտ է և չերեւի, այնչափ ալ զօրաւոր կը ֆեւսէ :

Ինչպէս որ երկուքի պատճառները այլ և այլ են այսպէս ևս նոցա հանգամանքները այլ և այլ են և տխուր գործերը այլ և այլ կը ներգործեն :

Նա կրակ կը ծառայէ երեսին վրայ, իսկ սա ծուխ կը ծառայէ . նա եռանդուն արիւն է, սա մոխրի մէջ ծածկուած այրող կրակ է . ասոր համար անոնք որ բարկութեան մէջ ունակացած են, նոքա արիւնը ուշտ կը լինին, իրենց դոյնները յայտնի ցոյց կու տան նոցա բարբերը և վիճակները :

Մին՝ կ'աճապարէ խորհուրդներու մէջ և բուռն բերմամբ առաջ կը գործէ յետոյ կը խորհի, իսկ միւսն հանդարտ սրտով և առանց աճապարանաց իւր մտքի մէջ կը խորհի և խզժական հնարքներ կ'ընտրէ և կամաց ֆեատողութեան վրայ արհեստները կ'աւելցնէ :

Մին՝ թէ բանիւ և թէ գործով իւր սիրտը կը յայտնէ և շանթէն առաջ սպառնալիքներ կ'որոտայ և շատ անդամ մնտտի փայլատակներու մէջ լուծուելով կ'անհետանայ առանց ֆեասելու :

Իսկ միւսն նենգամիտ, առանց վրդովման մրիկներ կը պատրաստէ, կեղծ լուութեամբ միջոց կը պատրաստէ, և յանկարծակի գաւազրութեամբ մը իւր անզոյշ ստոխի վրայ կը յարձակի :

Մին՝ բարեկամներու յորդորմամբն իւր թոյնը կը մեղմէ, իսկ միւսն իժի ոյէս ակամջ կը խցէ, որ բարեկամաց փրկուէտ ձայնը չլսէ :

Մին՝ գործելէն վերջ կ'ստրջանայ, և արտասուօք վիրաւորելոյն վերբերը կը լուանայ, իսկ միւսն կատաղի վագրի պէս կը գիշատէ, և անոր բեկորներու վրայ իւր ցասման թոյնը կը թափէ :

Մին՝ մինակ զինք բարկացրնողէն կ'առնու իւր վրէժը, իսկ միւսն նորա բոլոր զորքն կը հալածէ :

Մին՝ անժուժկալ վրէժխնդրութեան բաղձանքով, միւսն՝ վրէժխնդրութեան մեքենաները մտածելով երկուքն ևս քունը կը խաբանեն, և հանդիստն կը խոռովեն, շատ անզամմին ՚ի միւսն փոխարկելով առտուել շար կը լինի :

Որովհետև հնացեալ բարկութիւնը յամառ ասելութեան կը փոխուի, ասելութիւնը բորբոքելով կատաղութեան կը դառնայ :

ԴԱՍ ԾԵ

ԲԱՐԿԱՅՈՂՆ ԻՆՉ ՕՐԻՆԱԿԱԻ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Մինչև ցարդ գրուածներէն կարողացանք ըմբռնել թէ որոնք են բարկութեան խառնուածները, առարկաները, և տարբերութիւնները . այժմ կը մնայ մեզ յայտնել թէ ի՞նչ օրինակաւ բարկացողն չափէն աւելի առաջ երթալով սահմանը կ'եղծէ և միւս կողմն անցնելով իւր թոյնը կը թափէ :

Յայտնի բան է որ բարկութեան չափազանցութիւնը հաստատուած է բարկութեան առիթ տուող այն պատճառներու վրայ, որք բարկացրնելու չափ պատճառ չեն :

Բարկութեան ճշմարիտ և բուն պտտճառը արհամարհութիւնն է, բայց մեր խօսքը մարդկանց՝ բարկութեան համար է, չէ թէ անասնոց բուն բերման բարկութեան համար :

Ամեն մարդ, թէև փոքր աստիճանի վերաբերի, իրեն գէժ և զած նախատինքը կ'զգայ, և այս նախատինքը իրաւամբ բարկանալու առիթ է :

Ամեն վեասները ցաւ կը պատճառեն, բայց ամեն ցաւերը բարկութիւն չեն պատճառեր :

Եթէ ֆաս կրողը, ֆաս հասցընողի սիրտը չ'որ չդատէ, թէպէտ ֆասն ֆաս է և ֆասուողն ալ ֆասուող, բայց ֆասողը ֆասուողին նախատողիը չէ :

Չոր սիրտերու վրայ արհամարհութիւնը ֆասէն աւելի աղդեցութիւն կ'ընէ :

Աքիլլէս երբ տեսաւ որ Ագամեմոնն թաղաւորը իւր սիրելի Բրիտէյան յափշտակեց, սաստիկ զայրացաւ, և այս զայրանալը չէ թէ իւր սիրելին զրկուելուն համար էր, այլ թէ ինքն Աքիլլէս՝ թաղաւորէն անարգուելուն համար էր :

Ուստի ըսաւ «Ջիս մարդիկներու մէջ ամենէն չնչինը համարեց, և անարգ ու զերի զիւղացիի մը տեղ դնելով՝ առտա ինձմէ այն, որ իմն էր» :

Գազանները որք ցաւերու ընդունակ են և կ'զգան ֆասները, բայց պատիւ չեն զգար և նախատինք չեն ճանաչեր, նոքա ցամամբ կը բորբոքին և ոչ թէ ճշմարիտ բարկութեամբ :

Ասոր համար մարդկանց սեռի մէջ ցաւերու դէմ տոկալը արիւթիւն համարուած է, բայց արհամարհանաց դէմ համբերելը անարգութիւն է :

Նախատանաց բժշկիչ գեղը նախատողի խոնարհիլն է, վասն զի միայն իւր յարգանքներով կրնայ իւր նախատանաց ծանրութիւնը բաւնալ :

Պէտք է այնչափ մեծարանք փոխարինուի նախաառողին, որչափ որ արհամարհանքը բարձաւ անկէ վարկ և պատիւ :

Վնաս կրելը կարելի է, բայց նախատանաց տանիլը դրեթէ անկարելի է :

Այո, կարելի է նախատանաց տանիլ միայն այն ժամանակ երբ նախատինքը հրապարակական չէ ծածուկ է :

Երեւակայութիւնը կրից ետեւէն կ'երթայ, և կիրքերն իրենց տեսութիւնը մանր առարկաներու վրայ այնչափ կ'ընդարձակեն՝ որ չքստի լուն, փղի մեծութեան կը վերածեն :

Բարկացողն սաստիկ երեւակայութիւն ունենալով՝ սխալմունքը կը մեծցընէ, վասն զի այնպէս կ'իրեւակայէ. ամենափոքր փետր բար-

կացողի աչքին մեծ նախափնք կը համարուի . ծաղու առարկան կուոյ առարկայ կը համարի :

Թաղէս մեծ փիլիսոփան , որ սաստիկ բարկացող էր , երբ աստղագիտակ գործիքն 'ի ձեռին աստղերը կը զննէր , յանկարծ խորխորատի մը մէջ անկաւ . զուարճաբարոյ և ծաղրասէր աղախինը երբ այն խորխորատէն զինքը ազատելու համար օգնութեան ձեռնարկեց , ժպտելով ըսաւ . «Արդիտես ինչ որ երկինքն է , ինչո՞ւ չես դիտեր ինչ որ ոտքիդ տակն է» :

Թաղէս իբրև մեծ իմաստասէր կրնար աղախնոյն պատասխանել թէ , Աչքս 'ի գլուխս է և ո՛չ ոտքիս տակը :

Այսպէս չըսաւ , այլ ըստ որում բարկացող էր՝ թէև փիլիսոփայ , խորխորատէն ազատածին պէս , սկսաւ արջոյի և բռնցիի և ուռիի փայտով զաղախինը ձեծծել և հարուածել , և կիսամեռ վիճակին հասցընելով՝ իւր աղատիչն ձղեց՝ այն խորխորատի մէջ , ուր կէ ինքն ազատեցաւ աղախնոյն օգնութեամբն :

Տիպերոս բռնաւորն , երբ հարցուց Ջենոնին թէ «Ի՞նչ լեզուաւ գրած ես այս ինչ ճառը .» Ջենոն պատասխանեց թէ՝ Հռոդոսացոյ լեզուաւ :

Հռոդոս բառը յիշել տուաւ Տիպերոսին իւր Ռատոս կղզին արտորուիլը . առ այս , Ջենոնի միամիտ պատասխանը չարամտութեամբ մեկնելով՝ զայն սպաննեց , որպէս թէ այդ բառը յիշելով Տիպերոսի հոն արքարուիլը ակնարկած լինէր :

Բարկացողի մէկ չափազանցութիւնն ալ այն է որ իւր անզուսպ կիրքերը 'ի գործ կը դնէ անոնց դէմ , ուր որ պէտք չէ . վասն զի մեծաւորներու վրայ բարկանալը յանդգնութիւն է , որովհետև աւելի խոնարհութեամբ կրնաս զայն համոզել քան թէ յանդգնութեամբ , որով աւելի կը գրգռուի . եթէ մինչև ցայն վայր փոքր նախափնք մը ըրած էր , յետայնորիկ այն նախատանաց աստիճանները կրնայ բազմապատկիլ :

Ստորին աստիճանի մարդկանց վրայ բարկանալն անմտութիւն է , որովհետև բարկութիւնը անոր համար տրուած է որ անովակարը զօրանալով՝ կարողանայ իրմէն աւելի զօրաւորին հետ հաւասարակշռելու Քջոցները ունենալ :

Եւ ուր որ զօրութիւն բարձր է՝ հոն բարկութիւն աւելորդ է : Բարեկամաց վրայ բարկանալ ապերախտութիւն է , այն որ քեզ բարի կը կամի , դու ինչպէս անոր շար կը փոխարինես :

Այն չարը դու քեզ կը հասցընես աւելի . վասն զի բարերարիդ վրայ բարկանալով անկէ քեզ եկած բարիքներէն կը զրկուիս :

Անմեղներու վրայ բարկանալը անիրաւութիւն է , երբ նա անմեղ է , բարկութեան արժանի չէ , զի բարկութիւնը պատիժ մ'է յանցաւորին և ոչ անմեղին , այն որ անմեղ է ինչ իրուամբ կը պատժես զինք իբրև յանցաւոր :

Բարկացողներու մտաց աչք կիրքերէն կուրցած լինելով բարձրն խոնարհէն , խոնարհն՝ իւր հաւասարէն , բարեկամն՝ թշնամիէն , պարտաւորն՝ անպարտէն չկրնար որոշել . ուստի յունական կրակի պէս ջուրերու մէջ անգամ կը վառուի նորա երևակայութիւնը կիրքերէն խանգարուելով , անբան անասունները բանաւոր մարդիկ համարելով , նոցա վրայ կը զայրանայ :

Տեսիփոնոսն՝ Ոլլամպիական խաղերու մէջ հինգ յաղթութիւն առնելով՝ քաջայաղթ անուանեցաւ , երբ ջորին իրեն կից արձակեց ինքն ևս կատաղիի բօրկութեամբ կռնակը ջորիին կռնակին դարձընելով , ինքն ալ կենդանուոյն կից արձակեց :

Առ այս՝ հանդիսականք նորանշան մրցումը տեսան , զի մարդն ընդ անասնոյն կը մարտնչէր . կը մտածէին թէ ո՞րն աւելի անբան է , անասունը թէ մարդն , որ անասնոյ հետ կը կռուէր :

Տեսիփոնոսն իւր բարկութեան մէջ անասունը բանաւոր կարծած ժամանակը՝ ինքն անբան անասուն հրատարակուեցաւ , և իւր հին յաղթութեան մրցանակները ջորին ստացաւ , վասն զի ինքը ջորիէն յաղթուեցաւ :

Ներոն ընթերցեաց սեղան բաղմած ճաշ ըրած ժամանակը լուր տուին թէ Գաղղիա ապստամբեցաւ :

Ներոն բարկանալով իւր սիրելի սեղանը կործանեց , և սպասները խորտակեց , այնպէս կարծեց Ներոն թէ , իւր առաջ կեցած սեղանը Գաղղիան է , ուրկէ ապստամբութեան վրէժ կը լուծէ :

Ասոր հակառակ թրակայւոց Աոտիս թաղաւորն , երբ նուէր

ընդունեց սեղանի հապուազիւտ սպաները, և նուիրողին թագաւորի վր վայելուչ հատուցումն ընելէն յետոյ, հրամայեց որ ամենքն ալ խորտակեն, որպէս զի մի գուցէ ուրիշ ժամանակ զանոնք իւր սպասաւորաց ձեռքով դիպուածով խորտակուած տեսնելով բարկանայ :

Ապստամբաց վրայ բարկացած Ներոնը սպասուց վրայ 'ի գործ գրաւ իւր բարկութիւնը :

Կոտիւան սպաները կորսնցուց, որպէս զի իւր ընտանեաց վրայ բարկանալու առիթ չունենայ :

Առաջնոյն գործը խժոժական էր, վերջնոյնը գլուխիւն . առաջնոյն՝ մոլեգնութիւն էր, երկրորդին՝ յառաջատեսութիւն :

Սակայն ուղիղ տեսութեամբ երկուքն ալ անկատար են, զի փոխանակ իրենց բարկութեան կիրքերը պատժելով չափաւորելու, անօթիները պատժեցին :

Բաց ասոնցմէ աւելի մեծ յիմարութիւն է, երբ ոմանք իրենց անձին վրայ կը բարկանան :

Վիրաւորեալ արջը իւր ցաւերուն չդիմանալով՝ մացառախիտ անասուններու, փուշերու և աւելի խոցոտիչ տեղերը կը մանէ, սպեղանիք կը կարծէ այն բաները՝ որ իրեն վէրքերու վրայ աւելի դառն վէրքեր կը յաւելուն :

Այս ընթացքով իրենց բժշկելի վէրքերը անբուժելի կ'ընեն :

Այս կարգի կենդանեաց կը վերաբերի Եզեչիւնոն, որ սաստիկ վէրքեր ընդունած էր . երբ զգուշութեամբ և ինամաք սպեղանիները զնելով պատատեցին և յոյս կար առողջանալու : Նոյն միջոցին իւր զօրաց յաղթուիլը լսեց, և որովհետև ձեռնհաս չէր թշնամոյն վրայ բարկանալ և վրէժ լուծել . իւր անձին վրայ բարկացած, ակունաներով և ըղունկներով իւր վիրաց կապիշները լուծեց և պատառեց ու վէրքերը ճեղքելով իւր կեանք կորսընցուց, կարծեց թէ իւր կենաց կորստեամբն թշնամոյն քինու վրէժը կրցաւ լուծել :

Բարկացողը եղանակներու մէջ ևս կը չափազանցէ, տեղ կայ որ պէտք է բարկանալ, վասն զի բարկանալու պատճառ կայ, բայց չափէն աւելի բարկանալու պատճառ չկայ :

Նման բնական արարող կը գործէ այնչափ՝ որչափ որ կարող է, Բայց անձնիշխան արարողը այսինքն ճարքն երբեմն իւր կարողութենէն աւելի կ'ուզէ գործել, և պատճառն այն է որ, (Թէպէտ և բնական ազդեցութիւնն սահմանաւոր է,) իսկ ցանկութիւնն անսահման է :

Եւ այս անսահման ցանկութիւնն, շատ ժամանակ թշուառութեան սահմանի մէջ կը գլորէ զմեզ :

Սոր օրինակ կրնայ համարուիլ մեզ Ղուկիոս Սիղղայ :

Գրանիկոսը Ղուկիոսին խոստումն տուաւ թէ այս ինչ ժամանակին ի՞՞ք գտաւէս, քեզ այսչափ գրամ կը ղրկեմ. պայմանաժամն անցաւ և դրամն չեկաւ, հետեւաբար Սիղղայ իրտամբ բարկացաւ, թէև յանցանքը Գրանիկոսինը չէր որ գրամը չղրկեց, այլ գաւառինն էր որ չվճարեց, բայց և այնպէս Գրանիկոսն կամ խոստանալու չէր, և եթէ խոստացաւ, ժամանակին վճարման փոյթը ընելու էր, մանաւանդ Սիղղայի պէս մարդու մը :

Առ այս զանցառութիւն, Սիղղայ զԳրանիկոսն իրեն կանչելով այնպէս բարկացաւ, որ Գրանիկոսի սրտի երակը կտրելով անկաւ մեռաւ :

Բռնաւորն իւր բարկութեան մէջ ասկէ աւելի յարմար պատուհաս չէր կրնար որոշել ինչ որ տուաւ :

Եթէ բարկութիւնն արեան եռանդն է, այն արեան եռանդն շիջուցանելու համար ուրիշ բան պէտք չէր, քանի որ հոն պատրաստ էր Գրանիկոսի արիւնը, որ շուտով մեղմացոյց և շիջոյց այն գազանական բարկութեան կիրքը :

Եթէ այսչափ դժնդակ է բարկութեան ամեն մէկ մասերը քանի՞ տուաւ է նոյն ինքն բարկութիւնը. կարող ես զայն տեսնել աչքով և դիտել մտքով Յուլիոս Աեսարի վրայ, վասն զի բարկութեան վերաբերեալ ամեն հանդամանքները նորա վրայ կատարեալ կը տեսնուէր, և եթէ բարկութեան անուըր փոխել պէտք լինէր Աեսարոս կոչելու էր, Աեսարոս սուր 'ի ձեռին կ'ըսուէր թէ մօր արգանդ չվիրաւորելէն առաջ չկրցաւ ծնիլ, և հայրենիք չվիրաւորելէն առաջ՝ չկրցաւ թագաւորել, մինչև իւր մարմինը չվիրաւոր

րեցաւ չկրցաւ մեռնիլ . այն հետարը որ շատուածներու դէմ կ'որոտար և չէր հանդուրժեր , անհանդուրժելի եղաւ շատերուն , սրով ծնաւ յաշխարհ եկաւ . սրով մեռաւ յաշխարհէն դնաց :

Դ Ա Ս Ծ Զ

Յ Ե Զ Գ Յ Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Անզգայութիւնը ուսումնականի մոլութիւնն է և վրէժխնդիր բարկութիւնն ալ պակասութիւնն է , այս մոլութիւնը բնական թմրութենէն կը ծնանի և անիրաւութեան ծառայող անզգայութենէն , սա ոչ կը բարկանայ , և ոչ վրէժխնդիր կը լինի . այս մոլութիւնը սնափառութեան ազդակից է և բաժանորդ անոր ըստ պատահման , սակայն ըստ էութեան տարորոշ է . սնափառն չցանկար այն պատուոյն որ անոր արժանի է , անզգան ալ անարդանքներուն կը տանի . նա թերի է ցանկութեան մէջ ու թերի բարկութեան մէջ :

Այն անասունները որոնք որ լեղի չունին , թէև զէնք ունենան բայց վրէժխնդրութեան չեն ցանկար , անզգան թէև ոյժ ունի , բայց բարկութեան խթան չունենալու համար իւր զէնքերը 'ի գործ դնելու փոյթ չտանիր :

Դէմք անզգային միշտ անփոփոխ են , ոչ բարկութենէ կը բորբոքի և ոչ երկիւղէն կը թալկանայ , երկուքն ալ անոր վրայ ուրիշ տպաւորութիւն մը չեն ազդեր , վասն զի անիրաւութիւնը չըմբռնած դայն կը մոռանայ , երկիւղը չզգայցած՝ նորա մեասը կ'զգայ , առաջին տամարդութեան վրէժը չլուծած՝ երկրորդն կ'ընդունի , կ'ատէ զանոնք որ զինք վրէժխնդիր լինել կը յորդորեն , ինքն կը պղտիկջընէ իւր կրած մեասները , զինք մշատդները յանցաւոր չդատեր ,

մանատանդ ինք նախ հաշտուիլ կ'ուզէ իրեն փաստ հասցընողին հետ, իմաստասիրական առակներով իւր յաղթութիւլը կը պատրուակէ. «Թշնամին յաղթելէն առ լի՛ բարկութեան յաղթելը մեծ յաղթութիւն է, կ'ըսէ, նախատինք արհամարհելը նախատանաց մեծ վրէժ-ինդրութիւն է, վեհ սիրտը ամեն փնտնելուն կը ներէ :»

Նաև օրինակ կը բերէ, ըսելով թէ «Մենք զԱստուած բարկացուցած ժամանակ նա միշտ պատուհաս չձգեր մեր վրայ,» վերջապէս իւր ապիկարութիւնը հեզութեան կարգ կ'ուզէ դասել. բայց այս ալ ճշմարիտ է որ ինչպէս որ երկչոտն կրնայ արիանալ և փոքրողին ալ սթափելով մեծանձն լինել, այսպէս ալ անզգան նախատանաց անակնկալ պատճառներէն սթափելով կրնայ իւր ընտրութիւնը փոխել :

ԴԱՍ ԾԷ

ԱՆՁԳԱՅՈՒԹԵԱՆ ՆԻ ԲԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԱՍՍՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Բարկութեան միջասահմանութիւնն է հեզութիւնը, վասն զի հեզութիւնն է առաքինութիւնը, բարկութիւնը ըստ ինքեան չոր չէ, այլ բնութենէն պարզուած կիրք մ'է որ արիութեան յետեւ, երկիւղի խթան, հանճարներու հրահանգ, և դժուարին իրողութեանց յոյժ պիտանի գործիք մ'է. վասն զի ճարտարախօսն բարկանալով պերճ կ'ատենաբանէ :

Բանաստեղծը բարկանալով վսեմ՛ և մտաւորազոյն կը դրէ, պատերազմողն բարկանալով արիազոյն կը կռուի. սակայն այս ամեն բարկութիւնները չափաւորութեան պէտք ունին, որպէս զի փոխանակ՝ օգտակարին փաստարար չգործեն :

Լեզու թիւնը ոչ սաստիկ ջերմութիւն է . և ոչ ստոնաստորոյց թմրութիւն է . այլ ցասմեականին չափաւորութիւնն է . որ ընդունած նախատանայ համար . ոչ կը ջերմանայ և ոչ կը ցրտանայ , այո՛ , այս զգացումները կ'ունենայ , այն ժամանակը երբ պատճառը բանաւոր է , պէտքն կը պահանջէ , և թէ որո՞նք դէմ պէտք է , և կամ որո՞վ օրինակաւ պէտք է , և այսչափ բարկութիւն պէտք է ամեն այն մարդկանց որոնք որ բանին ընդունակ են , վասն զի մտաց իրող՝ հոգւոյն մէջէն կ'աղաղակէ և քաջ ունկնդրին կը սորվեցընէ , առաւել և նուազ սահմաններու միջասահման եզրն :

Նա մեղանչող չհամարուիր որ շճանաչեր թէ մեղանչեց և չար ըրաւ . այն որ չարը կը ճանաչէ նաև բարին կը ճանայէ :

Լեզն՝ ոչ կը բարկանայ և ոչ կը զիջանի , եթէ համեստ պատճառ մը չունենայ իւր գատաստանի առջևը . մարդկային կենցաղավարութեան մէջ պէտք է , այն որ կը փնասէ և անպատուութիւն կը հասցընէ , պէտք է որ տուժէ այն փնասը և անպատուութիւնը , այս փոխարինութեամբ կրնայ հասարակութեան հաւասարութիւնն պահուիլ :

Երբեմն մասնաւորաց նախատիւքը , հասարակաց դատ կը լինի : Լեզն իրեն եղած փնասին համար , (թմրեալի պէս) անզոյա չէ , և փոխադարձի ալ չցանկար , բայց կը շարժի , չէ թէ բարկութեան թափէն , և ոչ ալ բարկացողներու պէս ուրիշներու փնասին վրայ ուրախանալէն) , այլ փնասակարին պատիժ կը վայելէ , անոր համար կը շարժի :

Լեզն , զիջողութիւն ըրած ժամանակ , չէ թէ սրտի տկարութենէն կը զիջանի , այլ թէ մարդու մը համար տմարդի լինիլը անվայել է , մանաւանդ թէ մահկանացու սրտի մը անմեռ բարկութեամբ վառուիլը պատշաճ չէ :

Լեզն՝ որոյ որ պիտի բարկանայ կամ զիջանի , նոցա անձին ալ կը նայի . շունը երբ դռան զարնուիլը կը լսէ , կը դայրանայ և կը հաչէ , երբ կ'իմանայ թէ իւր տէրն է , կ'սկսի քծնիլ : այսպէս ալ հեզը նախատիւք կրած ժամանակը կ'զգայ , և նախատողին դէմ մէկէն կը զայրանայ եթէ անձանօթ է , բայց երբ կը ճանաչէ թէ

նա իւր տէրն է , կամ իւր սիրելի բարեկամն է , կամ անմեղ մէկն է , և կամ անմիտ ոմն և գուեհիկ գեղջուկ մը , այն ժամանակ այլ օրինակաւ կը վարուի , եթէ իւր տէրն է՝ շխտժողովրդ , բայց իւր իրաւունքը կ'զգացընէ անոր , եթէ բարեկամն է՝ կը դանդաւար բայց շուտով կը հաշտուի , եթէ անմեղ է՝ վրէժխնդիր չլինիր և փոխարինելու կամք ցոյց կու տայ , եթէ անմիտ է՝ կ'ախաակցի , եթէ անարգ մէկն է՝ շուտով կը ներէ , վասն զի անկէ վրէժ առնելէն աւելի հեշտ բան չկայ :

Ըստ եղանակին հեզն՝ իւր բարկութիւնն անդր քան զտահմանն չթողուր որ անցնի , երկուց ծայրից միջաստահմանն կ'ընտրէ , և եթէ սահմանի որ մէկը կախելհարկ լինի , աւելի նուազն կ'ընտրէ քան թէ առաւելն :

Որովհետեւ բարկութիւնը շուտով չափազանցութեան կողմը կըրնայ անցնիլ , ասոր համար հեզն բարկութիւնը սանձել կ'ուզէ , քան թէ գրգռել , և այսպէս վայելուչ է մարդու մը , այն որ նուազ բորբոքմամբ կը գործէ , աւելի խոհականութեամբ կը գործէ :

Պիւռօս կը սօրվեցընէր իւր ըմբշամարտ աշակերտաց որ իրենց բարկութիւնը սանձեն , վասն զի խռովեալ սիրտը իւր անձը պաշտպանելէն աւելի ուրիշին Քասեւոյ կ'աշխատի , անոր համար շուտով կը յաղթուի :

Հեզն գիտնալով թե բարկութիւնը իրեն անհատատարիմ խորհրդականն է , չաճապարեր , հանդարտութեամբ զայն կը բերէ վրէժխնդրութեան , որպէս զի բարկութեան գիշանելու ժամանակ պտնէ :

Աթենագորոս փիլիսոփայն Օդոստոսին այս խրատը առաւ թէ , «Բարկացած ժամանակդ ոչ բան մը ըլլէ և ոչ բան մը գործէ , մէնչև որ բոլոր այրուքենն ամբողջապէս ցվերջ քսողես» , բայց ինձ կը թուի թէ իւր դուստրը պատժած ժամանակ մոռցաւ իմաստասէրի խրատը :

Արրիաաս Տարնետսցին օր մը մէկին ստահակութեանը վրայ խոժոռելով ըսաւ «Եթէ բարկացած չլինէի , զբեզ կը պատժէի» :

Հեզն՝ յամբ կը շարժի և շուտ կը զիջանի, երբ բանաւոր փոխարինութիւն մը հատուցուի իրեն, բայց չէ թէ որչափ որ ինք կը դատէ՝ այլ թէ որչափ որ իւր բարեկամները կը գատեն. արժան համարածէն աւելի քիչով կը բաւականանայ, իւր ֆիասողին միտք չգատեր :

Ինչպէս որ կիրճ ջրով կը վառի և իւզով կը մարի, այսպէս ալ բարկութիւնը հեղութեան գիմագարձութեամբ կը վառի և խոնարհութեամբ ու ֆիաստղարտի քաղցր խօսքերով կը մարի. հեղութիւնը մեծանձնեայ է, վասն զի ըմբոստին գէմ կը դնէ և խոստովանողին յանցանացը շուտով կը ներէ :

Ինչպէս որ գարնանային որոտուները շաա անգամ շանթ չեն ունենար, այսպէս ալ հեզ մարդուն սպառնալիքները առանց վրէժինդութեան կը թողու. նորա բարկութիւնը լուծ ժամանակ ֆիասուն յիշատակն ալ կը լռէ :

Դ Ա Ս Ծ Ը

ՀԵՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՐԵՆ ՆՄԱՆԵԱՑ ՄԻՋՏԵՂ ԵՂԱԾ
ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հեղութիւնը չորս պարագաներու կը նայի, «Նախաստանաց ըմբռնումը, ըմբռնմանէն զրգոտալ բարկութիւնը, վրէժինդրական բաղձանք, և չափաւորութիւն բարկութեան և վրէժինդրութեան» :

Հեղութիւնը երկու ծայրերու, այսինքն՝ բարկութեան և անդաշտութեան միջաստանն է, անոր համար շաա անգամ մեր գոտաստանը զայն այս կամ այն ծայր մոլութեանց մէջ կը տեսնէ, քան թէ հեղութեան առաքինական սահմանի մէջ. երբ հեզն կը զայ-

րանայ, մինք զայն բարկացած կը նկատեմք, և երբ չըլլայրանայ, անզգայ կը գատեմք :

Ասոր հակառակ՝ եթէ բարկացողն վրէժ խնդրէ, նախանձախորնդիր կ'երեւի, և եթէ անզգայն վրէժ չխնդրէ՝ հեզ կ'երեւի :

Ասոր համար մարդիկ այնչափ դժուարաւ կրնան որոշել մտութիւնները առաքինութիւններէն որչափ որ անփորձ ակնավաճառները գժուարաւ կ'որոշեն կեղծ քարերը անկեղծ գոհարներէն : Ասոր համար Սոկրատայ ըսածին պէտ՝ մեր սրտին վրայ պատուհան մը պէտք էր որ անկէ կարողանային մտաց խորճ տեսնել և անոնց միտքն ու խորհուրդը կշռել որպէս զի յանդգնարար դատաստան շընէինք մեր շտեսած և չձանաչած բաներու վրայ : Բայց այսկըշուադատութեան դատաստանը մենք պիտի ընեմք նայելով այն երեք պարագաներուն, այսինքն՝ նախատանաց որպիսութեան, անձի վիճակին, վրէժխնդրութեան համեմատութեան :

Գ Ա Ս Ծ Թ

ՀԵՂՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԳԹՈՒԹԵՒՆ ՄԷԶՏԵՂԸ ԵՂԱԾ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հեղութիւնը՝ անձնական վնասներու ըմբռնումը կը գոյացընէ, և այն ըմբռնումն բնականաբար մեր բարկութիւնը կը գրգռէ անհատին վրէժխնդիր ըլլալու :

Գթութիւնն ալ օրինաց վնասոյն և հասարակաց արդարութեան ըմբռնումը կը կազմէ, որ մարդոյն նախանձախնդրութիւնը կը շարժէ զվնասողն պատժելու :

Գրեթէ բոլորն ալ կրնան արժուածն է՝ որ շատ անգամ բանին կը հրատարակէ, նախանձախնդրութիւնն ալ բանին մէկ շարժումն է, որ

փոխադարձ համախոհութեամբ շատ անգամ կիրքերը կը շարժէ . և կարելի է ըսել թէ՛ բարկութիւնն ահամայ է , իսկ նախանձախնդրութիւնը կամաւոր , վասն զի մտքէն լուսաւորուած կրօնքի շարժումն է , և եթէ նախանձախնդրութիւնը վրիպակաւ մը մտքէն հեռանայ , անընտրողական կը համարուի :

Ինչպէս որ հեզութիւնը՝ բարկութեան և անզգայութեան միջուկաւորումն է , այսպէս ևս գթութիւնը՝ սաստկապահանջութեան և շափազանց ներողութեան միջաստիճանն է , ասոր համար գթութիւնը բարձր աստիճանակալներուն և իշխաններուն կը վերաբերի , և որ հեզութիւնն ալ մամաւոր անձանց կը վերաբերի :

Հեզութիւնը գթութեան հետ կը խառնուի , այն ժամանակը երբ իշխանի մը անձնական փաստը հասարակաց փաստոյն հետ կը լծորդուի :

Տիրոջն զՄիհրդատ պաշտպանելով՝ Հռոմայ հասարակութեան թշնամի համարուեցաւ . և Պոմպէտոսի անձը՝ նախատելու համար , Պոմպէտոսին ալ առանձին թշնամի եղաւ : Բայց երբ բողոքի ձախորդութեամբ յողթուեցաւ Պոմպէտոսէն , Պոմպէտոս ասոր փոխանակ իւր և հասարակաց վրէժը լուծելու , հեզութեամբ իւր գէմ եղած թշնամանաց ներեց , գթութեամբ՝ հասարակաց թշնամանաց ներեց :

Դ Ա Ս Կ

ՀԵԶՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹՅԱՆ ՄԷՋ ԵՂԱԹ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռամկաց քով սղորմութիւնը հեզութեան նման է , բայց իմաստասէրները՝ ողորմութիւնը առաքինութեանց դասը չեն դասեր , ինչպէս որ հեզութիւնը կը դասեն :

Չանս զի հեղութիւնը բանիւ կիրքերը կը չափաորէ , իսկ ուղղութիւնը կիրքերու մէկ տեսակ տկարութիւնն է , որ խորհրդաւոր համակրութեամբ մը ուրիշին թշուառութիւնը իրեն համարելով կ'ողորմէ և նորա չարչարանաց կարեկից լինելով կ'արտասուէ :

Ասիկա աւելի կը ներգործէ երկշուններու , տկարաց , կանանց ազգին և զառամաւորներուն , որք իրենց սրտի գորովներէն փղձկեալ լացողին հետ կու լան , և չարագործներու արժանաւոր պատիժ կրած ժամանակն անգամ կը զթան , կը կարեկցին և կ'ողբան :

Այս կարգի անձինք մինակ ճշմարիտ իրաց վրայ չէ որ կ'ողբան , ապա նաեւ կեղծ ձեակերպութեանց վրայ ալ կու լան և կ'ողբան , գիտնալով հանդերձ թէ իրենց տեսածը իրական բան մը չէ , այլ կեղծիք մ'է :

Այս համակրական տկարութիւնը՝ արիութեան և արգարութեան թշնամի է , անոր համար Աթենացոց ծերակոյտի մէջ արդիււած էր աստնաբաններուն ողորձալի խօսքերով զատաւորները ողորմութեան և ախտակցութեան շարժելու :

Յակասն և այնպէս կարելի է որ այս՝ մոլութեան ալ վերածուի առաքինութեան ալ . օրինակի համար երբ մէկը հակառակ ուզիլ բանի կը կարեկցի և կ'ախտակցի այն անձանց , որոնք ճշմարտապէս ֆրասակար են և իրենց ֆրասոյն պատիժը իրաւամբ պիտի կրեն , այս ախտակցութիւնը և կարեկցութիւնը մոլութիւն է , և ոչ թէ առաքինութիւն , իսկ երբ մէկը բաղդէն կամ դէպքերէն և կամ անիրաւութիւններէ և բռնութիւններէ ֆրասուած է , նորա թշուառութեան կարեկցիլը և ախտակցիլը առաքինութիւն է և ոչ մոլութիւն , զի նա արժանի չէ ախտակցութեան , իսկ սա արժանի է :

Նա ինքն կամաւ ընտրեց իւր պատիժը , սա հկամայ հանդիպեցաւ այն պատժոյն , ուրկէ կը վախնար և կը փախէր , բայց իւր կամքէն դուրս պարագան զինք այն որոգայթին մէջ ձգեց :

Գ Ա Ս Կ Ա

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ ՀԵՁՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆԻ ՀԵՁՈՒԹԵԱՆ
ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բարոյական հեղութիւնը բնութեան վիճակը կը կազմէ որ թոյլ-տուութիւն կ'ընէ, որպէս զի ուղղութեան ճանապարհաւ փաստողի վրէժը պահանջուի նոյն իսկ փաստողի ձեռքով. որ կը լինի փոխարէն հատուցման, կամ՝ զոր ինչ առնէ ոք, զնոյնն և կրեոցէ. իսկ աւետարանական հեղութիւնը՝ շնորհաց վիճակը կը կազմէ, որուն մէջ խորհուրդն յաւիտենականութեան բանին նայելով, (այսինքն Յիսուսի հաւատացելոց, իրեն նմանիլ պէտք է), վրէժխնդրութիւնը կ'արգիլէ. և զայն Աստուածային տեսչութեան կը յանձնէ այն սկզբան համաձայն թէ «Իմ է վրէժխնդրութիւնը և ես հատուցից»:

Փիլիսոփայական հեղութիւնը՝ իւր բարկութիւնը բարոյական առիթներով կը չափաւորէ, իսկ աւետարանական հեղութիւնը, իւր բարկութիւնը գերբնական առիթներով կը չափաւորէ:

Մէկին վախճանն է, ժամանակաւոր երանութիւնը, միւսին վախճանն է յաւիտենական երանութիւնը. ինչպէս որ փնաս մը անգատապարտ մնացած ժամանակը աւետարանը վրէժխնդիր չլինիր անիրաւութեան թէ ինչո՞ւ չզատապարտեցիր, այնպէս ալ երբ արդարութիւնը յանցաւորը կը պատժէ այս երկրի վրայ, անոր ալ չարդիւեր, մինակ թէ կը կամօ որ պատիժը բոբրոբած բարկութենէ մը առաջ եկած չլինի, հապա սրդար նախանձախնդրութենէ մը առաջ եկած չլինի:

Կը թոյլատրէ աւետարան այս պատիժ տալու, չէ՛ թէ վրէժխնդրութիւնը կը սիրէ, այլ յանցաւորի ուղղութիւնը կը սիրէ, չէ՛ թէ

յանցաւորի ֆասուիլը կը սիրէ, ապա հասարակաց օգուտը կը սիրէ, մինակ թէ դատաւորն արդար լինելու է, վասն զի աւետարանի հեղինակն արդար է, և արդարութիւն կը կամի. թէ բարոյական հեղութիւնը և թէ աւետարանական հեղութիւնը. երկուքն ևս ուղղութեան ճանապարհէն գուրս չեն:

Սակայն երբ բարկութիւնը սաստիկ կը շարժի, բարոյական հեղութիւնը բնութեան բերմամբ շատ դժուարաւ կրնայ բարկութեան առաջն առնել, իսկ աւետարանական հեղութիւնը գերբնական շնորհք շատ շուտ կ'առնու զայդ յաղթութիւնը:

ԳՍԱ ԿԲ

ՔԱՂՑՐՈՒԹԻՒՆՆԸ ԵՒ ՀԱՃՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԸ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԵՐԿՈՒ ԺԱՅՐԵՐԸ

Գեներանիներէն ոմանք ընկեր չունին առանձին են, ինչպէս են յափշտակող թուչունները. ոմանք ընկերական և ընտանեկան են, ինչպէս մեղուները, առաջինները անհատապէս մինակ իրենց համար կը հոգան. և մինակ իրենք զիրենք կը սիրեն իսկ. երկրորդները հասարակութեան մէջ ապրելով իրենք զիրենք և իրենց տեսակը կը սիրեն:

Մարդիկ ամեն շնչաւորներէն աւելի ընկերական են, վասն զի սոքա իրարմէ կ'ուսանին, իրարու պէտք ունին, անոր համար հարկ է որ ընկերական կեանք սիրեն, այսպէս ալ իրենց տեսակի շարունակութեան պահպանութիւնը:

Վերին տեսչութիւնը մարդկանց խօսք, գիտութիւն և արհեստ

տուաւ, վասն զի մօտէն, բերան առ բերան խօսին, իսկ իրենց ձայն չհասած տեղն ալ արհեստական գրով հասկը ցըննն և հասկընան իրարու միտք և պէտք :

Ուրեմն քաղաքական ընկերութեան կենցաղավարութիւնը սիրել պէտք է, ամեն անհատ ընկերութեան հաւաքական միութեան մէկ անդամն է, իսկ անոնք որ ընկերութենէն բաժնուած առանձին կը մնան, ըստ Արիստոտէլի կամաստուած են, և կամ զազան, որովհետեւ, ամենազօր Աստուածն միայնակ է ինքն յինքեմէ և յինքեան, յափշտակող զազաններն ալ ընկերութիւնը չեն սիրեր :

Երեք բան կայ, որ քաղաքական կենցաղավարութիւնը ուրախական կ'ընեն, որոց երկուքը ստոյգ և ճշմարիտ են, իսկ մին խաղի և կատակի կերպարանն ունի :

Ստոյգներու մէջ ուրիշներու ըսածներուն և իմաստներուն դովեստ, հաւանութիւն տուած ժամանակը բերկրութիւն մը կու տամք անոնց. և երբ մենք մեր իմացածնէրը ուրիշին կը հաղորդեմք, ասոնցմէ բերկրութիւն կ'ըստանամք :

Իսկ խաղ և կատակ ծաղու եղանակաւ տալու և առնելու ժամանակ երկուստէք փոխադարձաբար խնդամտութիւն և ծիծաղական հաճոյքներ կ'զգամք և կը յայտնեմք. այս ալ պէտք է, վասն զի բնաւ չխնդալով մարդիկ կը սաղտկանան :

Արիստոտէլ՝ այս երեք պարագաներէն քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ երեք ազնուական առաքինութիւն կ'որոշէ :

Որոյ առաջինն է, ուրիշին իմաստը գովել, այս բողոքախօսութիւն կամ հաճոյականութիւն, կամ սիրողութիւն կը կոչուի : Երկրորդ՝ մեր իմաստը ուրիշին հաղորդել, այս ալ ճշմարտախօսութիւն կը կոչուի : Երրորդ՝ զուարթարար խօսքերով, խաղով, կատակով զբօսցընել, այս ալ զուարթախօսութիւն կը կոչուի :

Ահա այս երեք առաքինութեանց վրայ սխիտի խօսիմք առանձին առանձին :

ԳՍՍ ԿԳ

ՋԱԳՐԱԽՕՈՒԹԻՒՆ ԿԵՐ ՀԼՃՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Քաղցրախօսութիւնը և հաճոյականութիւնը, ուրիշի մը հաճոյանալու և հակառակելու մէջ տեղ գտնուած առաքինութիւնն է:

Մէկը ուրիշին հաճոյանալու ժամանակը երբ սահմանը կ'անցընէ նա մարդահաճոյ կը համարուի, այն որ հակառակած ժամանակը գարձեալ սահմանն կ'անցընէ, նա ալ հակառակախօս կը համարուի:

Այն որ հաճոյանալու և հակառակելու միջասահմանն կը պահէ՝ այն քաղցրախօս կը համարուի. սակայն այս առաքինութիւնը (հեղութեան պէս) իւր անունէն լաւ չճանաչուիր, վասն զի նա երկու այլ և այլ պաշտօն ունի, այսինքն՝ հաճոյանալու և հակառակելու, անոր համար հաճոյական անունը համաչափ անուն մը չէ իրեն համար, որովհետեւ իւր սահմանին մէկ մասը միայն կը տեսնուի:

Եւ այնչափ շփոթ է իւր երկու ծայրերու հետ որ հաճոյացած ժամանակը մարդահաճոյ կ'երևայ, հակառակած ժամանակը, իրրև կուտող կ'երևայ, ասոր հակառակ՝ երբեմն մարդահաճոյն, հաճոյական կ'երևի, հակառակասէրն՝ հակառակող. ասոնք այնչափ մօտ են իրարու և շփոթ որ իրենց իսկ սահմանէն անգամ կարելի չէ ճանաչել թէ այս առաքինութիւնը հաճոյական է, թէ անհաճոյական, կը խոյթէ՝ թէ կը փայփայէ, կը խածնէ՝ թէ կը համբարէ:

Ուրեմն նախ նորա երկու ծայրերը ճանաչել պէտք է և սպաս նորա միջասահմանը՝ որ շատ դժուար է և շփոթ:

ԴԱՍ ԿԴ

ՄԱՐԴԱՆՈՒԹՅԱՆ

Մեր քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ, երբ ուրիշներու գործերուն և իմասաներուն հաճութիւն կու տամք և զանոնք կը սիրեմք, այս հաճոյականութեան և սիրոյն չափազանցութիւնը մարդահաճութեան մոլութիւնն է :

Այս մոլութեան վրայ երեք բան կը մտածուի . նախ գիտնալ պէտք է թէ մարդահաճութիւնը ընդունողները որոնք են, երկրորդ թէ մարդահաճութիւնը ընողը ինչ վախճանի համար կ'ընէ, երրորդ թէ մարդահաճութիւն ըրած ժամանակը ինչ եղանակաւ կը վարուի :

Ըստ առաջնոյն, յայտնի է թէ ամեն մարդ գովութիւն ընդունելու բաղձանք մը ունի . և այս իղձը ըստ ինքեան մոլեկան չէ, մանաւանդ թէ մեծանձնութեան գովելի մէկ յատկութիւնն է :

Բնութիւնը առաքինութեան խթան ըլլալու համար գովութիւնը ստանալու սէրը տուաւ մարդկանց . մոլութիւնը սանձահարելու համար ալ, պարսաւանաց երկիւղը տուաւ . այն որ գովեստ չսիրեր, նա պարսաւանքէն ալ չվախնար, այն որ պարսաւէն չվախնար, նա ամօթ ալ չզգար, և այն որ ամօթ չզգար, արամադիր է չարիք գործելու :

Թէփստոկղէս երբ երգեցողներու խումբի մէջ նստած կը լսէր, հարցուցին իրեն թէ՛ Ո՛ր երգիչ լաւ երգեց . պատասխանեց թէ՛ Այն երգիչը որ իմ գովեստիս երգը երգեց : Թէփստոկղէս իրաւի գովութեան արժանի էր, բայց կան այնպիսի անձինք՝ որք առանց արժանաւորութեան՝ գովութիւնը կը սիրեն, և ստանք են մարդահաճութեան առարկաները :

Գրախոսահան և գեներալիւմն երկուքն ևս օդով կը մնանին , թայց մին՝ գետնի խորշերու մէջ ապականեալ օդով , միւսն՝ օդի մէջ բարձրացած մաքուր և յստակ ղեփիւուներով . այսպէս ալ առաքինին և փառամոլը երկուքն ալ զովեսա կը սիրեն , թայց մէկն կը զովաբանուի առաքինութեան ճշմարիտ գովեսաներով , և միւսն՝ սուտ և ապականեալ մարդահաճութեան գովեսաներով :

Արժանաւորութեան աստիճանները այնչափ մօտ են իրարու , որ շատ անդամ ստորինը միջակայնոյն հետ կը խառնուի , միջակայինն ալ վերնագոյնին հետ , ասոր համար , դուրսի չափազանց կարծիքները մեր չափազանցութեան հետ խառնուելով՝ կարծել կու տան մեզ թէ մեր գանուած դիրքէն աւելի բարձր դիրքի մը կը վերաբերինք , ինչպէս որ Հռոմէական կայսերները շողորթ մարդահաճոյ ծերակոյտէն աստուածական պատիւ ընդունած ժամանակնին , առաջ կ'ամաչէին , յետոյ կը կասկածէին և 'ի վերջոյ կը հաւատային , վասն զի փառամոլութիւնը հետզհետէ աստիճանաբար բարձրանալով կը հաւտացընէր իրենց թէ քանի որ այսչափ մարդիկ կը պնդեն . կարելի է որ ստոյգ լինի իրենց ըլլալը :

Այս տեսակ մարդահաճութիւնները փոխանակ յարգանքներ աւելցնելու , աւելի ճշմարիտ գովեստից պատշաճութիւնն ալ կը կորսնցընեն , զի ճշմարիտն՝ անթիւ սուտերու մէջ թաղուել կը պահուի :

Ուրեմն լաւ է որ մէկը իւր իսկական արժանիքով ներկայանայ , և աւելորդները ու չափազանցները իրրեւ պատուող շողորթութեան մերժէ :

Ինչպէս որ Աղեքսանդրն ըրաւ , երբ Արիստորոզոս՝ Աղեքսանդրի քաջագործութիւնները ներբողած էր , զայն շողորթութելու համար չափազանցապէս պատմելով , որպէս թէ Աղեքսանդր պատերազմի մը մէջ նետով փիղ մը մեռցուցած լինի , և որովհետեւ Աղեքսանդր դիտէր թէ ինչպէս որ ճանճը պողպատը չկրնար ծակել , այսպէս ալ որեւէ նետ այնչափ զօրութիւն չունի որ փիղի կարծր կաշին ծակէ , ուստի վերահասու լինելով թէ այն մէկ մարդահաճութեան սխալը կ'ընայ իւր ամեն քաջագործութիւնները կասկա-

ծելի համարել տալ լսողներուն, ուստի այն ներբողը Հիգաստ գետը նետեղէն զինի նաև հեղինակը ևս կ'ուզէր նոյն պատժով պատժել, իբրև իւր անուան նախատաղիւր քան թէ ներբողը :

Երանի թէ Աղէքսանդր՝ Չամնիոս քուրմն ալ նոյն գետը նետէր, երբ իրեն մարդահաճութիւն ըբաւ թէ՛, «Գու Արամազդայ որդին ես» և ինքն ընդունեց այն առասպելեալ տղեղ անունը, և անոր առթիւ իւր ամենասիրելի բարեկամն կորսնցուց :

Ինչպէս որ հակառակաբանի ճշմարտութիւնը՝ ատելութիւն կը ծնի, այսպէս ալ գովարանի ստութիւնը սէր կը ծնի՝ ինչպէս որ մէկն ըսած է մարդահաճոյին թէ «Գիտեմ որ ըրածդ մարդահաճութիւն է, բայց և այնպէս սիրով կ'ընդունիմ զի ինձ հաճոյ է» :

Մարդահաճոյն գովաբանէն որոշելը շատ գժուարին է, ասկէ աւելի գժուարին է որոշել թէ՛ մարդահաճութիւնը սիրողն ո՞վ է և զայն մերժողն ո՞վ է. վասն զի կան այնպիսի մարդիկ որք հաւատացընել կ'ուզեն թէ իրենք մարդահաճութիւնը չեն ընդունիր, բայց իրենց զործոց մէջ յայտնի ցոյց կու տան որ կ'ընդունին, մանաւանդ կը բարկանան իսկ երբ մարդահաճութիւն չընես իրենց :

Աքայաբ հարցուց Միքիայ մարգարէին թէ առանց զիս շողոքորթելու ճշմարիտն ըսէ, եթէ պատերազմի ելլեմ կը յաղթեմ թէ կը յաղթուիմ. պատասխանեց թէ պիտի սպաննուիս եթէ պատերազմի ելլես : Թագաւորը զմարգարէն բանտ գրաւ թէ ինչո՞ւ իրեն նպաստաւոր չխօսեցաւ, մինչ մէկ կողմէն առանց շողոքորթութեան ճշմարիտն ըսելու կ'ստիպէր, միւս կողմէն ալ շողոքորթելուն համար բանտը գրաւ :

Բայց մարգարէի մարգարէութիւնը կատարուեցաւ, վասն զի Աքայաբն սպաննուեցաւ :

ԴԱՍ ԿԵ

ՄԱՐԳԱՏԱԾՆԵՐԻ ՎԱԽՃԱՆՐ

Գովասանք և մարգահաճառ թիւն , որոց մին՝ մոլութիւն և միւսն առաքինութիւն է , նմանութեամբ շատ մտա են իրարու , բայց վախճանաւ տարբեր են : Գովասանն կը գովէ պատուելու համար , իսկ շողաքորթն կը մարգահաճէ միայն իւր օգտի համար , ստոր համար մարգահաճները կեղտ և վատ անունը կ'ստանան , սոցա համար Կոստանդիանոսն ըսաւ «Մարգահաճները պաշտօտկան մուկեր են :» Անքսեղայտ զասոնք քսակի ցեց կ'անուանէ . Գիողինէս , նոքա արքունի շուներ են կ'ըսէ , ուրիշ մը՝ Իթովոլական կապիկ , այլք կ'ըսեն , նոքա սեղաններու պատառաբոյժներ , պարզ և որոտցողներ և սովեալ աղուէսներ են :

Աղուէսն ազուաւ բերան միտը տեսած ժամանակը , սկսեց զայն շողաքորթել թէ քու ձայնդ սոխակի ձայնէն աւելի գեղեցիկ և զուարճացուցիչ է , խեղճ ազուան հաւատաց և երգել ուզած ժամանակը միտը բերանէն վար ընկաւ , խորամանկ աղուէսն վրայ հասնելով միան յափշտակեց , խոյս տուաւ , որովհետեւ աղուէտը մնի սիրահարն էր , չէ ազուաւ ձայնին : Մարգահաճները ևս այս պաշտօն կը կատարեն :

Այս մոլութիւնը առաւել կը թագաւորէ ծոյլ և աշխատութիւն չսիրող մարդկանց վրայ , որք գեղեցիկ աշխատութիւնէն փախչելով կ'սկսին սուտ գովարանութեան արհեստն ունիլ և անարգաբար ալ ծախել : Աւճառականութիւն մը՝ որ թէ ծախողը և թէ գնողը հաւասարապէս նախատելի և անուանարկ կ'ընէ առողջ մտքերու գաւաստանի առջև :

Ասոնք ամեն դձմութեան կը զիջանին , ամեն նախատանաց սիրով

կը տանին , անարգանքները իրենց փառք կը համարին , միայն թէ իրենց շահ ձեռք բերելու յաջողին :

ԴԱՍ ԿԶ

ԻՆՉ ՕՐԻՆԱԿԱԻ ԿՐ ՎԱՐՈՒԻ ՄԱՐԳԱՀԱՃՆ

Մարդահաճոյի առաջին պէտքական պայմանն է ուրիշներուն բնաւորութիւնը ճանաչել , որպէս զի իւրաքանչիւր բնաւորութեան համեմատ իւր ստորին արհեստան 'ի գործ դնէ , թէ գործով և թէ բանիւ :

Քաղցրն կ'ստիպէ զմարդահաճոյն քաջ մտավարժութիւն ունենալ , որպէս զի կարողանայ իւր կապկական կեղծիքը , բարեկամական ստոյգ գոյնով ներկայացընել : Այնչափ կը համակերպի մարդահաճոյն որ կարծես թէ մէկ հոգի միայն է որ նոյն երկու մարմնոյն մէջ միապէս կը ներգործէ :

Մարդահաճոյն թէպէտ զքեզ չսիրեր , բայց ստուերի պէս քեզմէ շքածնուիր , ուր երթաս ետեւէդ կու գայ . այն ամեն բանը որ դու կ'ընես և կը սիրես , նա ալ կ'ընէ և կը սիրէ , թէև իւր կամաց հակառակ լինի 'ի ներքուստ :

Պշատոն կորաքամակ լինելուն համար իւր աշակերտները կոր կ'ընթանային , կ'ըստի թէ Փակոնի Փիլիպպոսի մարդահաճոյն իւր մէկ աչք կամովին բրեց , Փիլիպպոսին նմանելու համար : Արպատմուի թէ իշխանին մէկը երբ մարդահաճներով իւր բոլորտիքը շարուած սեղան նստած էր՝ ըսաւ , Վերակուրներու մէջ ամենէն փասակարը ձուկն է , շողջորթները ևս միաբերան ստորասեղին թէ՛ այն , ձուկը փասակար կերակուր է : Ժամանակէ մը յետոյ երբ

իշխանը ուզեց գործնականապէս հաստատել նոցա շողջորթութու թիւնը կամ մարդահաճութիւնը և ըսաւ : Ստոյգ խօսելով ձկան կերակուրը ամենէն օգտակար կերակուրն է . դարձեալ մարդահաճաները կրկնեցին , այո՛ , օգտակար և շատ օգտակար է ձկան կերակուրները . առ այս իշխանը չհանդուրժելով նոցա նմանողութիւնը յիշած ժամանակը պատասխանեցին թէ մենք «կերակուրնիրուս օգտակար կամ ֆեասակար լինելուն դատաւոր չեմք , հասկա բարեկամն ենք , ուստի նորա ֆեասակարը մեզ ալ ֆեասակար է , ինչպէս որ օգտակարն ալ մեզ օգտակար է :

Աերջապէս երբ լաս , քեզ հետ կու լայ մարդահաճը , խնդաս՝ կը խնդայ , ծիծաղիս՝ նա ալ կը ծիծաղի , այո՛ ըսեմ՝ այո՛ կ'ըսէ , քու գովածդ նա ալ կը գովէ և անարգածդ կ'անարգէ : արամու . թեանդ ժամանակ քեզ հետ կը տրտմի և չուզեր զքեզ միտիմարել , որպէս զի քու գէմքդ հակառակող չլինի , այլ տրտմութեանդ ժամանակը ցոյց կու տայ թէ ինքը ևս քու ցաւերուդ մէջ անմիտիմար է և ցաւակից քեզ . բայց կեղծ է :

Եթէ յանդուպն ես՝ արի կ'անուանէ զքեզ , եթէ երկչոտ ես՝ խոհական կ'անուանէ , եթէ փառասէր՝ մեծանձն կը կոչէ զքեզ , ասոնցմէ էր Եւզէմինիկ , որ երբ ամպերու որոտալը լսեց , Աղեբսանդրին դառնալով ըսաւ , «Գո՛ւ էիր որոտացողը , թէ Արամազդայ որդին» :

Մարդահաճաները ամեն հնարք 'ի գործ կը դնեն , որպէս զի իրենց կեղծ սէրը , անկեղծ սիրոյ կերպարան առնու և մարդահաճութիւն ընդունողը չզգայ իրենց կեղծիք և չչառագնի , կամ իմանայ և չընդունի , փոխանակ վարձատրելոյ պատժապարտէ :

Մարդահաճաները շատ անգամ իրենց եղած հրամանները մերժելով ևս աւելի աննշմարելի կ'ընեն իրենց կեղծ մարդահաճութիւնը , ինչպէս որ աղախնոյն մէկն ըրաւ իւր տիկնոջը երբ ջուր ուզեց ձեռք լուսնալու : պատասխանեց աղախինը թէ «Բու ձեռքդ ջուրէն մաքրուելու պէտք չունի , ջուրը քու ձեռքէդ մաքրուելու պէտք ունի :

Այս կարգէն էր Սինկղիտոսի անդամներէն մէկը , որ ծերակուտի

ժողովին մէջ զՏիպերոսն մարդահաճելու համար ըսաւ, ժամանակն եկաւ որ համարձակ պիտի խօսիմ հասարակաց օգտի համար առանց շողջորթութեան, յաւելցոյց թէ «Ով կայսր, դու մեծ անիրաւութիւն կը գործես, և այն անիրաւութիւնը պախարակելի կը դատուի ձերակոյտի ժողովէս, բայց ոչ ոք չհամարձակիր քեզ յայտնելու:» Առ այս ձերակոյտ և կայսր վարանման մէջ մնացին թէ ինչ է արդեօք, մի գուցէ նոր և անլսելի դաւադրութիւն մը կայ, շարունակեց մարդահաճոյն թէ «Տիպերէ, դու մեզ վայելել կուտաս, դու չես վայելեր, դու անքուն կը մնաս, որպէս զի մենք հանգիստ քնանալք, դու շարունակ կ'աշխատիս մենք հանգիստ կը վայելեմք, առիկա յայտնի անիրաւութիւն է, մանաւանդ մեծ փնաս է թէ հասարակապետութեան և թէ քու ինքնակալութեանդ, վաճճ զի մեր ամենուս կեանքը քու կեանքէդ կախումն ունի, և մենք չենք կրնար կեանք ունենալ երբ դու կեանքդ արհամարհես»: այս մարդահաճութիւնը Տիպերոսի կործանման առիթ եղաւ, վասն զի հատուց և անոնց փափկութիւն տուաւ, և զեղիտութիւններու մէջ թաղուեցաւ:

Այս մարդահաճի իւր օգտի նպատակին հասաւ, բայց Տիպերոս և Հռոմ յետ այնորիկ իրարու ձեռք խաղալիկ դարձան, զի Տիպերոս Հռոմայ իշխել սկսեց, Հռոմն ալ Տիպերոսին:

ԴՍՍ ԿԷ

ԿՅՌԻՍՏՈՒՐ ԿԱՐ ՀԱԿԱՌԱՅԱՍԻՐՐ

Մարդահաճութիւնն առաւելազանցութիւնն է, իսկ հակառակասիրութիւնն նորա հակառակն է, պակասութիւնը քաղաքական
24

կենցաղավարութեան մէջ մարդահաճութիւն գովելով որքան հաճոյք կը բերէ, հակառակասիրութիւնն ալ այնչափ կը բառնայ հակառակելով :

Բնականաբար ամեն մարդ ինքզինք և իւր ունեցածը ու կարծիքները կը սիրէ, բայց երբ հակառակասէրը հեգնութեամբ կը խծբծէ, այն ատեն հոգւով չափ կը վշտանայ և կը դառնանայ :

Մարդահաճութիւնը՝ ըստ երևութիւն՝ հակառակասիրութեան հակառակն է, վանն զի մարդահաճն՝ զուարթացոյն, քաղցրաբան, շնորհաշուք, շողովող և քծնող է, իսկ կռուասէրն, ընդհակառակը, տխուր, սեամաղձոտ, սոսկո, գիսախուիւ, անպաճոյճ, յանդուգն և արհամարհոտ է, միոյն պաշտօնն է հաճոյանալ, միւսոյնը անհաճոյ լինիլ : Ասոնց գործերը և ձայնի հնչումները այլ և այլ են, ինչպէս որ քծնող և խածանող շուներուն :

Մարդահաճն ցանկականէն կը շարժի, կռուասէրն՝ ցասմնականէն, ցանկականը և ցասմնականը, երկուքն ևս իրարու հակառակ իրեքեր են :

Մարդահաճոյի լեզուի վրայ մեզր կը տեսնուի, իսկ հակառակասէրն ատամներու մէջտեղէն թոյն դուրս կու գայ :

Մարդահաճը եթէ խոցէ քաղցրութեամբ կը վիրաւորէ, իսկ հակառակասէրը դառնապէս կը խածնէ, կը վիրաւորէ և կը պիշատէ . ասոր համար երևելի անուններ առած են անոնց «Տաղտկալի շուն», զգուելի ժահահոտութիւն, կենակցութեան ժանտախտ» :

Ամեն մարդ կ'ատէ զասոնք, և ասոնցմէ կը խորշի, ասոնցմէ մէկ հատ մը, բաւական է ուրախութեան ամբողջ ժողով մը տխրեցրնել :

Նուաղարանի մէկ թելի անհամաձայնութիւնը, ամբողջ թելերու կանոնաւոր ձայնից խանգարման համար բաւական է, երբ «Իիողինէսին հարցուցին ըէ՛ «Ո՞ր դազանն աւելի կը խածատէ», պատասխանեց, «Ընտանիներու մէջ՝ մարդահաճոյն, իսկ վայրենիներու մէջ՝ չարախօսն» :

ԴԱՍ ԴԿԸ

ՀԱԿԱԹԱԿԱՍԻՐԻ ԱԹԱՐԿԱՆԵՐԸ

Մարդկային խօսակցութիւնները՝ առաջարկութենէ և պատասխանատուութենէ կը կազմուի, որոց ոմանք անսական և ոմանք գործնական են. ոմանք ընդհանուր և ոմանք մասնաւոր անսական է, օրինակի համար, լուսինն երկրէն փոքր է. գործնական՝ իշխանը պէտք է որ աւելի զթած լինի. ընդհանուր գեղեցկութիւնը՝ հոգւոյն պարզն է. մասնաւոր՝ Աքիլէսը ամենէն կտրիճ մարդն էր. Ամեն առաջարկութիւններ թէ սուտ լինին և թէ ճշմարիտ մեր քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ կրնան անդի ունենալ և հակառակաւերնելին առարկայ լինիլ, բայց նորա պաշտօնը միշտ հակառակիլն է, թէ սուտ լինի ըսածդ, թէ ճշմարիտ, եթէ գովես նա կը պարտաւէ, եթէ պարտաւես՝ նա կը գովէ, եթէ ստորասես նա կը բացասէ, եթէ բացասես՝ նա կ'ստորասէ. եթէ դու խրատես մէկի մը այս ինչ գործը մի ըներ՝ նա կը խրատէ թէ ըրէ. եթէ ըսես ըրէ՝ նա կ'ըսէ մի ըներ. երբ դու ըսես հայրենեաց համար մեռնիլ պէտք է, նա անմիջապէս կը պատասխանէ թէ հայրենեաց համար ապրելը աւելի պէտք է. և այլն:

Զէ թէ մինակ խօսքին՝ այլ և գործերուն մէջ ալ կը հակառակի, ըրածդ կ'արհամարհէ, շարժմունքներուդ վրայ կը խնդայ, եթէ հասարակ զգեստ հագնիս՝ զքեզ հնասէր կ'անուանէ, եթէ նոր և լաւ հագնիս՝ նորաւեր կապիկ կ'անուանէ զքեզ. եթէ առատաձեռն ես՝ շուայլ և անառակ կ'ըսէ, եթէ խնայողութեամբ ապրիս, ժլատ և ազահ կ'անուանէ զքեզ:

Արեւջապէս նա ուրախ է և միանգամայն տխուր, յամբ և արագ, երկչոտ և յանդուզն, շուայլ և ազահ, ինչպէս որ մարդահաճոյն բոլորովին նմանիլ կ'ուզէ. հակառակախօսն ալ իսպառ հակառակիլ կ'ուզէ:

Դ Ա Ս Կ Թ

Հ Ա Կ Ա Ռ Ա Կ Ա Ս Ի Ր Ի Ն Պ Ե Ն Ա Կ Ը

Հակառակասէրն փաստաբաններու պէս վարձ մը ստանալու համար չհակառակիր . և ոչ ալ ճշմարտութիւն մը յայտնելու մտօք հպարտին պէս համբաւներ ստանալու համար ալ չհակառակիր , հապա միայն իւր ընդարոյս հակառակութեան ուղիէն շարժեալ կը հակառակի :

Մտնարտաւանութիւնն սուպու ատելութեան հետ կապ ունի , հակառակասիրութիւնը իւր բաղձանքն է որ իւր կարծիքը միշտ ուրիշներու կարծեաց յաղթանակէ :

Չօյիլը , օրինակ է հակառակութեան և դիտունք կատաղի շուն անուանեցին զայն , երբ հարցուցին իրեն լմէ ինչու կը հակառակիս Հոմերոսի և Պլատոնի այն սքանչելի դրուածոց պէմ , պատասխանեց թէ՛ երբ գրուածոց հեղինակաց շար չեմ կրնար հասցընել զոնէ նոցա դրածները խժրժեմ :

Դ Ա Ս Հ

ԻՆՉ ՕՐԻՆՅԱԿԱԻ ԿԸ ԳՈՐԹԻ ՀԱԿԱՌԱԿԱՍԻՐՆԵՐՆ

Հակառակասէրն արևու ճշմարիտ լոյսն անդամ կը ճգնի ազօտ քոյը տալ իւր ստապատիքի հակառակասիրութեամբ . ըստ ուղիղ բա-

նի , Խամն մարդուն մտաց առարկան ճշմարտութիւնն է , բայց հակառակասէրն կուսակից կը լինի ստութեան :

Ինչպէս որ ձեռնածուները (աչքակապ) ձեռքի արագութեամբ մեր աչքին տեսութիւնը կը խաբեն՝ այսպէս ալ հակառակախօսները իմաստակ , ստապափոր և ճարպիկ պատճառաբանութեամբ անզգոյշ միտքերը կըրնան յեղափոխել :

Տնդը՝ մարդուս մարմնոյն ամենէ աւելի թշուառացուցիչն է , այսպէս ալ խելացնորութիւնը հոգւոյն մահացուցիչ թոյն , սակայն և այնպէս Փասրոնիսս գտնողը , և Նրասմոս գիտելացնորութիւնը ստապափոր տրամաբանութեամբ մը գովեցին . և երկուքն ալ իրենց ներբողածները վերջէն իբրև վարձ ընունեցին իրենց իսկ անձին վրայ :

Նորա նպատակն է դքեզ զայրացընել , հոգ չընէր թէ ըսածները սուտ են և իրեն նախասինք կը բերեն . բանաւորութիւնը մեզ կ'ուսուցանէ չարերու մէջէն բարին ընտրել , իսկ հակառակախօսները բարիներու մէջէն չարերը կ'ընտրեն . անք գէշ գիրքերը կը կարդամք . անոնցմէ աղէկ և իմաստալի կտորները կ'ընտրուք միտք պահելու . իսկ հակառակասէրները աղէկ գիրքերը կը կարդան , գէշ իմաստները և իմաստակ կտորները կ'ընտրեն իրենց միտք պահելու որպէս զի ճշմարտութեան դէմ հակառակած ժամանակ՝ պատրաստի փաստ ունենան ձեռքերին , և հակառակութեան ժամանակ՝ շալաւակ իրենց ձեռք փոփոխեն , խօսքէն դործի ձեռնարկեն , բանակրուէն սրտաշարժութեան անցնին . եթէ մէկին մէջ չյաջողին , կը ձեռնարկեն միւսով յաղթել :

Ըստնց աւելի թունալի և վտանգաւոր միասող ձեռնարկութիւնն այն է որ պարսաւանօք չեն սկսիր , հապս գովութեամբ կ'սկսին , կը գովեն մի քանի մարդոց յատկութիւնները կամ գործոյն մի քանի պարադաները , յանկարծակի (բայց) վրայ բերելով , այս անիծեալ քայցով ամեն բան վեր ի վայր կը տապալեն , ասով առաջին գովածնին բոլորը կ'աղարտեն . երկնայինն՝ երկրային , արքայութիւնն՝ դժոխային , բարին չարի մէջ կը դնեն , ասոնք կը նմանին այն մեղուներուն որք մեղրն իրենց բերանի մէջ և թոյնը իրենց պոչի ծայր կը սլահեն :

Երբեմն գու մէկը գողած ժամանակ նա գործնական հեզնութեամբ մը կը նախատէ . կամ թէ գու այս ինչ մարդը լաւ է ըսած ժամանակդ նա ուրիշ մը առաջ կը բեքէ , ամենալաւն այս է ըսելով :

Ասոնք ուրիշներուն տրամութեան վրայ կ'ուրախանան , ուրախութեան վրայ կը տրտմին , կոչունքներու մէջ պատութեան խնձոր մը կը գլորեն սեղանի վրայ բազմականաց միաբանութիւնը խռովելու համար :

Դ Ա Ս Հ Ա

ԵՐԿՈՒ ԵՎՅՐԵՐՈՒ ՄԷՋՏԵՂ ԵՂԱԾ ՄԻՋԱՍԱՀՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երկու մոլեկան ծայրերու ազեղութենէն առաքինութեան միջասահման՝ քաղցրախօսութեան գեղեցկութիւնը յայտնապէս կը անսնախի :

Քաղցրախօսութիւնը երկու ներհակ բարեխառնեալ գործողութիւններ կը պարունակէ իւր մէջ , այն է հաճոյականութիւնը և հակառակութիւնը . հաճոյականութիւնը շմարդահաճիր , հակառակութիւնն ալ չդառնացրներ , ասոր համար մեր քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ բարեկամութիւնը քանդելէն աւելի կը պահեն և կը հաստատեն . կը հաճոյանայ որչափ որ պէտք է , նաև կը հակառակի երբ որ պէտք է , սակայն երկուքի մէջն ալ իւր շաւիաւոր գիրքն ունի :

Քաղցրախօսն ոչ մարդահաճոյի պէս իւր օգուտէն , և ոչ հակառակասէրի պէս իւր ազեղ բնաւորութենէն կը շարժի , հապած համեստ և պատշաճ առարկաներէն կը շարժի , որ արդարութեան կարողական մասն է , և կը գործէ այնպէս ինչպէս որ կը պահանջէ իւր քաղցրախօս առաքինութիւնը :

Քաղցրախօսը ամենուն հաճելի է, թէև այլ և այլ օրինակաւ, ինչպէս բարեկամին հետ մտերիմ է, իրմէ փոքր աստիճանի մարդկանց հետ քաղցր է, իրմէ մեծերուն հլու է, ուղղութեան առաջադրութեամբ ձերերուն հետ ծանրակեաց է, երիտասարդաց հետ զուարթ է, տղայոց հետ զգուռլ է :

Աղեսեղայոս արքայն ամօթ չէր համարեր իւր տղայոց հետ խաղալ, երբ իրեն զգացուցին թէ թաղաւորի մը չվայելէր տղայոց հետ խաղալ, պատասխանեց թէ «Ուրեմն հայր լինելը ինչ է, չէք դիտեր :» Քաղցրախօսը, իւր թշնամիներուն ալ հաճոյական կը լինի, վասն զի քաջութեան բռնութենէն աւելի սիրոյ քաղցրութեամբ կը ցրէ նոցա ատելութիւնը և կը յաղթէ ու կը զիջուցանէ նոցա խռովեալ սիրտերը : Ահաւոր բառակիները չէին կարող Սիփակի սիրտը մեղացընելու Հռոմայեցւոց հետ հաշտուելու համար, բայց Շիպիոնի քաղցրախօսութիւնը ամեն բռնութենէն զօրաւոր կը ցաւ զայն զիջուցանել և հաշտութեան բերել :

Քաղցրախօսն կը սիրէ, և կ'ուզէ որ փոխաբէն սիրուի, նոյնպէս վիճաբանութեան մէջ թէ կը հակառակի և թէ հակառակութիւնը կ'ընդունի, վայելչութեան սանձը ձեռքէն չթողուր :

Նա գովութիւնը կը սիրէ, հաճութիւնը բնաւ չսիրեր, վասն զի վարձուոր գովիչէ մը գովասանք ընդունիլը իւր արժանապատուութեան դէմ կը համարի, և ոճիւր կը սեպէ իրեն համար, երբ ականջ զուարճանալու համար ճշմարտութիւն մը մուտած կը տեսնէ : Մարդահաճութիւնը մերժելու համար բաւական է որ վարձ չվճարես :

Մարդահաճոյին մէկը երբ չափէն աւելի գովասանքներով ներքող մը նուիրեց Էմմանուէլ դ.քսին, հրաման ըրաւ որ յիսուն դրշ. վարձ տան, և յայտնեց թէ այդ վարձը որ ընդունեցիր չէ թէ անոր համար կ'ընդունիս որ իմ ունեցածներս գովաբանեցիր, (վասն զի ես ձեր ներքողած յատկութիւնները չունիմ) այլ թէ անոր համար ընդունեցիր որ ես այսօրուրնէ՛ կ'սկսիմ հետզհետէ այդ յատկութիւնները ունենալ, որպէս զի դուք զիս շողքորթողներէն մէկը չհամարուիք :

Գիտնէ սիրոսի մարդահաճոյ փիլիսոփան որ մարդահաճութեամբ

փարթամացած էր, երբ տեսաւ որ Գիողինէսն ջուրի մը եզերք նստած բանջարեղէն կը լուար իւր կերակուրը պատրաստելու համար, ըսաւ շողոքորթն Գիողինէսին «Եթէ դու ևս մարդահաճոյ էիր Գիողինէսին՝ ինչ պէս խորակներ պիտի ուտէիր և ոչ բանջարեղէն» պատասխանեց Գիողինէս «Եթէ դու ալ այսպիսի բանջարեղէններ ուտէիր, չպիտի զիջանէիր մարդահաճել Գիողինէսին» :

Սակայն աւելի աղէկ է այսպիսիներու հետ հաշուի չմտնել որպէս զի կայծը մարելու ձեռնարկելով հրդեհը չբորբոքեմք ՚ի ֆնաս մեզ :

Ջենոն երբ խնջոյքի մը մէջ հակառակախօսի մը հանդիպեցաւ, հարցուց նա Ջենոնին թէ «Առաքինութիւնը բարձր է» Ջենոն զիտնալով որ հակառակախօսն իրեն հետ վէճի բռնուիլ կ'ուզէ, խոժոռ դէմքով մը պատասխան տուաւ թէ «Ոչ» և ետ դարձաւ :

Քաղցրախօսին մէկը հակառակախօսին հանդիպած ժամանակը, հարցուց հակառակախօսը թէ մարդոյս ամ աչքը թէ ձախը աւելի հեռատես է, պատասխանեց ժպտելով զուարճարանն թէ Այն աչքն աւելի հեռատես է որ քեզ հաճելի է :

Արիստոտէլ մեզ խրատ կու տայ որ հեռի մնամք անոնցմէ, վասն զի երբ մենք նոցա հետ վէճի բռնուիմք, անոնց նմանող կը լինիմք :

Դ.Ս.Ս ՀԲ

ՈՐՆ Է ՄԱՐԳԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդավարութիւնը սահմանէն աւելի գործադրութեամբ կը յայտնուի, այս առաքինութիւնն է որ մեզ ազնուական և ազնուազգի ջոյը կու տայ : Բարոյական առաքինութիւնները հասարակ օ-

րէնքներով կ'ստացուին 'ի ձեռն դաստիարակութեան, և յետոյ գործով և սովորութեամբ իրենց կատարելութեան կը հասնին. ինչպէս որ միւս առաքինական ունակութիւնները այսպէս ևս այս հանրական անուամբ քաջ մարդավարութիւն և բարեբարոյութիւն անուանեցաւ :

Բայց որովհետեւ ասիկայ ազնուական մասնաւոր սովորութիւն մ'է որ ուսմիկ ու գեղջուկ մարդկանց և գործաւոր գեղերու մէջ ոչ կ'ուսանին և ո՛չ 'ի գործ կը դնեն, այլ միայն ազնուական քաղաքներու և քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ գանուողներուն հետ գտնուելու համար, քաղաքավարութիւն կամ քաղաքականութիւն կ'ըսուի. և առելի բարրձանալով յատուկ անուամբ բարեձև ազնուբարոյութեան և պալատականութեան իսկ անուն կ'առնու ազնուականաց մէջ :

Ասոր հակառակն այս առաքինութիւններէն հեռացողներն ալ թէև ազնուական կամ պալատական լինին՝ հետեւեալ վատ անունները կը մտանգին, ամարդի, անքաղաքավար, օտպու և ուսմիբարոյ :

Մարդավարութիւն սիրողը պէտք է որ զգուի ամեն գեղջուկ և անքաղաքավար գործերէն յարդելի անձանց քով մագերը սանտրել և յտակել, եղունդները կտրել, ատամները մաքրել, ասոնք ընելու է անոնց շներկայանալէն առաջ, և այն՝ առանձնութեան մէջ, նաև արհամարհելի է ատամնաբաց և բարձրաձայն ծիծաղիլը, և այլն, սոցա պէս անվայելուչն ճանաչելով՝ 'ի գործ դնելու չէ :

Սիրաբի այն խօսքը լաւ ըմբռնելու է մեր շարժմանց մասին, որ կ'ըսէ «Մարմնոյ զգեստ, ատամներոս ծաղր և մարդուն դնացք իրեն համար կը պատմեն թէ՛ ինչ և ի՞նչ տեսակ մարդ է :

Քաջ մարդավարութիւնը և քաղաքականութիւնը հաճոյականութեան, քաղցրախօսութեան և սիրողութեան մէջ կը կայանայ, վասն զի անոնցմով առելի կրնամք մեզ հետ կենցաղավարողներուն հաճոյանալ :

Սիրելի է հաւանիլ և գովել քաղցրախօսութեամբ և հաճոյականութեամբ, քան թէ գեղջկօրէն հակառակելով և անարդարքար մարդահաճելով հակառակիլ և վատաբանել :

Քաջ մարդավարութիւնն և քաղցրախօսութիւնն է որ քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ անկատակ, չափաբերեալ, կիրթ և հրահանգ խօսքերով և ըստ պահանջման վայելուչ գործքերով ուրիշին հաճոյանալու միջոցները 'ի գործ գնե՛լն է : Ազնուարարոյութեան պակասութիւնը յանցանք չհամարուիր, անոր համար որ չարութենէն և սոգիտութենէն չծնանիր, և ուրեմն չէ թէ պատահասի, հապա զզուանաց և արհամարհանաց արժանի է : Եւ որովհետեւ այս ինչ երկրի և ազգի մէջ անքաղաքավարութիւն դատուած ձեւերը և գործողութիւնները, ուրիշ երկրի մը համար քաղաքավարութիւն համարուած է, ուստի քաղաքավարութիւնը յատուկ դաս մը չէ, հապա իւրաքանչիւր երկրի ժողովրդեան պատուոյ և սովորական արարողութեանց նայելով ըստ այնմ վարուելու է :

Բայց և այնպէս կան այնպիսի շարժումներ որ ամեն երկրի և անձի համար միևնոյն տհաճութեան տեղի կու տան, ոմանց շարժումները աչքի զզուելի են. ոմանք արտաքին զգայութեանց անհաճոյ են, ոմանք զգայութեանց կրօնց և երևակայութեան. ոմանք մտաց բանին և կամաց : Զզուչանալու է տգեղ առարկաները ուրիշին աչքին չնեղկայացընելու, վասն զի այնպիսի առարկաներ են որ ազնուականի աչք չտեսնել կ'ուզէ քան թէ տեսնել. դնալու ժամանակ թեքու շարժում, զգեստուց տձեւութիւն, անպատշաճ միակողմանի նստուած, խօսած ժամանակը գլխոյ չափազանց շարժում, կայլն, կայլն :

Առարկաներ ալ կան որ ուրիշին լսելեաց անհաճոյ են, ինչպէս սուրել, շչել, կարկաչաձայն խնդալ, ատամներու կրճաւել, ուրիշի խօսած կամ քնացած միջոցին բարձր ձայն հանել կամ բան մը գորգեցընել, կայլն :

Կան առարկաներ ալ որ հոտոտելեաց անհաճոյ են, ինչպէս նեխեալ և հոտած բան հոտեցընելը, փչելով ճրագ մարելը, երկու մարդոց խօսած ժամանակ նոցա քթի տակը մտնել կամ բարեկամին սաստիկ մօտենալ, փորոտիքներէն շունչ 'ի վեր բերել սոխ կամ սխտոր կերած ժամանակը, նաև աւելորդ է հոտաւէտ մուշկ և բուրիէն կայլն 'ի ծոց կրել 'միշտ, նաև ճաշակելեաց անհաճոյ է

Երբ կ'ստիպես զուրիշը թէ ուտելու և թէ ըմպելու չափազանցու-
թեան և այս պախարակելի սովորութիւնը Հայաստանի մէջ յաճախ
'ի գործ կը դնեն, այսպէս ալ աւելորդ է մէկը իւր պատարաքաղով
կերակուր առնել իւր սեղանակցին տալը, զի այս՝ բաները զգուշելի
են :

Նաև գնալու ժամանակ ուրիշին չգարնուելու զգուշութիւն պիտը
է . կրից և երեակայութեանց չափազանց ֆեսասկար են՝ անհաճոյ,
ամթթալի և նողկալի պատմութիւնները և նկարագրութիւնները,
մանաւանդ զգուշանալու է պատմութիւն մը ըրած ժամանակը, որ-
պէս զի անքաղաքավարութեամբ դիմացի մարդուն սիրտը չխուժի,
զի մարդ մը երբ մասնաւոր պակասութեան մը կամ անարգութեան
մը մէջ գտնուի, երբ դու ժամանակէ մը յետոյ նոյն անցք ուրիշի
մը վրայ պտտնս, նոյն անցք կրողը սաստիկ կը վշտանայ, թէ իւր
կրածը յիշելով, և թէ կը կասկածի թէ դու իրեն պակասաւոր
ըլլալը կ'ուզես յայտնել, ինչպէս որ սաստիկ կը զայրանար Տիպե-
րոս երբ Ռատոս կղզւոյն անունը յիշէին, ուր որ զինք արքորած
էին երբեմն : Չգայական մասին ուրիշի մը ուրախութիւնը յանկար-
ծակի ախրեցընելը տմարդութիւն է, այսպէս ալ տմարգութիւն է,
երբ մէկը ցաւոց մէջ է, դու փոխանակ նորա ցաւոց ցաւակից լի-
նելու, զուարթութեամբ կը խօսիս նորա հետ իբր ցաւ չունեցողի
մը հետ : Անքաղաքավարութիւն է և անհաճոյ մտաց և կամաց երբ
խօսողին զրոյցը կը խափանես կամ նորա խօսած ժամանակը կը քնա-
նաս, զի ասով հասկը ցընել կ'ուզես թէ չես հաճիր նորա խօսքե-
րը լսել, առանց օգտի՝ մինակ զեղջկականութիւնը 'ի գործ դնելով
ուրիշին կամաց հակառակիլը անքաղաքավարութիւն է, ինչպէս որ
Պանայ առանց գիւղի տղայք ըստ նախնական սովորութեան՝ վարժու-
թիւն ունին դէմ դնել կամաց քաղաքացւոց, որպէս զի իրենց զե-
ղէն երկու առաւար հեռու գտնուած ծովու եղբրքէն ծով մտնե-
լով չլուացուին, որպէս թէ ծոֆն իրենց սեփհականութիւնը լինէր
կամ լուացուելով՝ ծովու ջուրը պակասէր :

Ըստ արժանւոյն զայլս չմեծարելը մեծ գեղջկականութիւն է,
այսպէս ալ հրաւիրած տեղը իւր պատուոյ արժանիքէն վեր նստիլը :

Չափազանց քաղաքավարութիւնը և գեղջուկ անքաղաքավարութիւնը, մոլեկան ծայրեր են, իսկ քաղաքավարութիւնը է միջասահմանութիւնը, որ կ'ուսուցանէ մեզ թէ ինչպէս և ինչ եղանակաւ վարուելու եմք մարդկանց հետ և թէ զգուշանալու եմք որ ոչ նուազութեամբ գեղջուկ համարուիմք, և ոչ առաւելութեամբ տղէտ և միջասահմանը շճանաչող, ոչ փնասեմք և ոչ փնասուիմք, ոչ արհամարեմք և ոչ արհամարհուիմք, ոչ տաղտկացընեմք և ոչ զուեցընեմք, և ոչ չափազանցութեամբ հրապարակէն խոյս տտմք պեղղկական պալիասութեամբ :

Թեսաւորոս երկար խօսած է ծխախոտի գործածութեան անքաղաքավարութեանը և փնասակարութեանը վրայ, բայց մենք տեսնելով որ այդ հիւանդութիւնը համատարած ախտ մը եղած է և բոլոր երկրագունտիս երեսը սփռուած թէ յարս թէ 'ի կանայս և ցառալի է ասել մինչև ցհինգամեայ տղայս, ուստի աւելորդ համարեցինք նսրա փնասոյն և անքաղաքավարութեան վրայ խօսիլ, զի ամեն մարդ իւր անձին վրայ նորա փնասակարութեան փորձը տեսած է, բայց չկրնար ետ մնալ, ինչպէս որ ոգելից ըմպելիներէ ալ, վասն զի բազմածամանակեայ սովորութիւնը երկրորդական բնութիւն մը կը դառնայ, ուստի մենք ըստ կամս կը թողումք կամ իրենց փորձառական փնասներէն համոզուին ետ մնան, կամ իրենց ձեռքով իրենց գերեզմանը փորեն, մանսուանդ անոնք որ ոգելից ըմպելիները ջրոյ տեղ 'ի գործ կ'ածեն, ամեն մարդ կ'աշխատի իւր բանաւորութեան ուղղութիւն տալու, սորա կ'արբենան իրենց բանաւորութեան ուղղութիւնը կորսնցունելու :

Ասոնք սահմանուեցան իբրև գեղ մարմնոյ բժշկութեան, մենք չափազանցութեամբ փոխեցինք զանոնք դեղ ըղեղի հիւանդութեան :

ԴԱՍ ՀԳ

ՃՊԱՐՏԱԽՈՍՏԱԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՐԵՆ ԵՐԿՈՒ ԾԱՅՐԵՐԸ

Ասկէ առաջ յիշած առաքինութիւնը, աւելի ուրիշներուն մեզ հաղորդած խորհուրդներուն կը վերաբերէր, իսկ ճշմարտախօսութիւնը մեր խորհուրդներուն կը վերաբերի զորս մենք ուրիշներուն կը հաղորդեմք :

Ասոր համար այն հաճոյականութիւն կրպահանջէր, իսկ այս ճշմարտութիւն կը պահանջէ, ինչպէս որ մենք ուրիշի ճշմարտախօսքերն կը հաւնիմք և սուտերն չեմք հաւնիր, այսպէս ալ ուրիշները չպիտի հաւնին մեր խօսքերն եթէ սուտ լինին, վասն զի մեր սուտը նոցա ահաճութեան առիթ կու տայ, ուրեմն ճշմարտախօսել պէտք է որ հաւնին և իրաւունք տան մեր ասացուածոց, և զմեզ յարգեն իբրև ուղղալստ :

Սակայն գիտնալ պէտք է որ մենք այս տեղ կենցաղավարութեան ճշմարտութեան վրայ պիտի խօսիմք, և չէ. թէ դաշնադրութեան վերաբերեալ ճշմարտութեանց վրայ, այն մեր խոստումներու հետ կապ ունեցող գործոց համաձայնութիւնն է, իսկ սա մեր խօսքերու, մեր գործառնութեանց հետ ունեցած այն համաձայնութիւնն է, զորս կամաւ կը հաղորդեմք մեզ հետ խօսողներուն :

Այն արդարութեան էական մասն է, որ իւրաքանչիւրին իրեն արդար բաժինը կու տայ, իսկ այս մեր խօսակցութեանց մէջ բերկրութիւն մը առաւ կամ ընդունելու բարեխառնութեան կարողական մէկ մասնիկն է :

Արդ մեր խօսքին նիւթ եղած ճշմարտախօսութիւնը հոգւոյ առաքինական մէկ ունակութիւնն է, որ հաստատուած է ճշմարտութեանց միշտսահմանին վրայ և զայն մեր կենցաղավարութեան

մէջ կը հաղորդեմք ուրիշներուն, աւելի այն պարագաներու մէջ որ մեր գովեստները առաջ կը բերեն :

Ասոր առաւելագանցութիւնը, ճառատանք է, իսկ նուազութիւնն և կամ պակասութիւններն ալ կեղծաւորութիւն է. որոց միջա-
սահմանն ալ ճշմարտախօսութիւնն է :

Գ Ա Ս Հ Գ

ՃՅՄԱՐՏԱԻԹԵԱՆ և ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ

Ամեն ընկերական մարդ բնականապէս կ'ախորժի իւր խորհուրդ-
ները իւր ընկերոջը հաղորդել, մանաւանդ խօսողի յարգանքները
և լսողի հաճոյքները, ինչպէս գաղանի վիշտերը և գաղտնի մի-
թարութիւնները զմարդն կը նեղեն, եթէ որ ուրիշին չյայտնէ իսկ,
երբ բարեկամներուն կը յայտնէ վիշտերը կը նուազին, և միթա-
րութիւնները կ'աւելնան :

Ամեն մարդ կը ցանկայ իւր գիտութեան և իւր առաքինութեան,
քաջութեան, ազգատոհմին, ընչից և ստացուածոց վրայ խօսիլ, նաև
իւր զաւակաց և յարգի բարեկամաց ընդունած շնորհաց և պարգևած
շնորհաց և իւր բնաւորութեան բարեմասնութեան և կրած անց-
քերուն վրայ խօսիլը հաճոյ է իրեն, այսպէս ալ ուրիշէն լսելու
յօժարակամ է, զման զի միտպէս կը կամի, թէ իւրը պատմել և
թէ ուրիշներունը լսել :

Հետաքրքրութիւնը կ'ստիպէ զմարդն որ իւր հաւատարիմ լրտես-
ները, այսինքն ալք և ականջը միշտ չորս կողմն դարձընէ և հաւ-
քէ տեսածները և լսածները և այս Կէ թէ մինալ Կ. 9 քրտեհամեն-

րուն, այլ և օտարներուն, անձանթներուն, և մեռելոց ու անցելոց իսկ ամենուն վերահասու լինելը կը ցանկայ, կը հաւրէ նա հին պատմութիւններէն, արձանագրութիւններէն, յիշատակարաններէն, օտար և մերձակայ ազգերէն, և ասոնց մէջէն կ'ուզէ ճանաչել ինչ որ ճշմարիտ է, վասն զի սուտ դիտնալը զիտութիւն չէ, ճշմարիտ զիտնալն է գիտութիւնը. եթէ այս ճշմարտութիւնները գտնել մեզ հաճոյական է, ուրեմն քանի առաւել հաճոյական է երբ մեր բարեկամաց մէջ անկեղծ ճշմարիտ բարեկամա կարողանամք ճանաչել:

Մեր գործերը ուրիշին պատմել չկրնար հաճոյական համարուիլ, եթէ ճշմարտութիւնը անոր ընթացակից չլինի, վասն զի պատմութեան ոգին ճշմարտութիւնն է:

Ճշմարտախօսութիւնը նաև մեր գործերով ալ պէտք է երևան բերեմք այսպէս ալ գրով, և այլն ամեն շարժումներով:

Վասն ոմանք որ իբք թէ չարիք մը խափանելու, և կամ իրեն յառաջագոյն խոստումն կատարելու համար չեն ուզեր ճշմարիտն խօսիլ, բայց գործով և շարժմամբ ցոյց կու տան իրեն ճշմարտութիւնը:

Փիլոկտէտ Հերակլէսին մահուան ժամանակը (ըստ ինգրանաց շերակլէսի) ուխտեց որ նորա գերեզմանը ամենեին մէկի մը չ'այտնէ, բայց երբ յայտնեց զինքը ստիպեցին որ յայտնէ նորա թաղուած տեղը, յայտնամ ֓ Փիլոկտէտ բարձր ձայնով մը աղաղակեց թէ Չեմ գիտեր ուր է, միւս կողմէն ալ ոտք նորա թաղուած տեղը գետինը զարնելով, ձայնով ստածը, ոտքով ճշմարտեց: Սակայն ասիկա առելի մատնութիւն է քան ճշմարտախօսութիւն:

ԴԱՍ ՀԵ

ՃՄԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՐԿԷ ԿՐ ՅԱՐԳՈՐԹԻ

Ոմանք փառամոլութեան համար ճշմարիտան կը խօսին, սակայն նոքա ճշմարտախօս չեն, այլ փառամոլ են, ոմանք շողորթութեան համար, նոքա ալ ազահ են, ոմանք առ երկիրդի կը խօսին, անոնք ալ երկչոտ են. ոմանք իրենց խոստմանց պարտաւորութենէն ստիպեալ կը խօսին, նոքա ալ արգար են, և ոչ ճշմարտախօս :

Ուրեմն ճշմարտախօսի իսկական յորդորիչը նոյն իսկ ճշմարտախօսութիւնն է, այսինքն այս առաքինութեան ունակութիւնն է, որ կը յօժարեցընէ մեր միտք, որպէս զի մեր խօսքերը մեր սրտի հետ համաձայնեցընէ, և սիրան ալ ճշմարտութեան հետ համաձայնեցընէ, և այս աւելի իւր գործողութեանց մէջ. համեստութիւնը և բանն զմեզ այսպէս ընել կը հարկադրեն, և ասոր հակառակն ալ զեղջկական օգեղութիւն է : Անոնք որ ուրիշին յորդորներով ճշմարիտան կը խօսին, այնչափ կը տեւէ նոցա ճշմարտախօսութիւնը որչափ որ առ իրենք եղած յորդորը կը տեւէ, իսկ անոնք որ ճշմարտախօսութեան ունակութիւնն ունին, նոքա միշտ ճշմարտախօս են, վասն զի ունակութիւնը՝ հիմնական կերպով հաստատած է հոգւոյն մէջ, և հոգին պատշաճ եղած ժամանակը այն ունակութիւնը յօժարամտութեամբ ՚ի գործ կը դնէ :

Ճշմարտախօսան անաչառ է քաղաքական կամ ծերակուտական խորհրդականաց ընտրութեան ժամանակ, առաջութենէն աւելի ճշմարտութիւնը կը յարդէ, իւր հայրենեաց հզօր լինանալուն համարձակապէս կը սլատասխանէ, դատաստանական իրողութեանց մէջ, իւր վկայութեան հաւատարմութիւնը ճիշդ կը սպահէ :

ԳԱՍ ՀԶ

ՃՅՄԱՐՏԱԽՕՍՆ ԻՆՉՊԵՍ ԿԸ ԳՈՐԾԷ

Ինչպէս որ միւս առարկնութիւնները, այսպէս ալ ճշմարտախօսութիւնը, տեղւոյն, ժամանակին, սրպէս, ուր և սրբան արժան է. ասոնց պատշաճողութիւնը կը պահէ: Խօսելու և լռելու ժամանակները տղէկ կը չափէ, թէպէտ իրեն պաշտօնէն գուրս է սուտ խօսելը, բայց և այնպէս ամեն պարագայի մէջն ալ ճշմարտութիւնը չխօսիր: Նա ինչ որ խօսի, պէտք է որ ճշմարիտ լինի, բայց չէ թէ ինչ որ ճշմարիտ է միշտ պէտք է որ խօսի:

Վասն զի շատ բան կայ որ չպիտնալ ձեւացրնելը գիտնալէն լաւ է և անոնց համար լռելը խօսելէն օգտակար է:

Ըստ առատակեաց, միենոյն մահնի մէջ երկու կողք որոց մին՝ գաղտնիք կը յայտնէր, միւսն՝ ճշմարտան կը խօսէր, երբ քաղաքացի մէկն գողութիւն ընելու կ'երթար, կուտառն մտնելով գաղտնիք յայտնողի թեր խորտակելով յիբկիր կործանեց որ իւր գողութեան գաղտնիքը չյայտնէ և ճշմարտախօսն այս գործողութիւնը տեսաւ և լռեց: Միւս օրը իւր ապրանք գողցընել տուողն աճապարեց կուտառն մտնել և գաղտնիք յայտնող կուռքէն տեղեկանալ թէ իւր գողն ո՞վ է, զայն խորտակուած տեսաւ և գիմեց ճշմարտախօսին հարցընելով թէ՛ ճշմարտան ըսէ, մեր գողն ո՞վ է. պատասխանեց ճշմարտախօսն թէ՛ Գաղտնիք յայտնող կուռքի վիճակն զիս կը բռնադատէ որ առ այժմ՝ ճշմարտան չխօսիմ. վասն զի միջոցը վտանգաւոր է:

Այն ճշմարտութիւնը որ կրնամք միայն մեր բարեկամին յայտնել զայն մեր ամեն ընկերներուն յայտնելու հարկ չկայ, զի մեծ տարբերութիւն կայ բարեկամի և ընկերօջ մէջտեղ. մանաւանդ՝ զգու-

շանալու է թէ մեր և թէ ուրիշներուն ընտանեկան ամօթալի գործերը իբրև ճշմարտութիւն խօսիլ ուրիշներուն, որպէս զի ոչ ըսողն փոխանակ ճշմարտա երևնալու վատանուն երևի և լսողն ալ դայթակղի: Թէպէտ ճշմարտախօսութիւնը կը պահանջէ որ ճշմարտախօսը անկեղծութեամբ յայտնէ թէ իւր պակասութիւնները և թէ առաւելութիւնները, բայց որովհետև կան մեր ընկերական վիճակի մէջ այնպիսի անձինք որ նախանձ են՝ քան թէ պարզ, տխարող քան թէ հաճութիւն տուող, այսպիսի չարագգածներու մէջ, գովեստները նոցա մտաց մէջ փառասիրութեան կասկածներ կ'արթնցընեն. և նոքա մեր պակասութիւնները, իրենց իսկական վիճակէն շատ աւելի կը համարին. և ասոր համար ճշմարտախօսն իւր խօստովանութեամբն փոխանակ սիրոյ, արգահաստանք կ'ընդունի անոնցմէ:

Ճշմարտախօսն կեղծին հետ կեղծ, անկեղծին հետ անկեղծ, միջակայնոյն հետ միջակային վարուելով՝ ճշմարտախօս ըլլալէ չզտորի, վասն զի ճշմարտախօսութեան առաքինութիւնը՝ արդարութեան առաքինութիւնը չէ, և ոչ ալ դատաստանական եղելութեան խօստովանութիւնն է, հապա մեր կամքէն կախումն ունեցող մեր մտաց մէկ հաղորդութիւնն է, զոր միշտ ամեն պարագայի մէջ յայտնելու պէտք չկայ:

Ճշմարտախօսն զինք գովելու մտօք չխօսիր, և ոչ ալ ուրիշները զինք գովելու համար կը խօսի, հապա կը խօսի անոնք, որ գովութեան արժանաւոր են, երբ ուրիշները կը խօսին ճշմարտախօսին համար, այն գովեստները որ ճշմարտ չեն, իսկոյն ինքը կը լինի իրեն դատաւոր, վասն զի ճշմարտութիւնը գովեստէն նախամեծար է իւր քով:

Ճշմարտախօսի գէմքն ալ ճշմարտախօս է, վասն զի ոչ մտախոհ նենգութեամբ այլ ընդ այլոյ կ'երեւի, և ոչ արհամարհոտ ամբարտաւան կը հանդիսանայ, այլ զուարթ, հեղահամբոյր, անկեղծ, նորա վսեմ խորհուրդները պարզ ճակատին վրայ յայտնի կը տեսնուի, նոսնակ նորա աչաց մէջ իւր սիրտը կը տեսնուի:

Նա ճշմարտախօս է իւր անձի խնամատարութեան մէջ, թէ քե-

զեցիկ է՝ հայելի չպաշտեր, եթէ ագեղ է՝ ներկերէն կը խորշի, և կը ջանայ մարմնոյ տգեղութիւնը հոգւոյն գեղեցկութեամբ զարգարել:

Ճշմարտախօսը ուժի կողմէն կը համարձակի կատարել այն ամեն բանը ինչ որ կարող է՝ իրենց վայելուչ սահմանի մէջ պահելով կատարել: Ինչ բանի որ անձեռնհաս է՝ իւր անկարողութիւնն ճշմարտապէս խոստովանելով ետ կը մնայ:

Եթէ յաղթէ չպարծիր, եթէ յաղթուի չամաչեր, անայլայլելի գիմօք գովեստ կ'ընդունի երբ կը յաղթէ, և գովեստ կու տայ յաղթողին՝ երբ յաղթուի:

Իւր տոհմի ծագման մասին ճշմարտան կը խօսի, եթէ ազնուազարմ է՝ իւր նախնեաց գեղեցիկ նկարագրութիւնները կ'ընէ, և եթէ փոքր ընտանիքէ է՝ դարձեալ չպատրուակելով նոցա կեանք և գործերը կը նկարագրէ, և նոցա յիշատակները իւր աչքին առաջը պահել կ'ուզէ:

Ճշմարտախօս է իւր ախորժակի մէջ, նորա սէրը և տեղութիւնը անպատրուակ են և յայտնի, մերժածին չըղձար, ըղձացացածն ալ չմերժեր, ազատ դէմքով պատուոյն ետևէն կ'երթայ, երբ զինք արժանի գտնէ այն պատուոյն, և կը հրաժարի այն պատիւներէն, որոց անարժան է:

Նա աննախանձ գովեստ կ'ուզէ, որովհետեւ իւր արգիւնքն անփառասէր է: Նա իւր առաքինութիւնը յայտնած ժամանակ ինչ գովութիւն որ կ'ընդունի, նոյն գովութիւնը կ'ընդունի դարձեալ իւր պակասութիւնները յայտնած ժամանակը, վասն զի երկուքն ալ փնտրան անկեղծ ճշմարտախօսութեան աղբիւրէն կ'առնուն իրենց ծնունդը: Այն Թր գովելի է, նաև սիրելի է:

ԳՍՍ ՀԷ

ՃԱՌԱՍՏԱՆՔ ԵՒ ԿԵԴՈՒՅՑ

Ճառատանք և կեղծիք որքան որ թշնամի են ճշմարտախօսու թեան, այնչափ ալ իրարու թշնամի են, մին՝ ճշմարտութենէն շաբարձր կը թռչի, միւսն՝ չափէն աւելի կը կծկի և կը նուաասանայ, երկուքն ալ ստախօս են, մեծն յիմար է, փոքրն անքաղաքավար ։

Ճառատանք միջասահմանն կորսնցրնելով սիրամարդի պէս աւելի քան զչափն իւր թեւերը տարածելով օդի մէջ կը տատանի և հրաւեր կը կարգայ թէ ինձ նայեցէք ։ Իսկ կեղծիքն աւերակաց բուերու պէս լոյսէն խոյս տալով խաւար տեղերը ծածկուած, ինք իրենն ատելի ձայն կու տայ թէ, ինձ մի նայիք ։

Երբ գիտութեան վրայ կը խօսուի, ճառատողը թէև բան մը չգիտեր, կը պարծի թէ ամեն բան գիտէ, իսկ կեղծիքն բաւական բան գիտէ, բայց կը կեղծաւորի թէ բան մը չգիտեր կամ խիսաքիչ գիտէ ։ Երբ հարստութեան ճոխութեան վրայ կը խօսուի՝ ճառատողն՝ թէև աղքատ, բայց ամենէն հարուստ ձևանալ կ'ուզէ, իսկ կեղծիքն՝ թէև մեծ հարուստ, բայց պատաւատուն զղեստներ կ'ըզգենու, իրրև չքաւոր, երբ քաջութեան վրայ կը խօսուի, ճառատողն՝ թեև անզօր դասակիք, բայց թշնամաց բանակին յաղթութեան համար իւր անձը մինակ բաւական ցոյց կու տայ, իսկ կեղծողն՝ թէև զօրաւոր, բայց իսպառ անզօր կը կեղծէ ինքզինք ։

Երբ քաղաքական կենցաղավարութեան վրայ կը խօսուի, երկուքն ալ անհամաձայն են միմեանց, վասն զի ճառատողն աւելագրութեամբ ճշմարտութիւնը կ'աղաւաղէ, կեղծողն ալ ցած թեթուութեամբ և կրճատմամբ հեղձանկճուկ կ'ընէ զայն ։

Երկուքն ալ միասպէս փոխանակ իրենց ունկնդրաց հաճոյք մը տալու, (որք անոր համար կը լսէին) ընդհակառակն զգուանք կը պատճառեն, իրենց միայն չափանցութեամբն միւսին նուաստ և կեղծ թխիստութեամբ: Այն որ աւելազանց կը խօսի, անոր չեն հաւատար, իսկ այն որ կը կեղծէ բան մը չըսեր. ունկնդիրը կը վարանի թէ նորա ինչին հաւատայ:

Ճառատողն՝ ծիծաղելի է, կեղծողն՝ կասկածելի, բայց և այնպէս ճառատողն՝ կեղծողէն լաւ է, վասն զի ճառատանք թէև սուտ լինելուն համար ճշմարտասիրին տաղտկալի է, բայց դոնէ խնդացողներու համար զուարճալի է: Իսկ կեղծիք ճշմարտասէրներուն կասկածելի է և զուարթասէրներուն ալ ատելի, վասն զի իւր խորհուրդը չհաղորդեր:

Ճառատողն՝ ուրիշի հետ կենցաղավարութիւնը կը սիրէ, անոր համար որ իւր ճառատանքները ծախէ, իսկ կեղծողը՝ չզիանալով թէ ո՞րի հետ կենակցիլ պէտք է, ինք միայնակ կը մնայ: Ճառատանք սաստիկ ջերմութենէն առաջ կու գայ, որ կը վստահացընէ խօսիլ չափէն աւելի, իսկ կեղծիք՝ չափազանց ցրտութենէն առաջ կու գայ և ուրիշի դատաստանէն վախնալով՝ չուզեր խօսիլ ինչ որ պէտք է:

Ճառատող Իմպէրիոլէս բժիշկն այնչափ առաջ դնաց, որ յայտնի կ'ըսէր՝ Իմ բժշկութիւնս դերմարդկայինէ. ուրիշ բժիշկներ այս բժշկասպետն իւր հիւանդութենէն ազատելու համար ըօին թէ՛ Ասկլէպիոս չաստուծոյն հողին է, որ քու մարմնոյդ մէջ կը բնակի, ուրեմն անարգութիւն է այն դերմարդկային հողոյն, այս աշխարհի մէջ պահել, զի զայն անմահից դասոյն մէջ վերածել պէտք է, առ այս խրատ համազուելով դերասանճար բժշկասպետն, հրեղէն երկինք բարձրանալու փորձ փորձելով անկաւ Եանայ լեռան հրաբորբոք անդունդ վիհին մէջ:

Ասոր հակառակ Պլուտոնեան փիլիսոփայք, այնքան առաջ գնացին կեղծեաց մէջ, որ սկսեցին ըսել թէ կարելի չէ ստոյգ բան մը զիանալ, և կ'ըսէին թէ՛ Աշխարհիս մէջ անստուգութենէն ՚ի զատ ամենևին ստուգութիւն չկայ, բոլորն ալ անստոյգ և կասկածելի:

են : Եթէ դու արեգական ճառագայթներով նոցա աչքը խառնէիր , նոքա դարձեալ կը կասկածէին թէ գուցէ արեգակը լուստուր չէ : Ճառատորն իւր բնական անուղիղ յօժարութենէն կը յորդորուի ճշմարտէն աւելի մեծցընել և այս չափազանցութիւնը չէ թէ մինակ իւր գովեստներու մէջ 'ի գործ կը գնէ , այլ և իւր ամեն պատմութեան մէջ նոյն մեթոտով կը վարուի :

Նաև ասոր հակառակ յօժարութենէն մղուելով կեղծորն կը փոքրացընէ ամեն պատմածները , այս մոլեկան գործը երկուքին ալ հաճ և հաւան է , և կամար և ոչ բռնի :

Մինչև ցարդ խօսածներէն յայտնի կը տեսնուի թէ այս երկու ունակութիւնները թէպէտ մոլեկան են , (վասն զի առաքինական փշտասհմանութենէն կը խտորին) սակայն ըստ ինքեան շարաշար չեն համարուիր վասն զի չար վախճան մը չունին , թէպէտ հաճոյական չեն , բայց ֆնասակար ալ չեն : Մանաւանգ որ իրենց ֆնասները իրենց կը պատկանին և ոչ ուրիշին :

Սակայն և այնպէս երբեմն ուրիշ ունակութեանց հետ լծորդուելով մեծամեծ չարիքներ և ֆեաներ առաջ կը բերեն , ինչպէս որ ճշմարտախօսութեան ունակութիւնը ուրիշ առաքինական ունակութեանց հետ լծորդուած մեծամեծ բարիքներ կրնայ առաջ բերել :

Տիպերօտը թաղաւորութեան յաջորդ Ագրիպպասը մեռցընելով , ինքը կայսր եղաւ , բայց Ագրիպպասի ծառայներէն մէկը որ շատ նման էր իւր տիրոջ կեղծեց թէ ինքն է կայսերածառանգ Ագրիպպասը և շատ կուսակիցներ գանելով կայսերութեան վիճակը խռովեցոց , սակայն վերջէն բռնելով Տիպերասին տարին և հարցուց Տիպերոս թէ՛ Դու ինչպէս եղար Ագրիպպաս . պատասխանեց թէ՛ Դու ինչպէս եղար կայսր : Աեղծեալ Ագրիպպասը կրցաւ կայսերական վիճակ մը խռովել , ուստի զգուշութիւն պէտք է :

Անկէ մեծ անարգութիւն չկայ մարդկային ընկերութեան՝ երբ կեղծիքն կը լծորդուի խոստման զրժողութեան հետ . Մարկոս Ատտիղիոս ձերականտի ատենին մէջ պարծեցաւ թէ՛ Ես յանկարծակի խաղաղութեան դաշինք խոստանալով , Յունաց յաղթեցի . երիտասարդ Սինկիտոսները զայն գովեցին թէ յունաց խորամանկութիւնը

Հռոմայեցւոց խորամանկութենէն յաղթուեցաւ և ամօթապարտ եղաւ . իսկ ծեր և փորձաւու Սինկղիասները զայն նախատելով առնարգեցին, ըսելով թէ Հռոմայեցւոց նշանարանն էր քաջութեամբ յաղթել և ոչ նենգ և խորամանկ խաբէութեամբ . մահաւանդ թէ թշնամոյն պատրաստ լինելու ազգարարութիւնը կ'ընէին :

Նաև վատանուն է կեղծիք երբ կեղծաւորութեան հետ կը լծորդուի . զի կեղծաւորն իւր դէմք կը փոփոխէ , այլ ոմն է և յանկարծակի այլ ոմն կ'երևի , խօսք և խորհուրդ միևնոյն չեն , բերանը բարի կը խօսի , սիրտը չարութիւն կը աածէ , զգեստն սչխարի է , բայց զիշատութեան խորհուրդը գայլու է :

Նաև զգուշանալու է որ ճշմարտախօսութեան հակառակ կեղծիք, խոհեմութեան հակառակ խորամանկութեան հետ չշփոթի , և ոչ ալ զուարճախօսութեան խաղերու վէրաբերող հեղնութեան հետ չփոթելու է :

ԴԱՍ ՀԸ

ԶՈՒՅՐԱԾԱԽՕՍՈՒԹԻՒՅԻՆՐ ԵՒ ԻՐԵՆ ԹԱՅՐԵՐԸ

Զուարճախօսութեան օգտակարութիւնը մեծ է , մեր տրամուսնեան և ցաւերու մէջ զուարճարանը եթէ համեստ կերպով սկսի իւր պաշտօնը՝ մինչև իսկ մահուան վտանգներէն կ'ազատէ ցաւոց և տրտմութեանց ենթակայները :

Զուարճախօսութիւնը նոր կեանք կու տայ այն թախծեալ սիրտերուն և մտքերուն , որ գիտութեանց և ուսմանց խորերու մէջ ընդ երկար թափառելով և իրենց նպատակին չհասնելով , կամ վարանման մէջ մնալով կեանքերնին կ'սկսի հիւժիլ , բայց զուարճախօ-

սովորելը վրայ գալով առարկաներու հետ սրտի և մտաց տրամա-
թիւններն ալ քաղցրութեան, ուրախութեան և խնդութեան կը
փոխէ :

Լըջութեան հետեորդ տրամութիւնը սիրտերը կը սեղմէ : կեն-
սական ոգին կը կաշկանդէ, երեսը կը կնճռուէ, ձայնին շնչահանը
կը զոյգէ, ասոր համար շատ հոգ ունեցողները սակաւախօս են, ա-
սոր հակառակ զուարճախօսութեան հետեորդ ծիծաղն ալ սիրտ կ'ըն-
դարձակէ, ճնշեալ հոգին ազատութեան կը բերէ, կուրծք կը ջե-
ռուցանէ, ձակառը կը պարզէ, շնչոյ տուրեւտութիւն կ'ընդար-
ձակէ, ինչպէս որ զատարկութիւնը մարմնոյ հանգիստն է, այս-
պէս ալ զուարճախօսութիւնը սրտի հանգիստն է :

Բայց դիտնալ պէտք է որ այս միջոցի մէջ ալ միտքը դարձեալ
կը գործէ, վասն զի միտք հոգւոյ կարողութիւնը և նորա մասն
լինելով եթէ քնով կապուած չէ՝ իւր ազատ կամաւ կը գործէ : Լուրջ
խօսակցութեանց մէջ հանդարտութիւնը և խոհականութիւնը կ'ա-
ւելնայ, իսկ զուարճախօսութեան մէջ սրամտութիւնը, վասն զի ա-
նոնք իրաց ճշմարտութեան ծագումն կ'առնուն, իսկ ասոնք բեղմնա-
ւոր միտքերէն, ինչպէս որ սրամտութեան ախար իբրև հիւանդութիւն
կը փոխադրուի մերձակայներուն, այսպէս ալ զուարճախօսութիւնը,
ուրախութիւնը տեսնողի սիրտը ուրախ և զուարթ կ'ընէ, անոր հա-
մար զուարճախօսն, իւր խօսակցին սիրտը կը շահի :

Մեր քաղաքական կենցաղավարութեան մէջ զուարճախօսութիւնը
մեծ հաճոյք կը բերէ մեզ ձեմելու, խաղի, խնջոյններու, կոչունք-
ներու և այլն պարագաներուն մէջ, միայն խօսած ժամանակը, միւսն
կը լռէ . նա իւր քաղցրութեան նետը կը ձգէ, սա քաղցր դիմօք
և ուրախ սրտիւ սիրով կ'ընդունի և ետ կը գարձընէ, միւսն կ'ըն-
դունի . կը կուսին իրարու հետ և հաշտ են, կը զրկախառնին և
զիբար կը խածատեն, սակայն բնաւ չեն վիրաւորք գիրար :

Չուարճախօսին երկու բան պէտք է, այսինքն նիւթ և տեսակ :

ԴԱՍ ՀԹ

ՏԵՍԱԿ ԶՈՒՐԱՂԱԻՍՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ

Տեսակք զուարճախօտութեան այլ և այլ են, փոխաբերական, հեգնական, ծաղու փոխանակութեան և այլն, շատ մը ձևերու տակ կրնայ խօսուիլ, որոց վրայ ընդարձակ կը խօսի Թեսաւրոս, բայց մեր նպատակը համառօտութիւն պահելն ըլլալով զանց կ'ընենք, առաջ նորոգելով հետաքրքիր ընթերցողները որ ընդարձակութեան դիմեն իրենց հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար:

Մինակ մի քանի օրինակ հոս դնելը բաւական կը համարիմք, Անտիսթենէս յայտնել ուղելով թէ իւր ծառան մինչև որ չծեծուի, իւր ծառայական պաշտօնը չպիտի ըստ արժանոյն վարէ, ըսաւ Վոմ ծառաս խռնկէ, մինչև որ լաւ մը չծեծուի հոտ դուրս չտար, Միսիդոս կը պարծէր թէ ինքը Ագաւ անուն մեծ հռետորի մը աշակերտ է, Արկերոն պատասխանեց իրեն թէ, Այն Ագաւը քեզ թաչիլ սորվեցուց, բայց խօսիլ չսորվեցուց:

Լատիմաքոն չափազանցութեամբ ըսաւ Պասիթէս դեսպանին Պինծի կու գան Բուզանդացիք, այն ժամանակ՝ երբ իմ քեղարդս յերկինս հասած է, Պասիդէս երեսը իրեններուն դարձընելով ըսաւ, Վոյս տարք ասկից քանի որ սորա քեղարդը երկինքը մեր վրայ փուլցած չէ, զմեզ ջախջախելու համար:

Սպարտացիք Փիլիպպոսի երկար հրովարտակիւն լսկոնական օձով մը պատասխանեցին Վրիոնէսիոս 'ի Աորնթոս՝ որով ըսել կ'ուզէին թէ Վրիոնէսիոսն ալ քեզ պէս խիտիտաց, բոց հալածուելով փախաւ 'ի Աորնթոս:

Բիաս ներհակաւ համոզել կ'ուզէր պատանի մը որ չամուսնանայ ըսելով Վեթէ տղի կին մը առնես քեզ հաճոյ չպիտի երևայ,

իսկ եթէ գեղեցիկ կին մը առնես ուրիշներուն հաճոյ պիտի երևանայ» և պատանին անդրադարձընելով պատասխանեց «Եթէ գեղեցիկն առնեմ ինձ հաճոյ կը լինի, եթէ տղեզն առնեմ ուրիշներուն հաճոյ չպիտի երևնայ»:

Դ Ա Ս Զ

Ն Ի Թ Ն Ի ԵՆԹԱԿԱՑ ԶՈՒԱՐՃԱԽՍՈՒԹԻՒՆ

Զուարճախօսութիւնը երբեմն ծանր, երբեմն ծիծաղաշարժ կը լինի:

Ծանր զուարճախօսութիւն է ըսել թէ «Աստղերը Աստուծոյ եթերական տաճարի կանթեղներն են» գեղեցիկ է երբ ըսես «Աստղերը աշխարհիս վրանի ականակապ ասղնագործութիւններն են»: Ուրախ կը լինի երբ ըսես թէ «Աստղերը երանաւէտ դրախտի փթթեալ ծաղկունքն են», դիտնական կը լինի երբ ըսես «Աստղերը երկնային Արգոսի աչքերն են որք գիշերը մարդկանց վրայ կը հսկեն»: Տխուր կը լինի եթէ ըսես «Աստղերը արևոսյուղարկաւորութեան սգաւոր ջահերն են»:

Ծիծաղաշարժ կը լինի երբ ըսես «Աստղերը չաստուածոց լսատեղներն են երբ գիշերը կը շրջին նոքա» և կամ ըսես «Աստղերը առկայծեալ պատրոյգներն են, որք արևու մամակալէն կը թափին»:

Ոմանք իրենց զուարճախօսութեան նիւթ անդթութիւնը կ'ընտրեն որ յոյժ տղեղ է, ինչպէս որ Աղեքսանդր Սևերոսն իբրև կատակ զուարճութեան իւր սիրելիներէն մէկն տան ջանաց մասնելով և ծխով խղզեց զայն ըսելով «Որ ծուխ վաճառէ, ծխով կորնչի» որպէս թէ յիշեալն արբունի աւազութիւնները ուրիշներուն կը վա-

Ճատեր : Մարտիադէս Հասկը ցընելու համար թէ բաղանիքը ցուրտ էր , այլ բանութեամբ մը ըսաւ , « Եթէ ձուկեր պահել կ'ուզես , ձգէ քու բնականացդ մէջ : »

Չուարձախօսութիւն կայ որ խօսքով է , զուարձախօսութիւն կայ որ գործով կը կատարուի :

Չուարձախօսը իւր ընդունած կծու առաջարկութեանց զուարձաբանութեամբ կծու պատասխան մը կու տայ , ինչպէս որ այն նիհար պատանին ըրաւ իւր ընկերոջ , երբ ընկերութիւն մը 'ի մի հաւաքուած էին անոնցմէ մէկն որ շատ նիհար էր , վերջէն եկաւ , նոյն ընկերութենէն մէկն նորա նիհարութիւննցոյց տալու մտօք ըսաւ « Բարի եկար հոգի անմարմին » , նա պատասխանեց « Բարեաւ գտար զիս մարմին անհոգի » :

Մերունի մը ճանապարհէն գնացած ժամանակ երեք երիտասարդի հանդիպելով , երիտասարդի մին ըսաւ՝ Բարեւ հայր Աբրահամ , երկրորդն կրկնեց՝ Բարեւ Իսահակ նահապետ , անդէն երրորդն ըսաւ՝ Բարեաւ Յակոբ նահապետ , ծերունին պատասխանեց խայթելով մը թէ՛ Ես ոչ Աբրահամ , ոչ Իսահակ և մչ Յակոբ նահապետներն եմ , այլ թէ Յաւուզ Արիստանն եմ որ հօրս տան երեք էշերը կ'որսուած լինելով զանոնք փնտաւելու ելած էի և գտայ :

Ննջեցեալ մը թաղելու տարած ժամանակը մեջկատակ մը նորա դազաղին մտեցած որպէս թէ ննջեցելոյն տկանջին բան մը ըսաւ : Յիպերոս որ հոն ներկայ էր , իրեն կանչեց զմեջկատակը և հարցուց թէ ի՞նչ ըրիր , պատասխանեց թէ՛ Ըսի իրեն որ երթայ անդի՛ի աշխարհ և ձեր նախորդին ըսէ որ իւրյաջորդ Յիպերոսը իրեն կաակները չկատարեր : Թէև Յիպերոս առաջին անգամ խնդաց , բայց զայն մտքընել տուաւ ըսելով , Փոխանակ ուրիշին յանձնարարելու , դու անձամբ անկէ առաջ գնա՛ խօսէ . ուրեմն մեծ զգուշութիւն պէտք է այսպիսի խաղերու մէջ :

Դ Ա Ս Զ Ա

Յ Ի Ն Ա Կ Ո Թ Ի Ի Ն Զ Ո Ի Ա Ր Ճ Ա Խ Օ Ս Պ Ե Թ Ի Կ Ն

Ջրարձախօսութեան ունակութիւնը հոգւոյն մէկ առարկանական լապկութիւնն է, որով վայելչութեամբ կը խօսիմք և կը բռնեմք զուարճանալու համար, և սասք մէկ ծայրը գեղջկանութիւնը կամ գոեհկութիւնն է, միւս ծայրն ալ խեղկատակութիւնը կամ ծայրածուրութիւնն է:

Կրտսէ Արքեամարէլ «Մատցի և զուարճախօս զրոյցները, մարդու հանճարէն և վարժութիւնէն առաջ կաւ գանձ զուարճախօսութիւն մը տարբերական և վայելչական ընտրը բարոյական ինտուստրուրութիւնն է, զուարճախօսի խառնածք արհիւնե և սեւամաշձէ խառնած է, գեւը ծանր և զուարթէն խառնած է, աչքն ուրախ է, բոյց ծիծաղկոտ չէ, վասն զի արիւնայինը զուարթութեան կ'օգնէ, սեւ մեղձայինն ալ սրամտութեան կ'օգնէ. ասոնք իրարու չափաւորիչ են: Այս յայտութիւնն ունէր Հռոմայեցի կրասոս աստնարանն որ իւր ծանր և հանցական բնաւորութեամբ այնպիսի դարձուածներ կը բերէր իւր խօսքերու մէջ, որ ամեն ուկնդիրները կը խնդային, սակայն ինքը չէր խնդար:

ԴԱՍ ՁԲ

ԶՈՒՍԻՃԱԽՈՍԻ ՎՍԻՃԱՆԵՐ

Չուարձախօսի նպատակը իւր զուարձախօսութեամբն համեստ
ուրախութիւն մը տուաջ բերելն է, ընկերական խումբերուն և
մեկնուորաց մէջ, ասկայն ինչպէս որ հաւ տայ զուարձախօսը, այն-
պէս ալ ընդունիլ պէտք է, որ կը խայթէ և խայթուիլ շտաբեր
նա գեղջուկ է. և ալ զուարձախօս, վասն զի պիտակը և կարիճն
են որ կը խայթեն, և չեն ուզեր խայթուիլ:

Նաև գեղջուկէ այն զուարձախօսութիւնը որ փոխանակ բերիւն
քննելու կը տրամեցանէ կամ կը բարկացանէ:

Չուարձախօսութիւնը բերնի առանց իրենց տեսակը փոխելու փոխ-
հանը կը փոխեն, և առելի ասենարանները զայս իրենց օգնական
կ'անուն, երբ յանցաւորը անաչեցընել կ'ուրին, ինչպէս որ խ-
զով օձաւած սլաք խորագայն կը ներդործէ, այսպէս ալ նախա-
տինըր զուարձախօսութեամբ քաղցրանալով աղդու կը ներդործէ:

Քիկերքն օրինաց անիրաւութեան պաշտպանները ձիճուորչարժ
սրտմտութեամբ աւելի կը խոցէր քան թէ հաստատուն փաստերով:

Պատեցազմի առաջնորդն ևս իրեն զինուորները քաջալերելու հա-
մար զուարձախօսութիւնը 'ի գործ դնելով երբեմն մեծապէս կը շա-
հին, ինչպէս որ Լէոնիտան լրտա երբ իւր զօրքերը թշնամաց
բազմութենէն զարհուրած ըլին «Այնչափ շատ են թշնամաց զէնքե-
րը որ արեգական երեսը ծածկելով զայն կը մթացընեն» ձիճազե-
լով պատասխանեց անոնց «Ուրեմն աւելի աղէկ, զի շուրթի ստի պի-
տի պատերազմինք» այս զուարձախօս խօսքերով թէ զօրքն անաչե-
ցոյց, և թէ երկիւղն անոնցմէ բարձու:

Դ Ա Ս Զ Գ

ՋՈՒԱՐՃԱԽՕՍՆ ԻՆՉ ՕՐԻՆԱԿԱՒ ԿՐ ԳՈՐԾԷ

Օրենսդիրները երբեմն կծանող զուարճախօսութիւնները և անհամեստ վարմունքները արգիլեցին, անոր համար որ մին կը գառնացընէր և միւսն կը զղուեցընէր: Բայ տեսան որ կարելի չեղաւ միջին ճանապարհ գտնելը, հարկ եղաւ կամ ազատ թողալ և կամ խպառ բառնալ և որովհետեւ խպառ բառնալն ալ արամելոյ և տիրելոյ մեծ վնաս է, ուստի զուարճախօսի գառնատանին յանձնուեցաւ ոչ առաւելութեան և ոչ նուազման յարգ տալ, հապա միջին ճանապարհաւ իւր և իւր ընկերոջ արտութեան մէջ ըստ տեղւոյն և ժամանակին զայն զուարճացընելու գերը կատարէ:

Այլ է տխուր ժամանակի զուարճախօսութիւնը, այլ է ուրախ ժամանակի, այլ է հարսանեաց, այլ խրատուանեաց, այլ յանգիմանութեան, այլ սիրողութեան. երբեմն այս աւուր զուարճախօսութիւնը եթէ վաղն ընես յոռի կամ խելագար կը համարուին:

Թոմաս Մոռոս երբ մահուան դատապարտուեցաւ, կառափնաօր սանդուխէն վեր ելած ժամանակը զուարճախօսութեամբ և խնդարով ըսաւ սպասաւորաց մէկին, Կ'տղաչեմ որ վեր ելած ժամանակս ինձ օգնես, զի վար իջած ժամանակս ոչ ոք օգնութիւն խնդրելու պէտք ունիմ: Ամիսք կու լային զայն, բայց ինք ուրախութեամբ կը զուարճարտնէր:

Ըստ առասպելաց՝ էշը տեսնելով որ Սկուռչ (չուր) իւր տիրոջ քծնելով պարգևներ կ'ընդունի, ինքն ալ յօժարեցաւ նոյն խաղը կատարել և պարգև ընդունիլ. բայց երբ առաջի ոտքերը վերցընելով տիրոջ կուրծքին աւելով յերկիր կործանեց զայն իւր

ախոտով, փոխանակ պարզե առնելու՝ մահու վճիռն առաւ : Այս դասէն կրնան օգուտ քաղել անփորձ զուարճախօսները : Մեռածսաներորդ Լուդովիկոսն թագաւորելէն առաջ արքայութեցաւ , և իւր արքայութեանց տեղը , աղքատիկ զուարճախօսի մը հետ ստեպ կը տեսնուէր և իբրև պատիւ շողգամը կ'ընդունէր և կ'ուտէր , երբ Լուդովիկոսն վերադարձաւ և թագաւորեց . զուարճախօսն տեսութեան երթալով մեծ շողգամ մը ընծայ տարաւ թագաւորին , և սիրով ընդունեց ու պահեց և մեծամեծ պարզենէր տուաւ ու արձակեց : Չայս տեսնելով թագաւորի ասպետն ինքն ևս մեծ պարզե ընդունելու յուսով ձի մը ընծայեց թագաւորին , և փոխարէնը գիւղացւոյ շողգամն ընդունեց , այս անպատուութեան վրայ , ասպետի արտունջ թագաւորին սկանջ հասաւ , որուն պատասխանեց թագաւորն թէ՛ Այն շողգամն իմ քովս հազար զահեկանի պոժէք ունէր , բայց իւր ընծայած ձին ալ մէկ շողգամի արժէք ունէր իմ քովս զոր փոխարինեցի իրեն :

Օգոստոս կայսրն կ'ըմանող կատակ մը գրեց իմաստասէր Պողոսին ընդդէմ , որպէս զի նորա սրամէտ հանձարը գրգռէ . բայց Պողոսին շատասխանեց , բտելով թէ՛ «Ձեմ կրնար ընդդէմ գրել այն մարգուն որ կարող է զիս առաջալել» :

Սպանիացոց Հասմիրոս թագաւորն այնչափ պարզամիտ էր՝ որ պարզամիտներն անգամ զայն պակասամիտ կը գատէին , և շատերը նորա փառաց մեծութիւնը կ'արհամարհէին , և խնդալով զայն կը հեգնէին . բայց նա հետզհետէ սթափելով բաւ «Ոմանք այնչափ կը շատախօսեն որ նոցա ձայնը զանգակի հնչիւն կը համարուի» : Առ այս հրատարակին վրայ զանգակ մը երեցաւ , և զինք ծաղրող շատ մը մեծամեծաց գլուխները նոյն զանգակի բոլորաբը շարած , նաև գրած էր այն զանգակին վրայ թէ «Ոչ գիտէր աղիւսակն այն ընդ ում խաղար» . այս զանգակը ամեն զանգակներու ձայնը մարեց , ոմանք մահուամբ , ոմանք ահարկութեամբ այս զուարճագործութիւնը և ամեն զուարճախօսութիւնները լռեցայց :

ԴԱՍ ԶԳ.

ԳԵՂՉԿՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԽԵՂԿԱՆՎՈՒԹԻՒՆԸ

Գեղջիւթիւնն է պակասութիւն զուարճախօսութեան, իսկ խեղր կատակութիւնն է առաւելազանցութիւն:

Գեղջիւթիւնը երկու այլ և այլ պատճառներէ առաջ կու գայ, մին՝ մտաւոր պակասութենէն, վասն զի խորհրդաւոր միտք չունի որ կարողանայ ճանաչել զբոցուածոց նրբութիւնը, և կարգաւ ու ձեւաբով խօսի, ուստի Յանտի եղերգներով հազիւ կրնայ գեղջիւթէն անհեթեթ և Պասակար քանի մը զոհհական խօսք արտասանել, անոր համար աւելի կ'ընտրեն խոյս տալ ընկերական ասպարէզէն և առանձնանալ խորին տեղուանք քան թէ քաղաքական հաղորդակցութեանց մէջ գտնուիլ. ասոնց պակասութիւնը մոլեկան չհամարուիր, վասն զի մտաց պակասութիւն է. թէ և կայ ուրիշ գեղջիւթականութիւն մը որ մոլեկան կը համարուի, անոր համար որ մտաց պակասութենէն չէ, հօգա կամաց չկամութենէն և չափազանց լըջութենէն է. ինչպէս երբեմն ազնուական մտաւորութիւնները այնչափ կը բարձրանան լուրջ գթողանոց ուսման մէջ, որ զուարճախօսութիւնը իրենց բնաւ քաղցրութիւն չտալէն զգիտապաշտութիւն կը պատճառէ իրենց:

Այս կարգէն էր Քսէնոփրաստէսը, զոր Փիլիպպոս չհրախրեց իւր մեծ կաշունքին յայանելով թէ նա իւր ծանրութեամբն մեր ուրախութիւնը կը արքանցընէ:

Իսկ միւս մոլեկան գեղջիւթիւնը որ խորշիլ կու տայ ընկերական կեանքէն, այն բնութեան անուղղութեան արդիւնքն է, զոր կատարեալ կը տեսնուէր մարգատեսաց Տիմօնի վրայ. վասն զի Տիմօն մարգատեսացը հրապարակ ելնելով՝ բարձրաձայն կ'աղաղակէր

Թէ՛ Խմ՝ պարտեղիս մէջի ինքնին պիտի կտրեմ՝ չկտրած՝ մզ որ
 իւր անձը կախաղան հանել կ'ուզէ թող փութայ, վասն զի վեր-
 ջէն ալ չպիտի տեսնէ այնպիսի յարմար կախաղան մը : Դսե
 կ'ըստի այս փիլիսոփային համար թէ իւր տապանաբարի վրայ հայ-
 հոյսանք գրած էր այն անձանց դէմ, որք իւր տապանագիրը կտր-
 դալ կ'ուզեն . այսպիսի մարդկանց դառնութեամբ լեցուած բերա-
 նէն կարելի չէ քաղցրութիւն բղխել յուսալ, եթէ իրենք լռեն
 չար կը խորհին, եթէ ուրիշները լռեն՝ կը կասկածին, եթէ խօսին՝
 կը խօսեն, եթէ ուրիշները խօսին՝ որքան որ քաղցր խօսին, դար-
 ձեալ չար հետեանք կը հանեն, իրենց վատատրտութեամբն :

Զօռարձախօսութեան մէջ խեղկատակութեան տեսակները եր-
 կուք են : Մին՝ բռնական շատախօսութենէն, միւսն շատակերու-
 թեան ցանկութենէն առաջ կու դան :

Առաջինն արդատ ճոռոմախօսներուն յատուկ է, վերջինն՝ ցած-
 ազգի ծաղրածուաց յատուկ է, ասոր համար դռարձախօսութեան
 մէջ, մէկն՝ աւելորդարանութեամբ անխտիր կ'առաւելու ՚ի քանակն,
 միւսն՝ ցոփութեամբ կը յաւելու ՚ի որակն :

Մտաւոր մարդկանց խելք պակասած մամանսիք, իրենց իմաց-
 մունքները չեն կրնար զսպել, հետեաբար կը լինին շատախօս-
 Պւրիշներն ալ ծիծաղելոյնելով՝ երբ կը յաջողին իրենց շահը ա-
 ռաջ բերել, խօսալու իրենց ուշադրութիւնը կը վերջնեն պարկեշ-
 տութեան և համեստութեան խօսքերու և գործոց վրայէն իրենց պա-
 տիւր յուսոյն հետ փոխարինելով, հետեաբար իրենք կը մնան մի-
 նակ սյորտարոյծ :

Եյս երկու շողակրատութիւնն ալ նողկանք կը պատճառեն,
 մին՝ շատախօսութեամբ և խօսքերու կցկցմամբ և անհեթեթութեամբ,
 միւսն սուր կծանօջ և համարձակութեամբ, ամեն որ համարձակ՝
 լեզուէն կը վախնայ, մարդու համար իրեն փսխանալու առիթ տուող
 առարկան միշտ իրեն համար տաելի է :

- Գեղջուկին անամազն շատ է, անոր համար միայնութիւնը կը
 սիրէ և տխուր է : Խեղկատակին արիւնայինը ու մաղսայինը շատ է,
 որ զայն զուարթ և ընկերական ցոյց կու տայ : Գեղջուկին դէմք

տրտում՝ ճակատ՝ կնճռոտ, աչք՝ տխուր, գոյն՝ սևորակ, ձայնը լժանձրագանգաղ է: Իսկ խեղկատակին աչք՝ ծիծաղկոտ, երեսն՝ անեղես, գոյն՝ շառագոյն, ձայն՝ սրաձայն է:

Մին զգեստուց մասին անփոյթ է, և մօրուքը չյարգարեր, միան՝ այս պարագաներու մէջ շատ զգուշաւոր է, մին՝ կը փախչի ընկերութենէն, միւսն՝ դուրս ելնել չուզեր ընկերութենէն, զեղջուկն ճիշդ է՝ ՚ի խօսս, քծնող է քան թէ անհամեստ, խեղկատակն ճոխ է՝ ՚ի խօսս, անհամեստ է քան թէ համեստ. զի նա խորամանկ է, այս պարզամիտ:

Ասոնց կենդանի պատկերը կը անսնտի Երակլիտոսի և Գիմեկրիտոսի վրայ, որոց առաջինը ամեն խաղարկութիւնները ողբական լացի կը փոխեր, երկրորդն ամեն ողբական լացերը ծիծաղի կը փոխեր:

Տխուրը կու լար զուարթի ծիծաղման վրայ, և զուարթն կը ծիծաղէր տիրելոյն լալուն վրայ. մին՝ ծիծաղելով արտախ էր, միւսն՝ լալով կը մաշէր:

ԴԱՍ ԶԵ

ԱՄՍԹԻԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿՈՒ ԺԱՅՐԵՐԸ

Մեր զգայական բաղձանաց մէջ բնութիւնը երկու սաստիկ կիրքեր դրսու, մին՝ թէև պատուաւոր, բայց ցաւազին առտրկաներէն փախչելու համար. միւսը՝ թէև բերկրական, բայց ամօթալի գործերէն փախչելու համար. և այս երկու կիրքերն են՝ վեհերոտութիւնը և ամօթխածութիւնը: Եւ այս երկու կիրքերը ցասմանականն աւաջ՝ հիւսձ երկի զի վրդովութենն են:

Վեհերոտու թիւնը՝ անարգ և ծառայական երկիւղն է. իսկ ամօթխածութիւնը ազնուական և ազատական երկիւղն է. զի որչափ որ պարսակելի է այն՝ որ պատուաւոր վասնդէն կը վախնայ, այնչափ Կովելի է, այն՝ որ վատանուն գործերէն կը խորշի :

Երկու երկիւղներն ալ միաբերոր խռովելով, երեսի գեմքերը կը փոխեն, մին՝ մոխրի, միւսն՝ կրակի, նա կը դեղնեցընէ, սա կը շառագնէ. երբ մարդ մը կ'ախտակրի, բնութիւնը արիւն կը զրկէ ախտացեալ տեղոյն օգնելու :

Մահուան երկիւղներու մէջ սիրտը՝ որ կենաց սղորխն է, կ'ախտակրի. և ամօթոյ երկիւղներու մէջ երեսները՝ որք պատգուոյ տեսարաններն են, կ'ախտակրին : Ասոր համար մահուան երկիւղի ժամանակը արիւնը երեսը թող տալով, դէս 'ի սիրտը կը վազէ, և ամօթոյ երկիւղի ժամանակը, սիրտը թող տալով, յեքես կը վազէ : Աեանք մարդու համար ներքին բարիք մ'է, արիւնը նորա պաշտպանութեան համար մակերևոյթէն 'ի կեդրոն (այսինքն երեսէն 'ի սիրտը) կը հաւաքուի :

Պատին մարդուս համար արտաքին բարիք մ'է, զայն ունենալու համար արիւնը սրտէն, այսինքն կեդրոնէն գէպ 'ի մակերևոյթի երեսը կը վազէ :

Ամօթխածութեան ժամանակը արիւնը դէս 'ի աչք կը վազէ, զանոնք պահպանելու համար, որովհետև աչքը պատուոցի և անարդողի դէտն (պէքչին) է : Բնութիւնը օգնութիւններ կը զրկէ աչաց, որպէս զի ծիրանեղոյն քողով ծածկեն աչքիւր և ձեռքեր անոր երեսը ծածկելու կը ծառայեն, որպէս զի շոտանն և շօհանուին, եթէ նային, յանցաւոր լինիլը պիտի խոստովանին, եթէ ուրիշները իրենց նային, այն ալ գառն է իրենց :

Ասոր համար Պղատոն և Արիստոտէլ ըսին, «Ամօթը աչքի մէջ կը բնակի», կամ թէ այն որ աչք չունի, ամօթ չկրեր :

Ասոր համար՝ եթէ սիրան վերահասու է յանցանաց, նորա աչք յերկիր խոնարհած կը նայի, այնպէս որ իւր յանցանք երկրի տակ ծածկել կը կամի, որպէս զի շոտանուի. վասն զի աղետական և պատուաւոր սրտի մը ակորժելի է մեռանիլ, քան թէ վատանունութիւն յանձն առնուլ :

Արքեպիսկոպոսներն են, այլ բնաւորական բերմունքներ են, որովհետեւ անձնիշխան ներգործութեամբ չեն ստացուիր, և մարդկանց տրամաբանութենէն առաջ կ'անցնին. և չէ թէ հոգին կը կատարելագործեն, այլ և սիրտը կը խռովեն և երեսը կ'այլայլեն, այս պատճառաւ կարելի չէ որ ամօթխածութեան՝ առաքինութեան անուն տամք, թէպէտ նորա պառօնները բարի են, բայց պատճառն չար է, և որովհետեւ ամօթխածութեան արմատը անարժան գործի վրայ հաստատուած է կարելի չէ որ շար պատճառի պտուղը, բացարձակ բարի կոչուի :

Ամօթխածութիւնը անակութիւն մը չէ, բայց իւր պտուղը բերեցած է. նա կատարելութիւն չէ, բայց բաղձալի անկատարութիւն է : Եթէ առաքինութիւն չէ, շատ է որ մոլութեամբ ասպաշուան է. ասոր համար զովելի է :

Եւ անոնք որ թէ արդեամբ և թէ առանձնաշնորհութեամբ գովելի են, անոնք բարոյական առաքինութեան շարքի մէջ դասուած կը համարուին :

Այս կիրք երկու տեսակի կը բաժնուի, այսինքն ամօթխածութիւն և ամօթ, մէկն՝ միւսէն կ'առնու իւր ծագումն. մին՝ միւսէն աւելի անկատար է :

Ամօթխածութիւնը ամօթական գործէն առաջ է, իսկ ամօթը գործոյն գործուելէն վերջ կու գայ. ամօթխածութիւնը իբրև դատարար, զմեզ ետ կը քաշէ անարժան գործերէն, իսկ ամօթը գործելէն վերջ վրայ կը հասնի և մեր հոգին ու սիրտը կը վերաւորէ :

Արիստոտէլ կ'ըսէ Ամօթխածութիւնը վատանունութեան երկինդն է, զի անկէ առաջ է, իսկ ամօթն վատանունութեան ցաւն է, վրտորա հետևորդն է : Ինչպէս որ երկիրդի սխալանաց և երկիրդի դատմոյ մէջ տեղը տարբերութիւն կայ, այսպէս ալ ամօթխածութեան և ամօթի մէջ տեղը տարբերութիւն կայ. ամօթխածութիւնը ամեստ օրիորդներու երեսը պարկեշտ կարմրութեամբ մը կը ներկէ, իսկ ամօթն շառագնութեամբ կը ներկէ ամեն զղջացողներու ետեսները :

Արիստոտէլի դուստր Պլութիա օրիորդին երբ հարցուցին թէ

Գոյներու մէջ մը գգն աւելի հաճելի է քեզ, պատառխանեց թէ «Ամեն գգնէն աւելի ամօթխածութեան գոյնն է ընտրելի քնձ համար» :

Ամօթոյ շառաղնութիւնը ամօթխածութեան կարմրութեան քով զզուելի տղեղութիւն մ'է, անոր համար որ սա յանցանքի անմեղ երկիւղ մ'է մինակ, իսկ նա յանցանաց վերահասու եղած պատկառանաց գոյնը վատանունութեան ցաւերու հետ խառնելով կը տառապի իւր արժանաւոր պատիժներու մէջ :

Բայց և այնպէս ամօթն ալ գովելի է, անոր համար որ ամօթահարը իւր պակասութիւն ճանաչելով գոնէ յետ այնորիկ կ'ըզզուշանայ պակասութեան մէջ չդտնուիլ և այս բարիքէն զուրկ են տեսնոյք, որք պակասութիւն կ'ունենան, և ամօթ չեն ունենար :

Դիտցինէս երբ յանցաւոր պատանի մը շառաղունեալ տեսաւ ըստ իրեն «Որդի, քաջալերուէ՛, ես քու երեսիգ վրայ առաքինութեան գոյն կը տեսնեմ» :

Մերիկէն վերջ երբ ամպերը կը շառաղնին՝ յայտնի նշան է թէ օրը պարզ կը լինի. վատթար գործ մը գործելէն վերջ երբ գործողի երեսը կը շառաղնի, այն ուղղութեան աւետաւոր նշանն է :

Ետը հակառակն երբ մէկը յանցանք կ'ունենայ և շառաղնիք անկէ բնաւ ուղղութիւն սպասելու չէ :

Չափադանց ամօթահարութիւնն ալ մնլութիւն կը համարուի, ինչպէս անտաի կարծիքներով սիրտ խռովելը և շփոթելը կամ անպատուութենէն վախնալը՝ ուր որ անպատուութեան առիթ չկայ, կամ երկիւղ չեղած տեղը ամօթանաց երկիւղէն պաշարուած հրապարակէն և շքեղ գործերէն խոյս տայ, և պահուի այն պահուն երբ երկնալը պէտք էր, ասոնք և ասոնց պէս անտաի պատճառներէն կապկածելով խոյս տալը մեղադրելի մոլորութիւն է :

Ինչև ցարդ գրուածներէն վերահասու եղանք թէ որն է ամօթխածութիւնը, և որոնք են նորա ծայրերը, այն որ ամօթէն չվախնար՝ անամօթ է, այն որ չափազանց կը վախնայ երկչոտ է, այս երկու ծայրերն ալ մեղադրելի են, զի մին է պակասութիւն, միւսն է առաւելազանցութիւն. բայց այն որ ըստ պատշաճի կը վախնայ վատ-

անունութենէն՝ նա ամօթխած է . ամօթխածութիւնը թէև բացարձակ առաքինութիւն չէ , բայց առաքինութենէն ոչ նուազ օգտամատոյց է մեզ :

ԴԱՍ ԶԶ

ԱՄԹԻՒՍՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱԲՆԵՐԸ

Ամօթխածութեան և ճշմարիտ առաքինութեանց մէջտեղ մեծ տարբերութիւն կայ , վասն զի նոցա պատճառն է համեստութիւնը , իսկ ամօթխածութեան պատճառներն են զգուշիւները , որովհետև ամօթխածութիւնը եղած կամ լինելի տգեղ գործերէն կը ծնանի :

Մեծ առանձնաշնորհութիւն է մարդկան որ կարող է ամաչել , զի մարդ միայն է որ պատուոյ զգացումն ունի . անասունները , որոնք որ հեշտութեան համար միայն կը գործեն , ու չէ թէ պատուոյ համար , նոքա մինակ երկիւղը կ'զգան , ամօթ չեն զգար :

Մարդկային սեռի մէջ երկու կարգ մարդիկ կան որք ամօթոյ խոզովութիւնը և վրդովումն չեն զգար , և ասոնք են մեծապէս առաքինին և ծայրագոյն մոլին , որովհետև մեծապէս առաքինին ամաչելու պատճառ մը չունի , իսկ ծայրագոյն մոլին իւր ամօթը ծախած կամ կորուսած է :

Նա ըստ որում չմեղանչեր , իւր պատիւ կորսնցընելէն ալ չվախնար :

Իսկ սա չամաչելով կը մեղանչէ , վասն զի պատիւը առ ոչինչ համարելով չվախնար կորսնցընել այն պատիւը զոր արդէն չունի :

Ամօթխածութիւնը վատաւունութեամբ կողտացեալ սրտերու վրայ ներլործութիւն չկրնար աղբել և ուր որ մեռած է ամօթխածու-

Թիւնը հոն ծնունդ առած է լրբութիւնը . ամօթխածութիւնը՝ աւելի դեռահասաներուն կը պատկանի քան թէ ծերերուն, որովհետեւ դեռահասակներու մէջ մորթոյն փափկութիւնը ծիրանափայլ արեան նրբութիւնը շուտով կարմրութիւն կը ծաւալեն երեսին վրայ :

Մանաւանդ թէ դեռահասակները մոլութեանց մէջ ունակացած չեն, իսկ ծերերու թէ երեսնին խորշոմնալ է և ցուրտ, և թէ ունակացեալ են առաքինութեան մէջ, անոր համար ամօթխածութիւնը իրենց շրջանէն դուրս է :

Նաև անոր համար ամօթխածութիւնը գեռահասակներու մէջ գոզելի է և ծերերու մէջ ոչ, զի ծերերու մէջ առաքինութեան յոյս ծաղկած է, իսկ դեռահասակներու և մանկամարդոց մէջ տակալին մնութեանց կասկածները կը գուշակուին լուելեայն :

Գեռահասակներու համար երեք բանի կը բաղձար Սոկրատ, այսինքն՝ սրտի պարզութեան, բերանի լուութեան, երեսի ամօթխածութեան . և երեք բան ալ ծերերուն կը կամէր, այսինքն՝ երեսի ծանրութիւն, խօսքի քաղցրութիւն, սրտի խոհեմութիւն :

Օտարոտի այլափոխութիւն եղաւ, երկու համանուն Աստոֆէնրու յեղափոխութիւնը, որք առողջ հասակի մէջ երկուքն ալ վարքերու բարի օրինակ և առաքինութեան հայելի էին . բայց ծերութեան ժամանակը իրենց անձերը մին արբեցութեան, և միւսն գիշերային սոփանաց մասնելով . այն մանկամարդերը որք յառաջադոյն խստիւ կը խրատուէին Աստոֆէն, նոքա նորա վերջին գործոց վրայ կը գայթակղէին . Աստոֆէն յառաջագոյն սրբութեամբ անեալ մանկունք նորա վերջին գործերէն կ'ամաչէին . Աստոֆէի օրինակէն նորոգուած Հոմայեցիները կը զարմանային :

Ղլաւարքոսն հետևեալ եղանակաւ կը լուծէ այս խնդիրը ըսելով թէ «Ղաւտակաբեկ հասակը, և մտաց լուրջ զբաղմունքներէն նեղուողը գոյայական հեշտութիւններով զբրանալ կը խնդրէր :»

Ասոր համար այն որ դեռահասակներու մէջ ամօթալի էր, իրենք ամօթ չէին համարեր, և որովհետեւ յառաջագոյն հասարակաց օգտակար գործերով իրենց պատիւները շտեմարանած էին ,

զայն կորսնցընելու կասկած չունէին, թէև հասարակաց փաս մը չէին հասցընել :

Նախ Արիստոտել կ'ըրէ «Ամօթխածութիւնը մանկանց յարուկ է ու չէ թէ ծերերուն, զի փառամոլ մանկութիւնը, պարտաւր գիւրութենէն նախամեծար կ'ընարէ, իսկ երախտաւոր ծերը գիւրութիւնը նախամեծար կը համարի քան զպատիւ :

Նաև գիտնալու է թէ ամեն շառագնող ամօթխած չէ, այլ և այլ կ'իրգերն ալ շառագնութիւն կը բերեն, մասնաւոր քարկութիւնը :

Զի Յիլղայի և Ներոնի շառագնութիւնները, կոտորածի նշաններ էին և ոչ ամօթխածութեան, արիւնը ու շա գէմք կը ձնանէր արիւնհեղութիւն :

- 22 -

Դ Ա Ս Զ Է

ԱՄՓՈՒԹԱԹՈՒԹԵԱՆ ԵՂՅՆԱԿՐ

Ամօթխածութեան եղանակը ամաչելոյն վրայ հաստատուած է, այսինքն ամաչելայն անձերէն՝ որոցմէ ոչ ոք է ամաչել և այն ալ այնչափ որչափ որ պէտք է :

Յանցաւորը թէսլէտ իւր յանցանաց համար քարէն, փայտէն, անասուններէն չամաչեր և չվախնար, որոց առջև որ կը մեղանչէ օրայց մտաց խիղճը այն անշղայ քարերու, փայտերու և անասուններու կարծես թէ մէկ մէկ բանական հոգի տալով զանանք դատաւոր կը կայուցանէ իւր անվայել գործերուն :

Թէոտորիկոս Սիմաքոսի գլուխը կտրելով մեռցուց, երբ ինքը սեղանի վրայ նստած, ձկան գլուխ մը բերին նոյն սեղանի վրայ :

կարծեց լծէ Սիմաբոսի գլուխն էր այն, ուրկէ սաստիկ վախնալով մնաւ :

Այն երեակայական զօրութիւնը որ Սիմաբոսի անմեղու լեւան մէջ յանցանք տեսաւ, նոյն երեակայութիւնն խորտիկներու մէջ Թէոտորիկոսին մահը տեսաւ :

Ամն մարդ կ'ամաչէ այն բաներէն որոցմէ որ կը վախնայ, ինչպէս ծնողներէն, ուսուցիչներէն և իշխաններէն. նաև կը վախնայ անոնցմէ, որոց աչքին ինքը պատուաւոր երևնալ կը սիրէ, և անոնցմէ, զորս ինք կը յարգէ, ինչպէս են ժողովուրդը, օտարները, առաքինիները : Նաև կը վախնայ անոնցմէ որք կարող են զինք վատահամբաւել, ինչպէս են թշնամադիրները, աղայք, նախանձողները և ծաղրածունները. այս ամենէն զերծ մնալու համար, զգուշացուցիչ ներհուն փորձառու պաշտպան մը պէտք է, այն է չար գործած ժամանակը ամաչել յանձնէ : Աթենացիք պատկառանայ տաճար մը կանգնեցին, ըսելով՝ եթէ աշխարհէս աստուածավախ երկիւղածութիւնը պակասի, դոնէ թող ուղիղ մտաց խղճի ամօթխածութիւնը մնայ, աստուածավախ երկիւղածութեան տեղը բռնելու համար :

Գոցուած սենեկի մէջ, լեռան այրերու և գետնի խորերու մէջ փակուած մտացին, զինք տեսնելով իւր չար գործերը կ'առէ :

Այն որ ուրիշներէն կ'ամաչէ և իւր անձէն չամաչեր, նա երկիւղ կ'ունենայ, բայց ամօթ չունենար. որովհետև պատժոյն կը նայի բայց յանցանաց աչք կը գոցէ : Աղեքսանդրի մայր Ոլիմպիան եքք գոռող Վասանգրոսի սուրէն խոցուեցաւ, և վէրքերէն հողին քաղուած ժամանակը համեստ զգուշութեամբ, իւր հանդերձներով զինք ծածկեց որ մարմինը չտեսնուի. ամօթոյ երկիւղը մահուան երկիւղին յաղթեց :

Այսպէս ալ Յուլիոս կեսար քսաներեք մահացուցիչ վէրք բնդունելով ընկած ժամանակը մինակ այս ըսաւ. «Իմ երկայն դիեստովս զիս փաթութեցէք որ պարկեշտօրէն մնանիմ :»

Այս երկու դէոյքի մէջ, Աղեքսանդրի մայր կայսրուհին, անական արիութիւն մը ցոլց տուաւ, իսկ զօրօպետն Յուլիոս բամ

բշական համատուփին մը ցոյց տուաւ . երկուքի գործն ալ իրենց ամօթխածութեան վկայականն են : մինչև իսկ վերջին ճգնաժամերու մէջ աւելի խնամ ասորին պատուոյ քան թէ կենաց , 'ի գործ գրին իրենց ձեռքերը , չէ թէ ուրիշներուն կառկառելով աղերսելու , և ոչ ալ իրենց պաշտպանութեան համար , և ոչ իսկ իրենց ֆասողները ֆասելու համար , հապա մինակ իրենց անձի ամօթը պահելու համար , նոքա զիրենք սպաննող սուրբէն տեղի իրենց մերկութիւնը տեսնելու աչքերէն վախցան . այս պարկեշտութիւնը սպաննուողներու դատը չքեղացոյց և սպաննողաց անգթութիւնը նախատեց :

Իմաստուն մարդիկները իրենց յանցանաց վրայ թէ կը վշտագնին և թէ կ'ամաչեն , իսկ ուրիշին յանցանաց վրայ մինակ կը վշտագնին բայց չեն ամաչեր , զի վիշտը բնական ախտակցութեան ծնունդ լինելով թէպէտ ուրիշին ցար իրրև իւրը կ'զգայ , բայց ամօթն՝ որովհետև ուրիշի կամաւոր չարի նախատինքն է , անոր համար իրեն մեղադրանք չհամարիր , վասն զի ինք չէ յանցաւորը . երբ Սիմոնիդէսին ըսին «Քու դուստրդ իւր խառնակ գնացիւք զբեզ ամօթապարտ կ'ընէ» , պատասխանեց , «Ետաբիս , անհնար է նմա այնպէս անպատուութիւն արկանել զինև իւրովք մտլութեամբք , որպէս ես պատիւ եմ նորա իմովք առաքինութեամբք» :

Մեծ անմտութիւն է մոլար կարծիքով առաքինական գործերը ամօթալի համարել , ինչպէս որ ըրաւ Սպարդացի Սթրիւսթէսն , իւր մեծ պատերազմի մէջ , երբ երեք հարիւր Սպարդացի և երեք հարիւր Յոյն քաջութեամբ մեռցուց և պատերազմական դաշտին վրայ ինք մինակ մնաց դաշտին տէրը և պատերազմին ու մահուան յաղթող , ամօթ համարեց իրեն թէ ինչո՞ւ ինքն ևս չմեռաւ իւր պատերազմող ընկերներու հետ , ուստի ինքզինք մեռցուց , երկնից դատաստանի տակ չմտաւ որնոր այս մարդու կեանք անմահ պահեց այն կոտորածէն :

Աւրասութենէն զուարթանալու պատրաստուող աչք , ամօթէն շառայնելով (յետ հայրենի յաղթութեան) յաղթականն սպաննեց , և իւր թանկագին արիւնովը անմտաբար իւր յաղթութիւնը զղարտեց :

Վաստասիրտ ոմանք երեակայութեան չկրնալով յաղթել երբ խուժանի դատաստանին կամ հրապարակական բեմին վրայ զիրենք կը տեսնեն, կ'ապշին և ամօթահար լինելով իրենք զիրենք կը կորսնցընեն, և շատերն ալ կը մարին կամ բեմէն վար կ'իջնան առանց խօսք մը արտասանելու :

Մեծն այն Պոմպէոս որ աշխարհ և ամեն թագաւորները կը դողացընէր, երբ հրապարակախօսութիւն ընել կ'ուզէր, միշտ կը շառագնէր և ուսմիկները տեսած ժամանակ կը վախնար :

Յիկերոն, կ'ըսուի թէ առաջին անգամ, քանի անգամ որ տեսան կ'եւնէր խօսելու, կ'սկսէր դողգոջել և երկիւղէն պաշարուած կը ցնցուէր և կը դողար, մինչև որ քիչ քիչ առաջ գնաց, որ կ'ըսուի թէ նա իւր ասննաբանութիւնը նապաստակօրէն կ'ըսկսէր, առ հետզհետէ կ'առիւծանար :

Դ Ա Ս Ձ Ը

ԱՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿՆՈՒԹԻՒՆ

Անամօթութիւն է պակասութիւն և երկչոտութիւն է ամօթխածութեան չափազանցութիւնը, այս երկու մոլութեանց առարկաներն ալ նոյն են, այսինքն պատուաւոր կամ ամօթական գործերը այց՝ հակառակ տեսութեամբ՝ երկչոտն առաւելն կ'ըմբռնէ, իսկ անամօթն՝ խիստ նուազն : Ասոր համար անամօթն մոլութենէն չամաչեր, իսկ երկչոտն՝ առաքինութիւններէն անգամ կ'երկնչի :

Երկչոտն սուտ երկիւղներէն պաշարուած, պատուաւոր գործերէն կը փախչի, անամօթն՝ վատանունութիւնը մերժելով, ամեն ազեղ գործերուն ձեռնամուխ կը լինի :

Ասոր համար անամօթն, մոլութեանց մէջ մասն կ'ունենայ, վասն զի մոլութեանց սանձ, այսինքն՝ ամօթ չունի: Երկչտան անխտիր ամեն գովելի գործերէն փախուստ կու տայ, վասն զի հասարակաց դատաստանէն կը վախնայ:

Արիշին կարծիքներուն ակնածութիւն չընելը ազատի գործ է, իսկ բնաւ չամաչել, անմիտ անասունի գործ է:

Երկչտութիւնը թէ ամբարտաւան է և թէ անարգ, վասն զի անձին յարգը կը սիրէ, բայց զայն ստանալու սիրտ չունի. մէկին ապաստանարանը առանձնութիւնն է, ֆլուսիքը անիրաւութիւն: Ասոր համար մէկին պատիժը ցաւէն աւելի ամօթն է, միւսինը ամօթէն աւելի ցաւն է:

Չկրնալ մեղանչել՝ Աստուածային երջանկութիւն է. վասն ամօթոյ մեղանչելէն ժուժկալելն մարդկային ազատութիւնն է. մեղանչելէն վերջ ամաչելն գովելի ապերջանկութիւն մ'է. ամօթական գործերէն չամաչելը անասնական աներեսութիւն է. յանցանաց վրայ պարծիլը դիւական յամառութիւն է:

Արեմն ուղղութենէն չխտորելու համար ամօթխածութիւն պէտք է մեղանչելէն առաջ. եթէ այս համեստութենէն զրկուիմք, ամօթ համարիմք և ամաչեմք զոնէ մեղանչելէն վերջ, որ ուղղութեան սկիզբն ըրած կը լինիմք, մանաւանդ այն ժամանակ երբ բարի խրատները, բարի և առաքինի մարդկանց կենդանի օրինակներ, մեզ օրինակ և առաջնորդ առնեմք. և անամօթ ու անպատկառ մարդկանց գործերէն զզուելով տեղի տամք և մարդուն վեհ նշանաբանը ճանաչելու փոյթն ունենամք և ամօթխածութիւնը մեզմէ չտարագրեմք:

Դ Ա Ս Զ Թ

ՍՐՏՄՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ԾԱՅՐԵՐԸ

Սրտմտութիւնը արգարութեան կշիռ 'ի ձեռին սխերիմ' թշնամբ է այն անձանց, որոնք որ իրենց արժանաւորութիւնը չչափելով, իրենց իսկական արժանիքէն աւելի բարձր պաշտօնի և պատուոյ կը բարձրանան :

Այս ևս բնական կիրք է քան թէ կամաւոր առաքինութիւն, բայց և այնպէս իւր յատուկ գեղեցկութեամբն արժանաւորեցաւ բարոյական առաքինութեանց դասը գասուիլ. ասոր համար արժան է ասոր ըսել քաջազնական և պատուաւոր վրդովումն :

Այս կիսամասնեայ առաքինութեան գեղեցկութիւնը իւր երկու ծայրերու ւղեղութենէն կը ճանաչուի, որոնք որ չարակամութիւն և նախանձարեկութիւն կ'անուանին :

Նախանձարեկութիւնն է այն անարգ կիրքը, որ ուրիշին բարեաց վրայ կը խոժոռի, թէ և արժանաւոր իսկ լինին նոքա այն բարեաց :

Նոյնպէս չարակամութիւն է այն անարգ կիրքը, որ այլոց պատահած չարեաց վրայ կ'ուրախանայ, թէ և նոքա այն չարեաց արժանի չլինին :

Իսկ սոցա միջասահման սրտմտութիւնը, այնպէս կանոնաւորեալ բարեձև կիրք մ'է, որ կ'ուրախանայ բարի մարդկանց բարեաց, և չար մարդկանց չարեաց վրայ, այսպէս ալ խոժոռ կը նայի չարեաց բարիներու, և բարիներու չարեաց վրայ. և այս պաշտօնը ուղիղ բանի աւաջնորդութեամբն կը կատարէ, եթէ մէկը առ երկիւղի անպատուութեան կը խոժոռի, չէ թէ սրամտութիւն այլ ամօթ է. այն որ ուրիշէն նախատինք կ'ընդունի և անոր համար կը խոժոռի, այն բարկութիւն է, և ոչ սրամտութիւն. եթէ մէկը իրեն փաստը երկիւղին համար կը խոժոռի, այն երկիւղ է և ոչ սրամտութիւն :

Դ Ա Ս Դ

ՍՐՏՄՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ

Սրամտութեան, նախանձու և չարակամութեան առարկաները, բարիք կամ չարիքներն են, որ կը պատահին մարդկանց: Բայց սրամտութիւնը կը նայի թէ պատահած բարիք կամ չարիք պատշաճապէս վայելուչ են այն անձանց, որոնց հանդիպեցաւ, թէ ոչ:

Սրամտութեան առաջին առարկաները կը համարուին, հարստութիւն, ճոխութիւն, անբաւ կալուածներ, մեծահարուստ ժառանգութիւններ և գանձեր: Ասոր հակառակ առարկաներն են՝ չքաւորութիւնը, նաւաբեկութիւնը, անարգ կարասիք, ծխամած խրճիթ, անանկութիւն որք անարժանապէս կը հանդիպին բարի, առաքինի և քաջ մարդկանց: Ինչպէս որ միւս բարիքներն ալ կը հանդիպին անարժան մարդկանց: Մին՝ բաղդի ձախորդութենէն, միւսն՝ յաջողութենէն: Նաև սրամտութիւնը կը շարժի երբեմն մարմնոյ՝ բարեաց և չարեաց վրայ երբ գեղեցիկ մարմնոյ մը՝ տղեղ հոգի, և չարամիտ հոգւոյն վայելուչ մարմին կը հանդիպի:

Դ Ա Ս Դ Ա

ԱՌԻԹ ՍՐՏՄՏՈՒԹԵԱՆ

Բարեկիրթ և մտացի մարդիկ քաջ գիտեն որ բարեգործներուն վարձ, իսկ չարագործներուն ալ պատիժ պէտք է, և նախախնա-

մուծեան կողմէն իսկ հաստատուած է այս սկզբունքը . բայց երբ կը տեսնեն որ վերնախնամ տեսչութեան դրած այս կարգը վեր ՚ի վայր կը գտնայ, կը խանդարուի, տգէտ միտքերէն, չարասիրտ մարդերէն, նախանձու ատելութենէն, անձնական շահագիտութենէն, քծնի շողջորթութենէն որ Աստուծոյ դրած ուղիղ սահմանին թշնամագիր գարձաւ, չարիք կու տան բարեաց, բարիք կու տան չարեաց, փառք կու տան անարժանից, անարգանք կու տան առաքինի, քաջ և բարի անձանց :

Այդ բաղդն ալ ասոնց ընթացակից կը լինի շատ պարապանքու մէջ : Ահա՛ այս Նախախնամութեան և ուղիղ բանի ճշմարտութեան հակառակ եղած գործերը և եղելութիւններն են, որք սրտամուծեան իրաւացի առիթ կը համարուին :

Էթանոսութեան մէջ շատերը այս անարդար բաշխման առիթը միմիայն բաղդ կը համարէին և կը գայթակղէին թէ ուրե՛ն վերնախնամ ուղիղ տեսչութիւն չկայ, որ այս հողպանտիս վրայ ամեն բան խառն ՚ի խուռն և անարդար օւ անուղիղ կը կառավարուի :

Այս անձինքներէն մէկը՝ այսինքն Աղոթիանոսն երբ արևելեան իշխանութիւնը ապիկար և անարժան մարդու մը ձեռք անցած տեսաւ, սրտմտելով հետեւեալ խօսքերն ըսաւ .

Տեսեալ ՚ի սփոքնս, իտառակ զամենայն, զվե՛հակ մարդկայն, յաւերձ ՚ի միան,
 Զվարաց իսրայել, և զլուսաց իսկան, կրժն+ ՚ի սրբէս, անկանին իրձան,
 Ես յաւ- Իայ ի սրհոսրդ, իե աշխարհ հոմայն, վրէպակաւ վարի, անհուն
 ճարական,
 Ես իե չի+ ինձ աստուծոյ պատկան, ի՞մ իե շունի վոյն, նա օս մեր ինձ :

Բայց Արիստոտէլ և ուրիշ իմաստասէրներ վերահասու լինելով թէ այս անարժան բաշխումն, տգիտութեան, շահասիրութեան, քծնութեան կայն առիթներու արդիւնքն է, և Աստուած իսկ հաճ չէ ընդ այս, անոր համար բարեաց վարձ, չարեաց պատիժ խոստացած է, այս գիտնալով սահմանեցին սրտամուծեան կիրք, որ ոչ բարինքու չարեաց դէմ կրնայ հանդուրժել և ոչ չարեաց պա-

Համ քարիներու գէմ կրնայ հանգութել, անոր համար աստուածային արգար ցասամբ լցեալ կուռախնգիր կը շինի Աստուծոյ արգարութեան :

Սրամտութիւնը արդարութիւն չէ, բայց սրտմտութիւն չունեցողը չկրնար ըստ արժանւոյն արդարութիւնը երեան բերել. սրտմտութիւնն է որ արդարութիւնը գիտութենէն կը բաժանէ :

Դ Ս Ս Դ Բ

ԻՆՉ ՕՐԻՆՆԱԿՆԻ ԿՐ ԳՈՐԾԻ ՍՐՏՄՏԵԱԼՆ

Խուժանը ապակի մասանի մը ազնուականի ձեռք տեսած ժամանակ, զայն անդին անդամանդ կը կարծէ, և անդամանդը աղքատին ձեռք տեսնելով, ապակի կը կարծէ. այս եզանակաւ, և գատաստանառ մեծամեծներու շատ մը մոլութիւնները իբրև առաքինութիւններ կը պատուին հասարակութենէն :

Այսպէս ալ աղքատաց և ստորին վիճակի անձանց առաքինութիւններէն շատերը իբրև մոլութիւն կ'արհամարհուին և կը նախատուին :

Բայց կէս առաքինութեան սահման ունեցող սրտմտութիւնը ճշմարտի և առ երևոյթի մէջ տեղը ուղղութեամբ որոշելով իր քայանչիւրի արժանեաց համեմատ կը խոժոռի և կ'ուրախանայ այնչափ, որչափ որ վայելուչ է :

Չարագործներու չարութիւնը որքան մեծ է, այնչափ ալ մեծ է սրտմտութեան ցասումն նոցա անարժան բարեաց վրայ, այսպէս ալ առաքինւոյն առաքինութիւնը որչափ մեծ է՝ այնչափ կ'աւելցընէ նա իր ցասումն նորա հասած անարժան շարեաց վրայ :

Սրտմտութիւնը աւելի առաջ կը վազէ այն ժամմտակ, երբ շարեաց յաջողութիւնը բարիքներուն ֆիաս կը բերէ :

Սրտմտութեան ցասումնակը շարժի, երբ անարժանը՝ արժանաւորին, անարգն՝ արհեստակցին, մոլին՝ առաքինւոյն հետ հաւասար պատիւ կը պահանջէ :

Սրտմտութիւնը կը բորբոքի, երբ վատթարները բարիներուն կը հրամայեն, անարժան ծառաները արժանաւոր ազատներուն . Պղատոն կ'ըսէր «Պէտք է որ առաքինիները կառավարեն զհասարակութիւնը, որպէս զի իրենք անարժան մարդիկներէն չկառավարուին :

Արեւացիները իրենց ծառաները դպրոց չէին գրկեր, որ ուսմունք չուսանին, և չէին թոյլատրեր անոնց որ զէնք առնեն . որպէս զի չկարողանան հրամայել . (ըստ իս անիբաուութիւն է մարդկութեան գէմ՝ Արեւացւոց այս գրկողութիւնը :

Սրտմտեալն կ'ուրախանայ բարիներու յաջողութեան վրայ, անոր համար որ ինքն ալ բարի լինելով եթէ արդարութեամբ բաշխուի ամեն բան՝ ինքը ևս մասն կ'ունենայ . մանաւանդ կ'ուրախանայ որ արժանաւորութեան չափով կը բաշխուի չէ թէ բաղդի անուղիղ կամքով :

Ա'ուրախանայ շարերու տանջանացի վրայ, անոր համար որ արդարութիւնը չհարուածուի, և թէ ուրիշ շարերը պատժապարտ շարէն զգաստանալու օրինակ կ'առնուն, և թէ իւր արարմանց փոխարէն կ'ընդունին . նա մինակ անարժան մարդկան վրայ չարամտի, վասն զի շարիքներէն մէկը սիրելով ամեն բարիքներու ատելութիւնը իւր անձին վրայ ցոյց կու տայ . կը սրտմտի նաև անոնց վրայ որք անարժանութեամբ իշխանութեան հասածները իբրև այն իշխանութեան արժանաւորը կը գովեն, պարզամիտները խաբելու համար :

ԴԱՍ ԴԳ

ԶԱՐԱԿԱՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆԱԽԱՆՁԸ

Չարակամութիւն է բնական ախտ մը, որ այլոց չարեաց վրայ կը խնդայ : Նախանձն է դարձեալ այն բնական ախտը որ ուրիշին բարեաց վրայ կը արտօնի :

Չարակամութիւնը անասնական կիրք մ'է , որ ամենքը չար կը կարծէ , և չարեաց արժանի կը համարի ամեն մարդիկը . նախանձը կարճատես կիրք մ'է , որ ուրիշին ուժի , գեղեցկութեան , հարստութեան , պատուոյ , արհեստի , գիտութեան կը նախանձի թէ ինչու ունին :

Չարակամ՝ անձերը կ'ատէ , իսկ նախանձը անձանց առաքինական գործերը կ'ատէ . նախանձն չուզեր որ մէկը իրեն հաւասարի , իսկ չարակամ չուզեր որ մէկը քնայ 'ի վերայ աշխարհի :

Այս երկու կիրքերը բարիք մը ունին որ ուրիշին չար չեն հարցընէր , փոփայն իրենց անձանց կը հասցընեն այն չարերը զորս ուրիշներուն կը կամէին , վասն զի ներքին չար ախտն տենգի պէս իւր ունոզը կը տանջէ :

Չարակամի երեւր ծիծաղկոտ է , բայց գժնեայ և ժանտ , վասն զի այլոց չարեաց վրայ ուրախանալը թոյն խմել է :

Նախանձի աչք արիւնրուշտ է , երեսը դունաթափ և հիւժեալ , վասն զի այլոց բարեաց վրայ վշտադնիլը՝ մէկը իւր սիրտ կը ծեղէ :

Պոպղիոս Սիրոս՝ երբ նախանձալլուկ Մուտիոսը տխուր և վշտալի ատեսաւ , ըսաւ «Կամ Մուտիոսին չարիք մը պատահած է կամ ուրիշներուն բարիք» : Չարակամութիւնը երբեմն առնացի կիրք կը համարուի , իսկ նախանձը միշտ անարգ կիրք է , վասն զի չարակամութիւնը՝ ուրիշին պակասութիւնը կ'ատէ , նախանձը՝ այլոց կա-

տարեւուծիւնը կ'ատէ . լաւ է լինիլ նախանձելի , քան առարկայ չարամտի :

Այն որ ամենք կ'ատէ՝ արժան է որ նա ամենուն ատելի լինի , ամարդի մէկի մը պէս . այն որ ուրիշին կը նախանձի՝ (եբրեւ փոքրօգի) քնաւ արժանի չէ որ ուրիշէ մը նախանձելի դատուի :

Ճճիները զօրութիւն չունին , բայց խայթոց ունին , չարակամ ձեռնհաս չէ գործով ֆրասել , բայց լեզուտ կը խայթէ և կը ֆրաստէ :

Կեսարոս Պատմիչի համբաւոյն վրայ նախանձելով նորա պատուոյն դէմ գրեց : Անոնք որ առ նախանձու դէմ կը գրեն և կը խօսին , աւելի նոցա պատիւը կը բարձրացնեն և իրենց պատիւը կը նսմացընեն : Չարախօսները աղտեղի թանաքաւ ուրիշը աղտեղելու փորձ փորձած ժամանակը իրենք զիրենք կ'ապականեն և չեն զգար :

Մարդատեսաց Տիմօնը մինակ մէկ երիտասարդ մը կը սիրէր բոլոր աշխարհի մէջ , երբ իրեն հարցուցին թէ «Այդ մէկն ինչո՞ւ կը սիրես» , պատասխանեց թէ «Գիտեմ որ դա միայն կրնայ մեր հայրենիք կործանել , նաև կըսէր իմ կեանքս իսկ մինակ անոր համար կը սիրեմ որ ուրիշներու մահուան և կորստեան վրայ ուրախանայ :

Յուլիոսի անգթական իղձը իւր հայրենակիցները մէկիկ մէկիկ գլխատելով չլազեցաւ , վերջէն յաւելցուց թէ «Երանի թէ բոլոր հասարակութիւնը միայն մէկ գլուխ ունենար , որպէս զի մէկէն զայն կտրէր և իւր անզուսպ փափաք թերեւս կարողանար զոհացընել :

Սոկրատէսին հարցուցին թէ ինչպէս կարելի է ազատ մտալ նախանձուէ , պատասխանեց «Եթէ կեցցես ըստ Մարգետեայ» . Մարգետեայը յունական զօրաց մէջ ամենէն վերջին և տկարամիտն էր . սակայն այս դեղը հիւանդութենէն աւելի չարագոյն է :

Ըստ Թեսալոսի՝ չարակամութեան և նախանձու դէմ եղած դեղը մինակ այս է , այսինքն դիւցազնութեան քաջ և առաքինի գործերով այնչափ վեհ աստիճանի մը բարձրանալու է որ նախանձ և չարութիւն՝ բաղձան ու չկարողանան մինչև այն բարձրութեան աստիճանը ելնել և քեզ ֆրասել . մանաւանդ թէ աշխարհին յայտնուած ճշմարիտ լոյսին կ'ամաչէ խաւար ըսել , վասն զի դիտե որ

ամենցուն ատելի պիտի լինի : Քարեկամութիւնը չարակամութեան դեղթափն է , խոնարհութիւնն ալ նախանձու բոցոյն շիջուցիչն է , որ ամբարտաւանութեամբ կը բարբոքէր :

- Հիւրընդունաւոր նախանձելով Դիմագնէտի պերճախօսութեան հասարիչ ուրիշ , բայց հոն չհասած պայթեցաւ :

- Ուրեմն չարակամն իւր պաշտօնի մէջ առանց այլոց չարիք մը հասցընելու , թող իւր չարութեան պատճենները վայելէ . նախանձն իւր պաշտօնի մէջ թող հալի ու մաշի առանց առաքինւոյն առաքինութեան փաստ մը հասցընելու :

ԴԱՍ ԴԴ

ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԻՐԵՆ ԾԱՅՐԵՐԸ

Նախնի հեթանոս իմաստասէրները կը յայտնէին . Դիոս չաստուած էրք տեսաւ որ երկաթի դարւոյն մէջ մարդիկ անիրաւութեան սրով անգթաբար զիրար կը սատակեն , զանոնք փրկելու համար նրկու զօրութիւն զրկեց յերկիր , և այն զօրութիւններն են ամօթխածութիւնը և արդարութիւնը , զի անոնք որ իրենց անձը ամօթխածութեան ազնիւ երկիրդով չզսպեցին , թող պատմոյ ծայական երկիրդէն սանձահարուին : Արդարութեան զօրութիւնը չաջ է և անհաւոր , միշտ կը սիրուի և միշտ կ'ատուի , բարեացարարներուն բարի է , փաստակարներուն փաստակար . նա կոյր է սշառ չրնդունիք . խու է , աղերսանք չլսեր , մինակ ուղղութեան իր ձեռք առած՝ կը կշտէ յանցանքները և կը պատուհասէ , ու մին առաքինութեանց գշխոյն է , վասն զի նոքա անձնական օգուտներուն կը նային , իսկ սա հասարակաց օգտին կը նայի :

Արեստոտէլ կր սահմանէ արգարութիւնը այսպէս «Արգարութիւնը այն ունակութիւնն է, որով մարդս առ արդար իրերը կը յօժարի, թէ գործելու համար և թէ կամելու համար՝ որ գործէ :»

Արգարութիւնը (միւս առաքինութեանց պէս՝ որք անհատներու օգտին համար կարգուած են) կիրքերը ուղղէլու, այնպիսի ունակութիւն չէ, հասկա արգարութեան կամքերը կ'ուղղէ դէպ 'ի արտաքին գործերը՝ որք ուրիշներու օգտին կը նային :

Միւս առաքինութեանց մէջ մարդն նախ կը մտածէ թէ ինչպէս ըմբռնած է, և ապա կը մտածէ թէ ինչպէս պիտի գործէ :

Իսկ արգարութեան մէջ, մարդ կը մտածէ նախ թէ ինչպէս պիտի գործէ, և ապա կը մտածէ թէ ինչպէս ըմբռնած է. զի գործողութիւնները ներքին արամագրութենէն կը ծնանին : Ամայց ուղղութիւնը, մտաց գործնական ուղղութիւն ունենալը կը հաստատէ, զի առանց մտաց, կամք առանց առաջնորդի կոյր գշխոյ մ'է. կամք շատ անզամուղիղ խորհուրդն իսկ կրնայ մերժել, բայց ստանց մտաց ուղիղ խորհուրդոց չկրնար ուղիղ գործել :

Թէպէտ միտք կը ճանաչէ արդարն ու անիրաւն, և կամքն ազատ է երկուքի մէջն ալ, սակայն և այնպէս արգարութեան ունակութիւնը դէպ 'ի արդար գործերը միայն կը յօժարեցընէ, և անիրաւութիւնն ալ առ անիրաւն կը յօժարեցընէ :

Ճանաչումն երկու ներհակին ալ կը ծառայէ, իսկ ունակութիւնն միայն մէկին կը վերաբերի :

Արդար լինելու համար արգարութեան ունակութիւններն ունենալ բաւականէ բայց արգարութիւնն ուսուցանելու համար, պէտք է ճանաչեցունել թէ ինչ է անիրաւութիւնը :

Արգարութիւնը երկուք է, մին է արգարութիւն ընդհանուր օրինական է որ օրինական անիրաւութեան դէմ կ'ենլնէ, և միւսն՝ մասնաւոր արգարութիւն, որ անուղղութեան դէմ կ'ենլնէ :

ԴԱՍ ԴԵ

ՀԱՆՐԱԿԱՆ ԿԱՄ ՕՐԻՆՅԱԿԱՆ ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Օրենք հասարակութեան երջանկութեան համար սահմանափակ թողարտում, գրական և հրատարակական կանոններն են :

Որովհետև հասարակաց երջանկութիւնը առաքինութիւններէն կը բղխի, անոր համար օրինաց նիւթերը պէտք է որ առաքինութիւններէն կազմուի, որպէս զի կարող լինի հասարակաց երջանկութիւնը աղարատող մոլութիւնները վանել :

Վերջուր մոլութիւնը և ահա վերցուցիր օրինաց պէտքը :

Լիզուրկոս Սպարդապետ գրաւոր օրէնք չտուաւ, վասն զի փոխանակ օրինաց, 'ի բնէ իրենց կուրծքի վրայ գրուած բարի բարքեր ունէին. ոսկեղէն գաբու մէջ օրէնք չկար, վասն զի անիրաւութիւն չկար :

Այն ժամանակ ծնաւ իրաւախոհութիւնը՝ երբ ծնունդ առաւ անիրաւութիւնը : Ինչպէս որ հիւանդութիւնները սկզբնապատճառ եղան բժշկութեան արհեստին, այսպէս ալ մոլութիւնները եղան սկզբնապատճառ գեղեցիկ առաքինութեանց :

Օրինաց վախճանը արգար լինելու համար՝ օրէնքն ալ արգար է, եթէ օրէնք արդար չլինի, օրէնք ըլլալէ դադրած կը համարուի : վասն զի այն օրէնք որ արգար չէ, այն հասարակաց աղարատութեան մահացուցիչն է ու չէ թէ օրէնք : Օրէնք մասնաւորէն սկսելով մինչև ընդհանուրն, ամենքն ալ կը պարտաւորէ որ առաքինի լինին : Եւ առաքինութիւնները կը հարկադրեն զմարդն՝ որ մոլութիւններէն խորշի : Բայց երբ կամք ուղիղ բանին հակառակելով՝ օրինաց սահմանն անցած առաքինութիւնը կ'աղարտէ, հոն օրէնք իւր պատժական խտուութիւնն 'ի գործ կը դնէ :

Օրինական արդարութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ նոյն ինքն առաքինութիւնն է երկու տեսութեամբ, այն բանը որ խոր ենթական բարի կ'ընէ, այն՝ առաքինական ունակութիւն կը կոչուի. և որովհետեւ հասարակաց օգտին կը նայի արդարութիւն կը կոչուի:

Մարդիկնե՞րէն շատերը հասարակաց համար օգտակար են, բայց իրենց անձին անօգուտ. ոմանք ալ իրենց անձին փոքտակար են հասարակաց անօգուտ:

Պետան ըստ «Իշխանութիւնը կը յայտնէ թէ ի՞նչպէս է մարդն»:

Ահմեդ և անձնական առաքինութեամբ ճիշտացեալ Հասակնոսն, առաջին աստիճանի բարի մարդ մը լինելով՝ թագաւոր դրին. բայց հասարակաց հրամայելու այնչափ անբարեպիտան և ապիկար եղաւ, որ ընտրեց մինակ խոր անձին հրամայել, նորա վրայ թագաւորել խոր սենեկի մէջ:

Ատր հակառակ Պատրիկոս և Տրեքանիանոս՝ ամեն մոլութեանց մէջ շողախուած մարդիկ էին, բայց արեւտ կայսերութեան օրով անոնք քաղաքական իրաւանց մեծամեծ ճարտարապետները կ'ընէին:

Արեստոսէլ կ'ըսէ, «Օրինական արդարութիւնը ամեն առաքինութեանց թագաւորն է, երկու պատճառի համար. մէկը՝ որ ամեն առաքինութիւնները իրեն ասկը կը զետեղէ, երկրորդ՝ զի հասարակաց օգտին կը նայի»:

Օրէնք պէտք է որ արդար լինի, այսպէս ալ օրէնսդիրը և արդարութեան դատաւորը պէտք է որ շրջահացեցածմեամբ քննէ, որպէս զի արդարութեան սահմանով ուղչէ ամեն անուղղութիւնները:

Երբեմն մոլութիւնները իրենց թոյն իրարու վախ կու տան, մոլութեան մը ասկ ուրիշ մոլութիւն մը կը գործուի, զի երբ մէկը գողութիւն կ'ընէ շնանալու համար, նա աւելի շնացեալ է քան թէ գող, և այն որ կը ջնանայ գողնալու համար, նա գող է քան թէ շնացող:

Առ այս գործաւած զեղծմանց վախճանին նպատակին դիտելու է օրինաց դատաւորը:

Մետեղա Ամենացուց օրէնքը՝ Հռոմայեցուց օրինաց փոխեց,

շատ մը արդար օրինաց աւելագրութեամբ. Աթենացիք դրականի օրէնքը Սողոմի օրինաց վերածեցին:

Բայց այս օրէնք վիշապի կը վայելէր քան թէ մարդու. աւելի արհեստագրուած էր, քան թէ մեջնաւ. որովհետեւ ամենափոքր յանցանաց դէմ անտանելի պատիժ գրած էր, այս օրէնք արդարութեան թշնամի էր քան թէ բարեկամ:

Հռոմայեցիք տասներկու տարտակներու համառօտ օրէնքները չջնջեցին, մինակ թէ զանոնք ընդարձակեցին և մեկնեցին, առոր համար անոնց իրաւախոհները նորոգիչ շըռուեցան, այլ օրինաց թարգմանիչներ ըսուեցան:

Զարութիւնը օրինապահութենէն աւելի ազատութիւն կը սիրէ, անոր համար օրէնքները գթութենէն աւելի ահարկու լինելու են, բայց օրինաց դատաւարը իբրև քննող միջնորդ երկու կողման ուղղութիւնը պահելու համար՝ օրէնսդրի խօսքէն աւելի օրինաց մտաց կը հետեւի, և երբեմն պաշտօն կը դատէ հրապարակական օրէնքէն զարտադիլ, զի ուղղութիւնը որ նմանող է բնութեան, պատահատէն աւելի պահպանութեան կը նայի:

Արեւոյն՝ Թէբէացւոց կոտորածի մամանակ, նոցա թագաւորութեան գահը բարձրացաւ, և օրէնք դրու որ «Ո՛վ որ այն կոտորած մարդկանց մարմինը թաղէ՝ ինք ևս ողջամբ պիտի թաղուի՝ ի պատիժ իւր անհնազանդութեան»։ Անտիգոնէ գթած կին մը այս օրինաց չհնազանդելով իւր մեռած եղբոր մարմինը թաղեց:

Երբ Արեւոյնի դատաստանին կանչուեցաւ թէ «Ինչո՞ւ օրինաց դէմ գործեցիր», համարձակութեամբ պատասխանեց թէ «Ես հնազանդեմ Արեւոյնէն դրուած օրինաց. բայց չէ թէ այն օրինաց որ երէկ գրիր Թէբացւոց վրայ, այլ այն օրինաց որ ՚ի յաւիտենից գրուած է ամեն մարդկոգեան վրայ, և այս է բնութեան օրէնք զոր մըջիններն անգամ կը պահեն»։ Բարի կինը Արեւոյնէն դրուած օրէնքը Արեւոյնէն աւելի ողջմտութեամբ մեկնեց. այն օրէնք չէր կրնար կաշկանդել մեռելոյն քոյրը, քանի որ բացարձակապէս իրաւանց կը հակառակէր:

Արդարութիւնը պէտք է որ գրաւոր օրինաց խստութիւնը ուղղու

Թեամբ չափաւորէ : զի ծայրագոյն խօստութիւնը ծայրագոյն անխորաւութիւն է . նակ պէտք է որ արդարութիւնը՝ օրինաց համաժողովինը մեկնութեամբ կատարելագործէ :

Հասարակութիւն մը կառավարելու համար օրինաց շատութիւնը ֆաշտակար է . քան թէ օգտակար , զի որքան արդիւքները շատան , այնքան ալ յանցանքները կը բազմապատկուին : Երբեմն երկու օրէնք իրարու դէմ կ'ենեն , որոց մին ջնջել պէտք է յօգուտ հասարակութեան :

Աթենացիք օրէնք ունէին որ պանդուխտներէն մէկը չենէ իրենց քաղաքին պարսպաց վրայ , և ուրիշ օրէնք մը ևս ունէին որ պատերազմի փողը հնչած ժամանակ առհասարակ ամենքն ալ պարսպին վրայ ելնեն :

Երբ Աթէնք պաշարուեցաւ և պատերազմական փողը փչուեցաւ , պանդուխտ Սեմպրոնիոսն պարսպին վրայ ելնելով , հոն յաղթութիւն կանգնեցընել ուզող թշնամին վար նետեց և քաղաքն ազատեց . քաղաքին ազատիչ և թշնամոյն յաղթողը յանցապարտ դատուեցաւ պանդխտութեան օրինաց դէմ , և միւս օրէնքն ալ կը շատագոյնուէր իբրև օրինապահ հասարակաց թշնամոյն դէմ :

Օրէնք՝ օրինաց դէմ կը մարտնչէր , մին՝ ընդհանրութեամբ մանաւորը կը ջնջէր , միւսն մանաւորութեամբ ընդհանուրն կը ցրէր . ողորմելի պանդուխտ , որ նոյն է քաջ յաղթական , Առանի և սալի , յաղթութեան և սրտուհասի մէջ տեղը տարակուսած կը մնար :

Ուրեմն հոս գերարդարութիւն մը պէտք է , որ երկու օրինաց վախճանը բացատրէ , որպէս զի յաղթականը Աթենացիներէն չբատարաւորի , և Աթենացիք վատանուն չհամարուին , ըսել տալով թէ յաղթականն սպաննեն անոր վարձ չհատուցանելու համար :

Այս դէպքէն կրնամք հետեցընել թէ օրինական արդարութիւնը հասարակաց օգտին կը նայի , իսկ մանաւոր արդարութիւնը , անձնական օգուտներու կը նայի :

Մին՝ քաղաքականին կը վերաբերի օրէնսդիրները քաջ ընելու համար , միւսն բարոյականին կը վերաբերի քաղաքացիները քաջ ընելու համար :

Արգարուծեան դէմ է կարճին՝ երկայն զդեստ տալ, երկայնին կարճ, կամ հակային և դաճաճին միևնոյն չափով հաց տալ, արժանաւորին և անարժանին միևնոյն յարգանք տալ, փոքր և մեծ յանցանքները միևնոյն պատժով պատժել :

Նաև արգարուծեան դէմ է մերձականերուն խնայելը, հեռաւորներուն շռայլելը . տալու է այնչափ որչափ որ պէտք է տալըստ ուղիղ մտաց :

Եթէ իւրաքանչիւր քաղաքացի հասարակութեան մասն է՝ պէտք է որ բաժանորդ լինի հասարակաց թէ բարեաց և թէ չարեաց, զի ասանկ կը պահանջէ ընկերութեան արգարուծիւնը :

Ամեն հասարակութեան համար կառավարութեան պէտք մը կայ և կառավարութիւնները իրենց ձեւը ու եղանակն ունին :

Այս ինչ հասարակութեան կառավարութիւնն միապետական է, միապետական կառավարութիւնը կառավարողին հաճելի է, բայց կառավարւողներուն անհաճ, ամբողջ հասարակութիւն մը երբ ինքզինք մէկ ակնարկութենէ մը կախուած կը տեսնէ կը սրտմտի, և ծանր է իրեն : Աւրիշ կառավարութիւն մը կայ՝ որ աւաղապետութիւնն է, այս կառավարութիւնը կը յանձնուի առաքինիներուն և իմաստուններուն, ինչպէս էր փիլիսոփայից, քրմաց և մողերու կառավարութիւնները :

Կան ազգեր և հասարակութիւններ, որք ազնուապետութեամբ կը կառավարուին, այսինքն գերդաստաններէ իջած ազնիւ և փարթամ մարդիկ ՚ի մի հաւաքեալ կը սնորհներն երկրի դործերը յօդուս հասարակութեան :

Կըսէ Արիստոտել «Փարթամութիւն առանց ազնուականութեան նախանձելի է, և ազնուականութիւն առանց փարթամութեան ծիծաղելի է :»

Ամանք ալ ժողովրդապետութեամբ կը կառավարուին, կառավարութեան այս տեսակը միապետութեան չափ անախորժ է, սակայն ազատ է :

Կառավարութեան այս ձևի մէջ այնքան կ'արժէ փիլիսոփայի խորհուրդն և քուէն որչափ կ'արժէ ոսմիկին խորհուրդն ու քուէն :

վասն զի օրինաւորութեան և ապօրինաւորութեան որոշումը զօրաւոր խորհուրդէն աւելի քուէի թուոյ առաւելութենէն կախումն ունի, այս տեսակ կառավարութեան տակ վայ այն մարդուն որ երկար ժամանակ աղիքները կը փոփոցընէ, սիրտ կը մաշեցընէ, միտք կը յոգնեցընէ, որպէս զի ուղիղ դատում ունենայ, որով անսխալ տնտեսէ հասարակաց պէտքն ու պարտքը. և աւելի վայ այն երկրին, որ այս տեսակ կառավարութեան մէջ խուժանը և սղփանները նուրը խորհուրդ ունեցողներէն շատ են:

Ժողովրդապետութեան մէջ, նա է աւելի արժանաւոր, որ հասարակաց ազատութիւնը կը պահպանէ: Ազնուապետութեան մէջ այն է արժանաւոր որ աւելի ազնուական է. աւապապետութեան մէջ այն է արժանաւոր՝ որ աւելի առաքինի է. միապետութեան մէջ նա է արժանաւոր՝ որ աստիճանաւ ամենէն մեծ է յարքունիս:

Այսպիսի կառավարական կազմակերպութեան մէջ աստիճանաց տարբերութիւն կայ, միևնոյն դրութեան վերաբերող մարդը այս ինչ կառավարութեան տակ յարգի է, իսկ այն ինչ կառավարութեան տակ յարգ չունի: Օրինակի համար Թէրացոց մէջ քահանայք ամենէն յարգի էին, իսկ Յունաց մէջ Աթէնքի զխառններն էին ամենէն յարգի, Յպարտայի մէջ՝ քաջ զօրականները, Հռովմայ մէջ՝ ազնուականները:

Այսու ամենայնիւ, հասարակաց բարերարը հասարակութեան աչքին ամենէն մեծն ու պատուականն է:

Անկէ մեծ փառք չկայ երբ մարդ հասարակութեան աչքին սիրելի և յարգելի կը լինի. քաջ զօրականները, հասարակաց աննշան տերեր իրենց անբին արեան հետ ՚ի կշիռ կը դնէին: Տարակուսելի էր թէ յաղթականը զպսակն կը պատուէր, թէ պսակն զյաղթականն:

Բայց երբ կամովին կու տան իրենց արիւնը ճիւղ մը առնելու համար, ըսել է որ պսակն իբրև հասարակաց պարգև թանկագին է քան զարիւնն անհատ զօրականին, պսակը թող զինուորը փառաւորէ, զինուորի արիւնը թող հայրենի երկրի ժողովուրդը փառաւորէ:

Մեծութիւն բաշխելու համար երկու զգուշութիւն պէտք է, առաջինն այն է որ անընդունակները դնով չզննեն զայն. երկրորդ՝ աղքատացեալները արդարութիւն չվաճառեն որ յաճախ տեղի կ'ունենայ ժողովրդապետական իշխանութեան մէջ:

Այն իշխան միայն զիտէ իւր հասարակապետութիւնը ծաղկեցունել, որ դատաւարութիւնը՝ զիտուններուն, զէնքը՝ քաջերուն և զօրավարներուն, գանձը՝ հաւատարիժներուն, քննութիւնը՝ արդարներուն և ուղղադատներուն, կառավարութիւնը՝ խոհեմներուն, աշխատութիւնը՝ զօրաւորներուն կը բաշխէ:

Կառավարութեան բաշխը և պահանջը պէտք է որ հաւասար լինի և ոչ թէ մէկ մասի բոլոր միւսին, և մէկ մասի իրաւունքը միւսին արուի, այն բոլորը հասարակաց է թէ և գժուարակիր լինի, սիրով կը տարուի, իսկ անհամաձայնը արտունջ կը ծնանի. Հրէից արտունջ որ առ Լուսնայեցիս, չէ թէ բիւան ծանրութեան համար էր, այլ տուրքի անհաւասարութեան համար, վասն զի ինչ որ կը պահանջէին ճոխ Ասորեստանէն՝ նոյնը կը պահանջէին նաև աղքատ Հրէաստանէն: Մեծատան հարկը անզգալի է, իսկ աղքատ տինը անտանելի:

Արդիլուած էր էշը եղան հետ լծելու, վասն զի էշը եզէն խոնարհ լինելով՝ լծոյն ծանրութիւնը իշու կողմը սահելով ալ անկարելի կը լինէր իրեն լուծ տանել: Ուղղութեան և արդարութեան հակառակ վարուեցաւ Օդոստոսը, որ քաղաքի բոլոր ժողովրդեան անունը միայն գրեց իւր հարկի տումարի մէջ. նոցա ընչից և ստացուածոց դիւր չգրեց: Նոյնն էր արքունի տուրք աղքատին և հարուստին: Ասիկա անարդարանալի ոճիր մ'էր, զոր իրմէ ետք իւր յաջորդները սրբադրեցին:

Իշխանը երբ մէկին առատաձեռնել կ'ուզէ, լաւ է որ անձամբ տայ և ոչ ուրիշի ձեռք: Գաղթա՝ Ոթոնին գրամ տուաւ, որ զօրքերուն բաշխէ, Ոթոն այն գրամն առնելով Գաղթայի պահապանները կաշառեց, և զԳաղթան մեռցունել տուաւ:

Իշխանն նախանձախնդիր լինելու է իւր պարզելին, վասն զի ժողովուրդը կ'ուզէ համբուրել այն ձեռք, ուրկէ որ պարզեն ընդունեց:

ԴՍՍ ԴԶ

ՓՈՒՍՐԻՆԱԿԱՆ ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆ

Բանտէն ազատուող ոսկին ոսկեղէն դարն չաքսորելէն առաջ, ամեն սակարկութիւնները փոխարինութեամբ կը լինէին: Առ տասային ուրիշներուն այն ամեն բաները զորս իրենց քով պէտքէն աւելի կար, և նորա փոխարէն կ'առնէին ուրիշներէն այն բաները որոց որ իրենք պէտք ունէին:

Բրուարը իւր շինած ամանները՝ ցորենի, երկրագործն իւր ցորենը զգեստի և այլն փոխարինութեամբ հանդիստ և երջանիկ կ'ապրէին. և այս գեղեցիկ փոխարինութիւնը՝ փոխարինական արգարութիւն հուշակուեցաւ. վասն զի ամեն բանի արժէքը ըստ արգարութեան կը չափուէր:

Աերջէն եկամուտ ոսկին այնչափ շլացոյց իւր փայլունութեամբ մարդկանց սիրտը, որք ամեն բանէն նախագաս համարելով՝ ամեն բանի արժէքը սկսեցին անով չափել: Յետ այնորիկ իշխանները և բռնաւորները սկսան իրենց գերիները, կենդանւոյն իբրև զմտեալ՝ դետնի տակը սողեցուցանել, բրել դուբս հանել այն պիտանի և անպիտան, պիտանի և Քեսասակար հրահալելի նիւթն. հնարագիտութիւնն զայն աւելի պաշտելի ընելու համար թագաւորաց և կայսերաց պատկերը տպուորեց 'ի նա:

Դատաւորը իրաւանց միջնորդն է. բնութիւնն անոր երկու ականջ տուած է որ երկու կողմին ալ հաւասարութեամբ լսէ և ուղղութեամբ նոցա իրաւունք վճռէ: Այն որ մէկ կողմն աւելի կը պաշտէ պանէ՛ նա դատաւոր չէ, կուսակից է. երբեմն դատաւորները կը տարակուսին բուն արգարութիւնը գտնելու. օրինակի համար, մեր հակոտնեաները իրաւամբ կը կարծեն թէ մենք գլխիվայր նոցա ուս

քերէն կախուած եմք. նոյնն դարձեալ մենք ըսելու իրաւունք ունիմք, վասն զի մենք ևս զանոնք զլիխվայր մեր ուղբէն կախուած կը տեսնեմք. այսպիսի խնդիրներու մէջ ինչ կրնայ ընել գատաւորը երբ բնութիւնը զլացած է նորա սկիզբն յայտնել մարդկանց. ահա հոս է որ գատաւորը կը լուէ և զէնք կը զործածէ ու վճիռ կու տայ, թէ և անարդարութեամբ:

Ուրեմն փոխարինական արդարութիւն է, երբ զրկողէն կը վերցնեն զրկեալին իրաւունքը և իրեն դարձնենս կը անփաս:

Նաև այն է փոխարինական արդարութիւնը, որ ինչ որ ուրիշին տաս յայտնեալ գնովը՝ փոխադարձն ընդունիս դարձեալ յայտնեալ գնովը. պէտք է մէջտեղի տարբերութիւնը սուտեղէն վերցընել, նուազին հատուցանելով հաւասարութեան բուն սահմանը պահել, մէկը միւսէն ոչ աւելի և ոչ պակաս, այս է օրէնք արդարութեան:

ԴԱՍ ՂԷ

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՏՈՒԹՅՈՒՆ

Փոխադարձ տուծն է որ երբ մէկը ուրիշին կը փաստէ, ինքն ևս փաստուիլ պէտք է, փոխարէնն հատուցանելու համար:

Լիզուրկոսի օրէնքը, գողը գողութիւն ըրած ժամանակը եթէ չբռնուէր՝ զայն չէր պատժեր. և ոչ յանցանքը կը պատժէր, այլ յանցաւորին անհոգութիւնը կը պատժէր թէ ինչքա յայտնել տուաւ:

Ասոր հակառակ ալ դրականի օրէնք ամեն թեթև գողութիւնն անգամ սպաննութեամբ կը պատժէր. փոքր փասք կենաց կարտաւամբ կը վճարէր:

Անոնց երկուքն ալ անիրաւ էին, ուղիղն այն է՝ որ մէկը ինչ որ բրաւ, նոյնը պէտք է որ կրէ, ինչպէս որ կ'աւուցանէ Հին օրէնք «Ակն ընդ ական, և ատամն ընդ ատաման»։ Կեանք բարձող թող կեանք առժէ, աչք բարձող՝ թող աչք առժէ, դրամ գողցող՝ թող գրամ առժէ, աշն այս է փոխադարձ տուժը :

Յանկայն գիտնալու է որ, վատահամբաւութիւնը, շնութիւնը, գեղջկտեանութիւնը, ւտութիւնը, այս անհամեստութիւնները վերնայն պէս չեն, այլ սղաք համեստութեան փոխարինութեամբ պէտք է առժեն :

Առաջի ժամանակ այն որ գեղջկութեամբ ուրիշի պատիր կ'աղարտէր, զայն մեղրով կ'օծանէին և գաշտի մէջ պիծակներու առաջ մերկ կը կանգնեցընէին արևու տաք ժամանակը, որչափ որ նա իւր լեզուվ խայթած էր, այնչափ խայթ կը կրէր այն թուաւոր զեռնոց կառուցներէն :

Սուս երգում ընողի լեզուն կը կտրէին թէ ինչո՞ւ սուս խօսեցաւ. սուս կամ նենգ գիր գրողի ձեռք կը կտրէին. շնայողին աչք կը հանէին որ սիրոյ առարկան չտեսնէ. շնացելոյ՝ քիթը կը կտրէին որ իւր հրապուրիչ գեղեցկութիւնը կորսնցընէ :

Շատ արդար էր և միանգամայն շատ խիստ Հուսկամանտին սահմանաց փոխարինական տուժը. զի բնաւ ընտրութեան տեղի չէր տար ոչ անձանց, ոչ հանգամանաց և ոչ ընտրութեան, ամենքն ալ անխորաբար միևնոյն դատաստանի տակ կը ձգէր, թէ ազնուական լինէր թէ գուհիկ, թէ մեծատուն թէ մութացող, թէ գիտուն և թէ սգեա, թէ հասարակաց բարերար և թէ շարորար, հոգին մարմինէն հանելէն վերջ նոյն հոգին 'ի գժոխս իսկ դատել և պատժել կ'ուզէր. գործոյն միայն կը նայէր, և ոչ գործողին, այս օրէնք երկաթէն խիստ էր, այս օրինաց դատաւորը օրէնքէն խիստ էր, զթութիւնը այս ատեանէն հալածուած էր :

Չալկկոս օրէնսդիրը օրէնք հրատարակեց թէ՛ շնացողի աչք բրբն. ժամանակէ մը վերջ իւր մէկ հատիկ զաւակը այս պակասութեան մէջ գանուեցաւ, ամեն ձերակոյտն աղաչեցին Չալկկոսն որ որդւոյն ներէ և աչք չբրէ, վասն զի թագաւորութեան յա-

Զորքն էր : Օրէնսդիրը գիտնալով թէ գաւառորի անունը հօր անուանէն բարձր է , գիտնալով թէ օրէնք արդարութեան աչքն է , ուստի լաւ համարեց որդւոյն աչքը հանել քան թէ օրինաց :

Սակայն ծերակոյտն պնդեց թէ քու յաջորդիգ կուրու թեամբն թագաւորութիւնը կոյր չթողելու համար պէտք է որ ներես , շատ մը խորհելէն վերջ ըսաւ Վժողովրդեան սէրը և օրինաց պահանջը երկուքն ալ մեծ և պաշտելի են և որովհետեւ հայր և որդին մէկ անձն կը համարին , ուրեմն բոլորք մէկ աչք իմն և մէկ աչք որդւոյս , որպէս զի ոչ օրէնք լուծուի , և ոչ յանցաւորն առանց այաց մայ :

Թող օրինակ առնուն այժման օրէնսդիրները :

ԴԱՍ ԴԸ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆ ԻՐԱԿԱՆՔ

ՉԱստուած պաշտելը աստուածային իրաւունք է , իր ամբնւբարեաց , ծայրագոյն վսեմութեան համար կեանք պաշտպանելը բնական իրաւունք է , որովհետեւ բնութիւնը ամեն կենդանեաց ուսոյց զայս . դաշանց մէջ հաստատութիւն պահել քաղաքային և անգլային իրաւունք է , բանի լուսով ամեն մարդիկ սորվեցան զայս քաղաքական ընկերութենէն :

Արիստոտէլ օրէնքը երկուքի կը բաժանէ այսինքն գրաւոր օրէնք , բնական օրէնք . բնական օրէնք մարդկանց և կենդանեաց հանասար է , իսկ գրաւոր օրէնք մարդուս միայն սեփհական է 'ի պատիւ բանականի բնութեան , թէև իւր ծագումն բնականէն առնուած է :

Բնական օրէնք տան կենդանեաց վրայ միևնոյն ներդրածութիւն

զինէր : մէկին այլ տեսակ , միւսին ուրիշ տեսակ կը ներդրօժէ . Երինակի համար ամուսնութեան մասին աստարակի վրայ աւելի կատարեալ ներդրօժութիւն կ'ընէ քան թէ ճանճրկան , զառակ մուտքանելու եղանակի մէջ ճանճրակներու աւելի կը ներդրօժէ՝ քան թէ արծիւներուն : անտեսական հոգաբարձութեան մէջ մըջիւններուն աւելի կը ներդրօժէ , քան թէ ճանճերուն . կառավարութեան կարգադրութեան մէջ մեղուներուն աւելի կատարեալ կը ներդրօժէ , քան թէ մըջիւններուն . սակայն ասոնց ամենքն ալ մարդկանց վրայ աւելի կատարեալ կը տեսնուին . վասն զի ոչ միայն բնութենէն , այլ և օրէնքէն ևս կ'առնուն իրենց կարգադրութեան եղանակը : բանականութեան ջնորհիւ փորձառութիւնները մեզ կ'ուսուցանեն յոռիները մերժել և ազէկ և օգտակարները 'ի մի հաւաքելով հանրական օրէնք կարգել յօգուտ մեր ընկերութեան :

Եւ այս օրէնք այնչափ ընդարձակ է որչափ ընդարձակ է իշխանի իշխանութիւնը և կարողութիւնը . այնչափ է իշխանի իշխանութիւնը որչափ որ կը տարածի գրաւոր օրինաց սահմանը , մին՝ միւսով կենդանի է , և գործոն : Օրինաց և իշխանի պաշտօնն է , ժողովրդեան ազատութիւնը և հաւասարութիւնը պահել և բաժանորդ ըլլալ նոցա բարեաց և չարեաց :

Արդար իշխանը իրեն համար չապօրի այլ իւր ժողովրդեան համար կ'ապօրի , ժողովրդեան համար կը թաղաւորէ չէ թէ իրեն անձին համար : արդար իշխանի վարձը ժողովրդեան տուած արժանաւոր փառք և պատիւն է , իսկ անոնք որ ժողովրդին տուած արժանաւոր փառքով դահ չեն լինիր և նորա վաստակայն բաժանորդ գրաւի կ'ուզեն պէտքէն աւելի , նոցա ժողովրդեան իշխանները չեն այլ բռնաւորներն են , զի իրենք իսկ իրենց անհաստատութեան վրայ կը ծարակուսին ժողովուրդէն շատ առաջ : իրենց զօշաբաղ կործերէն սորվելով :

Էայրական իրաւունք : քաղաքական իրաւունք չհամարուիր . վասն զի որպէս հօր հաւատար լինելու իրաւունք չունի , ինչպէս որ հայրն իւր զաւկի պէտքերը հոգալու փոխադարձը չունի որդիէն , օրէնսդէանները հօր վրայ քաղաքական օրէնք չզրին , անոր համար որ մարդ

մը իւր անձի զեսը չուզեր, հայր մը իւր զուակիին զեսը կամեցած ժամանակը իւր իսկ անձին կը կամի :

Հօր մը սէրը օրինաց երկիւղէն աւելի կ'ազգէ զուակին :

Հրէշ էր Մանդինոս՝ որ իւր որդին սպաննեց. սորա հակառակ՝ հրէշ էր և ոչ մարդ Պաղոմէոս՝ որ իւր հայրն սպաննեց, սորա բնական օրէնքէն դուրս բացառիկ վիժմունքներ են և ոչ մարդ : Անստորջ մնաց այս երկուքի շարեաց մեծութիւնը : Թէ ո՞րն արդեօք շատ մեղանշեց առ բնութիւնն, հայրասպանը՝ որ երարձ այն կեանք յորմէ ինք կեանք առած էր, թէ որդեասպանը՝ որ բարձու կեանքն անկէ որուն որ ինք տուած էր այն կեանքը :

Հայրասպանն ասերաբխտ է, որդեասպանն անդասթ :

Բնութիւնը որդուց պարտաւորութիւն տուաւ, հարց սէր :

Հեթմանոսական օրէնքը հայրասպան որդուց խիստ պատիժ կու տար, իսկ որդեասպան հարց պատիժ չկար, բայց եզրկատարէք օրէնք սահմանեցին, որդեասպան հայրը երեք օր իրմէ սպաննուած որդւոյն անթաղ մարմնոյն քով պիտի նստէր՝ ի տես ժողովրդեան պատիժ մը՝ որ մէկ կողմէն պատիժ չէ միւս կողմէն անտանելի պատիժ է :

Ասկէ անտանելի սրատիժ մը չկրնար լինիլ հրապարակական ատենան մը ուր ուկնդիր է բոլոր ժողովուրդը, վկայ են ամեն պէքերը որք կը տեսնեն զորձուած եղեռն, ամաստանողն է հօրմէն սպաննուող մեռեալ դիակը, դատարոն է մտաց խիղճը, երկու դահլիճներն են սէրն և կսկիծ : Ողորմելի խայտառակութիւն, երբ նեխեալ մարմնէն ժահահոտութիւն կը բուրէր, հայրն աղէկատար կը մտէր և կը թաղկանար, զազիր որդունք մեռելոյն մարմինը կը կրճէին, կենդանի հօր սիրտը և ոգին, անբարբառ դիակ որդւոյն լուելեան կը կշտամբէր հօր անգթութիւնը, մեռելը իւր անշարժ վիճակի մէջէն անտանելի տանջանք իւր որդեասպան հայրը կը շարշարէր :

Դ Ա Ս Դ Թ

ՏԵՍՈՒՉԻ ՄԷ ԹԱՌԱՍԻ ՎՐԱՅ ՈՒՆՆԵԱԾ ԻՐԱԻՈՒՆՔԸ

Թուրքա բնութիւնը՝ մին ծառայ, միւսն ազատ չըբաւ, ամենքն ալ հաւասար ըրաւ, բայց այլ և այլ շարժումներ, ածանցմունքներ, տեղերու դիրքեր կայն զորս յառաջագոյն ալ յիշած եմք՝ մարդկանց մին քան զմիւսն զորաւոր և հանճարեղ կ'ընէ, զի ոմանք ծնած են այնպէս զգոնամիտ և կատարեալ, որոնք գիտես թէ հրամայելու համար ծնած են, ոմանք ալ այնպէս տխմար և խելաթափ որք ծառայելէն ուրիշ քան չեն գիտեր. այն որ հանճար չունի պէտք է որ ուրիշին հանճարով առաջնորդուի :

Այս եղանակաւ թէ անհասաները և թէ ժողովուրդները որք յարմարութիւն չունին զայլս ծառայեցընելու, և իրենց պէտքերը հողաբու համար ծառայելու յօժարութիւն ցոյց կու տան՝ անոնք պէտք է ուրիշին ծառայեն դաշինքով մը և անկէ հոգան իրենց պէտքերը :

Սարսառացիները և Լիւրիկեցիները վայրենի գազանաց հետ կը բնակէին և իրբև զվայրենի գազան կ'ապրէին. Հռոմայեցիները ասոնց զթալով թէև բռնութեամբ ստբուկ ըրին, բայց հետզհետէ կը թելով այն վայրենիները մարդկանց շարքի մէջն առին :

Արժանի է ազատութեան այն որ քնաւ չգիտեր թէ ինչէ ծառայութիւնը, արժանի է գթութեան այն որ զայն չար պատահարի մը ձեռքով կորսնցուց. արժանի է ծառայելոյ այն որ զայն փողով վանառեց. բայց գիտնալու է որ ծառայութիւնը չկրնար ընկերութեան շարքի մէջ մտնել, հետեւաբար զուրկ է քալաբական իրաւունքէ :

Այն որ ազատութեան կը բաղձայ, չկրնար ծառայութիւնը սի-

րել, այն որ ծառայութիւնը կ'առէ, կարելի չէ որ իւր տէրը սիրէ, ուրեմն վայ այն տէրերուն որ իրենց ծառաները կը շատ ցընեն :

Վանդակի մէջ փակուած թուչունը՝ թէև շատ լաւ խնամուի և արքունի պալատներու և զարդարեալ պարտէզներու մէջ բնակի, սակայն միշտ հնարք կը փնտռէ, որ վանդակի ծակերու մէկէն կարողանայ գուրս ելնել և ինքզինքը ազատել :

Ծառան աւելի կ'ընտրէ ազատ մուրացող լինիլ քան թէ փարթամ ծառայ ընել : Ծառան իւր տէրը տեսած ժամանակ գիտէ թէ իւր դահլիճն է այն :

Սակայն այս ծառաներու և այն ծառաներու մէջ տեղը մեծ տարբերութիւն կայ, որք պայմանի մը տակ չէ թէ իրենց անձը, այլ իրենց աշխատութիւնը կը ծախեն ծառայելու ժամանակուոր և վարձուց փոխարինութեամբ : այս կամուար ծառայութիւնը ազատութիւն կը համարուի, վասն զի իւր ընդունած թողակը ջնջած ժամանակը, ծառայութիւնն ալ հետք կը ջնջէ և ազատ կը լինի : Այս շրջանի մէջ ոչ տէրերը առանց ծառայի կը թան, և ոչ ծառաներն առանց տիրոջ. և այս կարգի ծառաները քաղաքական իրաւունքներէն զրկուած չեն, ինչպէս որ պարտուց ալ բաժանորդ են, վասն զի իրենց անձը ազատ է և քաղաքացիութեան անգամ. մինակ աշխատութիւնը ծախած է, և այն մէկին կամ մասնաւորին չիսկ ընդհանրութեան մէջ ազատ է. սսոնք հաստատարի՞մ սպասուորներ են իրենց տէրերուն և ոչ թշնամիք, զի ազատ են իրենց զիրենք արձակել ուզած ժամանակներն :

Գ Ա Ս Ճ

ԱՄՈՒՏՆԱԿԱՆ ԻՐԱԻՌԵՐ

Ընկերական կենաց մէջ ամուսնութիւնն է փոխադարձ պարտուց և իրականց այն գաշինքը՝ զորս ըստ սղզաց սովորութեանց այլ և այլ եղանակի առկա կը կապեն երկու ամուսնացեալները, և ի կեղեցեայց վկայութիւնը զայն կը վաւերացնեն օրհնութեան մը հուսովորութեամբ:

Եւ յետ այնորիկ կամուսրյան ճանաչական պարտքերնին և իրաւունքնին կը վճարեն փոփոխաց երկու լծակիցները:

Ստոյգ է որ երկու լծակցաց փարսանութիւնն, է ամուսնութեան մայր, բայց այս ալ ճշմարիտ է որ նոյն ամուսնութիւնն է անփութանութեան հայր:

Վասն զի մէկ կողմէն սերը՝ ամուսնութեան ջահը կը վառէ, փուս կողմէն ատելութիւնն զրոյ հասնելով զայն կը շեջանէ: Չը տեսնես որ քիչ ժամանակի մէջ փոփոխական հրատնութեանց իտեւէն կու գայ համր ազաշաւ մը, և ուրախ հարսնածութեան կը հետեի արտուր կոծը: Այս փորձը հետեւեալ խօսքն արդասանել աուտ մէկին թէ զկինը երկու օր փայն երջանկութիւն ցայց կու տայ իւր երկան, այն է հարսանեաց և թողման օրը:

Իսկ ազատութեան մասին անկէ աւելի մի՞ ծառայութիւն չկայ երբ երկու ազատ անձինք, իրենց ազատ կամաւ անձնատուր կը լինին փոփոխաց տէրութեան:

Անանք որ կամաւորութեամբ խնամրհեցան այն լուծի առկ, կ'սկսին ակամայ կամօք առնել զայն: Վարկենական կամք կը լինի նոցա մշանջնեաւոր հարկ:

Ինչ գառնադէտ է նոցա սուտգաստի բաժանումը, որ այս յետ

այնորիկ ծառայ չէ, բայց ազատ ալ չէ. ոչ իւր ընկերոջն է և ոչ ալ ինքն իւրն է, ազատ չէ ուրիշի մը երթալ. յետ այնորիկ ծառայութիւնը ստրկութեան շղթայ դառնալով՝ պիտի քաշէ զքեզ մինչև գերեզմանի դուռը :

Բնութիւնը անասնոց ևս զաւակի սէր տուաւ, բայց չկապեց զանոնք մէկ անհատի հետ :

Նաև կանանց մէջ այնչափ տարբեր յոռութիւններ կան որ համասութեան շքնաղ դէմքի տակ պահուած են, ինչպէս որ թուրաւոր օձերը գեղեցիկ ծաղիկներու տակ կը պահուին. առաջին անգամ չեն նմաւորուիր, վերջէն ճանաչելն ալ այլ ևս օգուտ չունի, երբևէ բան մտայն կը մտոյ ընել՝ կամ յուսահատ համբերութեամբ ստանել, կամ ձգել փախչիլ :

Անհատական մոլութիւններէն զատ, ուրիշ փրփան սեռի յատուկ եղած պահպանութիւններ ևս կան : Կին մը եթէ անարարկեղտ է, որչափ ամօթ և նախապէք է. եթէ պարկեշտ՝ որքան զոռուզ հպարտութիւն : Եթէ սոքառոտ է՝ քանի վարչաբարձ ծախսեր կը սիրէ : Եթէ հարուստ՝ որքան կը խրոխտայ : Եթէ ամուլ է՝ որչափ վէճ և կռիւ : Եթէ բազմածին է՝ որքան թշնամիներ և թշնամանքներ : Եթէ մտկամարդ է՝ որքան պճնասիրութիւններ կ'ապէ : Եթէ հարսակաւոր է՝ որքան նախանձախնդիր է : Եթէ արեղ է՝ անհաճոյ է՝ իւր ընկերին : Եթէ գեղեցիկ է՝ նաև հաճոյ է ուրիշ անձ անոնց, որոց որ չէ իսկ :

Այն որ շատերուն հաճոյ է, նորա պահելը շատ քետաւար է : Պրտազորաս մեծ փիլիսոփան, իւր ամենամեծ թշնամիին մեծ չարիք մը հասցունելու համար՝ իւր աղջիկը անոր կնութեան տուաւ :

Այս տեսութեամբ ամուսնական իրաւունք որքան որ հեռի ըլլայ աման օրէնքներէն, սակայն ուրիշ տեսութեամբ մը շատ մեծ է Աստուածային օրինաց և իրաւանց : Վասն զի Աստուած կը պարտաւորէ զմարդիկ իւր հրամանաւոր որ անին, զօրանան ու երկիրը լեցընեն, Աստուծոյ փառք՝ յայտնելու համար : և մէկ մարդու մէկ կին միայն տուաւ, և այն նորա կողմէն՝ անոնք յոյս սեղը միշտ վատ պահելու համար, թէ իրենց ընկերին և թէ իրենց զաւակայ

քրքե իրենց մարմինը և սրբանը. կինը մարդոյն կողէն սունելով յայանեց Աստուած. թէ ոչ զլիպոյն պէս բարձր է. և ոչ սաքին պէս ստորին : այլ միջասահման կողէն որ կը նշանակէ հաւասարութիւն և հաւասար օգնականութիւն : թէ 'ի շարիտ և թէ 'ի բարիս :

Կսեւ ամուսնութեան իրաւունքը քաղաքական դաշինքով կը նուիրագործուի . որով իրաւունք ունենան միմեանց ընչից և ստացուածոց վրայ . մին՝ միւսին տկարութեան օգնելով : գիրտար . օղջուտական եղով և փնտասելով . այն սասուածահրանան յաջորդական շարունակութեան կայար . չիպելու համար որ Ազատեան տկարաց կը շարունակեն արտանց շղթայի . օղջ կտրելու մինչև ցրահմանն Աստուծոյ հրամանին :

Սպարտացիները ժողովրդի մէջ ամուլի մարդկանց տեղ չէին տար . առաջ դերով թէ՛ այն որ քաղաքացիներու թիւը չկրնար աւելցընել . ինչպէս կրնայ 'ի շարս քաղաքացուց դասուիլ : Աստուածային , բնական , քաղաքական , սպրային օրէնքները և իրավունքները կը պարտաւորեն ամեն անհատ անձնակալու , աստուածային հրամանը , բնութեան օրէնքը , ազգաց իրաւունքը լեցունելու համար . եթէ չլինէր ամուսնութեան սերը բնութեան հրաշալի կերտութենէրը մարդոյն համար անձնակալի պատի մտային , ինչպէս որ Աստուծոյ անկողորոտութիւնը մեզմէ փնտրուոյ պիտի մար : Այլ ինչիւր է որ բնութեան օրէնք տեղի տուա շտրհական օրինակաց առջեւն , և ծննդականութիւնը կուտրութենէն :

Քաղցր է ամուսնական ընկերութիւն երբ համաձայնութիւն և դաշնաց հաւատարմութիւն կայ , վասն զի մին զէն 'ի ձեռին հայրենիք կը սբաշտպանէ . միւսն 'ի սան զաւակները կը խնամէ . և հայրենեաց պաշտպանին յաջորդ կը հաջգանէ :

Մին կ'աշխատի և տպուտպելով կը դերէ կ'ըշտեմաբանէ ամեն պէտքերը , միւսն ինայողական անտեսագիտութեամբ 'ի կշիռ գնելով վաստակաւորի աշխատութեան ծանրութիւնը և իւրեանց և իւրենց զաւակաց սպաղայի պէտքերը , այնպէս ինայողութեամբ և չսպով կը անտեսէ որ բնութեան հեղինակն իսկ կ'ուրախանայ իւր

պարզեած բարեաց յարգանք պահուելուն և արժանաւորութեամբ
 տնտեսելոյն վրայ : Յին՝ կերակոր կը բերէ անյարգ և անպարտ-
 րաստ, միւսն կը յարգարէ և կը պատրաստէ . ինչ վայելուչ է
 երբ այրը՝ իւր արանգին վաստակարեկութենէն, կինը՝ ներքին ըն-
 տանեկան զբաղմունքներէն, զաւակները իրենց զատարակութեան
 վայրերէն պայմանեալ ժամանակին ՚ի հանգիստ ՚ի սեղան կը հշա-
 սիրութիւն և երամովին կը վայելին Նախախնամութեան պարզ և
 բնեց աշխատութեան արգիւնք փառք աւելով Նախախնամութեան :

Ո՛վ կրնայ կնոջէն աւելի իւր էրկան ցածրուն ցաւովից և ա-
 բախութեանը ուրախակից լինիլ, որ վիճակակից է նորա վիճակին ;
 ո՛վ քան զայն աւելի երկայնապիտ է իւր ընկերոջ հիւանդութեան
 ժամանակին, կնոջէն աւելի ո՛վ կրնայ անձնատուր լինիլ երկանը
 վերահաս վատեգներու մէջ, ո՛վ անկէ աւելի միթարիլ է էրկան
 վիշտերու մէջ, ո՛վ անկէ աւելի հաւատարիմ է խորհարգներու
 մէջ :

Ուրեմ խորհրդով անկիւնեց բնութեան հեղինակ ամուսնական
 կապ, որպէս զի մի գուցէ անսանոց պէս խառնագիտութեամբ սէք
 բաժանուելով, զաւակէն աւելի վէճեր ծնանէին . և զաւակէն ա-
 ւելի ինչք և ստացում սիրէին :

Իսկ կանանց պակասութեան մասին՝ թերևս զգուշալի է որ մի
 գուցէ արանց պակասութիւններէն փոխ առնան կանայք իրենց թե-
 րութիւնը . կինն աւրիշ բան մը չէ եթէ ոչ անկատար մարդ, ու-
 րեմ իրական կատարելութիւնն է որ զայն ողորմութեան մէջ պիտի
 պահէ :

Բնութիւնը ոմանց կենդանեաց թոյն առաւ . կանանց ալ չարութիւն
 թիւն, զիրենք պաշտպանելու համար . արանց սէտք է հետզհետէ
 զանոնք իրենց պէս կատարելագործել :

Կանանց մելութիւնը արանց աւայթեութեան ճշտելու չափ ոյժ
 չունի :

Քաղցր է ամուսնութիւնը, կ'ըսէ Ոսկերեան, վասն զի նաւաս
 հանգիստ է, բայց եթէ անհամաձայնութիւնը տեղի ունենայ՝ ով-
 կրանոսի խոփեալ ալեկոծութենէն աւելի դառն և անսանելի է :

Ուրեմն ոչ խոյս տալու է և ոչ կոյր զկուրայն ընտրելու է իւր այն ընկերը , որուն հետ մինչև 'ի գերեզման անբաժանելի կը կապուի : Մտաւոր մարդու մը համար կարելի է առանց փուշի վարդ մը ձեռք բերել , քան թէ գեղեցիկ , արնուական , հարուստ , պարկեշտ , իմաստուն և հանգարտ կին մը ընտրել . ամենէն դժուարինն ալ այն է՝ գիտնալ որ այսպիսի կին մը ո՞ր կը գտնուի , որ թէ երջանիկ լինի ինքը և թէ երջանիկ ընէ իւր ընկերը :

Բնութիւնը վարսով և օրէնք քողով կը ծածկեն կնոջ գլուխը , վասն զի իւր երկան կամքէն 'ի գառ ուրիշ գլուխ չունի :

Թագաւորութիւն մը մշտնջենաւոր մնալու համար՝ թագաւորին թագուհի պէտք է . տուն մը տեականութիւնը պահելու համար հայր և մայր պէտք է . հայր միայն բաւական չէ՝ առանց մօր . մայրը ոչ աղախին է , և ոչ իւր երկան տէրը , այլ ընկեր . ամուսնական մատանին գերութեան շղթայ չէ , այլ ընկերութեան կապ է :

Երբ տիկինը տունէն դուրս կ'երէնէ , անկարգութիւնները ներս կը մտնեն : Այր մը եթէ կը կամօր որ իւր կինը պարկեշտ լինի , նախ ինքն թող պարկեշտ մնայ :

Կինը իւր երկան պատիւը պահելով իւր պատիւը կը պահէ , զի մի են . և իւր պատիւը պահած ժամանակը երկան պատիւը պահած կը լինի որ իրմէ անմեկնելի է :

Կնոջ զգեստ վայելուչ պէտք է , և ոչ արձնազարդ , զի այն որ աղաւնոցը կը գարգարէ , օտար աղաւնիներ կը հրատիրէ :

Կինը ոչ միամիտ պէտք է լինել և ոչ խորագետ , զի միամիտն ծառաներու շարութիւնը չիմանար , խորագետն կ'ուղէ մարդկանց խոհեմութեան սահմանէն միւս կողմն անցնիլ :

Այս երկու ծայրն ալ վտանգաւոր են , բայց լաւ է միամիտն քան զխորագետն , զի միամիտն կրնայ լինիլ աշաւուրջ , իսկ խորագետն կը լինի ժպիրհ . ճարպիկ և ճուռով լինիլ տելի պատշաճ է սիրուհւոյ քան թէ տիրուհւոյ :

Քաղանի զրոյրը յայտնի կասկած կը ծնանի , և եթէ այրն չկասկածի իւր կնոջն , աշխարհ պիտի կասկածի դառնէն :

ԳԱՍ ՃՍ.

ՄԱՐԳՈՒ ՄԸ ԻՐ ԵՆՉԻՆ ՎՐԱՅ ՈՒՆՆՏԱԹ ԻՐԱԻՈՒՆՔԸ

Քանի մը պարագաներու մէջ մարդս ազատ է և իրաւունք ունի իւր անձին վրայ, վասն զի ազատ է գործել արդարութեամբ կամ անիրաւութեամբ, թէև այս ալ փոփոխութեամբ է, զի արտաքին ձևին նայելով մէկը իրաւունք կ'ունենայ իւր անձին վրայ մինչև իսկ զայն սպաննել, բայց ուրիշ ներքին ուղղութեան օրէնք մը վրայ հասնելով զայն կ'ազդիլէ, և եթէ չանսայ, յանցաւոր կը դատուի Աստուծոյ և քաղաքական ուղիղ օրինաց առջև. վասն զի ինչ որ իւր չէ, ինչպէս կրնայ զայն բառնալ: Մարդուն հոգին յԱստուծոյ և մարմինը իւր ծնողաց արիւնէն առած է, այսպիսիները կ'անիրաւեն առ հայրենիս, վասն զի նոցա անձը հայրենացն է և ոչ իրենց:

Երբեմն մարդ բարի նպատակի մը համար գործ մը կ'սկսի, բայց ձախորդ գէպը մը վրայ գալով կը ձեւասի, սորա նպատակը արդաք է, իսկ վերահաս միջոցը չար, և որովհետև միջանկեալ պարագան նախատես չեղած ինքնիրեն վրայ հասած է, մարդս շատ յանցաւոր շնորհիւր, զի յոչ կամայ է մեան:

Երծիւր Եսդրիտին թէպէտ չար բրտ բայց անիրաւութիւն չբրտ, արծիւր կրեայն առած բարձրէն տարած ժամանակը Եսդրիտն իւր ճաղատ գլուխը բացած, և դաշտի մը մէջ նստած կը բանաստեղծէր, երբ արծիւր նորա գլուխ տեսաւ բարձրէն, զայն հաստատուն քար կարծեւելով կրնայն նորա գլխոյն վրայ ձգեց, որպէս զի ջախջախուի, և ինքն իջնէ իւր որոն ուտէ. բայց արծիւն քար կարծուածը բանաստեղծին գլուխն էր, և իւր միտքն բանաստեղծը մեղքնել չէր, այլ իւր սրտը ջախջախել էր այն հաստատուն քարի և ոչ թէ բանաստեղծի գլխոյն վրայ:

Այսպէս ալ մարդ մը դիպուածով կարելի է իւր անձին փաստացրնէ, և անիրաւ չհամարուի, բայց երբ կամաւ և յօժարութեամբ զինքը կը մեռցընէ, թէ չար կը գործէ, և թէ կ'անիրաւէ իւր անձին:

Հերակլէս իւր ցաւերուն շղիմանալով ինքզինք կրակի մէջ ձղեց: Աստուիս իւր թշնամուոյն ձեռքին չխոնարհելու համար ինքզինք մեռցուց:

Երկուքն ալ փաստակար մահն ընտրեցին իբրև իրենց փաստակար ցաւերուն ազատութեան դարման, մին սուրը, միւսն հուրը. երկուքն ալ վերահաս չարիքներուն կ'ոխային, և ոչ թէ իրենց անձանց:

Սաւուղ վիրաւորուած կը տառապէր, բայց չէր մեռներ, այս տառապանքէն ազատելու համար հրամայեց իւր զօրական Ամաղէկացոյն որ զինք մեռցընէ, զօրականն զթալով և հնազանգութեան պարտք մը կատարելու մտօք իւր տիրոջ խնդիրը կատարեց. այն Ամաղէկացին իբրև հրամանակատար իրեն հրամայածը կատարեց, բայց պէտք էր որ իբրև օրէնսդէտ մտածէր թէ ինքն իրաւունք ունէր իւր տէրը մեռցընելու, կամ թէ Սաւուղ իրաւունք ունէր այնպիսի հրաման մը տալու քանի որ ինքը չէր իւր անձի տէրը, ուստի այս բարեգործ հրամանակատարութիւնը, Աստուծոյ հրամանին հակառակ չարադորձութիւն համարուեցաւ:

Ամաղէկացին ըրաւ ինչ որ կը պահանջէր Սաւուղի կամք, բայց չըրաւ, ինչ որ կը պահանջէր Աստուծոյ կամք:

Գ Ա Ս Ճ Գ

ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍՏՆՄԱՆԸ ԵՒ ԲԱԳՊԱՏՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՐԳԱՐՈՒԹԻՒՆ ՀՅՏ

Աստուածաբանները կը սահմանեն թէ «Արդարութիւն է չարէն հեռանալ և բարի գործել»։ Իմաստասէրներէն ոմանք ըսին «Արդարութիւն է, շքանկալ այլոց ընչից և ստացուածոց»։

Իսկ Արիստոտէլ օրինական արդարութիւնը մասնաւոր արդարութենէն քրոշելով ուղիղ սահմանեց թէ «Արդարութիւնն է այն առաքինութիւնը որով կամքը կը յօժարի ուղիղ դատաստանաւ և արդարապէս բաշխել թէ իրեն անձին և թէ այլոց, և այն՝ համեմատական հաւասարութեամբ, ինչպէս որ պէտք է, թէ բաշխելու և թէ փոխարինելու մէջ»։

Իսկ արդարութեան մոլեկան ծայրն է՝ անարդարութիւնը կամ անհաւասարութիւնը, և այս՝ այն մոլեկան ունակութիւնն է, որով մարդ կը յօժարի կամաւ անարդար գործել, չպահելով համեմատական համեստ միջասահմանը ոչ փոխարինելու և ոչ բաշխելու մէջ։

Արդարն առաքինական ունակութենէն առջնորդուած կը գործէ ամեն բանի մէջ արդարապէս և ուղղապէս, իսկ սորա հակառակ՝ անարդարն մոլեկան ունակութենէն թեւադրեալ ամեն բանի մէջ անուղիղ, անարդար և անիրաւ կը գործէ, կ'ուրախանայ իւր անհաւասար գործերուն վրայ, վասն զի տգեղ ունակութիւնն իրեն երկրորդական բնութիւն եղած է։

Արդարն կ'ատէ ամեն անիրաւութիւնները և անարդարութիւնները, իսկ անարդարն կ'ատէ ամեն արդարութիւնները, և կը սիրէ իւր գործերը։

Արդարն բաշխելու ժամանակ անձանց արժանութեան համեմատ

կը բաշխէ . իսկ անարդարի արժանաւորութեան չափը իւր նպաստն է . ստոր համար արդարն՝ առաքելիները հզօրներէն վերադաս կը համարի , իսկ անարդարը մոլիները վերադաս կը համարի քան զառաքելիս . և այս շատ ստոյգ է , վասն զի երբ մոլին զմոլին կը վարձատրէ ; հարկաւ իւր մոլի անձին ալ վարձահատոյց կը լինի :

Արդարն իրաւացին օգուտէն վերադաս կը համարի , թէ գնէ և թէ վաճառէ արժանէն աւելի բան մը չընէր :

Իսկ անարդարն՝ օգուտն իրաւունքէն աւելի նախապատիւ կը համարի , եթէ վաճառէ՝ կը խաբէ , եթէ գնէ՝ կ'ը գողանայ . և շահասիրի հետ ունեցած սակարկութիւնը վէճով կ'աւարտի :

Արդարոյն ձեռաց աւանդ յանձնէ , ամենէ թանկագին և հազուադիւտ ապրանքներդ անվտանգ ու անփաս կ'առնես ուզած ժամանակդ :

Իսկ անարդարին յանձնածդ ովկիանոսի խորերուն տակը կ'ընկղմի , հնարք մտածէ որ կարողանաս գո՛ւրս հանել :

Թանձնէ նոցա երկուքի ալ արքունի իշխանութեան կշիռը , արդարոյն կշիռքի մէջ աղքատի և հարուստի յանցանքը հաւասար է , իսկ անարդարոյն կշռոց մէջ աղքատի յանցանք մեծ է միշտ , մեծատանց յանցանք փոքր է , և այս կարի իրաւամբ է , վասն զի հարուստէն ընդունածը . . . աղքատի յանցանաց վրայ բարդելով բնականաբար պիտի ծանրանայ աղքատի յանցանք :

Օրէնք արդարոյն ձեռք հաւասար արդարութեան կշիռ է , իսկ անարդարի ձեռք իւր սիրելիներու համար սարդի ուռկան է , ուրկէ շուտով կրնայ միւս կողմն ճողպարիլ : Իսկ իւր ատելիներու և թշնամիներու համար շեփեստեայ ադամանդէ հիւսած ցանցն է , որու մէջ բռնուողը կարելի չէ որ ազատուի , թէև աստուածներու չափ զօրաւոր լինի :

Անարդարն տնտեսական իրաւանց մէջ ուղղութիւն չպահէր , իւր լծակցի հետ անհաճ և անախորժ կը վարուի , իւր զաւակաց հետ իբրև ծառայի հետ կը վարուի , և ծառաները անանոց տեղ կը դնէ . իսկ արդարն ծառաներու հետ գթութեամբ կը վարուի ,

որդաց հետ սիրով, ամուսնույն հետ հաւատարմութեամբ, բոլոր մարդկանց հետ մարդասիրութեամբ:

Արդարն՝ զինք սիրողի փոխարէն կը սիրէ, անարդարն միայն իւր անձ կը սիրէ:

Արդարն՝ իբրև միապետ, իւր կիրքերը կամաց կը հնազանդեցրնէ, և կամքն ալ բանին կը հպատակեցրնէ, իսկ անարդարն իւր անձի և հասարակութեան առաջնորդութիւնն վեր ՚ի վայր կը շրջէ, բանը կիրքերուն և կիրքերը արտաքին զգայութեանց կը հնազանդեցրնէ:

Արդարն՝ առւած ժամանակը, փոքրերուն քաղցրութիւն կու տայ, հաւաստիներուն՝ հաւատարմութիւն, մեծամեծներուն՝ յարգութիւն, իշխաններուն՝ հնազանդութիւն, և Աստուծոյ՝ երկիւղածութիւն:

Փսկ անարդարը՝ ոչ քաղցրութիւն, ոչ հաւատարմութիւն, ոչ մեծարանք, ոչ երկիւղածութիւն կու տայ, վասն զի միտքն անուզիղ է և ամեն իրաւունքներ խռովելով կը շփոթէ, թէ աստուածային, թէ բնական, թէ քաղաքային, թէ ազգային և թէ մարդկային:

ԴԱՍ ԺԳ

ԻՈՂՆԵՄԱԹԻՒՆԸ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿՈՒ ԾԱՅԵՐԸ

Ուղիղ բանը՝ որ մինչ ցարգ օտեւս յիշեցինք, սորա վրայ հաստատած է առաքինութեանց միջասահմանները, և ասկէ կախումն ունին ամեն իմաստուն ընտրութիւնները, և մինակ ասով է որ մարդն կ'որոշուի միւս անասուններէն:

Եւ ուղիղ բանն ալ խոհեմութիւն ըսել է, որ կարկինով գիտաւորութիւնը ուղղութեան հետ, և միջոցը նպատակի հետ վայելչապէս կը չափէ, անոր համար առաքինութեանց մէջ խոհեմու-

Թիւնն ամենուն մայրն է, վասն զի նորա ճանաչուած՝ ուղղագործութիւն առաջ կը բերէ :

Ինչպէս որ միտք հոգւոյ ամեն կարողութենէն ազնիւ է, այսպէս ալ խոհեմութիւնը ամեն առաքինութիւններէն ազնիւ և վսեմ է, վասն զի խոհեմութեան ունակութիւնը իմացական կարողութեան մէջ կը բնակի. կարողադրել, խորհուրդ տալ, ուղղել և պատճառներ առաջ բերել, յառաջատես մտաց գործն է և չէ թէ կոյր կամաց, կամ անբան կրից և խարբոյ բաղձանաց :

Առաքինական այդ ունակութիւնները՝ որոնք որ իմացական կարողութիւնները կը կատարելագործեն, ասոնք իմացական առաքինութիւն կը կոչուին, իսկ անոնք որ բաղձողական կարողութիւնները կը կատարելագործեն, անոնք ալ բարոյական առաքինութիւն կը կոչուին :

Մենք արդէն բարոյական առաքինութեան վրայ խօսեցանք փոքր ՚ի շատէ, մեզ կը թնայ այժմ խօսիլ իմացական առաքինութեան վրայ, որք մեր հայեցողական և ընդհանուր կամ գործնական և մասնաւոր միտքերը կը կատարելագործեն :

Հայեցողական առաքինութիւնները երբ մեր միտքերը կը կատարելագործեն հանրական սկզբունքները ճանաչելու, այն ժամանակ ունակութիւն մտաց և կամ հանձար կը կոչուի. բայց եթէ մեր միտքը կը կատարելագործեն հայեցողական եզրակացութիւնները ճանաչելու, այն ժամանակ դիտութեան առաքինութիւն կը կոչուի :

Գործնական ունակութիւնները երբ մեր գործնական միտք կը պատրաստեն արտաքին գործերուն, անկէ կը ծնանի արհեստ :

Իսկ եթէ զայն կատարելագործեն մարդկային ներգործութիւնները կարգադրելու համար, կը ծնանի խոհեմութիւն, որու վրայ պիտի խօսիմք :

ԴԱՍ ՃԴ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ահա վսեմ առարկայ մը՝ որուն ետեէն գնալ կ'ուզեն կայսր և թագաւոր, իշխան և դատաւոր, զօրապետ և զօրական, հարուստ և սոսկական, վասն զի այս է որ ամենք կը փառազարդէ, կը գեղեցկացընէ և կը վսեմացընէ հոգին, այնպէս որ ալ չփտիր և չոչնչանար և մարդուս հետ մինչև գերեզմանի գուռը կ'երթայ. և անկէ վերջն ալ հոգիէն չբաժնուիր. գիտութիւնը որքան որ փափաքելի և պէտք է, այնչափ ալ դժպճի և անպէտ է, կիրքերով վարակուած և տղէտ իշխանաց համար. անոր համար Միկիանոս կայսրը՝ չգիտութիւնը իշխանաց թոյն և ժանտախտ կ'անուանէր. և զարմանք չէր, վասն զի թէև ինքն կայսր՝ սակայն հրովարտականերու ներքե իւր անունն անգամ ստորագրել չէր գիտեր:

Նա կ'աղարտէր գրագիտութիւնը, որպէս զի իւր անգրագիտութեան վաս անունը շլտէր. կ'արհամարհէր այն գիտութիւնը, որ կրնար գեղթափ լինել իւր անգիտութեան:

Վեսպիանոս չկրցաւ լինել գիտուն, սակայն կը յարգէր զգիտութիւնը և կը սիրէր գիտունները. գիտունները միշտ իւր քովը պահելով՝ չյայտնուեցաւ իւր անգիտութիւնը:

Այն երկիրը երջանիկ է որուն իշխանը և իշխեցեալը առհասարակ գիտուն են:

Պէրիկլէս՝ Յունաստանի մէջ, Պտղոմէոս՝ յեղիստոս, Օղոստոս ՚ի Հռոմ՝ երջանիկ էին, վասն զի կ'ուսուցանէին ինչ որ դիտէին, կ'ուսանէին՝ ինչ որ չէին գիտեր. սոքա իրենց գիտութիւնները առկոսով կ'աւելցունէին: Անկէ աւելի զուարճալի և շահեկան տարուաւորութիւն չկայ, երբ մէկը իւր ունեցածը կու տայ առանց ան-

կէ բան մը պակեցընելու, ուրիշի ունեցածը նորա յօժարութեամբ կ'աւանու, առանց նորա գին մը վճարելու:

Գիտութիւնները երկուք են, ոմանք գործնական և ոմանք հայեցողական:

Գործնական գիտութիւններէն ոմանք բաղձանաց վերաբերեալ ներքին ներգործութիւնները կը կանոնաւորեն, ասոնք կ'ըստին բարոյական գիտութիւն. ոմանք ալ մտաց ներքին գործողութիւնները կը կանոնաւորեն խօսելու համար, ասոնք ալ կ'ըստին զբույսականք, ուրկէ կը բղթի պատմութիւնը, ճարտարափօսութիւնը, արամբանութիւնը, բանաստեղծութիւնը, ուղղափօսութեան կանոնները եւ:

Իսկ հայեցողական գիտութիւնն է, որ ճշմարիտն ճանաչել կու տայ մեզ, նաև ոմանք կը նպաստեն մեզ այլ և այլ տեսական գիտութիւններ աւանելու, այսինքն՝ բնական, բժշկական, թուաբանական, երկրաչափական, երաժշտական, երկրագործական, աստեղագիտատան և այլն. սակայն տեսականն միայն աւազանելու կը նպաստեն և գործնականն նիւթին. և ոմանք ալ մեզ կը նպաստեն աստատածային բնազանցական բարձր առարկաներու գիտութեան որք Աստուծոյ յայանութենէն մեզ կը համին իբրև աստատաբանական ինչի:

Գիտնալու է թէ այլ է գիտութիւնը որ շատ վսեմ է, այլ է արհեստ որ գիտութենէն ստորին կը համարուի. գիտութիւնը մտաց ներքին գործողութիւնն է, իսկ արհեստն արտաքին նիւթերով կ'ըզբողի, և զգալի ու տեսանելի գործերով ձեռք կը բերուի:

Քերթողութիւնը որ գիտութեանց մէջ յետինն է նախամեծար կը համարուի արհեստներու մէջ առաջին համարուած՝ պատկերահանութենէն. քերթուածն է՝ զրուցական, պատկերահանութիւնն է՝ գործողական, մին ներքին խօսք կը կանոնաւորէ, մյուսն արտաքին գործը կը կանոնաւորէ:

Անասունները կ'զգան, բայց չեն գիտեր, գիտութիւնը իւր պատճառներէն կը ճանաչուի, և այս մտաց արդիւնքն է. փոփոխական առարկաներու մէջ ճշմարիտ գիտութիւնը շեմք կրնար տեսնել, զի իրաց փոփոխութեանց հետ գիտութիւնն ալ պիտի փոխուի. և

եթէ չփոխեմք սուան ընդ ճշմարիտան պիտի փոխեմք. անփոփոխ աւարկաներու վրայ միայն կրնամք ճշմարիտ գիտութիւն ունենալ :

Հակառակորդի ստուութիւն յանդիմանելը ճշմարիտ գիտութիւն չէ . տրիշի ազիտութիւնը ցոյց տալ , ճշմարտութիւն ցոյց տալ չէ . ճշմարիտ գիտութիւնն է անվբէպ և յայտնի ճանաչումն հայեցողական գործերուն , որք ընդհանուր և հարկաւոր նախադասութիւններէն հաւաքաբանութեամբ մը կ'ապացուցուի , և անընդմիջական պատճառն ալ մէջը կը բովանդակուի . օրինակի համար ապացուցեալ ճշմարտութիւն է երբ ըսես «Շնչաւորներու մէջ մարդն ուսման ընդունակ է , վասն զի բանին ընդունակ է մարդն» :

Գիտութեան մտլեկան ծայրն է անգիտութիւնը , բայց անգիտութիւնը երկուք է , և մին՝ բացարձակ անգէտ որ հեշտ է բժշկել , իսկ միւսն թիւր արամաբանութենէն , սուտ ուսմանքէն , տկարութենէն , չարութենէն առաջկու դայ , ուստի դժուար է զայն բժշկել , վասն զի նախ նորա գիտցած սխալները և սուտերը պիտի մտքընեկ տաս , յետոյ պիտի սկսիս ճշմարիտն սուուցանել :

ԴԱՍ ՃԵ .

ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

Առաքինութեան մէջ իմաստութիւնն աւելի բարձր և վսեմ է , վասն զի մտաց այս առաքինութիւնը մեր կիրքերը կը կանոնաւորէ և անոնց վրայ իրրե բացարձակ տէր կ'իշխէ :

Հոգին գոյացութիւն է , իմաստութիւնը պատահումն է , սակայն իմաստութիւնը , հոգիէն աւելի դերազանց է և ազնուագոյն . վրան զի հոգին առանց գիտութեան և իմաստութեան լոյս չունեցող մար-

ձին մ'է, իմաստաւորինն է որ զՏոգին արեգական պէս պայծառ ցոյց կու տայ :

Իմաստութիւնը գիտութենէն վտեմագոյն է իւր երկու գերազանցութեամբն, այսինքն մտաց սրատեսութեամբն, և առարկայի բարձրութեամբն . ամեն գիտութիւնները իմաստութենէն կը պաշտպանուին, իսկ իմաստութիւնը ինքն է իւր պաշտպանը, զի երբ նա անյաղթելի ապացուցութեամբ կը զինուորի, մտաց սուր տեսութիւնք ամեն բան որոշ և բացայայտ առաջ կը բերէ, ո՞վ է որ յեա այնորիկ զայն յաղթելու փորձ փորձել կը յանգզնի : Տիպերոս գիշեր ժամանակ կը տեսնէր այնչափ, որչափ որ աչքի մը զօրութիւնը կրնար ներգործել, և շատերը վախնալով ետ կը մային իրենց գիշերային ֆիասակար գործերէն թէ մի գուցէ Տիպերոս տեսնէ . իսկ իմաստութիւնը՝ միտք մինչև յերկին յարեգակն և 'ի լուսին, յաստեղս կը վերածէ և կը քննէ ու կ'իմանայ, նաև յական թօթափել երկրագունտի մէկ ծայրէն միւս ծայրը եղածները կը տեսնէ և կը քննէ . Տիպերոսէն քանի՜ առաւել ասկէ վախնալու են իմաստութեան հակառակորդները և պակասամիտները, որ երբեմն կը յանգզնին նորա դէմն ելնել և զայն յաղթելու տեղ ամօթապարտ յաղթուիլ :

ԴԱՍ ՃԶ

ԻՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆՆԵՐԸ

Զուռմէական հրապարակի վրայ մեծ նշան մը երեցաւ, երբ մեծ վիհ մը բացուեցաւ, և որքան նիւթ լեցուցին կլլեց և չյադեցաւ . բայց ասկէ աւելի զարմանալի նշան մը բնութիւնը ըրաւ :

զի մարդկային միտք բացառ անյատակ և անհոգ, այնչափ շատ է մարդոյն, գիտնալու իղձը որ բնաւ բաւականութիւն չունի, և որքան ուտանի, այնքան աղքատ կը համարի զինքը:

Հարատութիւնը շատցած ժամանակը աչք կը կշտանայ ոչինչ կը համարի, Միգաս օսկւով յղփացած ժամանակ տաղակացաւ իւր իրձէն. փոփոկութեանց չափազանցն զգուտնք կը բերեն. վերջապէս ամեն հեշտութիւն, ապաշաւ կամ գառն հետեւանք կը բերէ:

Պատիւ և փառք օրչափ մեծ են այնչափ ալ տաղակալի և ծանր, վան զի շատերը սըք մեծ փափաքով կը ցանկային իշխանութեան, ցանկանալով ցանկնցան առանձաւոր կենաց մեծակեցութեան. անոնք որ մահուանէ փախչելու հնարք կը մտարեբիւն, անոնցմէ շատերը իրենց կեանքէն զղուելով կամովին մահուան գիւնցին:

Այս ամեն բարիքները, այո՛ վիհեր են, բայց անյոգ չեն, կը լիանան. միակ մարդուս միտքն է յատակ շունեցող անյոգ վիհը, որ որչափ որ ճարակ ընդունի, այնչափ առաւել սոված կը համարի զինք, որչափ որ շատ գիտնայ՝ առաւել կը փոփոքի ունելու. որովհետեւ ամեն բարիքները կու գան և կը գնան, բայց գիտութիւնը և իմաստութիւնը մահուանէն վերջն ալ չեն մոռացուիր, զգալի առարկաները սահմանաւոր են, իսկ իմանալի առարկաները անսահման է:

Որքան որ միտքն անհոգ է գիտութեան և իմաստութեան, սակայն կան միտքեր ալ որք բոլորովին հակառակ՝ ազիտութեամբ կամ անանական ցոփ կենցաղավարութեամբ կը բաւականանան բնաւ փոյթ չտանելով գիտութեան և իմաստութեան. ասոնց համար Թեսալոնոս զանգատելով կ'ըսէ, «Ինչո՞ւ բնութիւնն ասոնց անառուններու ուղեղ չտուաւ որ անանոց պէս յերկիր նայէին միշտ ասոնց արժան էր խոտ ճարակել քան թէ հաց ուտել:»

Ոմանք ալ իմաստութեան ուղիղ ճանապարհ թող տալով անյայտ առարկաներու քննութեան կը ձեւնարկեն վայրապար, ինչպէս որ ըրաւ. Դիոնէոս, որ իւր հանձարը թէ և իմաստութեան յետանով սրեց, բայց զայն անմեղ տրամաբանութեան ոճին համեմատ չկազմակերպեց, անոր համար օտարոտի առարկաներու հեքամուտ

լինելով Կովկասին միւս կողմն անցաւ Հնդկաց փիլիսոփաներու գիւթական գուշակութիւնները հետազօտելու, արեւելեան ծովազնայութեամբ Եթովպիոյ մերկ իմաստասերներու կախարդական անուպաշտութեանց վերահասար լինիլ կ'ըղձայր. երկնից գաղտնեաց մէջ մանեւ ուփլով կը բաղձայր թռչնոց լեզուն գիտնալ. սասանհարին գիտութիւն և իմաստութիւն ձեռք ձգելու աշխատած ժամանակը իւր գիտցած Ջշմարիտ գիտութիւնը և իմաստութիւնը վրայ տուաւ:

Մարդկանց կեանք կարճ է, աւելորդաց ճանաչումն շատ երկայն է և ընդարձակ. ճանապարհ երկայն է սակայն ժամանակն սուղ. Անոնք որք իմաստութեան հասնիլ կ'ուզեն, նոքա բնաւ ընդունայն զբօսանքի համար կորսնցընելու ժամանակ չունին, զի այն ընդունայն զբօսանքն է գիտութեանց յեախն. շատ բաներ կան որ լաւ է որ մեր աչքեր զայն չտեսնեն քան թէ տեսնեն, այսպէս ալ շատ բաներ կան որ մեր միտք չգիտնայ լաւ է քան թէ գիտնայ, ինչպէս են Տիպերոսի անբնականութիւնը, Դիդիմոսի դժպատեհութիւնը, Դիօնէոսի անապաշտութիւնը:

Իմաստութիւնը կ'ուղղէ, կը սահմանէ, կ'որոշէ, և կը զստեւանն գիտութիւնները և արեւոսանները, նաև կը ցանկայ իմաստունն գիտել ամեն արհեստները թէ մեքենայական և թէ ոչ մեքենայական, իմաստունն սոյն գիտութիւններու վրայ կը պարծի երբ համալսարաններու մէջ իւր մտաց առարկայ են. իսկ երբ անկէ ելնելով խանութիւններուն կը բաժնուին իմաստնոյն պարծանքը հոն չմտնէր զկայ կ'առնու:

Իմաստունը քանգակել և նկարել չգիտէ, բայց նկարչութեան և քանդակագործութեան մէջ տեղ եղած վէճը նա կ'որոշէ բաւ գործոյն ճարտարութեան և օրինաւորութեան:

Իմաստութիւնը գիտութեանց թաղուհին է, շատ է որ իշխանը կարողանայ իմանալ թէ որու կը հցամայէ, իմաստութիւնն իրբև ուղղութեան դարման, յաջորդաբար ամեն գիտութեանց և արհեստից մէջ իւր լոյսը կը փայլեցընէ. և չէ թէ մինակ գիտութեանց անակութիւնն կը կատարելագործէ այլ և կը պաշտպանէ զնոսա. և այն միտքերը որնք որ առարկաներու Ջշմարտութիւնը ճանաչած չեն, անոնց հիւանդութիւնները կը բժշկէ:

Սխալ էր Օգոստինոսի և Լակտանտիոսի կարծիքները, որք կ'ըսէին թէ երկիրս միայն կիսագունա մ'է, անհնար դատեցին նոքա թէ մեր ոտքի տակ կախուած բնակիչներ կան որք կը շարժին և կը գործեն առանց անկանելոյ. սակայն վերջէն գանուեցան Բիսէացիք, որք ճիշդ մեր ոտքի տակ գլխի վայր կախուած կը գործէին առանց վար իյնալու. և ինչ, կարելի էր որ այն փիլիսոփաները կարողանային ճանաչել երկինքը մինչդեռ իրենց ոտքի տակ գանուող երկիրը չէին կրնար ճանաչել :

Ուրեմն իմաստութեան ինքնաբուն և գլխաւորագոյն աւարկան, (է էակն) այսինքն իրաց սոսկ էութիւնները, մշանջնաւոր, անայլայլակ և անվրէպ, ասոր համար այս գիտութիւնը բնութենէն վեր կը դասուի՝ իբր աստուածային, զի բնականէն զեր 'ի վեր է :

Իմաստունն նուրբ հայեցողութեամբ անխլթականն նիւթականէն, անզգային՝ զգալիէն, գոյացութիւնը՝ պատահմունքէն, տեսակն՝ անհատէն, սեռը՝ տեսակէն, իրարու հետ խառնուած սեռերու սեռականադոյն սեռերը՝ ընդհանրական սկզբունքներ շինելով՝ ամեն գիտութեանց ճշմարտութիւնները կը քննէ :

Նաև արտաքիններով չշատանալով՝ կը ճանաչէ զինքը և կը բաժանէ միշտ կենդանի հոգին՝ մահկանացու մարմինէն, և կ'սկսի զայն քննել թէ արգեգք հիւլէից կուտակութիւն է թէ հոն կամ օգ, ջուր թէ արիւն. նա կը քննէ թէ հոգին է անմահական, բայց ինչպէս կ'իմանայ, ինչպէս կ'զգայ, որպէս կը գործէ, կամ անզառնեքը ինչպէս կը կերպարանէ, և մարմինէն հրաժարած մամանակը ինչ զօրութիւն կը ներգործէ. կը քննէ իմաստութիւնը և աշխարհիս սքանչելարուեստ լինելն, և կը հետեցընէ թէ այս սքանչելարուեստ շէնքն առանց ամենակարող Արուեստասպետի չէ :

Իմաստութիւնը հանդիստ շառնուր, մինչև որ արարիչն գտնէ, իսկ տղէտն, արարիչը՝ արարածոց մէջ կը փնտռէ, և անցաւոր բարեաց մէջ անանցանելի բարին կ'որոնէ :

Վերը ըսածներէն յայտնի կը տեսնուի թէ Երմաստութիւնն է ամեն գիտութեանց ուղղիչ. և այն գիտութեանց որք նիւթէն վերցուած են և բարձր աւարկաններ են, ինչպէս է Էակը, հոգեղէն

և աստուածեղէն գոյացութիւնները . և իմաստութեան մոլի ծայրն է տգիտութիւնը, որ այս ամեն բարձր աւարկաներու ճանաչումէն զուրկ կը գտնուի :

ԴԱՍ ՃԷ

ԱՐՆՍՍ

Բնութիւնը զարմանալի կերպով ուսոյց անանոց բնական արհեստներ իրենց պէտքերը հոգալու համար, ստեղծելու մարդկանց տուաւ այն հանձարը, որով կարողացան անասուններէն այն ամեն արհեստներէն ուսանիլ և բնութեան իրենց տուածին վրայ յաւելուլ և գործածել յօգուտ իրենց և ուրիշներուն . մարդիկ զարմանքէն և հարկէն ստիպեալ, շերամէն ուսան պատուական հիւսուածներ և թելեր մանեւ, ծիծեռնակէն ուսան՝ սքանչելի պաշտներու յօրինում, միզուներէն ճարտարապետութիւն՝ սոխակներէն՝ երաժշտութիւն, արջէն՝ բրտութիւն, կարապներէն՝ նաւարկութիւն, ոգիներէն՝ նետաձգութիւն, նապաստակներէն՝ ականահատութիւն, հիւանդ անասուններէն՝ բժշկականութիւն :

Մարդիկ երբ զարմանքով տեսան անասնոց այս բնական արհեստները իրենց զարմանալի հանձարով ուսան և ՚ի գործ դրին :

Երբեմն դէպք տուի զարմանալի կը ներգործէ արհեստաւորին արհեստին, ինչպէս որ պատահեցաւ Նեակղէսին որ ամհի ձիու մը փրփուրը նկարած ժամանակը շյաջողեցաւ, երբ սպունքով զայն նկարը սրբել ուզեց, սպունքն այնպէս սքանչելի փրփուր մը ձևակերպեց նոյն սրբելու միջոցին, որ ամեն արհեստաւորները զարմացան այն նկարի վրայ :

ԴԱՍ ՃԸ

ԽՈՆՏՄԱԽԹԻՒՆ

Խոհեմութիւնն է մտաց առաքինական ունակութիւնը որ մարդկան արարքները ուղիղ բանի առաջնորդութեամբ կը կարգադրէ, բարոյապէս բարի կամ բարոյապէս չար գործելու :

Ուրիշ բարոյական առաքինութիւններ մեր բողձանքները կը կանաւորեն, իսկ խոհեմութիւնը մեր միտք կը կանոնաւորէ :

Նաև խոհեմութիւնը պէտք չէ շփոթել ուրիշ իմացական առաքինութեանց հետ, որք ուղիղ ճշմարտութիւնը ցոյց կու տան. վերջինը խոհեմութեան գործերը կը կանոնաւորէ, անոր համար այն առաքինութիւնները զմարդն գիտուն կ'ընեն, իսկ առաջինը բարի կ'ընէ :

Խոհեմութիւնը կարծիքէն և կասկածանքէն ազատ է, ոչ խաբել կը կամի և ոչ խաբուիլ գիտէ, արհեստը մեր գործը բարի կ'ընէ, իսկ խոհեմութիւնը՝ գործողը բարի կ'ընէ. խոհեմութիւնը ունակականը ներգործականէն, ստացականը բնականէն, մարդկայինը անբականէն կ'որոշէ, խոհեմութեան վերաբերեալ օրէնքները գիտնալ բուական չէ խոհեմ ընել տալու, այլ զայն ներգործապէս 'ի գործ դնելն է որ կնիք կը դնէ խոհեմութեան :

Ձղալոց մէջ ժամանակ ժամանակ խոհեմ գործեր կը տեսնուի, բայց նա խակ կը համարուի, վասն զի ունակութեամբ հասունցած չէ :

Երբեմն անանոց մէջ ևս խոհեմ գործեր կը տեսնուի, բայց ճշմարիտ խոհեմութիւն չէ այն, վասն զի ուղիղ բան չկայ անոնց մէջ, հետևաբար իրենց խոհեմ կարծած գործերուն պատճառ չեն կրնար տալ. ուրեմն բնութիւնն է, որ այնպէս կը գործէ 'ի նոսա :

Թէպէտ անասուններէն ոմանք մարդկային ուսմանց ընդունակ են և կը գործեն, սակայն հարկն է որ նոցա գործել կու տայ, և

ուչ թէ մարդկանց պէս կամաւ և ազատութեամբ կը գործեն : և նոքա միօրինակ կը գործեն առանց ընտրելու կարողութիւն ունենալու , իսկ մարդիկ կ'ընտրեն , կը քննեն , կը բազդատեն , կը փոփոխեն . տեղը , ժամանակը , օգտակարը , կամ փաստակարը կ'որոշեն , իսկ անասունը զուրկ են այս մեծ բարիքէն , վասն զի բանի ընդունակ չեն :

Բարոյապէս առաքինի չեղող մարդ մը , կրնայ հայեցողապէս խոհեմ լինել . բայց խոհեմ չեղող մարդ մը չկրնար բարոյապէս առաքինի լինել :

Երբ թապաւոր մը կը հրամայէ և ժողովուրդը չլսեր , այն թապաւորը՝ թագաւոր չէ , այսպէս ալ խոհեմութիւնը չկրնար բարոյական առաքինութեանց զշխոյ համարուիլ եթէ բնական բաղձանք բանին չլսէ . ինչ օգուտ է խոհեմին լաւ խորհիլ . քաջ դատել և ազգու հրամայել , երբ իւր իուժան կիրքերը չէ կրցեր սանձահարել որ իրեն դէմ կ'ապստամբին :

Անքի վայր կը լինի ամեն բան երբ օրինաւոր ուղիղ հրամայողը ծառայի կարգ կ'իջնայ , և սնփորձ ծառան հրամայելու աստիճանին կը բարձրանայ . խոհեմութիւնը երբ ինքզինը հրամայելէն ազատ է , բարոյական առաքինութեան ամեն ճիւղերուն մէջն ալ պաշտօն ունի կատարելու . մանաւանդ քաղաքական , տնտեսական և անձնական գործերու մէջ որոց օգուտն է հասարակաց բարիք :

Օրէնքները՝ ըստ որում մեզ հնազանդիլ կը հարկադրեն իշխանները , ըստ որում հրամանաց հպատակութեան կը դատապարտեն . մեզ անհաճոյ են և դաւն , բայց ժողովրդեան օգուտն այս դատնութիւնները քաղցրութեան կը փոխէ , և իւրաքանչիւր անհատ երջանիկ կը համարի օրինաց հարկը և իշխանի հրամանը՝ երբ հրամայողի և հրամայուողի մէջ համաձայն ներդաշնակութիւն լինի :

Բնական է որ ամեն մարդ իւր ունեցածը կը սիրէ , նաև անոր պահպան օրէնքն ալ կը սիրէ , այս սէրն է որ օրինաց և հրամանի հպատակութիւնը իրեն կամովը կ'ընէ :

Թէ և ազատութիւնը կը սիրէ , բայց կամաւ կը յանձնուի օրինաց և իշխանին՝ որ իւր ունեցածը պաշտպանեն և բռնաւորի ու անիրաւի ձեռքէն առնեն :

Ուր հպարտութիւն կայ՝ հոն հարկ կայ, և հարկն զցառ կը ծնանի, բայց ինչպէս որ հիւանդն իւր ծանր ցաւերէն ազատելու համար դեղերու փոքր ցաւերուն սիրով կը տանի, այսպէս ալ հարկն սիրով կը տարուի մեծ չարիքներէ և Քանաններէ ազատ մնալու համար:

Օրէնք և իշխանութիւն՝ երբեք զմարդիկ բռնի առաքինի կ'ընեն, վասն զի այն որ երկնային սաստէն չվախնալով առաքինութեան սահմանին մէջ մտնել չուզեր, օրինաց սաստը և իշխանական հրամանը զայն շուտով կը խոնարհեցընեն այն լուծը բռնալու, խոհեմութիւնը մինակ օրէնք դնելով պէտք չէ որ բաւականանայ, այլ և զայն գործադրել տալու ուժն է որ առաքինութիւնը կը պսակէ:

Կրկին կը նախատուի օրէնք, երբ իբրև անպետ և անգործ քաղաքի պարսպէն կախուած կը նախատուի, ուր՝ օրինաց նախառջին արժան է կախուիլ. օակայն օրէնսդիրն ալ նախ պէտք է որ ինչը յարգէ և կատարէ իւր դրած օրէնքները, յետոյ ուրիշին կատարել հրամայէ:

Օրէնսդիրը պէտք է որ իւր վարուց անարատութիւնը, պատիւը, մեծափառութիւնը, ծանրախօսութիւնը պահէ, այնպէս որ իւր դրած օրէնքները իւր մարմնոյ պատկերին վրայ դրոշմուած տեսնէ և կարգայ հասարակութիւնը:

Օրէնսդիրը պէտք չէ որ շարունակ տեսնուի և յաճախ խօսի, արեգակն մոլորակաց մէջ ամենէն պերագանցն է, բայց ամեն օր երևնալուն համար մեր մտադրութիւնը իրեն դարձընելու փոյթ չեմք տանիր, իսկ գիտաւոր աստղերը, որք սակաւ նշանակութիւն ունեցող վիժմունքներ են, բայց և այնպէս քիչ երևնալուն համար մեր ուշադրութիւնը իրենց կը գրաւեն դիտելու համար:

Տեսափոխութեանց երևոյթները հեռուէն մեծ պայտտ, թատրոն, տաճար, շաշարակ, ծով, անտառ կայլն կ'երևին, սակայն հետզհետէ մօտենալով կը տեսնես որ փայտի կոյտ մը, հնոտի կապերաներ, շնչին թուղթի կտորներ կայլն են. ըստ առասպելաց գորտերը իրենց թաղաւոր խնդրեցին, և Դիոս չաստուած դերան մը նեստեց նշա բակած ճահճանճճու մէջ, յառաջագոյն սոսկացին

նորա մեծ ձայնէն, մարմնոյ մեծութենէն, և նորատես ձեռն ապ-
շելով յարգեցին զայն, բայց երբ տակաւ տակաւ երկիւղները մէկ
կողմն դնելով մօտեցան և շօշափեցին, և տեսան թէ անզոյ փայտ
մ'է, սկսան նորա վրայ ելնելով իրենց խաղալիկ ընել:

Սակայն օրինաց գործադիրը և իշխանը պէտք է որ ունենայ,
շնորհք, պսակ 'ի ձեռին, և վրէժխնդրութիւն՝ սուր 'ի ձեռին,
պէտք է երախտաւորութիւն և արդարութիւն, վարձ և պատիժ,
վարձը պէտք է օրինապահները երախտաւորելու, և պատիժը
օրինազանցները պատուհասելու. երախտաւորութիւնը սիրելի է,
իսկ արդարութիւնը պիտանի է:

Երբեմն բարեգորով մայրեր չար զաւակաց ծնունդներ կ'ունե-
նան, շատ անգամ արդարութիւնը զատելութիւն կը ծնանի, ինչ-
պէս որ երախտագիտութիւնն ալ զնախանձ:

Արդարութիւնը ասելի է, երբ ազուտը կը թողու, աղանին կը
պատժէ, կամ կը բարկանայ անմեղին, և թոյլ կու տայ մեղապար-
տին:

Երախտաւորութիւնը նախանձելի կը լինի՝ երբ շնորհս 'ի վերայ
շնորհաց կը լինի, իսկ երբ յորդ անձրեւի պէս ամենուն վրայ հա-
ւասարապէս կը տեղայ, առաքինութեան պսակը կ'առնու:

Ուրիշի նախանձ յինքն չձգելու համար, իշխանը իւր սրտի մէջ
այնպէս խորհրդոց սեռեակ մը պէտք է շինել, որպէս թէ խորհր-
դարանի պէտք չունի, և այնպիսի խորհրդականներ ընտրել որպէս
թէ ինքը խորհուրդ չունի:

Ասոր հակառակ խորհրդականները, այնչափ խոհեմ լինելու են
որ կարող լինին նաև իշխան լինել. սակայն այնչափ հանդարտ,
որ իշխանը իրենց վրայ չնախանձի, դիտնալով թէ եկամուտ են,
և ոչ զլխաւոր, հպատակ են՝ և ոչ ընկեր, խորհրդական են՝ և
ոչ ուսուցիչ դասատու:

Ըստ տեղւոյն պէտք է որ ծածուկ պահէ իւր սրտը՝ սրտի մէջ,
ինչպէս որ սնչիկ՝ քիմեականներու մէջ կ'ոռնչանայ, այսպէս ալ
ամեն բանի մէջ խորհուրդ յայտնել լաւ չէ, կարևոր ժամանա-
կին պահելու է դայն:

Վաստահեյի և ոչ վաստահեյի անձանց մէջ ընտրութիւն ընելու է ,
խորհուրդ հարցուած ժամանակ :

Գ Ա Ս Ա Յ

Տ Ն Տ Ե Ց Մ Ե Կ Ց Ն Ի Ո Ւ Ն Մ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Այն որ իւր տունը կառավարելու եղանակը չգիտէր , անկէ
յուսալի չէ որ կարող լինի թաղաւորութիւն մը կառավարել , այլ
ինդիր է որ իշխանաւորները երբեմն հասարակաց հոգերով զբա-
ղելով իրենց անական հոգերը զանց կ'ընեն :

Օգոստոս կայսր շատ զզուշաւոր էր քաղաքական իրերու մէջ ,
բայց անփոյթ էր տնտեսականի կարդագրութեան մէջ . նա ինքնա-
կալութեան գործերը բարւոք կը կարդադէր , բայց իւր տունը
անկարգութեան մէջ կը կործանէր : որչափ որ նորա բարի համբար
կը տարածուէր , այնչափ ալ նորա ընտանեաց անսպառութիւնը զայն
կը նսեմացնէր . ըստ այնմ թէ Վենչպէս պիտի կարողանամ իմն-
ներուս միտ դնել , երբ օտարաց գործերու մէջ ընկղմալ կը մնամ :
Եւ ուրիշները մինակ հայեցողական ունակութիւնն օսանելով
կը պակասէր իրենցմէ դորձնական փորձաւորութիւնները , ուստի պա-
կաս կը համարուէին իրենց գործոց մէջ . այս կարգէն է , Փոր-
միոն իմաստակը որ տակաւին մերկ սուր տեսած չունէր , բայց իբ-
րև պատերազմի հմուտ զինուորական արհեստի վրայ կը խօսէր Ա-
նիբաղի առջև , ուր որ իբրև յիմար ճարտարախօս գովուեցաւ :

Որդիները ամուսնացողաց երջանկութեան սկիզբն են , վասն զի
ամուսնական սիրոյ վախճանն է , եթէ պակասի սիրոյ շողկապն , ա-
տելութիւն վրայ կու գայ , տեսակը պաշտպանելու համար՝ ցանկա-

լի է որդին , աւելի ցանկալի են իրենց ծնողաց անձերը պահպանելու համար :

Ինչ օրինօք որ ծնողք իրենց անչափահաս զաւակները կը կերակրեն և կը խնամեն , նոյն օրինօք չափահաս որդիք պէտք է որ իրենց զառամեալ ծնողները կերակրեն և խնամեն , որպէս զի իրեն կեանք տուողին անփոխարինելի երախտիք ճանաչած լինին :

Հայր արու զաւակը կը սիրէ , մայր էզը , իւրաքանչիւր իւր տեսակը , որ խիստ յարմար է , որպէս զի իւրաքանչիւրն իւր տեսակի ձեռքով դաստիարակուի իւր յատուկ եղածները ճիշդ պահելու համար . հայրն թող փոյթ ասնի իւր որդին առաքինութեամբ ճոխացընել , քան թէ բաղդի բարիքներով , զի բաղդի բարին կարելի է առ չարն ևս 'ի գործ դնել , իսկ առաքինութիւնը միշտ բարի է . մանաւանդ թէ առաքինութեամբ ճոխութիւնը կ'ստացուի , բայց ճոխութեամբ առաքինութիւնը չգնուիր , եթէ զայն առաքինօրէն 'ի գործ չգնես :

Իշխանին սպասաւոր , և անտեսին ծառայ պէտք է , մին՝ հօգարարձութեան , միւսն աշխատութեան համար , մէկէն հաստատամտութիւն և աչալըջութիւն կը պահանջուի , միւսէն զօրութիւն և հնազանդութիւն . վարձուոր ծառան արծաթագին դերիէն լաւ է :

Աղէկ է ամեն բան գիտնալ , բայց յայտնելու չէ թէ գիտէ :

Կատօն իւր ծառաները պատուութեան մէջ կը պահէր որպէս զի տեղի ունեցած պակասութիւնները իրեն յայտնէին , սակայն լաւ չէ . վասն զի ծառայից մէջ նախանձ կը տիրէ և նախանձին կը յաջորդէ զրպարտութիւն . կառավարիչի մը համար լրտես պէտք է . բայց անկէ աւելի վտանգաւոր բան չկայ , այն որ օտարի մոլութիւնը իւր տիրոջ կը բերէ , անշուշտ տիրոջ մոլութիւնն ալ օտարին կը ասնէ . լրտեսութիւնը և զրպարտութիւնը իրարմէ անբաժանելի են , չարախօսութիւնը անոնցմէ ծնունդ կ'առնու :

Ապերախտ է այն տէր , որ իւր բազմաժամանակեայ ծերացեալ ծառայն չկերակրեր , նորա կերակուրը եթէ արդի ծառայութեան զատ է , թող լինի անցելոյն աշխատութեան փոխարէնը . եթէ կը

պակասի նորա ծառայելոյ ուժը, թող ուրիշ ծառաներու սրտի մէջ աւելցրնէ քաջ ծառայելու քաջալերութիւնը :

Հարկաւոր են աղախինները՝ բայց վասնզաւոր, զի եթէ պառաւ են՝ ծառայութիւնը ընդունելու պէտք ունին, եթէ գեռահասակ՝ պահպանութեան պէտք ունին, բերդ մը թշնամիներէն պաշտպանելէն աւելի դժուարին է աղախնոյն իւր ծառայակիցներէն պաշտպանելը, և ո՛վ կրնայ զայն պահել երբ ինք կը փափաքի իւր կորուստը. բնասնութեան դիւրութիւնը ցանկութեան փեսաւէրն է, երբ ցանկութիւնը աղքատութեան հետ կը խառնուի, բնտանի գողութեան միջնորդ կը լինի, զի վիճակի հաւասարութիւնը սիրոյ միացուցիչ կապն է. այս վիճակի պահպանութիւնը երկու կարգի անձինք աւելի կրնան կատարել, այն է հին և ձեռ ծառայներ և փոքր մանուկներ, մին՝ փորձաւոր թեամբ, միւսն՝ պարզմտութեամբ :

Տնտեսութիւնը կը պահանջէ բնական, սեփհակն կալուածներ և արհեստական հանճարներ ունենալ, թշուառ է այն որ հասարակաց երկրի մէջ կը բնակի, և թիզ մը գետին չունի. այն որ սեփհական տուն չունի անթաղ մեռել մ'է, թէպէտ աշխարհի մէջն է, բայց արտաքոյ է աշխարհի. որ չունի տուն, չունի տոհմ, նա իւր հայրենեաց մէջ օտար է :

Այն որ վարձու առած է տունը միշտ աստանդական է, նա չբնակիր՝ այլ կը պանդխտէ, կահ և կարասին կը վասնէ և օգ կը գնէ, անոնք որ ստեպ կը տեղափոխեն, նոցա տունկիրը հաստ արմատ չեն ունենար :

Օրէն է երկրէն ազահութեամբ պահանջել ընդ միոյ հարիւր, նա իբրև մայր շտայլ և ժլատ մեծամեծ տոկոսով կու տայ իւր որդւոց, գիտնալով թէ տուածը առ ինքն կը դառնայ, եթէ բոտ արժանոյն մշակես յուսացածէդ աւելի կու տայ, եթէ առանց մշակելու յուսառ հնձել՝ տասասկն է բաժինդ :

Անիրաւութեամբ հաւաքուած ճոխութիւնը՝ աղքատութիւն է, զի ունեցածդ օտարին է և ոչ քոյդ, օտարը ետ կը պահանջէ, և դու ունեցածդ վրայ կ'ու տաս թշնամութեանց վէճերու մէջ և միայն տպալուրդ կը մնայ քեզ, մանաւանդ թէ այն ճոխութիւնէն

աւելի բարձրագինը և թանկագինը կը վերցընեն քեզմէ, այն է բարի անունդ և մեծ համբաւդ :

Խնայողութիւնը մեծ եկամուտ է, աւելորդութիւնը մեծ շռայլութիւն է . այն տուն բարեկարգ կը համարուի՝ որ ոչ աւելորդ և ոչ պակաս կայ :

Տանուտէրն ամենէն վերջ մտնելու է յիւր անկողին և ամենն կանուխ ելնելու է անկէ, մի գուցէ իւր քնացած ժամանակը սպասաւորները դարան գործեն :

Որ տանաէր ազահ լինի, նորա ծառան գող կը լինի . և ծառան գթութիւն կը համարի իւր գողութիւնը՝ երբ շարաշար բանտարկեալ դանձը բանտէն կ'ազատէ :

Եթէ չես ուզեր տանդ մէջ գողութիւն լինի, ամուսնացեալ ծառայ մի պահէր, այն որ զաւակ ունի և չքաւոր է, բնութիւն առնոր գողութիւն կը սորվեցընէ :

Կարօտեալը եթէ հաւատարիմ ալ լինի՝ տունդ անոր մի հաւատար, զի հարկն կ'ստիպէ գողանալ, այս պարագայիս մէջ յանցապարան այն չէ որ ստիպեալ գողացաւ . ակամայ կամօք, այլ այն է յանցաւոր որ թոյլտուութիւն ըրաւ :

ԴԱՍ ԾԺ

ԱՆՉՆԱԿԱՆ ԽՈՆՏԵՄՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական խոհեմութիւնը հասարակապետութեան երջանկութեան կը նայի, տնտեսական խոհեմութիւնը տնական երջանկութեան կը նայի, իսկ անտոտական խոհեմութիւնը՝ անհատի եր-

ջանկութեան կը նայի, անհասանձ տեսակէն, և տեսակն սեռէն առաջ է, զի մին՝ ընդհանուրէն նախապատիւ է :

Ինչ օգուտ է զայլս կառավարել զիտնալ և զինք չկրնալ կառավարել. այն անձը իմաստուն չէ՝ որ իւր անձը չճանաչեր, այն անձը խոհեմ չէ՝ որ իւր անձին վրայ խոհեմութիւն չգործադրեր :

Անձնական խոհեմութիւնը այն մասնաւոր խոհեմութիւնն է որ գործելի իրաց մէջ օգտակար, արդար և համեստ իրերու ետեէն կ'երթայ, և կը խորշի հակառակներէն, այս եղանակաւ մահկանացուներու մէջ երջանիկ կեանք կը վարէ :

Այն որ ըստ զիպուածոյ կը գործէ՝ ի՞նչ յաջողի, պարսաւանաց արժանի է, վասն զի իւր ըրածին տէրը ինք չէ, դէպքն է, իսկ խոհեմ իւր ըրածին տէրն է, ինչպէս որ իւր անձին ևս, որովհետև կիրքերը կը հնազանդեցնէ կամաց և կամք կանոնաւոր կը հնազանդի մտաց :

Խոհեմ իւր միտք կը պատրաստէ զիտութեամբ և սիրան առաքինութեամբ, անոր համար չարութիւն և սգիտութիւն՝ սիրաբանաւորէն չեն կրնար խոտորեցնել :

Արդարութիւնը նորա մէջ կենդանի է, չթոյլատրեր որ քաղաքական օրինաց և բանաւոր ուղղութեան դէմ գործէ. կենդանի է խոհեմի արիւթութիւնը, որ ոչ կը թոյլատրէ յանյոգն ձեռներէց լինել ամօթալի վտանգներուն, և ոչ կը ներէ վեհերտին՝ պառուաւոր վտանգներէն խոյս տալ. այսպէս է նաև բարեխառնութիւնը :

Ճշմարիտ խոհեմն գիտէ թէ, ամեն հաճոյքները օրինաւոր չեն և ոչալ ամեն օրինաւորները միօրինակ ՚ի գործ գնելն. նա խոհեմութեամբ միջոցն կը կշռէ, շատերու մէջէն լաւն միայն կ'ընտրէ. պարագաներուն աղէկ կը գիտէ, զխնայլով թէ բարին և չարը իրեն եութենէն աւելի պարագաներու վրայ հաստատած է :

Խոհեմն՝ ծանր կը խօսի, շատ կը խորհի, համր կ'որոշէ, որոշելէն վերջ ալ ժամանակ չկորսնցընէր իւր ձեռնարկն ՚ի գլուխ տանելու :

Ե.յն գործը որ ՚ի կատար հայցընելը անյոտալի է, անոր չձեռ-

նարկեր՝ երբ գործի եղանակէն գործը ձախորդ վախճան մը կ'առնու, չվշտանար զի գիտէ թէ ինք շօխալեցաւ, այլ վերահաս պարագան. յաջողութեան պարծանքն իրեն է, իսկ ձախորդութիւնն բաղղին, զի ինքն բարի ձեռնարկեց:

Այնպէս ճաշակ ունի ապագային որ կը կարծուի թէ գուշակող մ'է, ներկայն կ'ակնարկէ, անցեալն կը վերծանէ:

Խոհեմն՝ կը նշմարէ ինչ որ ուրիշները չեն նշմարեր, նա յառաջագոյն կը գուշակէ ապագայ դիպուածները. ոտոր համար դէպք պատահած միջոցին շխուժիր, զի գուշակած էր և իրեն համար յանկարծադէպ չէ:

Դ Ա Ս Ճ Ժ Ա

ԽՈՏԵՄԻ ԹԵՆ ԻՆՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Խոհեմն քաջ խորհրդածելու համար պործնական սկզբունքներու պէտք ունի, և այն գործելէն առաջ իւր ներքը շտեմարանած պահելու է 'ի հարկին 'ի գործ դնելու, և այս սկզբունքները կ'ըստանայ խոհեմ լուսոյ բանէն, ձերերու և ուսուցիչներու բանիւ կամ գործովաւանդուած դասերէն, բնական և արհեստական իրերու վրայ 'ի գործ դրած իւր դիտողութենէն, օտարին և իրեն դիպուածոց փորձերէն:

Խոհեմն ընտրանօք և շատ խնամօք կը վարուի հնարի և անհնարի, պատշաճի և անպատշաճի մէջ տեղը, վտան զի շատ բան կայ որ հնար է ընել, բայց պատշաճ չէ, շատ բաներ ալ կան որք պատշաճ են ընել սակայն հնար չեն:

Այն ժամանակ խոհեմն կը ձեռնարկէ գործին, երբ խորհրդա-

ծեալ կամք և կարողութիւն՝ վստահութիւն կու տան, խոհեմն պատշաճողութեան կը նայի թէ՛ մարդկային կենաց օգտակար է, թէ փնասակար, երբեմն նուազ անպատշաճն պատշաճ կը լինի՝ ՚ի հարկէն ստիպեալ, պատշաճ է գործ մը երբ մնք և մեր բարեկամները կ'ուրախանամք հոգ չէ որ անիրաւ թշնամին տրտմի :

Խոհեմի խրատներն են հետեեալ իմաստասիրական խօսքերը Վեդանակը պահէ, մի ինչ աւելազանց, սանձեա՛ զբարկութիւն, հալեաց ՚ի վախճան, բազումն չարիք, մի լինիր երաշխաւոր, ծանիր դքեղ յ, ասոր պէս ալ ուրիշ շատ խրատներ կան խոհեմաց իբրն օգտակար սկզբունք. օրինակի համար մէկը կ'ըսէ՝ Յիւսարի առաջին անմտութիւնն այն է, որ կ'ըսէ թէ իմաստուն եմ. ուրիշ մը կ'ըսէ, Մէկ յիմար՝ հազարաւորները կրնայ յիմարեցնել. այլ ոմն կ'ըսէ, Այն որ կարող չէ ձեռք բերել իւր կամեցածը թող կամի ձեռք բերել այն որ կարող է :

Վաղածին շունը՝ կոյր լակոտներ կը բերէ. դիպող առիթները ձեռքէ մի փախցնէր. երկաթը սաք եղած ժամանակը ձեծէ, զգուշացեալ նեար քիչ կը խոցէ. կամաց գնայ այն տեղերէն, որոց անցք որ դժուարին է :

Արէտացիներու հետ Արէտացի լինելու է. պատրանաց վերջը տուզանայ սկիզբն է, ճշմարտութիւնը չընկղմիր :

Մեծ իմաստութիւն է վտանդէն փախչիլ, բնութիւնը՝ երկչուտ կենդանիներուն կուսելու զէնք չտուտ, փախչելու սրունք (ճիւ) տուտ :

Ատարեալ կենդանիները ուշ կը ծնանին, շուտ ծնող կենդանները շուտ կը մեռնին, մեծ գործ գործելու համար երկար խորհուրդ պէտք է :

Վմառ ատեն փոշիներու վրայ քիչ մը անձրև նետուած ժամանակ դորսեր կը գոյանան և կը ցատկեն, բայց շուտ մը դարձեալ փոշի կը դառնան, իսկ փիղն տասն տարիէն կը ծնանի, բայց դար մը կ'ապրի. գործասէր մեղուններու փեթակի մէջն ալ իշամեղու կը ծնանի ուրիշներու շինած մեղրն ուտելու համար, ողբալին այն է որ շատերը մեղրը թող առաւով մեղր շինողը կը փետեն, մեծատանց տուններու մէջ շատ կը զտնուին վատնող զաւակներ :

Բժշկութիւնը մեր հիւանդութիւնները կը դարմանէ, իսկ խոհեմութիւնը մեր հոգին կը դարմանէ :

Խոհեմութիւնը մարդուս չար գործել չտար և չար գործողները ևս յանդիմանելով՝ ուղղութեան կը բերէ, երբ աեանէ՝ որ յանդիմանութիւնը ոչ ինչ օգուտ չընեն և չարագործն հասարակութեանց բարեաց մեծապէս կը վնասէ, խոհեմութեան գէմ չհամարիր զաշխարհ սրով զգաստացնելու :

Խոհեմն շուտով կը դարմանէ յայտնի ցոփութիւնը, բայց կը դժուարանայ դաղտնի չարութեանց դարմանը գտնելու . զի ճանաչելու հիւանդութիւնը, որպէս զի իւր գեղը տայ :

Մշակուած փոքր արտ մը անմշակ մեծ ագարակէ մը աւելի պլուրդատու է, շատ Զանքեր՝ թէպէտ իմաստութիւնը կը պաշտպանեն, բայց ինքն ալ մաշեցընելու կ'սպասեն . ուստի չափաւոր Զանք կ'ընտրէ խոհեմն . դժուարին ձեռնարկութեան մէջ երկնից օգնութեան դիմելու է, զի այն անհնարինն կը հրաշագործէ :

Խոհեմը քաջ նահապետի պէս միշտ աշխարհացոյց տախտակներուն կը նայի թէ ո՞ր բևեռի, ո՞ր աստիճանին տակ է, և ինչ հողմով կը վարուին, եթէ ժայռը մօտ է, կամ մրրիկ հեռու է . եթէ ամբողջ հողմով չնաւեր՝ զո՞հ կը լինի կիսով, բաւ է որ գէպ 'ի նպատակը առաջ երթայ . կ'զգուշանայ նա ժամանակէն, պարագաներէն, վերահաս չարիքներէն, անձերէն, թշնամանքներէն :

Ընորհնկանները երբ իրենց պակասութեամբն շնորհքներէն կը զրկուին, իսկոյն նոցա կեղծ բարեկամութիւնը իրական չարակամութեան կը փոխուին :

Այն վախճանը որ ուղիղ է, խոհեմութիւնն է, իսկ այն վախճանը որ անուղիղ է, այն չարութիւնն է :

Խոհեմութեան վերջին աղբիւրն փորձն է, իւր անձի և ուրիշներու փորձառութիւնները մեծ դասեր են խոհեմին, վասն զի իւր կրած ֆասուց կսկիծը այնպէս կը տպաւորուի որտի՛ն վրայ և մտաց մէջ՝ որ յետ այնորիկ, ոչ այն պատկերը կ'եղծուի սրտէն և ոչ կը մոռցուի մտքէն :

ԴԱՍ ՃԺՒ

ԽՈՏԵՄԻԹԵՑՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻԻՆԸ

Խոտհամի կամք մտաց շառաջնորդեր, այլ կը հետեի անոր խորհրդին և օրինաց, ճշմարիտ խոհեմութիւնն է՝ մտաց ուղղութիւնը բարեաց միջոցներու վրայ խորհելով բարի վախճանի մը հասցընելու. նա ամեն բան կը քննէ լաւն և օգտակարն գտնելու համար, խոհեմն պորձոյն վախճանին նայելով իւր ամեն խոկուածները խորհուրդի կը հրաւիրէ, և կը հարցնէ իւր արթուն յիշողութեան թէ այսպիսի դէպք մը տեղի ունցած է թէ իրեն և թէ ուրիշին, կը քննէ անցեալը և ներկայն, ակնարկ կ'ուզէ ապագային, միջոցները կը դիտէ, օրինակները աչքին առջև կը բերէ, գործոյն նիւթը, տեսակը, կարողութիւնը, միջանկեալ պարագաները, արդեօրիշ միջոցները, զանոնք խափանելու զօրութիւնը, և վերջի վախճանը, ասոնք ամենը խորհրդածութեան առնելէն վերջ կը ձեռնարկէ գործոյն:

Խոտհամի իւր կարծիք փոխեր, միայն պարագաները գործը կը փոխեն. այն ժամանակ սխալմունք չէ թէ խոտհամին է, այլ չակնկալած պարագային է, որ դէպք զայն մէջ նետեց. և այս միջոցի մէջ իւր կարծիք փոխել ամօթ չհամարիր, զի իսաւրով իւր միտք չէր. խոտհամի կամք կարող չէ չհնազանդիլ մտաց, ուստի նորա գործերը միշտ ուղիղ, համեստ, օգտակար և բարի են:

Դ Ս Ս Ճ Ժ Գ

ԱՆԽՈՏԵՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽՈՐԱՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Խորամանկին կամք խանգարուած է, իսկ միտքն առողջ է, անխոհեմին կամքն թերևս առողջ լինի, սակայն միտքն անառողջ է: Երկուքի կիրքերն ալ անբարեկարգ են, անխոհեմն պարզմտութեամբ կը յայտնէ, իսկ խորամանկն կեղծիքներով զայն կը ծածկէ, որպէս թէ ոչ սէր ունի, ոչ բարկութիւն. սիրտը խռոված ժամանակ երեսը զուարթ և խաղաղ ցոյց կու տայ, երկուքն ևս մոլի են, վասն զի այն մեծ խոհեմութենէն կը բաժնուին: Անխոհեմութիւնը ամօթալի է, խորամանկութիւնը ֆեստակար է. խորամանկութիւնը՝ անխոհեմութեան նկատմամբ՝ խոհեմութիւն կը համարուի, և անխոհեմութիւնն խորամանկութեան նկատմամբ անմեղութիւն կ'երևի:

Խորամանկին երեսը՝ Տիպերոսի պէս՝ սուր է, խառնածո՝ չար և սևամտղձային, կերպարանը՝ ձեր աղուիսոյ կերպարանի կը նմանի, նոյնպէս և բարք, անխոհեմին խառնածո՝ զուարթաբարոյ է, դէմք՝ պարարտ, հայեցուածք՝ եզան տխմարութեան կը նմանի:

Խորամանկն նենգաւորներու մէջ բնակելու քաջափորձ է, և առնոց ամեն շարութիւնները կ'ընդօրինակէ, և որտին մէջ կը պահէ առ շարն գործադրելու համար:

Անփորձ լինելէն առաջ կու գայ անխոհեմութիւն կամ բնական տխմարութիւն, որ առաջ կը բերէ այն տեսակ մը պարզմտութիւնը՝ որ սոգէտները զայն առաքինի կը կարծեն. անխոհեմն մինակ իւր անձին կը ֆեստէ, իսկ խորամանկն այլոց կը ֆեստէ:

Խոհեմութիւնը բանին կը հետեւի, սոքա՝ բաղձանաց. անխոհեմն շարիքները շտեմեր որ կարողանայ հասկանալ թէ բրածն անիւ

րաւութիւն է, իրեն համար բաւ է որ բաղձանքն իրեն հաճոյ առարկայ մը ներկայացընէ : Իսկ խորամանկն, չար լինելն կը ճանաչէ, մինակ իրեն օգտակար լինելուն համար կը դործէ. իրեն փոյթ չէ որ ուրիշները կը մնասուին : Անխոհեմն շատ կը խօսի, և քիչ կը խորհի, ամենուն վրայ վստահութիւն կ'ունենայ և ամենուն խորհուրդ կը յայտնէ. ամենքն ալ իրեն պէս պարզամիտ կը կարծէ, բայց խորամանկն քիչ կը խօսի և շատ կը խորհի, ուրիշին չվստահիր և ամենքն ալ իրեն պէս խորամանկ, խարբայ և անվստահելի կը կարծէ, ասոր համար իւր դիտաւորութիւնը կը ծածկէ, նորա հակառակ կեղծաւորութեամբ ուրիշ բան մը կը յայտնէ. այս մարդուն կամք մինակ իւր դործերէն կրնայ ճանաչուիլ :

Անխոհեմի խորհրդածելու հանձար քիչ, բաղձանք շատ լինելով առաջին միջոց որ իւր դէմ կ'ենլնէ, զայն բաւ և օգտակար կը համարի, անոր համար շատ կը խարուի. իսկ խորամանկն ամեն բան դիտէ, կը տեսնէ և կը ճանաչէ, բայց զարտուդին և ծածուկը կ'ընտրէ. մինակ թէ իւր նպատակին ծառայէ. հոգ չէ որ իրաւացի կամ անիրաւ լինի : Անխոհեմն փոքր դժուարութեան հանդիպած ժամանակը կ'ստորջանայ և ետ կը դառնայ, բայց խորամանկն՝ ամեն բանի մէջ յառաջատես է, ամեն հնարք ՚ի դործ կը դնէ, դէշ միջոցներուն՝ դէշ միջոցներով կը յաղթէ և առաջ կ'երթայ :

Թէ խորամանկն և թէ անխոհեմն երկուքն ևս կը ձեռնարկեն չար միջոցներուն՝ բարի վախճանի համար, կամ բորի միջոցի՝ չար վախճանի համար, կամ չար միջոցի կը ձեռնարկեն՝ չար վախճանի համար, խորամանկն՝ վասն չարութեան, անխոհեմն վասն անմտութեան :

Անոր համար անխոհեմն իւր նպատակին կարող չէ հասնիլ, այլ խնդիր է որ երբեմն դէպք կամ բաղդ կը յաջողեն : Իսկ խորամանկն շատ անգամ կը հասնի իւր բաղձանաց, զի չարութիւնը թէև առաքինութեան հետ բաժին չունի, բայց և այնպէս իրեն հանձար չպահիր : Անխոհեմի ձախորդ դործոց ամեն մարդ կ'ախ-

տակցի , իսկ խորամանկի ձախորդ գործոց վրայ ամեն մարդ կ'ուրախանայ , վասն զի խորամանկն ուրիշ միջոցաւ կարելի չէ ըրունել և պատժել , միմիայն իւր գործ կրնայ զինք պատժել :

Գ Ա Ս Ճ Փ Գ

Հ Ե Յ Տ Ո Ւ Թ Ի Կ Ի Ն

Այս այն է որ ամեն մարդ կը փնտռէ , բայց քիչերն են որ զայս կը ճանաչեն , Հեշտութիւնը զինք գտնողները կը տրամեցընէ քան թէ կ'ուրախացընէ : չիք ինչ բարի՝ առանց հակառակի և ոչ հակառակն առանց վէճի :

Հեշտութիւնը երկուք է , փն՝ աղնուական և տիրական , որ բնական լինելոյն համար մարդուս փնակ սեփհական է , իսկ միւսն է անարդ ծառայական՝ որ հասարակ է անբան անասուններուն . նա մեր հոգւոյն բարձր մասէ ծնած լինելով զմեզ դէպ 'ի երջանկութեան կ'առաջնորդէ , սա՛ մեր զգայութիւններէն ծնունդ առնելով եթէ մեր հոգւոյ բարձր մասին շանսայ՝ զմեզ դէպ 'ի թշուառութիւն կ'առաջնորդէ :

Մարդիկներէն անզգուշները՝ ստապատիր հեշտութիւնները ճրջմարիտ կարծելով աղտեղութեանց մէջ կ'իյնան . կարծուած երջանկութիւնը՝ յետին թշուառութիւն կը դառնայ իրենց : Ուրեմն բարոյական իմաստասիրութիւնն սլէտք է որ ցոյց տայ թէ ո՞րն է ճշմարիտ և ո՞րն է սուտ . զի ճշմարիտ հեշտութիւնն է այն որ բարոյական առաքինութեան գլխաւոր վախճանն է : Երեւելի իմաստ մը ցոյց կու տայ այս երկու տեսակ հեշտութիւնները . այն է առաքինի՝ որուն բերկըրութիւնը և տիրութիւնը արժանաւորին վրայ

կայացած է : այն է մոլի՝ որուն բերկրութիւնը և տիրութիւնը անարժանին վրայ կայացած է :

ԴՍԾ ձԺԵ

ԻՆՁ Ե ՀՅՅՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հեշտութիւնն գործողութեանց կատարելութիւնն է զոր իմ-
րաքանչիւր ոք պատշաճող անձին կը համարի, աչք՝ լոյսը և զուար-
ճալի գոյները տեսած և զդացած ժամանակը հաճութիւն մը կ'ըզայ,
այսպէս ալ արտաքին զուարճալիները, գեղեցիկները, խոտաւէտները,
բերկրութիւն աւթողները, ասոնք ամենք հաճոյք կը պատճառեն
'ի մեզ և մենք զասոնք տեսնելով և վայելելով կը հեշտանանք :

Քաղցր ձայները ականջին հաճոյք կու տան . անուշահոտ բու-
րուածները մեր քիմքերուն հաճոյք կու տան, համեղաճաշակ կերակուր-
ները մեր ճաշակելեաց հաճոյք կու տան :

Վսեմները, սքանչելիները և գեղեցիկները մեր կամաց հաճոյք
կու տան . խորհիլ, իմաստասիրել, հրամայել, կայլն մեր մտաց
հաճոյք կու տան . այս հաճոյք պատճառող իրերը որք մեր իմա-
ցականին կամ զգայականին կը վերաբերին, գործողութեանց վեր-
ջին կատարելութիւնները կը համարուին, որ այն ալ հեշտութիւնն
է :

Ամեն հեշտութիւններ՝ գործողութիւնները բերկրալի կ'ընեն,
բայց ամեն գործողութիւնները բերկրական չեն, անոնք միայն բերկ-
րական են որոնք որ պատշաճ են, որք տրամադրութեան կարողու-
թեան հետ տարկայի համամասութեան վրայ հաստատուած են :

Ինչպէս որ սովելոյն կերակուր, վաստակելոյն հանգիստ, կալաւ

նաւորին ազատութիւնը, ասոնք զատ զատ բաղձանքներ են, բայց իւրաքանչիւրն երբ իւր բաղձանք կատարած լինի բերկրութիւն մը կ'զգայ. Պշտահանկանները կ'ըսէին՝ Հեշտութիւնն է լրումն պակասորդի :

Հեշտութիւնը մարդկային գործողութեան վերջին կատարելութիւնն է, վասն զի հոգւոյ շարժմունքները կատարութիւն կը բերեն, սիրոյ և ցանկութեան թևերը կը կտրէ, յոյս և երկիւղ կը մեռցնէ, բարկութիւնը ցար կը յաղթէ. առաջիկայ բարին ձեռք բերելով ամեն անհանգստութեանց հանդիստ և զազար կու տայ. հեշտութիւն ձեռք բերելու համար չորս միջոց պէտք է, այսինքն կարողութիւն, աւարկայ, հաճութիւն, գործողութիւն. առոնցմէ աւելի պէտք է պատշաճ ըմբռնում, որովհետև բաղձողական կարողութիւնը ըմբռնողականին լուսով կը շարժի, առանց ասոր ցաւազինները՝ չեն ցաւցըներ, բերկրականներն ալ՝ չեն բերկրեցնէր, շատերը թշուառ են, զի իրենց երջանկութիւնը չեն ճանչեր, և ուրիշները՝ երջանիկ են, որ իրենց թշուառութիւնը չեն ճանաչեր :

Հեշտութիւններէ ոմանք մարմինը կ'սպականեն և կը սկարայրնեն ինչպէս են ամօթալի չափազանց վատ գործերը, որկրամոլութիւնները, գինեմոլութիւնները և այլն :

Ոմանք զհոգին կը սկարայրնեն, ինչպէս են չափազանց իմաստասիրել, միտք յոգնեցընել իմանալի աւարկաներով. այն ամեն բաները որոնց որ ստորին կամ վերին բաղձանքները ուղիղ բանին հակառակ պէտքէն աւելի կը փափաքին, անոնք ամենքն ալ մոլեկան հեշտութիւն են, իսկ այն բաները որ բերկրութիւն կու տան մեզ ուղիղ բանի առաջնորդութեամբ, նոքա առաքինական հեշտութիւններ են :

ԴԱՍ ՆԺՁ

ԺՈՒԹԻՆԻՍՏԻԿ

Բան և բաղձանք մեր զործողութեան երկու սկզբունքներն են. բաղձանք ըսելը ցանկութիւն ըսել է, որ ցանկականին և ցասմականին կիրքերն են, այսինքն հեշտութեան սէրը ցաւերու փխտուստ, թմրութիւնը և անզգայութիւնն ալ ասոր հակառակն է :

Բան ըսելը՝ բնական սկզբանց ունակութենէն լուսաւորուած միտք ըսել է, այսինքն խիղճ մտայ որ կը համաձայնի աստուածային կանոնին, որոցմէ կը ծնանին օրէնքները. և ասոր կը հակառակի շարութիւնը կամ տղիտութիւնը :

Բանը՝ համեստութեան կը հետնի, և բաղձանք բերկրութեան, բայց երբեմն կը համաձայնին և կը միաբանին, երբեմն ալ կը հեռանան իրարմէ :

Երբ բանն և բաղձանք կանոնաւոր են, բարիին համար երկուքը կը միանան. ուրկէ կը ծնանին կատարեալ առաքինութիւնները :

Երբ երկուքն ալ անկանոն են և կը միաբանին շար գործելու, անկէ կը ծնանին մոլութիւնները :

Երբ բանն կանոնաւոր է և բաղձանքն անկանոն, նոցա մէջ վէճ տեղի կ'ունենայ և զօրաւորն կը յաղթէ, եթէ բանն զօրանայ ժուժկալութիւն կը ծնանի, իսկ եթէ բաղձանք զօրանայ կը ծնանի անժուժկալութիւն :

Ուրեմն ժուժկալութիւնը հոգւոյ մէկ առաքինութիւնն է, ժուժկալութեամբ կանոնաւորեալ բանը. հեշտութեան անկանոն բաղձանք կը սանձէ :

Իսկ անժուժկալութիւնն հոգւոյ այն մոլութիւնն է, որ բանն

իւր ուղղութենէն զարտուղելով՝ անկանոն բաղձանքներէն կը յափշտակուի, հեշտութեան ետեւէն կ'երթայ :

Ժուժկալուծիւնը բարեխառնութեան նկատմամբ փոքր առաքինութիւն է, անժուժկալուծիւնն ալ բաղդատմամբ ընդ անբարեխառնութեան, անկէ փոքր մոլուծիւն է. զի անժուժկալն կրից մղումէն կը զործէ, բաւ է որ անբարեխառն բաղձանք կանոնաւորէ. իսկ անբարեխառնին թէ բաղձանքն ապականեալ է և թէ դատումն, ուստի անբարեխառն դժուար կը բժշկուի :

Գ Ա Ս Ճ Ժ Է

ԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՆԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԱԹԱՐԿԱՆԵՐԸ

Ժուժկալուծեան առարկան է հեշտութիւնը, և հեշտութեանց ոմանք՝ ցանկութենէն, ոմանք՝ ցասմնականէն, այլք՝ մարմնաւոր բարիքներէն, ուրիշները՝ արտաքին բարիքներէն, ոմանք՝ իմանալի բարիքներէն կը ծնանէն. անժուժկալութեան առարկաները ևս ասոնցմէ կը ծնանին. անժուժկալութիւնը մոլեկան ցանկութիւն է, և անառողջ դատումն :

Այս հիւանդութիւնը քանի՛ քանի քաջ և իմաստուն մարդիկ իւր տարապայման հեշտալի մոլութեանց մէջ ընկղմեց և նոցա գործերը իրենց անուան հետ ծաղ ու ծանակ ըրաւ :

Իսկ անոնք որ կարողացան ժուժկալութիւնը ամուր բռնել նոքա խորտակեցին այս ամեն վտանգները և զիրենք ազատեցին :

ԳԱՍ ՃԺՐ.

ԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿԸ

Ժուժկալութեան զլիաւոր տեսակներն են, ստիժական հեշտութիւններէն անձնապահ լինել և պատուաւոր ցատերուն համբերել :

Անձնապահութեան զէմ՝ կը մեղանչեն անբարեխառն ձեռներէցութիւնը և տկարութիւնը, և համբերութեան զէմ՝ սպաժուժութիւնը և մեղկութիւնը :

Ձեռներէց է այն անժուժկալ՝ որուն անպատշաճ հեշտալի առակայ մը ներկայացած ժամանակ նորա անպատշաճութիւնը կը ճանաչէ, բայց սպաժոյժ ցանկութիւնը առանց ժամանակ տալու կը վաղէ գէպ ՚ի իւր ըղձային :

Իսկ տկարն ուշի ուշով առարկայի անվայելութեան և զազրութեան նայելով՝ մտօք հրածարիլ կը խորհի, բայց ցանկութենէն խարուելով և դրդուելով կը յաղթուի :

Ձեռներէցն և տկարն ՚ի նիւթն անտարբեր են, մին՝ շուտով, միւսն՝ քիչ մը ուշ. մաղձոտները և սևամաղձոտները աւելի ժուժկալ կը լինին, իսկ մաղասոտները և արինայինները դիւրաւ կը խարուին բերկրական առարկաներէն. սպաժուժն է որ կը տոկայ փոքր նեղութեանց, բայց մեծ նեղութեանց չկրնար տոկալ, մեղկն այն է որ և ոչ իսկ փոքր նեղութեան կրնայ ժուժկալել և այս չէ՛ թէ տկարութենէն կամ խառնուածներէն է որ չժուժկալեր. այլ թէ կնամարդութենէն և չար ունակութենէն է :

Այն է ստելի անժուժկալ որ փոքր հեշտութենէն կը յաղթուի, սոյն է ժուժկալող որ մեծ հեշտութեանց կը յաղթէ :

Ժուժկալն բացարձակասէս բարի չէ, վասն զի իւր բաղձանքս

ները ուղղութիւն չունին . այսպէս ալ անժովկալն բացարձակապէս չար չէ , վասն զի դատումն առողջ է :

Գ Ա Ս Ա Յ Թ

ԳԻՒԵՍԱԶՆԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ

Գիւցազնական առաքինութիւնն է , դատման այն կատարեալ կանոնաւորութիւնը և կրից վրայ իշխելու բացարձակ տէրութիւնը որ ոչ մէկ առարկայ մը կարող է զգիւցազն ՚ի բանաւորէն խոտորեցընել «Անոր համար Հոմերոսն կ'ըսէ այնպիսիներուն »

Չերեւի ծնունդ , մահական մարդկան .

Այլ անմահ զարմէ , գիցն վերնական :

Մարդ մը այս առաքինութեան մէջ որքան առաջ երթայ այնքան Աստուծոյ կը մօտենայ , և որչափ որ մնայ այնչափ անասնոց կը մօտենայ . գիւցազնական առաքինութեան նպատակը ուղղակի Աստուծոյ փառքերուն կը նայի . գիւցազն պէտք է որ ունենայ Շիպիոնի՝ բառեխառնութիւնը , Ագեսիլայոսի՝ արիութիւնը , Էնէացւոց զգաստութիւնը , Աամիլլոսին՝ հաւատարմութիւնը , սոցա ամբողջութիւնն է . որ զմարդն գիւցազն կը կացուցանէ :

Ըսոր ներհակն է զաղանաբարոյութիւնը որ հետեւեալ յատկութիւնները իւր վրայ կ'ամբողջացընէ , «Խողի՝ աղտեղութիւն և տղմասիրութիւն , զայլոյ՝ զիշատումն , վազրի՝ անդթութիւն , աղուխտ՝ նենգութիւն , վարազու՝ բռնութիւն , շան կատաղութիւն» ահա ասոնք են որք զմարդն ամեն զազաններէն աւելի չարադոյն կ'ընեն

և հրէշ մը կը գառնայ մարդ ընկերական աշխարհի մէջ ամենէն զզուելի և ատելի. ամենք կը խորշին իրմէ և ֆեսակար շար գազանի պէս կը հալածեն զինքը :

Դ Ա Ս Ճ Ի

ՅԻՐԵԼՈՒԹԻՒՆ ԿՁՄ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Սէրն է այն սուրբ կապը որ խառնիխուռն վիհերու մէջ հաւատակամարտները իրարմէ որոշելով, նմանն՝ իրեն նմանի հետ լծորդելով. անկերպարանէն՝ տիեզերայ գեղեցիկ կազմութիւնը կերպաւորեց :

Սա անշնչականներու մէջ էութիւնը կը պահէ, զգայականաց մէջ՝ ընկերութիւնը կը պահէ, բանականներու մէջ՝ առաքինութիւնը կը պահէ. սէրը անշնչականներու մէջ լուի համակրութիւն է, զգայականներու մէջ բանաւոր ազդեցութիւն, իսկ բանաւորաց մէջ կամաւոր սիրելութիւն է, որուն պտուղներուն՝ բարեկամութիւն կը սեմք :

Մարդկային կիրքերու մէջ ամենէն ազնուագոյնը սէրն է, և սիրոյ պտուղներու մէջ ամենէն ազնուագոյնը բարեկամութիւնն է :

Բարեկամութիւնը թէև անկատար առաքինութիւն մ'է, սակայն յոյժ պիտոյ է մեզ. մեր կենաց կենցաղավարութեան շրջանի մէջ մանաւանդ թէ մեր երջանկութեան առիթ կրնայ լինիլ :

Բարեկամութիւնը երկու տարբեր սիրտեր 'ի մի կը միացընէ. այնպէս որ երկու անձինք միմեանց սրտով, և միմեանց հոգևով կապուած իրարու փոխադարձաբար բարիք կը կամենան :

ԳՕԱ ՃԻԱ

ՊԱՏՃԱԿ ՍԻՐԵԼՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ

Նմանութենէն կը ծնանի սէրը, ներհակութենէն կը ծնանի ատելութիւնը. մաքնիսին սէրն է որ յինքն կը ձկէ երկաթը կամ երկաթն երբ հեռուէն կը տեսնէ իւր սիրելի մաքնին՝ յափշտակուելով կը միանայ անոր հետ, երկաթն կը մաքնիսանայ, մաքնին կ'երկաթանայ:

Ասոր հակառակ մաքնին երբ երկաթին 'մօտեցընես, թիկունք կը դարձընէ և փոխանակ մօտենալու հետս կը մշուի 'ի փախուստ կը դառնայ:

Արմախն ծառերը երբ իրարմէ հեռու են և անհաղորդ՝ անպտուղ են, իսկ երբ մերձեան իրար մէջ սիրոյ զօրութիւնը ստացած պտուղ կը բերեն. որթը կաղամբին քով անկես կը չորանայ անոր ցորտ բնութենէն փնասուելով. եթէ անզգաներու մէջ զարմանտլի ներգործութիւնն կը կատարեն սէրը և ատելութիւնը, ապա զգայուն մարմնոյ քսնի՝ առաւել կը ներգործեն. ո՛վ է որ այնքան մեղուները 'ի մի հաւաքելով այն քաղցրաճաշակ մեղրն առաջ կը բերէ, ո՛չ ապաքէն միութեան սէրը. սնտեսագիտութեան սէր մըջուները կը համախմբէ, իրենց պէտքերը համբարելու, և կենդանեաց շատերը սիրով կը միանան իրենց տեսակի թշնամին հալածելու:

Վեր յիշուածներէն կրնաս վերահասու լինել թէ սիրոյ արգասիք որչափ աւելի կրնան ներգործել մարդկան յօգուտ և 'ի պահպանութիւն նոցա տեսակին:

Երեք տեսակ սէր կը ներգործէ մարդկանց մէջ, այսինքն համակրական, ընկերական, և բնական, համակրական սիրով ծնան

Պողիստրատոսն և Հիպոկղիստէն , միևնոյն աշխարհի և միևնոյն կլիմայի տակ , միևնոյն համաստեղութեան տակ համանուն խառնուածներով , դէմքով , և հանձարով և խօսքով . սոքա առաջին անգամերը զմիմիանս տեսան՝ զաղտնի կապանօք սիրտերնին իրարու հետ կապուելով 'ի միասին ասլրիցան , 'ի միասին հիւանդացան և 'ի միասին մեռան , որպէս թէ մէկ հոգի միայն բնակած լինէր այն երկու մարմնոց մէջ :

Ընկերական սէր միմանց հետ զաշինքով կապեց թէսէնս և Պէրիթոս , որք հասարակաց օգտին համար միատեղ էին թէ պատերազմի թէ ինքնակալութեան և թէ ամեն հասարակաց գործոց մէջ , այնպէս որ սոցա թշնամիները ասոնց համար կ'ըսէին , թէ երկզլիի և չորս բազուկ ունեցող միութիւն մ'են :

Այսպէս էին նաև հեթանոսութեան մէջ բարեկամական սիրով կապուած Պեղոպիտոս , և Եպամիհոնդաս , սոքա միմանց վրայ տեսան մեծ խոհեմութիւն , սիրելի ծանրութիւն , պարկեշտ զգաստութիւն , անաչառ արդարութիւն , սրտի զիւցազնական արիութիւն , և սէր առ հայրենիս , բարեկամութեան նպատակը ոչ պատուոյ , ոչ ճսխութեան և ոչ իրենց օգտին համար էր , այլ միայն առաքինութեան սիրոյ համար :

Գ.Ա.Ա ՃԻԲ

ՅԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ՍԷՐԸ

Նարկիս երբ զինք ականակիտ աղբիւրի մէջ տեսաւ , իրեն զեղեղութեան սիրահարուեցաւ , և զարմանք չէ թէ սիրոյ առարկան

զէմ յանդիման տեսաւ և բորբոքեցաւ, նա իւր աչքէն չխաբուեցաւ հապան իւր կարծիքէն խաբուեցաւ, զի այն որ իւրն էր, այլոց կարծեց :

Ասոր գեղեցկութեան հակառակ զարշատեսիլ Ակիւս պատան, իւր մանկութեան գեղեցկութիւնը յիշելով հայելիին կը նայէր և ինքզինք շնաշխարհիկ գեղեցիկներէն մէկը կը կարծէր, և կ'սկսէր ինքզինք սիրել, բայց իրմէն 'ի զատ զինք սիրող ուրիշ մը չկարայս աւելազանց ինքնասիրութիւն էր, այո՛ թէպէտ ինքնասիրութիւնը՝ բնութիւնը տուած է իւրաքանչիւր ոք իւր անձը սիրելու և պահպանելու համար, բայց եթէ չափաւորեալ չլինի, փասակար կը լինի նոյն ինքն սիրողին և ծաղ ու ծանակ կը լինի տեսնողներուն, ինչպէս որ նարդիսը և Ակիւսն :

Ինքնասիրութիւնը իրական ցանկութիւնն է, որ մարդկանց ամեն բաղձանայ արմատն է, որ հետամուտ կը լինի բարիքներուն, կը խորշի իւր չարերէնն, կ'ուզէ վայելել իւր ունեցած բարիքները և կը ցաւի իւր չունեցած բարեաց համար թէ ինչո՞ւ չունի :

Նաև բնութիւնը սահմանեց այն իղձը մարդկանց մէջ որք իրենց ունեցածները ուրիշներուն հաղորդել կ'ուզեն, ինչպէս ուսումնականը իւր ուսմունքը, սէրն մէկէ մը ծնելով շատերուն կը տարածուի կամայ միջնորդութեամբն :

Երբ մէկը իւր բարիք միայն կը սիրէ, սէր միայուն յինքեան է. երբ զուրիշն կը սիրէ՝ բարի յօժարութիւնն է, երբ կը սիրէ և փոխադարձ կը սիրուի՝ կը լինի սէր փոխադարձ. թէպէտ սիրոյ առաջնորդ աչքն է, բայց ականջն ես նոյն սպաշտօն կը կատարէ, զի շատ անգամ առաքինութեան համբաւն ալ սէր կը ծնանի առ այլս որք զինք չտեսած բարի անունէն զինք կը սիրեն :

Մարդիկ երբ հոտուէտ ծաղիկները կը սիրեն, այն բարի յօժարութիւն է, եթէ փոխադարձ ծաղկիներն ալ սիրէին՝ կը լինէր բարեկամութիւն. բայց որովհետև նոքա չեն զգար, հետևաբար մարդկան առ նոսա ունեցած սէրը բարի յօժարութիւն է միայն :

Երբ մէկը կը սիրէ որպէս զի փոխարէն սէր ընդունի, այս սէրը ցանկութիւնն է և ոչ բարեկամութիւն, այն որ սէր լրջութիւնն է :

Համար կը սիրէ, նա սիրելի բարեկամ չէ, այլ սիրոյ վաճառող է, վասն զի չէ թէ բարեկամն կը սիրէ այլ իւր անձը. ասոր համար ցանկութեան սէրը չկրնար փոխադարձ սէր պահանջել, վասն զի այն սիրոյ փոխարէն իբրև վարձ, բերկրութիւն կամ շահ կ'ընդունի :

Կ Ա Ս Ճ Ի Գ

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Բարեկամութեան տեսակները երեք են, այսինքն բաղդի բարիք՝ որք են օգտակարք, մարմնոյ բարիք՝ որք են բերկրականք և հոգւոյ բարիք, որք են համեստք :

Օգտակարները ըստ ինքեան սիրելի չեն, այլ միայն ըստ պատահման սիրելի են, այսինքն երբ բերկրական և համեստ բարիքները ձեռք բերելու կը ծառայեն :

Բերկրականները ըստ ինքեան զգայական բնութեան սիրելի են, համեստները ըստ ինքեան բանաւոր և կատարեալ բնութեան սիրելի են :

Ըստաժներէն կը հասկընամք որ երեք բարիքն ալ սիրելի և բարեկամ են երբ համեստ վախճանի կը ծառայեն :

Հեշտական բարեկամութիւնը ամենէն աւելի հաստատ բարեկամութիւնն է առաջին անգամ և մարդկանց կրից մէջ շատ արագ է, որքան արագ այնքան անհաստատ է, վասն զի անբանական շարժմունքներ ևն, որք շուտով կը փոփոխուին. որչափ առաւել է նորա մղումը, այնչափ ալ կարճատև է, անոր համար չի՛ն ծա-

մանակը հեշտական սէրը նկատեցին իբրև տղայ թեաւոր, վասն զի տղայի պէտ անբան է, և իւր փետուրէն աւելի թեթեւ, և ցողէ ճրագ ՚ի ձեռին ունենալով որ շուտ մը կը վառի և շուտ կը մարի :

Հեշտական սէրը այնքան կը սեւէ, որքան որ կը սեւէ հեշտութիւնը. եթէ տկարութիւնը կամ գէպք փոխէ սիրելոյն գէմք՝ ահա սէրը կը փոխուի ատելութեան. այն որ առաջ հաճոյք կը պատճառէր՝ յետ այնորիկ զզուանք կը պատճառէ :

Յունաց իմաստասէր Պերանդրոս, երբ ուրիշ օտարի մը գեղեցկութենէն յափշտակուեցաւ, իւր զուգակիցը ձգեց նորա ետեւէն դնաց. սակայն այն իմաստանոյն սէրը իմաստութեան մէջ արմատացուցած չէր, այլ բերկրականին մէջն դրած էր իւր արմատը. շատ գիտէր՝ բայց գիտուն չէր, թող թէ իմաստուն, վասն զի ճշմարիտ իմաստունն՝ չէ թէ հեշտութեան այլ իմաստութեան համար կը սիրէ. այն իմաստունը ուսուցանել գիտէր՝ բայց ուսնիլ չէր գիտեր, առաքինին կիրքով չսիրեր այլ ունակութեամբ, մոլին է որ կիրքով կը սիրէ :

Աշխոյժ երիտասարդը կիրքերէն յուզուելով հեշտութեան համար կը սիրէ. տկար ծերը որ օգնութեան կը կարօտի իւր օգտին համար կը սիրէ. այն միջակայիները որոց կիրքերը մեղմացած են և զօրութիւննին սկարացած չէ՝ նոքա համեստութեան համար կը սիրեն :

Բարեկամութեան առաջին պայմանն է, բարի կամել բարեկամին, փափաքել որ նա զուարթ և ուրախ լինի, ուրախակից լինիլ նորա բարեաց և կարեկցիլ նորա դժբաղդութեանց, ծաղրական է այն բարի յօժարութիւնը որ բարեկամութեան ձեռք չկառկառեր. ինչօգուտ է լոկ բարի կամիլը, երբ նոյն բարին անոր հասցնելու միջոցին ձեռնտուութիւն չընես. 'օգնութիւն չընող բարեկամն այնչափ նշանակութիւն ունի, որչափ նշանակութիւն ունի չՊասող թշնամին :

Բարեկամութիւնը կ'ամրապնդէ զբարեկամութիւնը, իսկ անիրաւութիւնը կը քանդէ զայն, բարիք ընդունելու համար սիրելը բարեկամութիւն չէ, իսկ բարեբարութիւն վերջ սիրելը գեղեցիկ բարեկամութեան սկիզբն է :

Այն բարերարութիւններ որ համեստ չեն՝ բարերարութիւն չեն համարուիր: Ասան բարերարութիւններ որք երբեք չարարութիւն են, վասն զի բարեկամին հաճոյանալով՝ բարեկամութեան փրաս կը բերին: Երկու բարեկամներու մին՝ իւր բարեկամն անիրաւ պահանջ մ'ըրաւ, և բարեկամն զլացած ժամանակը ըսաւ պահանջողը, Ի՞նչ նշանակութիւն ունի ինձ համար քու բարեկամութիւնը, երբ բարերարութիւն չը չկրցայ ընդունիլ քեզմէ: Պատասխանեց միւս բարեկամն թէ, Ի՞նչ նշանակութիւն ունի քու բարեկամութիւնդ ինձ համար, եթէ ես քեզ հասարակաց անիրաւութիւն գործեմ:

Ատոտօք ըսաւ, ճշմարիտ բարեկամութեան կայն այն է, որ չէ անդուծիր, մինչև որ չկտրես, ճշմարիտ բարեկամութիւնը կը ծնանի միաբարութիւն կամ միաբանութիւն, որոյ ադիւնք մեծ է:

Երբ երկու տարակայ ճշմարիտ բարեկամներ յանկարծակի միմեանց հանդիպին, սիրտերը բարախեղով զմիմեանս կը զրկախառնեն գորովք սիրով, իրենց փոփոխ ախարժանաց թարգմանը ձայն կ'արձակեն ի լեզուն, զուարթ ձրեսով, աչաց քաղցր արասաւքներով, շրթանց անուշ ժպիտներով, սիրա սրտի հետ միացուցած, խորհուրդ՝ խորհրդի, կամօք՝ կամաց համաձայն, չէ կարելի նոցա լինել տարաձայն, վասն զի նոցա սիրա միաձայն է, ինչ քաղցր և զուարճալի. նոցա բաժանման ժամանակը դարձեալ այն քաղցր սիրոյ փոխարկութիւնը նամակաց միջոցաւ խորհրդոյ և սրտից արասայտութիւն. այս ամեր յոցց կու տան թէ նոքա մէկ կամք, մէկ խորհուրդ, մէկ սիրտ են, և մէկ հողի երկու մարմնոյ մէջ բնակած, վասն զի կը տեսնուի որ մահը մէկը տարած ժամանակ միտը իւր կեանք նորա խարոյկներուն կը ծախէ, մահն անգամ չընար զանուշ բաժանել, յօժարութեամբ կ'ընտրէ մեռանիլ սիրելոյն և բարեկամին սեղ, քան թէ ապրել տաանց անոր:

Յառեթեան մէջ ուղիւ էին երկու սիրելի բարեկամաց (Պիպազէս և Ուրէսդէսի) սէրերը, որոյ միւս ՚ի մահ դատապարտելու վճիռը ելած ժամանակը՝ եւր հարցուցին թէ Ձեզմէ ո՞վ է Ուրէսդէս, երկուքն ևս շարունակ կը պնդէին, մին կ'ընէր՝ Ես եմ, միւսն կ'ընէր՝ Իս եմ: Բարեկամական անկեղծ սէրը մին ՚ի միւսն

կենդանի կը պահէր, և այն սէրն էր որ մին՝ միւսոյն մահուանէն չէր կրնար բաժնել, վասն զի երկուքն ալ կը ջանային իրենց կեանքն փոխանակել իրենց սիրելւոյն կենաց: Մին սպաննած ժամանակ միւսն ալ սպաննած կը լինէին, եթէ երկուքն ալ սպաննէին, մի միայն մէկը սպաննած կը լինէին, սիրոյ այս որանչելի համբաւը զանոնք անմահ ըրաւ:

Առաքինութեան բարի յօժարութիւն չէ առաքինական բարեկամութիւն եթէ փոխադարձ շլինի, ինչպէս որ պատահեցաւ առաքինասէր զրազէտ Պրիմաստոսին՝ որ այնչափ վառուեցաւ Պրուկենայ արքայի առաքինութեանց սիրով, որ մեծ ճամբորդութիւն մը ըրաւ, որպէս զի երթայ արբան տեսնէ և նորա հետ բարեկամութեան սէր կապէ, և որովհետեւ իրարու անձանօթ էին, արբան երբ զայն տեսաւ, զեղջուկ մը նկատելով մեծ համակրութիւն մը ունեցաւ իւր սրտի մէջ: Երկուքն ևս առաքինի էին, բայց մին կը սիրէր սահայն փոխադարձ չէր սիրուեր, ինչպէս որ միւսն ալ կ'ատէր զինք սիրողը և կը սիրուէր անկէ:

Մին էր բաղեղն (սարմաշրք)՝ որ կը սիրէր զկնձին (գարա աչաճ), և միւսն էր կնձնի որ կ'ատէր զբաղեղն:

— 285 —

ԳՍԱ ՆԻԳ

ՀԱՐԵՍՏԱՐ ԵՒ ԱՆՅԻՄՅՐ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Հաւասար բարեկամութիւն է որ մէկը որչափ որ կը սիրէ փոխարէնն այնչափ սիրուի. կատարեալ բարեկամութիւնն, առաքինութեան նմանութեան վրայ հիմնուած է, որովհետեւ հաւասար առաքինութիւնը արդիւնք կը հաւասարէ և արդիւնքն ալ հաւասար

սէր և հաւատար գործ կը համեմատէ, և այս տեսակ մը արդարութիւն է որ պէտք եղածը կու տայ իւրաքանչիւրին ուրր. անհաւատար կը լինի, երբ շահու ակնկալութիւն կայ. ինչպէս հիւանդն բժիշկը կը սիրէ իւր առողջութեանը համար, ազգասն զմեծատունն կը սիրէ նպաստ մը ընդունելու յուսով, հպատակն իւր իշխան կը սիրէ՝ պաշտպանութեան ակնկալութեամբ, սակայն ասոնք ցանկութեան սէր են, չէ թէ բարեկամութեան:

Այս տեսակ սէրը միակողմանի է, միւս կողմէն փոխադարձ չունի, և կարելի չէ լինել զի մեծ տարբերութիւն կայ, հիւանդի և բժշկի, տիրոջ և ծառայի, հարուստի և աղքատի մէջ տեղը: Չափազանց գեղեցկութիւնը ամբարտաւան է, զինք սիրողը կ'ապշեցնէ և զայն կ'արհամարհէ, վասն զի կ'ուզէ որ պաշտուի ու չէ թէ սիրուի. այս ալ միակողմանի է, վասն զի ինք չսիրեր և զուրիշը կը բռնադատէ իւր գեղով զինք սիրելու:

Փոխադարձ պէտք սէր սիրով և անքակտելի բարեկամութեամբ կ'ապեց միմեանց հետ զկաղն և զիոյրն, մին՝ կը տեսնէր բայց կարող չէր գնալ, միւսն կարող էր գնալ բայց չէր տեսներ, կոյրն զկաղն իւր շալակն առած, կաղի աչքն ճանապարհ ցոյց տուաւ, կոյրի ոտք զայն շարունակեց քալելու և երկուքն ալ իրենց նպատակին հասան. զի կոյրն իւր ոտք փոխ տուաւ կաղին, և կաղն իւր աչք փոխ տուաւ կոյրին, և երկու մարմին մէկ մարմին եղաւ կրկին սքանչելեօք, քանզի կոյր կը տեսնէր և կաղն կը գնար:

Ար պատմութի թէ աղաւնին տեսնելով որ մըջիւնը գեան ինկած կը խեղդուի, շիւղ մը ձգեց՝ որուն վրայ ելնելով մըջիւնն վտանգէն ազատեցաւ. փոխադարձ՝ մըջիւնն երբ տեսաւ որ հառորն իւր ոստղը պատրաստած է զաղաւնին որսալու, գնաց նորա թելը կտրեց և աղաւնին այն վտանգէն ազատեց. ահա այս համակրական փոխադարձ սիրոյ բարեկամութիւն մ'է. որով երկուքն ալ մէկ մէկ մահուան վտանգ անցուցին:

Արջըպէս կատարեալ բարեկամութիւնն է փոխադարձ և զործունեայ բարեյօժարութիւն երկու հաւատար անձանց մէջ, որ պատճառած է առարինութեան նմանութենէն այսինքն ՚ի սիրոյ, այս

բարեկամութեամբ, փոփոխ բարերարութեամբ և միաբանութեամբ միմեանց բարի կը կամին. իսկ անհաւասար բարեկամութիւնն է՝ փոխադարձ բարեյոժարութիւնը երկու անձանց, համեմատական հաւասարութեամբ իրարու հետ ունեցած միաբանութեան և բարեկամութեան մէջ:

ԴԱՍ ՃԻՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ

Նախնի իմաստասէրներէն ոմանք կ'ըսէին թէ Լաւ է բարեկամ չունենալ, զի բաւ է ինքն ինքնին բարեկամութիւն. առաջ բերելով թէ որովհետեւ բարեկամութիւնը ազատութեան կապ մ'է, ինչ հարկ կայ մեր ազատութիւնը բարեկամութեան կապի տակ դնել:

Հաստ է որ մեր աչք՝ մեր չարիք լայ, ինչ հարկ ուրիշին համար լալ:

Սակայն ուրիշները պատասխանեցին թէ՛ իրաւ բարեկամութիւնը կապ մ'է որ մեր ազատութիւնը կը կապէ; սակայն ազատ կապ է, կամաւ և ոչ բռնի, մանաւանդ թէ անհամաձայնութեան ժամանակը ազատ է այն կապը քանդել, ինչպէ՞ որ քանդեց Հաստեղիոս, երբ տեսաւ որ բարեկամութիւնը զարդարութիւնը պիտի կորսնցընէր, նա բարեկամութիւնը խզեց, արդարութիւնը պահեց:

Նաև ժրքան սղուտներ, հանցատութիւններ և զուարճալի ուրախութիւններ կը վայելեմք բարեկամութեամբ. և մեր ինչք, ստացուած, պատիւ և մեր կեանք իսկ մեր բարեկամներու ձեռքով:

պաշտպանուած են շատ պարագաներու մէջ : Ինդիր եղաւ երբեք թէ ճշմարիտ բարեկամն պէտք է որ իւր կեանք իւր բարեկամի կենաց փոխանակէ :

Ասոր պատասխանը օրէնք տուաւ թէ Սիրեսցես զընկեր քո իբրև զանձն և ոչ աւելի , միայն Աստուծոյ որդին էր որ իւր կեանք աշխարհի կենաց փրկանք տուաւ :

Այս ալ գիտնալու է որ երանական շնորհաց համար շատերը իրենց կեանք տուին ուրիշներու կենաց փոխարէն :

Տղայոց և սոսկականի մեծութիւն ըզձալը բարեկամութենէն աւելի թշնամութիւն է , խոհական անձը ցանկութեան սիրոյն մէջ սիրելէն աւելի սիրուիլ կ'ուզէ , իսկ բարեկամութեան սիրոյն մէջ սիրուելէն աւելի սիրել կ'ուզէ :

Թէ բարեկամութեան և թէ փոխարինական դաշնաց համար օրէնք , դատաւոր , վարձ , և պատիժ պէտք է , որ հաւասարութիւնը պահուի և անհաւասարութիւնն ալ հաւասարուի . բարեկամութեան վարձը՝ երջանկութիւնն է , պատիժը՝ նախատինքն է , ատեան՝ խիղճն է , դատաւոր՝ բանն է , օրէնքն ալ արդար փոխարինեան սկզբունքն է :

Բարեկամ ընտրելու համար մտաց սրտեստութիւն պէտք է , մի գուցէ վերջէն գանգատիս թէ իմ բարեկամն ապաշնորհ է , անհաւատարիմ է և այլն , զի այս գանգատը աւելի դեղ ամօթահար կ'ընէ , որ կարողացած չես լաւ ընտրութիւն ընել , եթէ զայն չէիր ճանաչեր անմիտ էիր որ չճանաչած մարդդ քեզ բարեկամ ընտրեցիր կէր զկուրան , եթէ կը ճանաչէիր՝ ապա ուրեքն մոյր էիր , որ զմոյրն ընտրեցիր :

Եթէ նա սուտ բարեկամ էր՝ նա բարեկամ չէր , և չէ թէ իւր հատարմութիւնը կորսնցուց , այլ իւր կեղծիքը և քու պատիւը նստրութիւնդ թող լինի քեզ 'ի պատիժ և 'ի խրատ :

Հուճկայեցուց ձերակոյտը Ասիոյ Իւմէնէն թագաւորն իրենց բարեկամ ընտրեցին , իսկ այն ձերակոյտի մէջէն Կասողն զայն չքնդուներ իբրև բարեկամ , ըսելով թէ՝ նա գազան է , ես չեմ հաճիր դորա դրացի բարեկամ լինել . վերջին փորձը մինակ զԿասողն անախարհ հուշակեց , և միւս ձերակոյտն խաբուած :

Մտիին իւր մոլութիւնը ուրիշին առաքինութենէն աւելի կը սիրէ, արծիւը երբ թռչանոց մէջէն գեղեցիկ ձագ մը ուզեց իրեն ըստպատարելու համար, իսկ իւր ձագը ներկայացոյց թէ ամենէն գեղեցիկն այս է, զի ինձ շատ կը նմանի:

Առաքինին իրեն բարեկամին ունեցածը իւր ունեցածի պէս կը սիրէ, գովելիները առ նախանձու չվատարաներ; և ոչ ալ 'ի շնորհուկս գորովելիները կը գովէ, անուղիղներ ուղղութեան բերելու համար կը խրատէ, եթէ չլսեն ետ կը քաշուի. առաքինին համեստ պայմաններով կը հաշտուի իւր թշնամիներու հետ: Իւր բարեկամն պէտք է որ իրեն պէս առաքինի լինի; եթէ առաքինի չէ՝ բարեկամ ալ չէ, զի բարեկամութիւնը առաքինութեան վրայ հիմնուած է:

Եթէ թշնամին մոլի է՝ զայն կ'ատէ թէև աւելի թշնամանայ: Պիթագորոս բարեկամութեան սահմանն անյնելով ըսաւ՝ Ամենայն ինչ հասարակաց է, այս սոսակ բարեկամութիւնը խոզմական կը լինէր եթէ այս արդարոց օրէնքն ընդունուէր. վասն զի այս գրութիւնը թէ մեծ համեստութիւն, և թէ քաղաքական մեծ յեղափոխութիւններ առաջ պիտի բերէր:

Սխալ է այն գրութիւնը թէ Բարիքները հաղորդէ բարեկամիդ որ ուրախ լինի, իսկ չարիքները մի հաղորդէ որ չտրամի, զի տրամութեան ախտ փոխադրական է:

Ճշմարիտ բարեկամն թէ բարեաց ուրախակից և թէ չարեաց կարեկից պէտք է որ լինի; զի այս կը պահանջէ բարեկամութեան իսկական օրէնք:

Բարեկամութեան մէկ պայմանն ալ այն է որ իւր բարեկամն ինչպէս որ մօտ եղած ժամանակը կը սիրէ նոյնպէս հեռու եղած տեղէն այնչափ սիրէ. եթէ սէրը կը ճատէ, կը նշանակէ որ իւր բարեկամն մինակ աչքով կը սիրէր, չէ թէ սրտով. մարդու խորհուրդը մինչև ուր որ հասնի, սէրն ևս մինչև հոն կ'երկարածվի: զի սէրը սահման չունի, ոչ լեռը կրնայ նորա սահման լինել, ոչ ովգիանոսը կրնայ զայն սուգել, ոչ այրեցած դօսին կարող է նորա թևերն այրել և զայն արդելու իւր նպատակէն:

Անդթական գթութիւն էր Եգիպտացւոց ոմանց որք իրենց բարեկամ մեռելի շիրիմին մէջ կը թաղէին զիրենք ընդ մեռելոյն, ողջն կը նեխէր մեռելոյն հետ որ այլ ևս կեանք չվայելէ, ասիկա բարեկամն իւր անձին պէս սիրել չէ այլ զինք և բարեկամն ատելէ, մեռեալն՝ կենդանին կ'սպաննէր, և կենդանին այն մեռելէն երկրորդ կեանք կը բառնայ. լաւ էր մտալ ըստ կենաց քան թէ բոլորովին մեռանել:

Բոլորովին կը մեռնի այն որ և ոչ մէկ բարեկամ կը ձգէ այս աշխարհիս վրայ. կատարեալ բարեկամութիւնը չպահանջեր որ մոլի կրակի պէս քիչ մը ժամանակ գերեզմանաց վրայ երևնալէն վերջ չորանայ և անհետանայ, կը պահանջէ որ իբրև մշտնջենաւոր կրակ սրտի սեղանոյն վրայ մէկ անգամ վառուելով միշտ անշէջ ճառագայթեալ մնայ:

ԴԱՍ ՃԻՉ

ՄԱՐԳԱՅՅԻՆ ԵՐՁԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Երջանկութիւնն է, այն ժրաջան ստացիչ դիւցազնական առաքինութիւնը որ զմեզ մեր պանծալի աշխատութեամբն յաղթական մշտնջենաւոր հանգստեանն կը հասցընէ փառաւոր շքեղ. արնն մարդ առ այս կ'ընթանայ թէպէտև չգիտեր, սակայն շատերը որչափ որ ասոր ետևէն երթան այնչափ կը հեռանան. վասն զի սխալ ճանապարհէն երթալով սուտին իբրև ճմարաի կը հետևին. չարաչար սկսելով երթալով կը յուռանան, և փոխանակ երջանկութեան՝ ապերջանկութեան նպատակին կը հասնին:

Ծայրագոյն երջանկութիւնը մեր հոգւոյն ամենակատար գոր-

ծողութիւնն է, որ առաջ կու գայ մեր հողւոյ ներգործութիւններէն և իրեն օգնութեան կ'առնու մարմնոյ և արաքին բարիքները. երջանկութիւնը ունակութիւն չէ, բայց ունակութիւններէն կ'առնու իւր ծնունդը, նա առաքինօրէն կը գործէ և ինքն առաքինութիւն չէ, ապա գուսարն է, եթէ երջանկութիւն լինէր ունակութիւնը, մարդ մը քուն եղած ժամանակն ալ երջանիկ պիտի լինէր, և թէպէտ քունը մեր գործերը կը խափանէ, սակայն մեր ունակութեան չփասեր:

Մարգա քնացած ժամանակ, անզգայ առնկի մը հաւատար է, առանց բանի խորհրդեան գործած ժամանակը անասնոց հաւատար է, իսկ բանիւ և խորհրդով գործած ժամանակը բանտկանութիւն օւնեցող վեհ մարդ մ'է, և երջանկութիւնն ալ փո փայն այս կարգի անձանց կը վերաբերի:

Մարդկային կարողութեանց մէջ փոքն ամենէն երիցապոյնն է, արաքին զգայութեան ամեն գործողութեանց դատաւոր փոքն է, երկիւղի իթան, և բարկութեան սանձ, կամքն փնչև հոն ուղիղ է, քանի որ մտքէն կ'առնու իւր օրէնքները. անցեալ անցքերու գրատունն է միտք, նա ապագայից պատգամախօսն է, արուեստներու կործարանն է, գիտութեան գանձարանն է, մտաւոր առաքինութեանց տաճարն է, մեր գործողութեանց առաջին շարժառիթն է, նա հրեշտակաց պաշտօնակից և Աստուծոյ պատկերն է:

Մտաց աղնուական գործողութեանց մէջ երկուքը գերազանց և կատարելագոյն են, մին՝ է խոհեմութեան գործողութիւնը որ կը կանոնաւորէ ամեն գործելիները և բարոյական առաքինութիւնները: Իրանն է իմաստութեան գործողութիւնը որ հայեցողական իրերը կը կանոնաւորէ, և կը նկատէ զաստուածայինս անմահական:

Սոյն ազգիւրէն կը բղիթին երկու երջանկութիւնները որոց փն՝ գործնական կենաց և միւսն տեսական կենաց կը վերաբերի, այս երկուքն ալ անմահապիտանի են մարդուս, զի մէկով կը հետապօտէ, փութով կը գործէ, և այս երկուքի մէջ դրած է մեր երջանկութեան աթուր:

ԴԱՍ ՃԻԷ

ԵՐՋԱՆԿԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այն մարդէն աւելի երջանիկ չկայ, որ երկար սովորութեամբ իրեն սիրտը բարոյական առաքինութեանց մէջ ունակացուցած է : վասն զի նա մոլութեանց ծառայական կապերէն ազատ է, անիկա էակ մ'է այնպէս հաստատ և անշարժ իւր ունակութեանց մէջ, որ եթէ բազմի փոխուի՝ ինքը չփոխուիր : եթէ աշխարհ կործանի՝ ինք չվարճուրի : պէն որ ասեղասաստ սոսկութենէն չվախնար այլ ևս ինչէն պիտի երկնչի, ինչ օրինաորութիւն և գեղեցկութիւն երբ անհատն իրմէ առաքինութիւններ բղխելով հասարակութեան կ'օգնէ, որուն ընտրելագոյն անդամն է ինքն, կը վերցընէ և կը բարձրացընէ իւր հայրենիք խորհրդով և զործով, և ազլասի պէտ երկինք կը բարձրացընէ ձեռքով և զլիտով, նա իրեն սղաչողներ կ'ուսննայ, անթիւ հնորհակալունսր, ռամիկներէն կը բարեհամբաւուի, մեծամեծաց աչքին յարգի է, իւր բարեկամաց սիրելի է, օտարաց քով մեծ համարուած է, ամենոր անոր խորհուրդ կը հարցընեն, և պաղամխօսի պէս անոր առջևը ծունր կը խոնարհեն :

Նորա երջանկութիւնը մինակ այս աշխարհիս մէջ փակուած չէ, զի նորա միտք համայն տարրական աշխարհ կը դիտէ, և բարձր բանաւոր գործերու ճշգրիտ պատճառներուն վերահաստ կը լինի, քննէ ինչ որ 'ի ծովու, 'ի ցամաքի, յօգս, յերկինս կը դոնուին և կան, և զանոնք որ սլարզամիտ ամբոխն անհաս սքանչելիք կը հաւատայ, նա կը ծիծաղի նորա տիմար զարմանաց վրայ, իմաստնոց մոլութիւնները կը յանդիմանէ, կ'ուրախանայ իւր գիտցածներու, զորս այլք չեն դիտեր :

Նա այնչափ սիրահար է իւր գործոց առաջ տանելուն որ դիտէ

Թէ ինք մինակ է . աշխարհ իրեն համար ստեղծուած է չէ լմէ ուրիշներու համար :

Նա յերկինս կը վերադառնայ , աստղերը , լուսինն և արեղակը , հրեշտակաց և Աստուծոյ էութիւնը և գոյութիւնը ու նոցա յատկութիւնները կը քննէ նոցա գործերէն , և միմայն Աստուծոյ սքանչելարուեստ արարչութեան , նախախնամութեան ու կարգադրութեան վրայ կ'ըքանչանայ , կը հիանայ և կը հրճուի , և կ'սկսի զայն պաշտել նորա վսեմութեան համար , և որչափ որ զքանչանայ Աստուծոյ գործոց և տնօրէնութեանց վրայ այնչափ ալ իւր սէրը կը սաստկանայ առ Աստուած , և անոր գիմեղու ճանապարհ կը փնտռէ և կը գտնէ միմայն առաքինութիւնը , ուստի՝ ջան 'ի գործ կը գնէ յստակելու և զարգանալ 'ի նոյնն :

Նա երկնից անմարմին հրեշտակները կը քննէ որք պարզ իմանալիք է ջինջ միտք են , և թե շունչոցով երազազարմներ , ուսումն չառած իմաստուններ կը գտնէ զանոնք . և իբր մտածէ թէ ինչ է նոցա կեանք , ո՞վ են , ինչպէս գիտեն , ինչպէս կը տեսնեն , ինչպէս կը շարժին և ինչպէս միմեանց հետ կը տեսնուին և կը խօսին :

Նա կարողութիւն ունի արարածներով հաստատել արարչապետ ամենակարողութիւնը և զօրութիւնը , արարածոց մէջ արարիչ կը տեսնէ , արարչին մէջ արարածներ կը տեսնէ և կը հասկընայ թէ յԱստուծոյ է և յԱստուած պիտի վերադառնայ , ուրիշ Աստուծոյ գործ գործել պէտք է և կը շարունակէ իւր աստուածասէր ճոյ առաքինական գործերը առաջ վարել :

ԴԱՍ ՃԻԸ

ԵՐՁԱՆԿՈՒԹԵՆ ՅԳՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Յառաջագոյն ըսինք ըստ մտաց Արիստոտէլի, թէ մարմնական և արտաքին բարիքները կ'օգնեն մեր երջանիկ լինելուն, եթէ մարդս սոսկ հոգի լինէր, մինակ հայեցողութեամբ կրնար երջանիկ լինիլ և միւս բարիքները իրեն համար աւելորդ պիտի համարուէին. բայց որովհետև մարմին ալ ունիմք, ուստի անհրաժեշտ պէտք է մարմնոյ բարիքները, ուժը, առողջութիւնը, կերակուրը և այլն որք մեր հոգւոյ գործողութեանց կը նպաստեն, այսպէս և արտաքին բարիք, այսինքն ճշտութիւն, կալուած և այլն, որոնք որ բարի գործելու դիւրութիւն կու տան մեզ: Մասամբ իւրք կռճատեցին իրենց առաքինութեան ճարակը, որոնք որ իրենց գանձերը աւելորդ համարելով ծովը նետեցին, և անոնք որ իրենց մէկ աչք աւելորդ համարելով բրեցին, և անոնք որ մինակ կարասի մը մէջ բնակիլը բաւ համարեցին, մինչ աւելորդ համարածներով կրնային իրենց առաքինութիւնները բազմապատկելով երջանկութիւնն աւելցնեն:

Անոնք որ աշխարհի պէտքերէն ապահով են, նոքա աւելի հանգարտ սրտով և ամփոփ մտօք կարող են իմաստասիրել, Պտղոմէոս իւր երկու աչօք յերկինս 'ի դրեան, լայնածաւալ աշխարհի տախտակաց և երկնից աստեղաց աւելի զօրաւոր կընայէր, քան անմիտ Տիմոկրիտոս որ իւր մէկ աչք բրեց, միւսով կոյր զկուրայն կը նայէր:

Վրակատանց մէջ բնակող Պլատոն և Ջենոն կարասի մէջ բնակող Դիոդինէսէն աւելի կ'իմաստասիրէին իմաստասիրելու համար լաւ և մեծատուն լինել, քան թէ մեծատան ետէն երթալ:

Անոնք որ հարստութիւնը արհամարելով ժամանակին մէկ մատը գունձերը մտրայու կը վառնէին, հարուստները նոյն ժամանակը իմաստասիրութեան կը նուիրէին :

Մանաւանդ թէ խոհեմութիւն 'ի գործ գնելու համար իշխանութիւն և մեծ գերդաստան պէտք է, արդարութեան համար՝ ատեան պէտք է, մեծագործութեան համար՝ մեծ ճոխութիւն պէտք է, մեծանձնութեան համար՝ պատիւ պէտք է, բարեխառնութեան համար՝ գրգանք պէտք է, այնպէս որ հարստութիւնը իմաստնոյն ձեռք աւելի օգտակար է, քան թէ մուլին, վասն զի իմաստունն զայն պէտք եղած տեղը կը գործածէ, իսկ մուլին զայն յամպէտս կը վառնէ :

Ճշտութիւնը չէ թէ իմաստութեան արգելք է, այլ նորա անվայել կիրառութիւնն է որ կը մուսէ. իմաստասէրները ճոխութեան չէին ծառայեր այլ զայն 'ի գործ կը գնէին պատուաւոր, օգտակար և համեստ միջոցներով, որով իրենց առաքինութիւնը կ'աւելցրնէին, նորա հոգւով չէին կապուեր հարստութեան հետ, մարմնով զայն 'ի գործ կը գնէին. նենգութիւններ և անիրաւութիւններ չէին հնարեր զայն ստանալու համար, և ոչ ալ կը տառապէին, կը խոզմէին զայն կորսնցընելու ժամանակը. անոնցմով երջանիկ կը լինէին, և առանց անոնց ալ գիտէին երջանիկ լինել :

ԴՍՍ ՃԻՔ

ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՑԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ըստ Արխատաէլի երջանկութեան յատկութիւնն է ծայրագոյն բերկրական կեանք մը ունենալ, սխալ էին անոնք՝ որք չէ թէ բերկրութիւն երջանկութեան մէջ, այլ երջանկութիւն բերկրութեան մէջ կը փնտռէին, որովհետեւ նորա հեշտութիւն զգալը երջանկութիւն կը համարէին որ մարմնոյ և բաղդի բարեաց արդիւնքներն են, սակայն զիտնալը են թէ ճշմարիտ երջանկութիւնը հոգւոյ բարեբաններն են, որ միշտ մնայուն և ոչ թէ այն հեշտութիւնները, որք գրեթէ ենթակայ են փոփոխութեան և պատահարներու ձեռք խալէք:

Երջանկութիւն և թշուառութիւն միմեանց հետ լծորդափան չեն, սակայն երջանկութիւնը ցատերու հետ լծորդ է, ատոնք մէկ ենթակայի մէջ երկու ներհական շարժումները չեն, զի երջանկութիւն հոգւոյն մէջն է և ցան մարմնոյ անդամներու մէջն է, բայց հոգի և մարմին իբրև իրարու առ ինչ մէկին ցաւը միասին, ինչպէս որ երջանիկն ալ վերահաս ցաւոյ մէջ կը մխիթարուի իւր անմեղութեամբ, զիտէ որ ամեն վիշտերուն փոխարէն պատիւը պիտի փոխարինուի իրեն, իմաստուններուն անարժան և անվայել խօսք չխօսիր, արիականին անիրաւութիւն չուներ, երջանիկն թշուառ չլինիր, եթէ մելիի չփոխուի. վերահաս վտանգները կարելի է որ նորա գործերը ժամանակ մը դադրեցնեն, ինչպէս որ քունը զմարդն կը դադրեցնէ, բայց վտանգն անցնելէն վերջ դարձեալ կը շարունակէ, նորա ունակութեան պէտք չունի, զի արդէն ունի, և աւելի զօրաւոր կերպով կրնայ գործել, վասն զի քնացած միջոցին բաւական հանդսաացան:

Առ երևոյթ երջանկութեան պէտքերը շատ են, որքան ունենայ այնքան պէտքերը կը շատնայ, զի իզձն անսահման է, և արտաքին բարիք սահմանաւոր:

Իսկ երջանկութիւնը գործնականէն աւելի իմացական կատարելագոյն կեանք մ'է, մտօք կ'ապրի, անոր համար մարմնոյ հեշտութեան շատ պէտք չունի, նորա իղձը մարմնականէն աւելի հոգեւոր գեղեցիկ գաղափարները յինքն շտեմարանելն է, նորա դիտումն զէպ'ի մշանջնաւոր երանութիւնն ուզղած է, նա պատուոյ ահունը, ոչ լերանց բարձրութենէն, և ոչ երկնից բնական լուսոյ պարզութենէն կը չափէ, այլ միտքայն բարոյական սուտքինութիւններէն կը չափէ, որուն մէկ ծայրը Աստուծոյ անմահական փառաց մէջկայացած է, միւսն մարդկանց բնական հոգւոյ ուղիղ խորհրդին մէջ հաստատուած է:

Դ.Ս.Ս. ՃԼ

ԱՐԻՏԱՊԱՆԿԱՆ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Արիստոտել զմեզ կ'առաջնորդէ զէպ 'ի իմաստասիրական երանութիւնը և իմաստասիրական երանութիւնն ալ զմեզ զէպ 'ի աւետարանական երանութիւնը կ'առաջնորդէ :

Իմաստասիրականը ուսանելով է և հաստատուած է աստուածային իրաց նայելու , իսկ աւետարանականը հաստատուած է , (հաւատոյ յայտնութեանց սկզբունքներով) աստուածայիններուն նայելու , առանց բնական և իմաստասիրական լոյսն մերժելու . որովհետև բնական և իմաստասիրական լոյսերը՝ աստուածային լուսոյ նշոյլներն են , որք Քրիստոսի վրայ կը համաբնակէին իբրև անստեղծ և ստացական իմաստութիւն , որք զմիմանս չէին մերժնր :

Աստուածանկատ սուրբերը զիտուն ճառատողներու իմաստասիրական դիտողութիւնները ձգելով իրենց անձանց լսեցին քան թէ իրենցներուն , փիլիսոփաներէն աւելի աւետարանիչներուն լսեցին , մարդիկներէն աւելի Աստուծոյ հետեւեցան . նոքա անապատի խորշերու մէջ երկնից ճանապարհ փնտռեցին :

Սակայն խոստովանելի է թէ այն հայրերը , որք իրենց իմաստասիրականն աստուածային դիտողութեանց և աւետարանի լուսոյն հետ կցողուեցին նոքա աւելի երջանիկ համարուեցան :

Այս երկու երջանկութեանց մէջ տեղ խտիր կայ . զի իմաստասիրականի վախճանը հայեցողական առաքինութիւնն է , զի մտաց ներգործութիւնները բարոյական առաքինութեանց ներգործութիւններէն քվնիւ են , բայց աւետարանական առաքինութիւնը մտաց որ և է ներգործութիւնէն արնիւ է , որովհետև աստուածային սիրոյ

հետ լծորդութիւն ունի . բարոյական առաքինութեամբ կիրքերը կը չափաւորուին , միտք կը խաղաղի , և ամեն բան պայծառ և յստակ կը տեսնէ և կը ճանաչէ :

Սակայն քրիստոնէական իմաստասիրութիւնը՝ այս ամենը ճանաչելէն զինի Աստուծոյ ճանաչումն Աստուծոյ սիրոյն հետ կը հաղորդակցէ որ աւետարանական գերագոյն առաքինութիւնն է . Աստուծոյ համար աւելի հաճելի է մահականացունքէն սէր ընդունիլ քան թէ հայեցողութեան ճանաչումներ :

Աստուած սիրտերու մէջ բնակիլ կ'ընտրէ քան թէ միտքերու մէջ , նա սիրոյ աթոռ՝ սիրտը կ'ուզէ , չէ թէ իմաստութեան աթոռ , ուղեղը կ'ուզէ , զի իմաստութիւնը ինքը կը պարզէ մեզ իւր կողմէն , իսկ սէր կը պահանջէ մեզմէ՝ մեր կողմէն . և այս սէրն է որ աւետարանական երանութիւնը կը կատարելագործէ օր և յաւիտենական երանութեան արժանի կ'ընէ :

Զի երանական տեսութիւնը դիտողութեան հաստցումն չէ , այլ սիրոյ հաստցումն է , աւետարանական բովանդակ իմաստութիւնը որ հաւատքն է , չկրնար արժանանալ երկնային երանութեան մինչև որ սիրով չարձարձուի :

Երբ սիրելին չես սիրեր ինչ օգուտ է զայն ճանաչել , ուրեմն առանց հեղական սիրոյ չէ թէ մինակ իմաստասիրական իմաստութիւնները , այլ և հրեշտակաց և մարգարէից գիտութիւնները անզամ ֆիասակար են , վասն զի զԱստուած ճանաչել և զայն չսիրել , չճանաչելէն աւելի ֆիասակար է , զիւսաց պստերախոտութիւնն է այս տեսակ ճանաչումն :

Ուրեմն սէրն է աւետարանական երջանկութեան լրումն , անոնք որ գիշեր և ցորեկ կ'աշխատին և կը տրքին թուղթեր չեցրնելու , հատորներ կազմելու մինակ իմանալու համար , ողորմելի են , զի զուր ժամանակ կը կորսնցրնեն , և իրենց աշխատութիւնը հողմին կու տան , թող խոնարհին բարձրամիտները , վասն զի հեշտ է զԱստուած սիրել քան թէ զայն խնդրել և քննել :

Տգեաները հաւատոյ սիրով զԱստուած վայելցցին , իմաստասէրները դատաւոր աշխատութեամբ վերահասու չեզան թէ ինչ է Աստուած :

Աստուծոյ երանական փառաց հաղորդ լինելու համար անծ օգուտ մը կը մատուցանէ մեզ բարոյական իմաստասիրութիւնը, քայն թէ նորա գիտումն Աստուծոյ սիրոյն ուղղած լինի, այս գիտումն իբրև աստուածային աչք մը սկիզբէն իրաց վախճանին կը նայի, մարդկանց գործերը յեղափոխելով մէկ ակնարկութեամբ ստորինը վերին կ'ընէ, անարգն՝ պատուականին կը վերածէ, նիւթականէն՝ հողեորն կը հանէ, երկրաւորէն՝ երկնաւորն կը պտտաբտտէ, մարդիկներէն՝ աստուածայինը կը կազմակերպէ :

Այս գիտումն որպէս հաւատարիմ ուղղեցոյց, Աստուծոյ օգնութեամբ կ'առաջնորդէ մեզ իմաստասիրական երանութենէն՝ աւետարանական երանութեան, և աւետարանական երանութենէն՝ յաւիտենական երանութեան, բաւ է որ սկիզբէն նայիս վախճանին, զի բարոյական իմաստութիւնը՝ երանականին ուղղեցոյցն է, այս Զանապարհ պահ՛ վարող՝ մեր առ Աստուած ունեցած սէրն է, և Աստուած մեր բովանդակ բաղձանաց լրումն է :

ՎԵՐՋ

